

Рафаел Сабатини

СКАРАМУШ

РАФАЕЛ САБАТИНИ СКАРАМУШ

Превод: Сидер Флорин

chitanka.info

Има книги, които всеки човек трябва да прочете на младини. Това са книгите, издържали проверката на времето, получили признанието на читателите от много поколения у нас и по света.

Издателство „Отечество“ предлага най-хубавите произведения на световно известни писатели за малки и големи.

*О, вие, чувствителни хора, които
оплаквате злините на революцията, пролейте
няколко сълзи и за злините, които я докараха!*

Мишле

КНИГА ПЪРВА
ТОГАТА

I

РЕПУБЛИКАНЕЦЪТ

Беше се родил с дарбата да се смее и с чувството, че светът е побъркан. И това бе цялото му наследство. Всъщност и произходът му бе неизвестен, при все че селяните от Гаврийак отдавна бяха разпръснали забулващия го мрак на тайната. Тези прости бретонци не бяха чак толкова прости, та да се оставят да ги измами някаква измислена роднинска връзка, на която липсваше дори достойнството на оригиналността. Когато един благородник, без никаква явна причина, се обяви за кръстник на бог знае откъде изникнало дете и след това се грижи за възпитанието и образованието на момчето, и най-простодушният селяк прекрасно разбира положението. И тъй, добрите хорица от Гаврийак не си правеха никакви илюзии по отношение на истинските роднински връзки между Андре-Луи Моро (както е било наречено момчето) и Кентен дьо Керкадиу, повелителя на Гаврийак, който живееше в голямата сива къща, господстваща от хълма над скупченото в подножието му селце.

Андре-Луи се беше научил да чете и пише в селското училище, като по това време бе живял при стария Рабуئے, адвоката, който в качеството си на финансов управител се грижеше за делата на мосьо дьо Керкадиу. След това, на петнадесетгодишна възраст, го бяха изпратили в Париж, в лицей „Луи льо Гран“, да учи право и се беше върнал да упражнява професията си заедно с Рабуئے. Всичко това на разноските на кръстника му мосьо дьо Керкадиу, който сега, като го поставяше отново под настойничеството на Рабуئے, сякаш съвсем явно се мъчеше да осигури бъдещето му.

Андре-Луи, от своя страна, бе използвал в пълна мяра предложените му възможности. Вие го виждате на двадесет и четири годишна възраст, натъпкан с достатъчно знания, за да причини интелектуално разслабване на един обикновен ум. Ревностното изучаване на човека, като се започне от Тукидид^[1] до енциклопедистите^[2] и от Сенека^[3] до Русо^[4], бе затвърдило у него до неопровержимо убеждение първите съзнателни впечатления за общата

умопобърканост на подобните му. Нито мога да открия нещо в богатия му със събития живот, което да е могло някога впоследствие да го разколебае в това мнение.

По телосложение не беше едър, едва ли над среден ръст, със слабо, лукаво лице, издаден нос и изпъкнали скули и с права черна коса, стигаща почти до рамената. Устата му беше голяма, капризна и с тънки устни. От грозота го спасяваше само великолепието на двете вечно неспокойни очи, блестящи и толкова тъмни, че изглеждаха почти черни. За своеобразните качества на ума и рядката дарба да се изразява изящно богати доказателства ни дават писанията му (за съжаление твърде оскъдни) и особено неговите „Изповеди“. Дарбата си за красноречие той едва ли още съзнаваше, макар и да си беше спечелил с нея известна слава в Ренската литературна камара — един от тези размножили се по онова време в страната клубове, където интелектуалната младеж на Франция се събираше да изучава и разисква новите философски течения, които си пробиваха път в обществения живот. Но славата, добита от него там, едва ли беше за завиждане. Беше твърде хаплив, твърде язвителен, твърде много разположен (така мислеха колегите му) да осмива възвишените им теории за обновяване на човечеството. Сам той възразяваше, че не прави нищо друго, освен да ги поставя пред огледалото на истината и не е негова грешката, ако, отразени там, те изглеждат смешни.

Единственото, което постигаше с това, бе, че ги ожесточаваше и щеше да бъде изключен от загубилото доверие в него дружество, ако не беше приятелят му Филип дьо Вилморен, студент по богословие в Рен, един от най-популярните членове на Литературния клуб.

Дошъл една ноемврийска сутрин в Гаврийак с куп новини за политическите бури, които се струпаха по това време над Франция, Филип научи в това глухо бретонско селце нещо, което изостри издигналото се вече в него възмущение. Един селянин от Гаврийак, на име Мабе, бил застрелян същата сутрин в гората Мьопон, отгатык реката, от ловен пазач на маркиз дьо Ла Тур д'Азир. Нещастникът бил заловен на местопрестъплението, когато вадил от примка фазан, и ловният пазач изпълнил изричните заповеди на своя господар.

Разгневен от тази толкова крайна и безпощадна тиранична постъпка, мосьо дьо Вилморен възнамеряваше да изложи въпроса на мосьо дьо Керкадиу. Мабе бе крепостен на Гаврийак и Вилморен се

надяваше да трогне господаря на Гаврийак да поиска поне някакво обезщетение за вдовицата и трите сирачета, останали след това зверско деяние.

Но понеже Андре-Луи бе най-скъпият приятел на Филип — почти като брат, — младият семинарист преди всичко потърси него. Завари го да закусва сам в дългата обедна стая на Рабуئے с нисък таван и бяла ламперия и след като го прегърна, оглуши го с изобличения по адрес на мосьо дьо Ла Тур д'Азир.

— Чух го вече — каза Андре-Луи.

— Говориш така, като че ли случката не те е изненадала — укори го приятелят му.

— Нищо зверско не може да ме изненада, когато е извършено от звяр. А Ла Тур д'Азир е звяр, то е известно на всички. Толкова по-глупаво от страна на Мабе да краде негови фазани. Трябвало е да краде от някой друг.

— Само това ли можеш да кажеш?

— Какво друго може да се каже? Смятам, че имам практичен ум.

— Другото, което може да се каже, възнамерявам да кажа на кръстника ти мосьо дьо Керкадиу. Ще потърся от него правосъдие.

— Срещу мосьо дьо Ла Тур д'Азир? — Андре-Луи повдигна вежди.

— Защо не?

— Скъпи мой наивнико Филип, гарван гарвану око не вади.

— Не си справедлив спрямо кръстника си. Той е милостив човек.

— О, милостив, колкото ти душа иска. Но това не е въпрос на милосърдие. Това е въпрос на ловни закони.

Мосьо дьо Вилморен вдигна от възмущение дългите си ръце към небето. Беше висок, слаб младеж, една-две години по-млад от Андре-Луи, много скромно облечен в черно, както прилича на семинарист, с бели маншети и яка и със сребърни закопчалки на обувките. По грижливо прибраната му коса нямаше следи от пудра.

— Говориш като адвокат! — избухна той.

— Естествено. Но не ми се сърди напразно заради това. Кажи ми какво искаш да направя?

— Искам да дойдеш с мен при мосьо дьо Керкадиу и да упражниш влиянието си, за да получим правосъдие. Предполагам, че искам твърде много.

— Скъпи Филип, готов съм да дам живота си, за да ти услужа. Предупреждавам те, че това е напразен опит, но дай ми време да довърша закуската и ще бъда на твое разположение.

Мосьо дьо Вилморен се отпусна на широко кресло пред добре почистената камина, където весело гореше огън от струпани борови дървета. И докато чакаше, заразправя на приятеля си последните новости за събитията в Рен. Млад, пламенен, възторжен и вдъхновен от идеалите на утопистите^[5], той страстно осъждаше бунтовното становище на привилегированите съсловия.

Андре-Луи, който вече много добре знаеше каква насока вземат настроенята в редиците на една класа, в чиито обсъждания участвуваше като представител на благородник, съвсем не се изненада от това, което чу. Мосьо дьо Вилморен го влудяваше мисълта, че неговият приятел явно отказваше да сподели собственото му възмущение.

— Не виждаш ли какво значи това? — възкликна той. — Като не се подчиняват на краля, благородниците разклащат самите устои на трона. Не им ли е ясно, че собственото им съществуване зависи от него, че ако тронът се сгромоляса, смазани ще бъдат те, които стоят най-близо до него? Не го ли виждат това?

— Изглежда, не го виждат. Те са само управляващи класи, а аз никога не съм чувал за управляващи класи, които да имат очи за нещо друго освен личната си изгода.

— Там е нашата болка! Точно това ще променим.

— Ще премахнете управляващите класи? Интересен експеримент. Предполагам, че такъв е бил първоначалният план на създателя и може би той е щял да сполучи, ако не е бил Каин^[6].

— Това, което ще направим — заяви мосьо дьо Вилморен, като се мъчеше да сдържи раздражението си, — ще бъде да предадем управлението в други ръце.

— И вие мислите, че с това ще се промени нещо?

— Сигурен съм, че ще се промени.

— А! Предполагам, че сега, в най-ниския духовен сан, вече си получил доверието на всевишния. Той трябва да ти е доверил намерението си да промени установения ред на човечеството.

Хубавото аскетично лице на мосьо дьо Вилморен се помрачи.

— Ти богохулствуващ, Андре — укори той приятеля си.

— Уверявам те, че го казвам напълно сериозно. За да се направи това, за което ми загатваш, ще е необходима направо божия намеса. Трябва да промените човека, а не системите. Можете ли ти и нашите самохвални приятели от Ренския литературен клуб или кое да е друго учено дружество във Франция да изнамерите никога още неопитвана система на управление? Положително не. А могат ли те да кажат за коя да е опитана система, че е завършила с нещо друго освен неуспех? Драги ми Филип, бъдещето може да се предскаже със сигурност само в миналото. *Ab actu ad posse valet consecutio*^[7]. Човекът никога не се променя. Той е винаги ненаситен, винаги користолюбив, винаги подъл. Говоря за човека като едно общо цяло.

— Нима твърдиш, че не е възможно да се подобри съдбата на хората? — подхвърли му предизвикателно мосьо дьо Вилморен.

— Когато казваш „хората“, разбира се, имаш пред вид масите. Ще ги премахнете ли? Това е единственият начин да подобрите тяхната съдба, защото, докато те остават маси, съдбата им ще бъде вечни мъки.

— Разбира се, ти привеждаш доводи в полза на онези, на които служиш. Предполагам, че това е естествено — Мосьо дьо Вилморен говореше със скръб и възмущение.

— Напротив, мъча се да говоря съвсем безпристрастно. Нека разгледаме тези ваши идеи. До каква форма на управление се домогвате вие? Република, ако извадим заключение от това, което ти ми каза. Е, вие вече я имате. Всъщност днес Франция е република.

Филип го загледа втренчено.

— Струва ми се, че говориш с парадокси. Ами кралят?

— Кралят ли? Цял свят знае, че във Франция не е имало крал след Луи XIV. Във Версай^[8] има един затлъстял господин, който носи короната, но самата новина, която ми донесе ти, показва колко малко значи всъщност неговата дума. Благородниците и духовенството са тези, които заемат високите места, а народът на Франция превива врат под техните крака, на тези истински управници. Ето защо аз казвам, че Франция е република; тя е република, устроена по най-добър образец — образца на Рим. Тогава, както и сега, имало големи патрициански семейства, те живеели в разкош и запазвали за себе си властта, богатствата и всичко друго, което заслужавало да се притежава, а имало и маси, погазени и стенещи, окъпани в пот и кръв, гладуващи и

гинеци в римските бордеи. Това е било република, най-могъщата, каквато сме познавали.

Филип се бореше с нетърпението си:

— Най-после ще признаеш... всъщност ти вече го призна... че не бихме могли да бъдем управлявани по-зле, отколкото сме управлявани сега?

— Въпросът не е в това. Въпросът е дали ще бъдем управлявани по-добре, ако заменим сегашната управляваща класа с друга. Ако не получа някаква гаранция за това, аз ще съм последният, който би помръднал пръст, за да променя положението. А каква гаранция можеш да ми дадеш? Коя е класата, която се стреми да заграби властта? Ще ти кажа. Буржоазията.

— Какво?

— Това те стряска, а? Истината често обърква. Не си мислил за това? Добре, помисли сега. Поразгледай хубавичко този Нантски манифест. Кой са авторите му?

— Мога да ти кажа кой принуди Нантския общински съвет да изпрати манифеста на краля. Към десет хиляди души трудещи се: корабостроители, тъкачи, работници и всякакви занаятчии.

— Подтикнати, накарани от своите работодатели, богатите търговци и собствениците на кораби в града — отговори Андре-Луи. — Имам навика да се вглеждам в нещата отблизо, именно поради което колегите ни от Литературния клуб проявяват такава искрена неприязън към мен при споровете. Там, където аз задълбочавам навътре, те се хлъзгат по повърхността. Зад тези нантски работници и занаятчии се крият майсторите на корабни платна, предачите, собствениците на кораби и роботърговци, които съветват, подучват тези бедни, тъпи, неуки труженици да проливат кръвта си в стремежа към неуловимия призрак на свободата. Роботърговците! Хората, които живеят и забогатяват от покупко-продажба на човешка плът и кръв колониите, провеждат в родината си кампания в святото име на свободата! Не виждаш ли, че цялото това движение е движение на търгаши, търговци на едро и дребни васали, у които богатството раздухва завист към властта, произлизаща единствено от потеклото? Сарафите в Париж, които държат в ръцете си облигациите на държавния дълг, виждат застрашеното финансово положение на страната и треперят при мисълта, че един-единствен човек може да

има силата да заличи дълга с обявяване на банкрут. За да се осигурят, те подкопават устоите на държавата, та да я съборят и върху развалините да изградят нова, в която те ще са господарите. А за да постигнат това, подбуждат народа. В Дофине видяхме вече кръв да се лее като вода — кръвта на масите, винаги кръвта на масите. Сега може да видим същото и в Бретан. И ако накрая новите идеи възтържествуват? Ако феодалното управление бъде свалено, какво тогава? Вие ще смените аристокрацията с плутокрация. Струва ли си това труда? Смяташ ли, че под властта на сарафите и роботърговците, на хората, забогатели по други начини и от низкото изкуство на покупко-продажбите, мнозинството от хората ще бъде по-добре, отколкото под властта на свещениците и благородниците? Идвало ли ти е някога на ум, Филип, кое прави управлението на благородниците толкова нетърпимо? Користолюбието. Користолюбието е проклятието на човешкия род. Нима можеш да очакваш по-малко користолубие у хора, които са се издигнали с користолубие? О, аз съм готов да призная, че сегашното правителство е отвратително, несправедливо, тиранично — наречи го както искаш; но те моля да погледнеш напред и да видиш, че правителството, с което се предполага да го замените, може да се окаже безкрайно по-лошо.

Филип поседя замислено за миг. Сетне отвърна на нападката:

— Ти не говориш за превишенията, за страшните, непоносими превишения на властта, от които страдаме сега.

— Където има власт, винаги ще има превишения на властта.

— Но не когато използването на тази власт зависи от справедливото ѝ приложение.

— Използуването на властта е власт. Не можем да нареждаме на тези, които разполагат с нея.

— Народът може... народът със своята сила.

— Пак ще те попитам: когато казваш „народът“, сигурно имаш предвид масите? Положително. Каква власт могат да упражняват масите? Те знаят да вилнеят. Знаят да горят и колят известно време. Но не могат да упражняват трайна власт, защото то изисква качества, каквито масите не притежават, понеже иначе нямаше да бъдат маси. Неизбежната, трагична последица на цивилизацията са масите. Колкото до останалото, превишенията на властта може да се поправят от справедливостта, ако я няма у просветените, не може да се намери

никъде изобщо. Мосьо Некер^[9] трябва да се занимае с оправяне на превишенията и ограничаване на привилегиите. Това е решено. Тъкмо с тази цел трябва да се съберат Генералните щати^[10].

— А какво многообещаващо начало сложихме ние в Бретан, бога ми! — възкликна Филип.

— Пфу! Това не е нищо. Естествено благородниците няма да отстъпят без борба. Безсмислена и смешна борба, но... предполагам, че е в човешката природа да вършим безсмислени и смешни неща.

Мосьо дьо Вилморен стана унищожително саркастичен:

— Вероятно ще окачествиш и застрелването на Мабе като безсмислено и смешно. Не бих се учудил дори да те чуя да твърдиш в защита на маркиз дьо Ла Тур д'Азир, че ловният му надзирател се е показал милостив, като е застрелял Мабе, защото единствената друга възможност е щяла да бъде доживотна каторга.

Андре-Луи допи шоколада, остави чашата и свършил закуската, бутна назад стола.

— Признавам, че ми липсва твоето безкрайно милосърдие, драги Филип. Аз съм покъртен от съдбата на Мабе. Но след като превъзмогнах душевното потресване от тази новина, не забравям, че в края на краищата смъртта е сполетяла Мабе, когато е крал.

Мосьо дьо Вилморен скочи прав от възмущение.

— Може ли да се очаква друго гледище от човек, който е помощник финансов управител на един благородник и представител на благородник в Щатите на Бретан!

— Филип, справедливо ли е това? Ти ми се сърдиш! — възкликна с искрена загриженост Андре-Луи.

— Аз съм засегнат — призна Вилморен. — Аз съм дълбоко засегнат от твоето отношение. И не съм единственият, който се възмущава от реакционните ти тежнения. Знаеш ли, че Литературният клуб мисли сериозно да те изключи?

Андре-Луи сви рамене:

— Това нито ме изненадва, нито ме тревожи.

Мосьо дьо Вилморен продължи разпалено:

— Понякога мисля, че нямаш сърце. За тебе винаги важи законът, а не справедливостта. Струва ми се, че съм сгрешил, като съм дошъл при теб. Ти надали ще можеш да ми помогнеш при разговора с

мосьо дьо Керкадиу — Той взе шапката си явно с намерението да си върви.

Андре-Луи скочи и го хвана за ръката.

— Кълна се, че никога вече не ще се съглася да говоря с теб за право и политика, Филип! Аз те обичам твърде много, за да се карам с теб заради чуждите неприятности.

— Но аз ги приемам като мои собствени! — буйно настоя Филип.

— Точно така постъпваш и аз те обичам заради това. Правилно е да го вършиш. Ти ще бъдеш свещеник, а работите на всекиго влизат в работата на свещеника. Пък аз съм адвокат — финансов управител на един благородник, както казваш, — а в работата на адвоката влиза работата на неговия клиент. Това е разликата между нас. Въпреки това няма да се отървеш от мен.

— Но аз ти казвам откровенно, че сега, като го пообмислих, бих предпочел да не идваш с мен при мосьо дьо Керкадиу. Задълженията ти към твоя клиент не могат да ми бъдат от полза.

Ядът му беше преминал, но решението оставаше твърдо и почиваше на изложеното от него основание.

— Добре — каза Андре-Луи. — Да бъде, както искаш. Обаче нищо не може да ми попречи поне да дойда с теб до замъка и да почакам, докато отпратиш искането си към мосьо дьо Керкадиу.

Така те излязоха като добри приятели, понеже благият нрав на мосьо дьо Вилморен не познаваше злобата, и заедно се запътиха нагоре по стръмната главна улица на Гаврийак.

---

[1] Тукидид (417?–399? пр.н.е.) — атински държавник и историк, баща на историческата критика. ↑

[2] Енциклопедисти — група прогресивни френски философи, естественици, писатели (Волтер, Ж. Ж. Русо, П. Холбах, К. Хелвеций, Е. Кондийак, Ш. Монтескьо, Ж. Бюфон и др.), обединени от отрицателното си отношение към феодализма, схоластиката и католическата църква, защитници на правата на човека. ↑

[3] Сенека, Луций Аней (4 г. пр.н.е. до 65 г. н.е.) — римски философ-стоик, политически деец, писател. В трагедиите „Медей“, „Федра“ и др. изтъква нравствения упадък на античното общество. ↑

[4] Русо, Жан Жак (1712–1778) — френски просветител, философ, педагог, писател, композитор. В „Общественият Договор“ обосновава правото на народа за въстания, потъпкване на кралския деспотизъм и установяване на републикански строй. Повлиял много върху развитието на реализма в художествената литература. ↑

[5] Идеали на утопистите — неосъществими фантастични образи на идеален обществен строй — учение без реална основа. ↑

[6] Каин — според Библията по-големият брат на Адам, убил брат си Авел. ↑

[7] Ab actu ad posse valet consecutio (лат.) — за да се стигне от действието до моженето, важна е последователността. ↑

[8] Версай — резиденция на френските крале по онова време (1661–1708) с парк и дворците Голям и Малък Трианон. ↑

[9] Некер (1732–1804) — швейцарец, министър на финансите при Луи XVI, баща на мадам дьо Стал. ↑

[10] Генерални щати — висша съсловно-представителна институция във Франция (XIV–XVIII век), състояща се от представители на духовенството, благородниците и градовете. Свикани в 1789 г., за първи път след 1614 г., пред назряващата буржоазна революция, по решение на депутатите от Третото съсловие, превърнати в Национално събрание. ↑

II АРИСТОКРАТЪТ

Сънливото селце Гаврийак, отстоящо на половин левга^[1] от главния път за Рен и поради това необезпокоявано от светския шум, лежеше в извивка на реката Мьо, в полите и покатерило се до половината склон на невисокия хълм, увенчан от прихлупената господарска къща. Когато платяха данъка на своя сеньор^[2] (отчасти в пари и отчасти с труд), десятъка на църквата и налозите на краля, селяните се чудеха как да не умрат от глад с това, което им оставаше. И все пак, колкото и трудно да беше положението в Гаврийак, то не беше чак толкова трудно, както на много други места във Франция — и наполовина не толкова трудно, както във феодалните владения на големия сюзерен^[3] Ла Тур д'Азир, чиито обширни имоти се делиха от това селце тук чрез водите на Мьо.

Господарския вид, доколкото той можеше да му се припише, Шато^[4] дьо Гаврийак дължеше по-скоро на издигнатото си положение над селото, отколкото на някакви собствени качества. Изградено от гранит, както и всички други къщи в Гаврийак, макар и позагубило от студения си вид след около три столетия съществуване, то представляваше прихлупена сграда с плоско лице, на два етажа, осветявани от по четири прозореца с дървени външни капаци, и заградена от двете страни с четвъртити кули или пристройки с конически покриви. Разположено доста навътре в градина, оголена сега, но много приятна лете, и с прекрасна широка, заградена с балюстрада тераса отпред, то имаше вид точно на това, което беше винаги и винаги е било — жилище на скромни хора, интересуващи се повече от селско стопанство, отколкото от приключения.

Кентен дьо Керкадиу, господарят на Гаврийак („сеньор дьо Гаврийак“ беше единствената неопределена титла, която носеше, както я бяха носили дедите му преди него, дадена им кой знае откъде и кога), потвърждаваше впечатлението, произвеждано от неговия дом. Груб като гранита, той никога не бе пожелал да се запознае с живота на кралския двор, дори не беше служил в кралската армия. Бе

предоставил на по-малкия си брат Етиен да представлява семейството в тези високопоставени кръгове. Собствените му интереси от най-ранна възраст са били съсредоточени върху горите и пасбищата. Ходеше на лов и обработваше нивите си и по външен вид изглеждаше много малко по-добре от изполичарите си селяни. Не държеше на никакъв блясък, поне блясък, съответен на положението му или вкуса на неговата племенница Алин дьо Керкадиу. Алин, след като беше прекарала горе-долу две години в дворцовата атмосфера на Версай под егидата на чичо си Етиен, имаше доста различни схващания от чичо си Кентен за това, което прилича на достойнството на един сеньор. Но въпреки че това единствено дете на трети Керкадиу, откакто бе останало сираче на четиригодишна възраст, бе упражнявало тиранично влияние върху господаря на Гаврийак, и баща, и майка за момичето, Алин никога още не бе сполучила да сломи упоритостта му в това отношение.

Все пак тя не се отчайваше (постоянството беше една от главните черти на характера ѝ, въпреки усърдните си и безплодни старания след завръщането от големия свят на Версай преди около три месеца.

Когато дойдоха Андре-Луи и мосьо дьо Вилморен, тя се разхождаше по терасата. Тънката ѝ снага бе защитена от хладния въздух с подплатено с кожи палто, а плътно прилягащото боне, поръбено с бяла кожа, покриваше главата. То беше стегнато с бледосиня панделка от дясната страна на брадичката, а от лявата се беше проточил дълъг кичур пшениченоруса коса. Свежият въздух бе зачервил изложената част от бузите и сякаш беше придал особен блясък на тъмносините ѝ очи.

Андре-Луи и мосьо дьо Вилморен ѝ бяха познати от детство. Тримата бяха играли заедно едно време и тя наричаше Андре-Луи „братовчед“ с оглед на духовното му родство с чичо ѝ. Роднинските отношения се бяха запазили между двамата дълго след като старата интимност с Филип дьо Вилморен изчезна и той се превърна за нея в „мосьо дьо Вилморен“.

Девойката ги поздрави с махане на ръка, когато се зададоха, и спря да ги дочака в края на терасата откъм късата алея, по която приближаваха — очарователна като картинка и изпълнена със съзнанието за хубостта си.

— Ако идвате при господин чичо ми, избрали сте много неподходящ момент, мосьо — каза им тя с някаква особена възбуда. — Той е много, много сериозно зает.

— Ние ще почакаме, мадмоазел — отговори мосьо дьо Вилморен и галантно се наведе над протегнатата към него ръка. — Кой ли би побързал да отиде при чичото, ако може да се позабави за миг с племенницата?

— Господин абате — подразни го тя, — когато ви посветят в свещенически сан, ще ви взема за свой изповедник. Вие сте тъй отзивчив и любезен.

— Но не и любопитен — подхвърли Андре-Луи. — Това не ти направи впечатление.

— Не мога да разбера какво искаш да кажеш, братовчеде Андре.

— Пък може и да ме вземете — изсмя се Филип. — Човек никога не знае.

След това погледът му се плъзна през терасата и се спря върху каляска, която стоеше пред вратата на замъка. Беше от тези коли, каквито често се виждат из улиците на голям град, но рядко в селска обстановка. Това бе двуконен екипаж на прекрасни ресори, направени от орехово дърво, лакиран, сякаш покрит със стъкло, и с малки пасторални сценки, изящно нарисувани по таблите на вратата. Имаше две места, капра отпред за коларя и стъпало отзад за лакея. Това стъпало беше празно, но лакеят крачеше пред входа и когато излезе иззад колата и попадна в кръга на зрението на мосьо дьо Вилморен, оказа се, че носи блестящата синьо-златна ливрея, характерна за прислужник на маркиз дьо Ла Тур д'Азир.

— Гледай ти! — възкликна той. — Мосьо дьо Ла Тур д'Азир ли е при чичо ви?

— Именно той, мосьо — каза девойката с глас и поглед, изпълнени с тайнственост, която мосьо дьо Вилморен съвсем не забеляза.

— Ах, извинете! — той ниско се поклони с шапка в ръка. — Ваш слуга, мадмоазел! — и се обърна, за да тръгне към къщата.

— Да дойда ли с теб, Филип? — извика подире му Андре-Луи.

— Не би било галантно да предположа, че би предпочел да го направиш — каза мосьо дьо Вилморен, като хвърли поглед към

мадмоазел дьо Керкадиу. — Нито пък мисля, че би имало полза. Ако искаш да почакаш...

Мосьо дьо Вилморен се отдалечи. След миг озадачено мълчание девойката кръшно се изсмя:

— Сега пък къде се е забързал?

— Да види мосьо дьо Ла Тур д'Азир, както и чичо ти, предполагам.

— Но той не може да ги види! Те не могат да го приемат! Нали казах, че са много сериозно заети! Ти не ме питаш с какво, Андре — от нея се излъчваше някаква дяволита тайнственост, нещо скрито, което можеше да бъде ликуване или смях, а може би и двете. Андре-Луи не можеше да го определи.

— Понеже явно не ти се търпи да го кажеш, защо да те питам? — рече той.

— Ако се държиш хапливо, няма да ти кажа, дори и да ме питаш. О, не, ще ти кажа. То ще те научи да се държиш с мен с дължимото уважение.

— Надявам се, че никога не ще се провиня в това отношение.

— Още по-малко, след като научиш, че посещението на мосьо дьо Ла Тур д'Азир е много тясно свързано с мен. Поводът за това посещение съм аз — И тя го изгледа с искрящи очи и устни, извити от смях.

— Останалото, както изглежда смяташ, трябва да бъде очевидно. Но аз съм тъпак, ако нямаш нищо против, защото за мен то не е очевидно.

— Ех, глупчо, той е дошъл да иска ръката ми.

— Господи боже! — рече Андре-Луи и я загледа покрусен.

Тя се отдръпна от него, понамръщена и вирнала брадичка.

— Това те изненадва?

— То ме отвращава — рязко заяви той. — Всъщност аз не го вярвам. Ти си правиш шеги с мен.

За миг девойката съдържа видимото си раздражение, за да разпръсне съмненията му:

— Аз говоря напълно сериозно, мосьо. Тази сутрин се получи официално писмо до чичо ми от мосьо дьо Ла Тур д'Азир, с което съобщаваше за посещението си и неговата цел. Няма да твърдя, че то не ме поизненада...

— А, така! — възкликна Андре-Луи с облекчение. — Разбирам. За миг направо ме хвана страх, че... — Той се прекъсна, изгледа я и сви рамене.

— Защо млъкна? Направо те хвана страх, че не съм научила нищо във Версай? Че бих позволила да бъда ухажвана като някоя селска мома? Много глупаво от твоя страна. Ето че ме искат по подобаващ начин чрез чичо ми.

— Зависи ли в такъв случай всичко от неговото съгласие, според Версай?

— От какво друго?

— Трябва да има и твоето съгласие.

Тя се изсмя:

— Аз съм послушна племенница... когато ми понася.

— А дали ще ти понася да бъдеш послушна, ако чичо ти приеме това чудовищно предложение?

— Чудовищно! — Девојката се наежи. — А защо чудовищно, ако смея да попитам?

— По десетина съображения — отговори той ядно.

— Кажете някое — предизвика го тя.

— Той е два пъти по-стар от теб.

— Надали чак толкова — отговори Алин.

— Той е четиридесет и пет годишен най-малко!

— Но не изглежда на повече от тридесет. И е много хубав — поне това ще признаеш; нито ще отречеш, че е много богат и силен, най-големият благородник в Бретан. Той ще ме направи знатна дама.

— Господ те е направил такава, Алин.

— Виж, това е по-добре. Понякога умееш да бъдеш почти учтив — Тя се разхождаше по терасата, Андре-Луи крачеше до нея.

— Мога да бъда и повече от учтив, за да изтъкна съображението, поради което не бива да позволиш на този скот да омърси прекрасното творение, създадено от бога.

Тя се навъси, устните ѝ се свиха.

— Ти говориш за бъдещия ми съпруг! — укори го тя.

Неговите устни също се свиха; бледото му лице побледня още повече.

— А, така ли? Значи, е решено? Чичо ти ще се съгласи? Ти ще бъдеш продадена така, без любов, и ще станеш робиня на мъж, когато

не познаваш? Аз съм мечтал по-добри неща за теб, Алин!

— По-добри, отколкото да стана маркиза дьо Ла Тур д'Азир?

Той направи жест на отчаяние:

— Нима мъжете и жените не са нищо повече от имена? Нима душите им нямат никакво значение? Нима в живота няма никаква радост, никакво щастие, та богатството, удоволствието и празни, гръмка звучащи титли да бъдат единствените му цели? Аз те поставях толкова високо... толкова високо, Алин... почти като нещо неземно. В душата ти има радост, в главата ти има разум и както си мислех, прозрение, което прониква през външни обвивки и преструвки, за да си присвои сърцевината на действителността. И въпреки това ти си готова да се откажеш от всичко заради куп заблуди. Готова си да продадеш душата и тялото си, за да станеш маркиза дьо Ла Тур д'Азир.

— Ти си нетактичен — каза тя, но при все че се мусеше, очите ѝ се смееха. — И стигаш до прибързани заключения. Чичо ми не ще се съгласи на нищо повече, отколкото да позволи да бъде потърсено моето съгласие. Ние се разбираме, чичо и аз. Аз няма да бъде продадена като ряпа.

Андре-Луи спря и се обърна към нея, очите му блестяха, руменина избиваше по бледите му бузи.

— Ти си ме мъчила, за да се забавляваш! — възкликна той. — Е, добре, прощавам ти заради успокоението!

— Ти пак много бързаш, братовчеде Андре. Аз позволих на чичо си да се съгласи господин маркизът да ме ухажва. Външният вид на този господин ми харесва. Поласкана съм от неговото предпочитание, като взема под внимание високото му положение. То е положение, което може да сметна за желателно да споделя. Господин маркизът не изглежда съвсем тъп. Сигурно ще е интересно да бъде ухажвана от него. Може да е още по-интересно да се омъжа за него и, струва ми се, като взема предвид всичко, вероятно е... много е вероятно... да се реша да го направя.

Андре-Луи я измери с очи, погледна сладкото, предизвикателно обаяние на това детинско лице, тъй плътно затворено в овала от бяла кожа, и собственото му лице се покри с мъртвешка бледост.

— Господ да ти е на помощ, Алин! — изстена той. Девојката тупна с крак. „Той наистина се държи вбесяващо и малко нахално“ — помисли си тя.

— Вие сте безочлив, мосьо.

— Никога не е безочливо да се молиш, Алин. А аз не направих нищо друго, само се помолих и ще продължавам да се моля. Струва ми се, че ще имаш нужда от молитвите ми.

— Ти си непоносим! — Тя започваше да се ядосва, за което му подсказваше още по-мрачното ѝ намръщване, засилилата се руменина.

— То е, защото страдам. О, Алин, малка братовчедке, мисли добре какво правиш, мисли добре за истинските ценности, които ще размениш срещу този привиден блясък — истинските ценности, които никога не ще опознаеш, защото този привиден блясък ще ти препречи пътя към тях. Когато мосьо дьо Ла Тур д'Азир идва да те ухажва, проучвай го добре, съветвай се с изтънчените си инстинкти, дай свобода на благородната си природа да съди за това животно с интуицията си. Имай предвид, че...

— Имам предвид, мосьо, че вие злоупотребявате с добрината, с която съм се отнасяла винаги към вас. Вие прекрачвате границите на търпимостта въпреки положението, което заемате. Кой сте вие? Какъв сте, та да си позволявате да държите този тон с мен?

Той се поклони, възвърнал веднага студената си сдържаност, и поднови насмешките, които бяха присъщи на навиците му:

— Моите поздравления, мадмоазел, за лекотата, с която започвате да се нагаждате към голямата роля, която ви предстои да играете.

— Нагодете се и вие, мосьо! — отсече девойката и му обърна гръб.

— Да бъда прах в надменните крака на госпожа маркизата. Надявам се да си зная мястото в бъдеще.

Тази фраза я сепна. Тя се обърна пак към него и той долови, че сега в очите ѝ свети подозрение. В миг разкаяние измести насмешката му.

— Боже, какво животно съм аз, Алин! — възкликна той и пристъпи към нея. — Прости ми, ако можеш.

Тя се беше обърнала, почти готова да потърси прошка от него. Но разкаянието му направи това излишно.

— Ще се помъча — каза тя, — при положение, че обещаеш да не ме обиждаш пак.

— Но аз ще го правя — отговори той. — Аз съм такъв. Аз ще се боря да те спася и от самата теб, ако това се наложи, без да мисля дали ще ми простиш, или не.

Двамата стояха така един срещу друг, малко напрегнати, малко предизвикателни, когато на входната врата се появиха другите.

Първ излезе маркиз дьо Ла Тур д'Азир, граф Солз, кавалер на ордените на Свети дух и Свети Луи и бригаден командир в кралската армия. Беше висок, изящен мъж с изправена войнишка стойка и надменно вдигната глава. Носеше великолепна тъмночервена, поръбена със злато кадифена дреха с дълги поли. Жилетката му, също от кадифе, беше в златисто кайсиев цвят; панталоните и чорапите бяха от черна коприна, а на лакираните обувки с червени токове имаше брилянтови закопчалки. Напудрената му коса бе вързана отзад с широка панделка от моаре^[5], под мишница носеше малка триъгълна шапка, от кръста му висеше тясна шпага със златна дръжка.

Като го гледаше сега напълно безпристрастно и виждаше неговото великолепие, елегантността на движенията, благородното държане, в което по такъв изключителен начин се съчетаваха високомерието със снизходителността, Андре-Луи трепереше за Алин. Пред него стоеше опитен, неотразим поклонник, чиито *bonnes fortunes*^[6] бяха станали пословични, човек, който досега беше будил отчаяние у тежки дами с дъщери за женене и безнадеждност у съпрузи с привлекателни жени.

Веднага след него се появи мосьо дьо Керкадиу — пълна негова противоположност. Върху съвсем късите си крака господарят на Гаврийак носеше тяло, което на четиридесет и пет годишна възраст започваше да клони към пълнота, и огромна глава, съдържаща посредствен запас от знания. Лицето му бе червендалесто и пъпчиво, щедро белязано от едрата шарка, насмалко не отнела живота му на младини. В облеклото си беше нехаен до степен на неспретнатост и на това, както и на факта, че беше останал ерген — пренебрегнал първото задължение на един благородник да си осигури наследник, — той дължеше славата на женомразец, приписвана му от жителите на този край.

След мосьо дьо Керкадиу излезе мосьо дьо Вилморен, много блед и сдържан, със стиснати устни и помрачняло лице.

Насреща им от каляската слезе много елегантен млад господин, шевалие^[7] дьо Шабрийан, братовчед на мосьо дьо Ла Тур д'Азир, който, докато чакаше завръщането, бе наблюдавал с доста голям интерес (без някой да подозира присъствието му) крачещите насам-натам Андре-Луи и госпожицата.

Забелязал Алин, мосьо дьо Ла Тур д'Азир се отдели от другите и с удължени крачки се запъти направо през терасата към нея.

На Андре-Луи той кимна с присъщата си смесица от вежливост и благоволение. Младият адвокат заемаше много странно положение в обществото. По силата на теорията за неговия произход той не спадаше нито към благородниците, нито към простите хора, но стоеше някъде между двете класи и макар че нито едната, нито другата не го смяташе за свой, и двете имаха към него свойско държане. Сега той отвърна студено на поздрава на мосьо дьо Ла Тур д'Азир.

Маркизът пое протегнатата му от госпожицата ръка, наведе се над нея и я поднесе към устните си.

— Мадмоазел — каза той, загледан в сините дълбини на очите ѝ, които посрещнаха погледа му усмихнати и несмутени, — господин чичо ви ми оказа честта да ми позволи да ви изразя моята почит. Ще ми откажете ли честта, мадмоазел, да ме приемете, когато дойда утре? Ще имам нещо много важно за вашия слух.

— Нещо важно, господин маркизе? Вие почти ме плашите. — Но по ведрото лице, заградено от кожената качулка, не се четеше никакъв страх. Не току-тъй тя бе завършила версайската школа на преструвките.

— Такова нещо е много далече от намерението ми — каза той.

— Но важно за вас, мосьо, или за мен?

— Надявам се, за двама ни — отговори той, при което вложи безкрайно дълбоко значение в пламенния поглед на хубавите си очи.

— Вие изостряте любопитството ми, мосьо, и, разбира се, аз съм послушна племенница. От това следва, че за мен ще е чест да ви приема.

— Не за вас ще е чест, мадмоазел, а вие ще окажете честта. В такъв случай, утре, по това време, ще имам щастието да ви поднеса почитанията си.

Той се поклони отново и пак поднесе пръстите ѝ до своите устни, а тя този път му направи реверанс. Тогава, ограничили се само с

това официално счупване на леда, те се разделиха.

Девојката беше малко развълнувана, малко заслепена от хубостта на този мъж, от царственото му държане и от увереността му в силата, която той като че ли излъчваше. Почти без да иска, тя го противопостави на неговия критик, мършавия и безочлив Андре-Луи, с простата му кафява дреха и обувки с железни закопчалки, и се почувствува виновна в непростимото престъпление, че е допуснала да се произнесе дори и една дума от тази нахална критика. На другия ден господин маркизът щеше да дойде да ѝ предложи високо положение, почетно звание. А тя вече беше уронила част от нарасналото достойнство, припадащо ѝ се от самото му намерение да я издигне до такова високо положение. Никога нямаше да го претърпи пак, никога вече нямаше да прояви такава детинска слабост и да позволи на Андре-Луи да изрече непочтителните си бележки за човек, в сравнение с когото той беше не повече от лакей.

Така суетността и амбицията се бореха с доброто начало у нея и за нейна голяма досада доброто начало не се оставяше да бъде напълно убедено.

В това време мосьо дьо Ла Тур д'Азир се качваше в каляската си. Беше се сбогувал с мосьо дьо Керкадиу, а също така беше казал няколко думи и на мосьо дьо Вилморен, в отговор на които мосьо дьо Вилморен се поклони с мълчаливо съгласие.

Каляската замина с напудрения лакей със синьо-златната ливрея, застанал много сковано отзад, докато мосьо дьо Ла Тур д'Азир се кланяше на мадмоазел, която пък му махаше с ръка в отговор.

След това мосьо дьо Вилморен хвана Андре-Луи под ръка и му рече:

— Ела, Андре.

— Но вие ще останете на обед, и двамата! — възкликна гостоприемният господар на Гаврийак. — Има да прием една наздравица — добави той и намигна, като посочи с поглед приближаващата се мадмоазел Алин. Той не умееше да си служи с хитрини, този добряк.

Мосьо дьо Вилморен се извини, че имал среща, която не му позволявала да приеме тази чест. Държеше се много неотстъпчиво и официално.

— А ти, Андре?

— Аз ли? О, аз също участвувам в тази среща, кръстнико — излъга той, — освен това имам предубеждение против наздравниците.

Нямаше желание да остане. Беше го яд на Алин заради приветливото ѝ държане спрямо мосьо дьо Ла Тур д'Азир и мръсната сделка, която тя според него беше решила да сключи. Той страдаше от разбиването на една илюзия.

---

[1] Левга — стара келтска мярка за дължина; във Франция равна на 4 км. ↑

[2] Сеньор — феодален владетел на голям имот. ↑

[3] Сюзерен — едър феодален земевладелец, господар по отношение на васалите си. ↑

[4] Шато — замък или господарска къща във феодално имение. ↑

[5] Моаре — копринен лъскав плат с вълнообразни отблясъци. ↑

[6] Bonnes fortunes (фр.) — успехи, победи. ↑

[7] Шевалие (фр.) — кавалер, рицар, дворянска титла. ↑

III

КРАСНОРЕЧИЕТО НА МОСЬО ДЪО ВИЛМОРЕН

Този път, докато слизаха заедно от хълма, замисленият и мълчаливият беше мосьо дьо Вилморен, а приказливият — Андре-Луи. Беше избрал „жената“ за тема на сегашната си беседа. Твърдеше (съвсем неоправдано), че е открил жената тази сутрин, и това, което говореше за нежния пол, не беше ласкаво, а от време на време почти вулгарно. Мосьо дьо Вилморен, след като разбра каква е темата, не го слушаше. Колкото и странно може да изглежда това за един френски абат от негово време, мосьо дьо Вилморен не се интересуваше от жени. Бедният Филип правеше изключение в няколко отношения.

Срещу „Бретон Арме“, хана и пощенската станция в началото на село Гаврийак, мосьо дьо Вилморен прекъсна другаря си тъкмо когато се беше издигнал до най-шеметни височини в язвителните си нападки, и Андре-Луи, възвърнат по този начин към действителността, забеляза, че каляската на мосьо дьо Ла Тур д’Азир стои пред вратата на странноприемницата.

— Не ми се вярва да си ме слушал — каза той.

— Ако беше по-малко увлечен от това, което казваше, може би щеше да го забележиш по-скоро и нямаше да говориш на вятъра. Работата е там, че ти ме разочароваш, Андре. Ти като че ли забрави за какво бяхме отишли. Аз имам среща тука с господин маркиза. Той желае да чуе от мене нещо повече по въпроса. Горе в Гаврийак не можах нищо да свърша. Така се случи, че моментът не бе подходящ. Но аз се надявам на господин маркиза.

— Надяваш се за какво?

— Че ще направи, каквото е във властта му, за да поправи стореното. Ще се погрижи за вдовицата и сирачетата. Защо иначе ще иска да чуе от мен нещо повече?

— Необичайно благоволение — забеляза Андре-Луи и цитира:
— „Timeo Danaos et dona ferentes.“^[1]

— Защо? — попита Филип.

— Да отидем да видим защо... освен ако смяташ, че аз ще преча.

Ханджията въведе двамата младежи в една стая отдясно, освободена за господин маркиза, докогато желае да ѝ окаже честта да я използва. Огън от големи цепеници гореше ярко в дъното и пред него седяха сега мосьо дьо Ла Тур д'Азир и братовчед му шевалие дьо Шабрийан. И двамата се изправиха при влизането на мосьо дьо Вилморен. Андре-Луи влезе подир него, но се забави, за да затвори вратата.

— Много съм ви признателен за незабавното внимание, мосьо дьо Вилморен — каза маркизът, но с такъв студен тон, че бе в разрез с учтивостта на думите.

— Заповядайте, седнете. А, Моро? — Във въпроса прозвуча ледена нотка. — Той идва с вас, мосьо?

— Ако нямате нищо против, господин маркизе.

— Защо да имам? Намерете си стол, Моро — Той говореше през рамо, като на лакей.

— Много любезно от ваша страна, мосьо — каза Филип, — да ми предложите тази възможност да ви изложа по-нататък въпроса, който ме накара да отида толкова безплодно, както се случи, в Гаврийак.

Маркизът прехвърли крак връз крак и протегна една от изящните си ръце към огъня. Отговори, без да си направи труда да се обърне към младия мъж, който стоеше малко зад него.

— Сега няма да говорим за любезността на поканата ми — каза той мрачно и мосьо дьо Шабрийан се изсмя.

Андре-Луи си помисли, че шевалие твърде лесно се развеселява, и почти му завидя на тази способност.

— Но аз съм благодарен — настоя Филип, — че благоволихте да ми дадете възможност да ги защитя.

Маркизът го изгледа през рамо.

— Да защитите кого? — попита той.

— Ами вдовицата и сираците на този нещастник Мабе.

Маркизът отмести погледа си от Вилморен към шевалие дьо Шабрийан, който отново се изсмя и този път се плесна по бедрото.

— Струва ми се, че между нас има недоразумение — каза бавно мосьо дьо Ла Тур д'Азир. — Аз ви поканих да дойдете тука, понеже шато Гаврийак едва ли беше подходящо място, където да продължим разискването си — колебаех се дали не ще ви създам неудобство, ако

ви помоля да дойдете чак в Азир. Но аз исках да ви видя във връзка с известни изрази, които изтървахте там. Бих искал да се изкажете именно по въпроса за тези изрази, мосьо, ако ми окажете тази чест.

Андре-Луи започна да долавя, че има нещо зловещо във въздуха. Той беше човек на бързи прозрения, по-бързи, отколкото на мосьо дьо Вилморен, проявил само лека изненада.

— Не мога да разбера, мосьо — отговори той. — За какви изрази намеква господин маркизът?

— Изглежда, мосьо, че трябва да освежа паметта ви — Маркизът кръстоса крака и се изви настрана на стола си, така че най-последно се озова лице срещу лице с мосьо дьо Вилморен. — Вие говорихте, мосьо... и колкото и да не сте били прав, говорехте красноречиво, почти прекалено красноречиво, както ми се стори... за низостта на такова деяние, каквото е било незабавното налагане на възмездие върху този крадец Мабе или как му беше там името. *Низост* е точната дума, която употребихте. Вие не взехте назад тази дума, когато имах честта да ви уведомя, че ловният надзирател Бене е постъпил по този начин по моя заповед.

— Ако деянието е било низко — заяви мосьо дьо Вилморен, — низостта му не се променя от ранга (колкото и да е висок) на лицето, върху което пада отговорността, тя даже става по-голяма.

— А! — промълви господин маркизът и извади златна кутийка с енфие от джоба си. — Вие казахте „ако деянието е било низко“, мосьо. Трябва ли да разбера, че вече не сте чак толкова убеден в низостта му, както изглеждахте убеден преди?

По хубавото лице на мосьо дьо Вилморен се изписа недоумение. Той не разбираше накъде бие маркизът.

— Като виждам готовността ви да поемете отговорност, започвам да мисля, господин маркизе, че за вас съществува някакво оправдание за извършеното деяние, което за мен не е ясно.

— Сега говорите по-разумно. Значително по-разумно — Маркизът смръкна енфие и с крайчеца на пръстите махна трохичките от фината дантела на яката си. — Вие си давате сметка, че с недостатъчно разбиране на тези въпроси, понеже сам вие не сте земевладелец, може да сте стигнали до прибързани и неоправдани заключения. Случаят е точно такъв. Нека ви послужи като предупреждение, мосьо. Когато ви кажа, че от месеци насам ми

додяват с такива грабежи, може би ще разберете, че е станало необходимо да се вземе достатъчно строга мярка, за да им се сложи край. Сега, след като се знае опасността, мисля, че плячкосването на дивеча в моите гори ще спре. А в това има и нещо повече, мосьо дьо Вилморен. Не ме дразни толкова браконьерството, колкото неуважението на моите пълни и ненарушими права. Във въздуха се носи, мосьо, както не може да не сте забелязали, злостен дух на неподчинение и има само един начин да се борим с него. Да го търпим, дори и в най-слаба степен, да проявяваме снизходителност, колкото снизходително и да сме настроени, би повлякло след себе си прибягване до още по-резки мерки утре. Сигурен съм, че ме разбирате, а също така съм сигурен, ще оцените и това, че аз благоволих да ви дам обяснение за нещо, което според мене не бях длъжен да ви обяснявам. Ако нещо от това, което казах, все още ви остава неясно, ще ви посъветвам да се обърнете към ловните закони, които вашият приятел адвокат ще ви разтълкува в случай на нужда.

С тези думи господин маркизът се обърна отново с лице към огъня. Това като че ли целеше да внуши, че разговорът е приключен. И все пак то в никой случай не внуши именно това на бдителния, озадачен, смътно разтревожен Андре-Луи. Това беше — мислеше си той — много странна, много подозрителна реч. Тя уж целеше да обясни с учтиви изрази и преднамерено оскърбителен тон, докато всъщност можеше да възбуди и подтикне човек с възгледите на мосьо дьо Вилморен. И тя постигна точно това. Филип се изправи.

— Няма ли на света други закони освен ловните? — ядно запита той. — Никога ли не сте чули случайно за законите на човечността?

Маркизът уморено въздъхна.

— Какво общо имам аз със законите на човечността? — учуди се той.

Мосьо дьо Вилморен го загледа за миг, онемял от изумление.

— Нищо, господин маркизе. Това, уви, е съвсем очевидно. Надявам се да си го спомните в часа, когато може да пожелаете да се позовете на тези закони, които сега осмивате.

Мосьо дьо Ла Тур д'Азир рязко отметна глава с високомерно изражение на благовъзпитаното си лице.

— Как точно трябва да се разбере това? Не за първи път днес вие прибягвате до двусмислени изказвания, в които, почти съм готов да

повярвам, се съдържа прикрита заплаха.

— Не заплаха, господин маркизе, предупреждение. Предупреждение, че такива деяния, като тези, насочени срещу божите създания... О, можете да се подсмивате, мосьо, но те са божии създания, също както вие или аз, ни повече, ни по-малко, макар тази мисъл и да накърнява гордостта ви. В божите очи...

— Бъдете милостив, не ми четете проповед, господин абат!

— Вие се подигравате, мосьо. Вие се смеете. Интересно дали ще се смеете, когато господ ви представи сметката за кръвта и плячката, с които са пълни ръцете ви?

— Мосьо! — Тази дума, рязка като изплющяване на камшик, се изтръгна от шевалие дьо Шабрийан, който скочи на крака. Но маркизът веднага го спря.

— Седнете, шевалие. Вие прекъсвате господин абата, а аз бих искал да го чуя нататък. Той ми е извънредно интересен.

Зад тях Андре-Луи също се беше изправил, скочил на крака от уплаха пред злото, изписано на хубавото лице на мосьо дьо Ла Тур д'Азир. Той се приближи и докосна ръката на приятеля си.

— По-добре е да си вървиш, Филип — каза той.

Но мосьо дьо Вилморен, попаднал в безмилостната власт на отдавна потискани чувства, бе вече понесен от тях безразсъдно напред.

— О, мосьо — каза той, — помислете какво сте и какво ще станете. Помислете как вие и подобните на вас живеете от насилия и помислете за жетвата, до която насилията ще доведат в крайна сметка.

— Революционер! — рече презрително господин маркизът. — И вие имате наглостта да стоите пред мен и да ми изсипвате тези мръсни празнословия на модерните ви — така наречени — интелектуалци!

— Дали е празнословие, мосьо? Мислите ли, вярвате ли в душата си, че е празнословие? Празнословие ли е това, че феодалите са сложили ръка на всичко живо и го изстискват като грозде в пресата за своя лична изгода? Не използват ли те правата си върху водите в реката, върху огъня, който опича хляба на бедняка, омесен от трева и ечемик, върху вятъра, който върти крилата на мелницата? Селякът не може да направи крачка по пътя, да мине по разнебитен мост през някоя река, да купи един лакът плат на селския пазар, без да се сблъска с алчността на феодалите, без да му бъдат наложени феодални берии. Не ви ли стига това, господин маркизе? Нима трябва да искате и да

заплаща с жалкия си живот за най-малкото посегателство върху свещените ви привилегии, без да ви е грижа за вдовиците и сираците, които обричат на неволя? Нима нищо друго не ще ви задоволи, докато сянката ви не легне като проклетие върху цялата страна? И нима вярвате, обзет от гордостта си, че Франция, този многострадален Йов^[2] сред народите, ще търпи това вечно?

Той спря, сякаш за да получи отговор. Но никакъв отговор не последва. Маркизът се вглеждаше в него, странно мълчалив, с лека усмивка на пренебрежение, извила ъглите на устата, със злокобно суров поглед в очите.

Андре-Луи пак подръпна приятеля си за ръкава.

— Филип!

Филип отдръпна ръката си и продължи с фанатичен плам:

— Нима съвсем не виждате трупащите се облаци, които предвещават идването на буря? Може да си въобразявате, че тези Генерални щати, свикани от мосьо Некер и насрочени за идущата година, не ще направят нищо, освен да изнамерят нови начини за изнудване, за да ликвидират банкрута на държавата? Вие се самозалъгвате, както ще видите. Третото съсловие^[3], което презирате, ще се окаже преобладаващо и ще намери начин да сложи край на тази язва на привилегията, която разяжда живеца на нещастната ни родина.

Господин маркизът се размърда на стола си и най-последно проговори:

— Вие имате много опасна дарба на красноречие, мосьо. И тя е по-опасна за вас, отколкото за темата ви. Защото в края на краищата, какво ми предлагате вие? Една притоплена смесица от ястия, поднасяни на опърпани ентузиастични провинциални литературни клубове, съставена от словоизлиянията на вашите волтеровци^[4] и жанжаковци^[5], и други подобни драскачи с изцапани пръсти. Вие нямате сред всичките ви философи нито един с достатъчно ум да разбере, че ние сме класа, осветена от древността, че нашите права и привилегии са узаконени от столетията.

— Човечеството, мосьо, е по-древно от благородниците — отвърна Филип. — Човешките права са съвременници на човека.

Маркизът се изсмя и сви рамене.

— Това е отговорът, който можех да очаквам. В него има точно тази нотка на празнословие, присъща на философите.

И тогава проговори мосьо дьо Шабрийан.

— Много го усукваш — укори той братовчед си с нотка на нетърпение в гласа.

— Но аз стигам до целта — отговори маркизът. — Искрах първо съвсем да се уверя.

— Бога ми, не би трябвало вече да имаш никакво съмнение.

— И нямам — Маркизът се изправи и се обърна отново към мосьо дьо Вилморен, който не беше разбрал нищо от краткия разговор на двамата. — Господин абате — заговори той пак, — вие имате много опасна дарба на красноречие. Мога да си представя хората, увлечени от нея. Ако имахте благородническо потекло, нямаше толкова лесно да добиете тези погрешни възгледи, които излагате.

Мосьо дьо Вилморен го загледа с празен, неразбиращ поглед.

— Ако съм имал благородническо потекло, казвате? — повтори той бавно и учудено. — Но аз съм благородник по потекло. Моят род е толкова стар, а кръвта ми толкова чиста, както и вашите, мосьо.

Господин маркизът леко повдигна вежди, едва-едва се усмихна със снизхождание. Тъмните му спокойни очи гледаха мосьо дьо Вилморен право в лицето.

— Боя се, че сте били измамен в това отношение.

— Измамен?

— Вашите убеждения издават прегрешението, в което трябва да е била виновна госпожа майка ви.

Жестоките оскърбителни думи бяха изречени и не можеше вече да се оттеглят, а устните, които ги бяха промълвили безстрастно, сякаш бяха някаква най-банална забележка, оставаха спокойни, присвити в презрителна усмивка.

Настъпи мъртво мълчание. Разумът на Андре-Луи се скова. Той стоеше втрещен, без никаква мисъл, докато очите на мосьо дьо Вилморен продължаваха да се вглеждат втренчено в мосьо дьо Ла Тур д'Азир, сякаш търсеха в думите му някакво значение, което му убягваше. Внезапно той разбра мръсното оскърбление. Кръвта нахлу в лицето му, огън пламна в кротките му очи. Конвулсивна тръпка премина през тялото му. После със сподавен вик, той се наведе напред и с все сила удари на господин маркиза плесница право в подигравателно усмихващото се лице.

В миг мосьо дьо Шабрийан скочи и се озова между двамата.

Андре-Луи бе разбрал клопката твърде късно. Думите на Ла Тур д'Азир бяха само нещо като ход в игра на шах, пресметнат да накара противника да направи от отчаяние някой такъв насрещен ход — ход, който ще го остави всецяло в ръцете на другия.

Господин маркизът продължи да го гледа, много блед, освен мястото, където отпечатъците от пръстите на мосьо дьо Вилморен започваха бавно да обагрят лицето му, но не каза нищо повече. Вместо него говореше мосьо дьо Шабрийан, встъпил сега в предварително уговорената роля в тази мръсна игра.

— Вие разбирате, мосьо, какво сте сторили — каза той студено на Филип. — И естествено разбирате какво трябва неизбежно да последва.

Мосьо дьо Вилморен не беше разбрал нищо. Нещастният младеж беше действувал импулсивно, подтикнат от чувството за приличие и чест, без да мисли за последиците. Но ги разбра сега при зловещото подканяне на мосьо дьо Шабрийан и ако имаше желанието да избегне тези последици, то беше уважение към свещеническото си призвание, което строго забраняваше подобно уреждане на спорове, каквото мосьо дьо Шабрийан явно искаше да му натрапи.

Той се отдръпна.

— Нека едното оскърбление заличи другото — каза той с глух глас. — Равносметката все пак остава в полза на господин маркиза. Нека това го удовлетвори.

— Невъзможно! — Шевалие дьо Шабрийан плътно стисна устни. След това той бе самата любезност, но много твърд: — Била е ударена плесница, мосьо. Мисля, че не греша, когато казвам, че такова нещо още не се е случвало на господин маркиза през живота му. Ако сте се почувствували оскърбен, достатъчно е било да поискате удовлетворението, дължимо от един благородник на друг. Постъпката ви като че ли потвърждава предположението, което ви се видя така обидно. Но то не ви освобождава от последиците.

Ролята на мосьо дьо Шабрийан беше, както виждате, да налее масло в огъня, за да лиши жертвата от всяка възможност да им избяга.

— Аз не желая да се освободя от тях! — отвърна разгорещено младият семинарист, жегнат от тази нова подигравка. В края на краищата той беше от благородно семейство и традициите на класата бяха дълбоко вкоренени у него — по-дълбоко, отколкото насажданото

в семинарията смирение. Той смяташе за дълг към самия себе си, към честта си, дори да бъде убит, но да не бяга от последиците на извършеното.

— Но той не носи шпага, господа! — възкликна, изпаднал в ужас, Андре-Луи.

— На това може лесно да се помогне. Може да получи назаем моята.

— Аз искам да кажа, господа — настоя Андре-Луи със смесено чувство на страх за приятеля си и възмущение, — че той няма навика и никога не е носил шпага, че не се е учил да си служи с нея. Той е семинарист... кандидат за духовен сан, вече наполовина свещеник и затова такова нещо, каквото предлагате вие, му е забранено.

— Всичко това е трябвало да помни, преди да удари плесница учтиво каза мосьо дьо Шабрийан.

— Плесницата беше предизвикана предумишлено — продължи гневно Андре-Луи. Сетне се съвзе, макар че високомерният поглед на маркиза нямаше нищо общо с това съвземане. — О, боже, аз говоря напразно! Как може човек да привежда доводи срещу предумисъл! Да вървим, Филип. Нима не виждаш клопката...

Мосьо дьо Вилморен го пресече и отблъсна:

— Млъкни, Андре. Господин маркизът е напълно прав.

— Господин маркизът е прав? — Андре отпусна безпомощно ръце. Този човек, когото обичаше повече от всички други на света, се беше хванал в клопката на безумието на големия свят. Той подлагаше гърдите си на ножа зарад някакво неясно, изкълчено чувство на дължимата нему чест. Не че не виждаше примката. Виждаше я, но неговата чест го принуждаваше да я отмине с презрение. Андре-Луи го виждаше в този момент като изключително трагична фигура. Благородна може би, но много печална.

---

[1] Timeo Danaos et dona ferentes (лат.) — страхувам се от данайците дори когато поднасят дарове. ↑

[2] Йов — библейски патриарх, известен като „многострадалния Йов“, образец на правоверност и много търпение. ↑

[3] Третото съсловие — селячеството и гражданите, съставлящи буржоазията, противопоставени на привилегированите съсловия на дворянството и духовенството. ↑

[4] Волтеровци — от Волтер, истинското му име е Франсоа Мари Аруе (1694–1778), писател и философ, деист; с критиката си на феодалния абсолютизъм и църквата изиграл огромна роля на подготовката на Френската буржоазна революция. ↑

[5] Жанжаковци — маркизът има предвид Ж–Ж. Русо (вж. там). ↑

IV НАСЛЕДИЕТО

Мосьо дьо Вилморен изказа желанието въпросът да се уреди на самото място. Това желание беше и обективно, и субективно. Разкъсван от чувства, които бяха в остро противоречие със свещеническото му призвание, той бързаше преди всичко да свърши тази работа, та да си възвърне по-подходящото разположение на духа. От друга страна, малко се страхуваше от себе си, под което трябва да разбираме, че от гледището на своята чест се страхуваше от природата си. Рамките на възпитанието му и целта, която от няколко години вече беше поставил пред себе си, го бяха лишили до голяма степен от тази неустрашима жестокост, която е унаследено право на мъжа. Беше станал плах и мек като жена. Понеже го съзнаваше, боеше се, че угасне ли пламъкът на гнева му, може да прояви позорна слабост в това изпитание.

Господин маркизът, от своя страна, имаше не по-малко желание да уреди сметката незабавно, а тъй като те имаха мосьо дьо Шабрийан, който да представлява братовчед си, а Андре-Луи, който да бъде секундант на мосьо дьо Вилморен, нямаше никаква пречка, която да ги забави.

И така, само след няколко минути всичко бе уговорено и тази обладана от злокобни намерения четворка се събра на огряната от следобедното слънце морава за игра на кегли зад хана. Там бяха съвсем сами, горе-долу закрити за прозорците на сградата от преплетените клони на дърветата, които, макар и оголели вече, бяха поне толкова гъсти, че да осигурят сигурна преграда.

Нямаше никакви формалности, като премерване на сабите или избиране на мястото. Господин маркизът махна колана и ножницата, но отказа (понеже смяташе, че такъв нищожен противник не заслужава този труд) да свали обувките или дрехите си. Висок, пъргав и атлетически сложен, той застана срещу не по-ниския, но много крехък и хилав мосьо дьо Вилморен. Филип също счете под своето достойнство да направи някакви общоприети приготовления. Понеже

си даваше сметка, че нищо не ще му помогне, ако се съблече, той зае позицията напълно облечен, с две трескави петна над скулите, пламнали на обикновено сивото му лице.

Мосьо дьо Шабрийан, облегнал се на бастунче (понеже беше отстъпил шпагата си на мосьо дьо Вилморен), наблюдаваше със спокоен интерес. Обърнат с лице към него, от другата страна на противниците, стоеше Андре-Луи, най-блед от четиримата, впил в тях зачервените си очи, и сплиташе и отпускаше лепкавите си от студена пот ръце.

Всичко в него го караше да се хвърли между дуелиращите се, да се възпротиви и да осуети този двубой. Обаче съзнанието, че това би било безполезно, възпираше трезвия подтик. За успокоение той се мъчеше да убеди себе си, че изходът всъщност не би могъл да бъде много сериозен. Ако дългът и честта у Филип го принуждаваше да кръстоса шпаги с човека, когото беше ударил, благородният произход на мосьо дьо Ла Тур д'Азир го задължаваше в не по-малка степен да не нанася сериозна рана на неопитния младеж, когото беше така жестоко предизвикал. Господин маркизът в края на краищата беше човек на честта. Той надали имаше намерение да направи нещо повече, отколкото да даде урок — може би безогледен, но урок, от който противникът му трябваше да извади добра поука. Андре-Луи упорито се убеждаваше в това, за да се утеша.

Стомана се удари о стомана и двубоят започна. Маркизът обърна към противника си в бойна готовност изправеното си тяло, колената му малко се присвиха и се превърнаха в живи пружини, докато мосьо дьо Вилморен стоеше с гърди към него, съвсем открит, със сковани колене. Чувството за чест и правилата на честна борба бяха недвусмислено против такъв двубой.

Дуелът, разбира се, бе твърде кратък. На младини Филип бе минал обучението във фехтовка, което получаваше всяко момче, родило се с неговото обществено положение. Оттам знаеше поне основните начала на това, което сега се очакваше от него. Но какво можеха да му помогнат тук основните начала? Три отбити удара завършиха схватката и след това, без да бърза, маркизът хлъзна дълбоко десния си крак по влажната трева, дългото му грациозно тяло се изпъна, шпагата мина под несръчната защита на мосьо дьо

Вилморен и със спокойна пресметливост острието ѝ прониза сърцето на младежа.

Андре-Луи се спусна напред тъкмо навреме да подхване тялото на приятеля си под мишниците, когато той залитна. Тогава собствените му крака се подгънаха под тежестта, той се смъкна с товара си и падна на колене върху влажната морава. Главата на Филип лежеше отпусната върху лявото рамо на Андре-Луи, ръцете бяха безсилно увиснали, кръв бликаше, образуваше мехури върху страшната рана и квасеше дрехите на нещастния младеж.

С преbledняло лице и тръпнеци устни Андре-Луи вдигна очи към мосьо дьо Ла Тур д'Азир, който стоеше и разглеждаше извършеното с изражение на дълбок и безжалостен интерес.

— Вие го убихте! — извика Андре-Луи.

— Разбира се.

Маркизът прокара дантелена кърпичка по острието, за да го избърше. Когато хвърли изящното парченце плат, дообясни:

— Той имаше, както му казах, опасна дарба на красноречие.

И мосьо дьо Ла Тур д'Азир се обърна да си върви, а в главата на Андре-Луи проблесна цялата истина. Както все още крепеше кървящия труп, младежът викна на маркиза.

— Върни се, страхлив убиецо, и осигури безопасността си, като убиеш и мен!

Маркизът наполовина се обърна с лице, потъмняло от гняв. Тогава мосьо дьо Шабрийан сложи ръка на рамото му и го задържа. Макар и да беше докрай съучастник в това деяние, шевалие изпитваше известен ужас сега, след извършването му. Той не притежаваше високомерието на мосьо дьо Ла Тур д'Азир и беше доста по-млад.

— Хайде да вървим — каза той. — Момчето не е на себе си. Те бяха приятели.

— Чу ли го какво каза? — попита маркизът.

— Нито той, нито вие, нито някой друг може да го отрече — кресна му Андре-Луи. — Сам вие, мосьо, направихте признанието, когато ми казахте сега основанието си да го убие. Вие го сторихте, понеже ви беше страх от него.

— И така да е, какво от това? — попита големият благородник.

— И вие питате? Нима не разбирате нищо от живота и човечността, освен как се носят дрехи и фризира коса... Ах, да, как се

върти оръжие срещу момчета и свещеници? Нима нямате разум, с който да мислите, нито душа, която да одухотвори виденията на разума? Нима трябва да ви се каже, че само страхливецът убива съществото, от което го е страх, а онзи, който убива по такъв начин, е двойно по-страхлив? Да бяхте го прободили с нож в гърба, щяхте да покажете колко сте смел в подлостта си. То щеше да бъде подлост без маска. Но вас ви беше страх от последиците на такова нещо, колкото и да сте влиятелен; затова прикрихте страхливостта си с довода, че това е било дуел.

Маркизът отърси ръката на братовчед си и пристъпи, хванал шпагата сега като камшик. Но шевалие дьо Шабрийан пак го хвана и задържа.

— Не, не, Жерве! Остави го, за бога!

— Нека дойде, мосьо! — беснееше Андре-Луи с пресипнал, напрегнат глас. — Нека довърши страхливото си дело върху мен и да се избави от възмездието, припадащо се на страхливеца.

Мосьо дьо Шабрийан пусна братовчеда си. Маркизът се приближи, пребледнял чак до устните, впил свиреп поглед в младежа, който така безразсъдно го оскърбяваше. И после се овладя. Може би изведнъж си спомни роднинската връзка, която според хората съществуваше между този младеж и сеньор дьо Гаврийак, както и всеизвестната обич на сеньора към него. И затова може би си даде сметка, че ако задълбочи тази работа, може да се намери между два огъня. Щеше да се изправи пред алтернативата да пролее още кръв и с това да се скара с господаря на Гаврийак, тъкмо когато приятелството на този благородник бе от първа важност за него, или да се оттегли с такова петно на достойнството си, което щеше да накърни занапред авторитета му по тези места.

Така или иначе, фактът си остава, че той внезапно се спря, сетне, с някакво непознато възклицание, средно между гняв и презрение, махна с ръка, завъртя се на токове и бързо се отдалечи с братовчеда си.

Когато ханджията и слугите му дойдоха, те завариха Андре-Луи, прегърнал трупа на умрелия си приятел, да мълви буйно на нечуващото ухо, което лежеше почти до самите му устни:

— Филип! Заговори ми, Филип! Филип... Не ме ли чуваш? О, боже господи! Филип!

От пръв поглед те разбраха, че тука не може да помогне вече нито свещеник, нито лекар. Бузата, опряна до бузата на Андре-Луи, имаше оловен оттенък, полуотворените очи бяха изцъклени и имаше малко кървава пяна по безжизнените разтворени устни.

Полузаслепен от сълзи, Андре-Луи се запрепъва подир тях, когато те понесоха трупа към хана. В малката стаичка на горния етаж, където положиха Филип, той коленичи пред леглото и стиснал ръката на покойния с двете си ръце, в безсилния си гняв му се закле, че мосьо дьо Ла Тур д'Азир скъпо ще плати за това.

— Той се боеше от твоето красноречие, Филип. В такъв случай, ако не успея да получа правосъдие за това деяние, то ще бъде безплодно и за него. От това, което го плашеше у тебе, ще пострада чрез мен. Той се боеше, че хората, повлияни от твоето красноречие, може да унищожат твари като него. Въпреки всичко хората ще бъдат доведени до това. Защото твоето красноречие и твоите доводи ще бъдат мое наследство от теб. Те ще станат мои. Няма никакво значение, че не вярвам в проповядваната от теб свобода. Аз знам тези доводи... до сетната дума и това е единственото, което има значение за нашата цел: твоята и моята. Ако нищо друго не сполучи, твоите мисли ще намерят израз в моя жив език. Така поне ще сме осуетили низката му цел да накара да млъкне гласът, от който го е било страх. Нищо няма да спечели от твоята кръв, която ще му тежи на съвестта. Този глас у тебе никога нямаше и наполовина тъй непреклонно да преследва него и хората като него, както ще го преследва гласът у мен... ако нищо друго не сполучи.

Тази мисъл го караше да ликува. Тя го успокои, тя уталожи скръбта му и той започна тихичко да се моли. Сетне сърцето му се сви, като си помисли, че Филип, мирен човек, почти свещеник, апостол на християнството, бе отишъл при създателя си с греха на разгневената си душа. И в никой случай — както ще човекът да тълкува божеството — този единствен грях не можеше да натежи повече от обичта и добротата, показвани винаги от Филип, от благородната чистота на голямото му сърце. Господ в края на краищата — мислеше си Андре-Луи — не е някакъв благородник.

V

ГОСПОДАРТ НА ГАВРИЙАК

За втори път този ден Андре-Луи се запъти към замъка, с бързи крачки и без да обръща внимание на любопитните погледи, които го изпращаха през цялото село, и шепота, който съпровождаше преминаването му между хората, настръхнали вече от събитието на деня, в което той е бил действащо лице.

Беноа, възрастният личен слуга, наричан доста бомбастично „сенешал“^[1], го въведе в стаята на приземния етаж, която по традиция носеше името библиотека. Там все още имаше няколко полица със занемарени книги, от които бе получила името си, но ловни принадлежности — двуцевки, барутници, ловджийски чанти, ножове — се натрапваха на погледа много повече, отколкото материалите за четене. Мебелите бяха тежки, дъбови, с богата резба, останали от друго столетие. Огромни масивни дъбови греди кръстосваха доста високия белосан таван.

Когато Беноа доложи за идването на Андре-Луи, набитият сеньор дьо Гравийак неспокойно крачеше назад-напред. Бил вече осведомен, както заяви веднага, за станалото в „Бретон Арме“. Мосьо дьо Шабрийан току-що бил при него и той призна, че дълбоко скърби и е дълбоко озадачен.

— Колко жалко! — заговори той. — Колко жалко! — Мосьо дьо Гравийак обори огромната си глава. — Такъв достоен за уважение младеж, толкова многообещаващ! Ах, този Ла Тур д’Азир е безмилостен човек и не търпи подобни неща. Може да е прав. Не знам. Никога не съм убивал човек за това, че има по-други възгледи от мен. Всъщност изобщо никога не съм убивал човек. Не е по моя нрав. Не бих могъл да спя нощем, ако убия. Но хората са различни.

— Въпросът е, господин кръстник, какво трябва да се направи? — каза Андре-Луи. Беше съвсем спокоен и сдържан, но много блед.

Мосьо дьо Керкадиу го загледа с неразбиращ поглед в светлите си очи.

— Че какво има да се прави, дявол да го вземе? Както ми се каза, Вилморен си позволил да удари господин маркиза.

— След най-грубо предизвикателство.

— Което сам той предизвикал с революционните си приказки. Главата на нещастника беше пълна с тези енциклопедически глупости. Ето до какво докарва прекаленото четене. Никога не съм държал на книгите, Андре, и никога не съм видял ученето да докарва до нещо друго освен неприятности. То побърква човека. Усложнява схващанията му за живота, убива простодушието, което носи вътрешното спокойствие и щастие. Нека тази ужасна случка ти послужи за предупреждение, Андре. Сам ти прекалено много се увличаш от тези модни теории за установяването на нов обществен строй. Виждаш до какво докарва всичко това! Прекрасен, достоен за уважение младеж, при това единствена опора на овдовялата си майка, се самозабравя, забравя положението си, дълга си към тази майка — всичко, и отива, та се оставя да го убият по такъв начин. Това е дяволски тъжно! Душата ми се гърчи от мъка! — Той измъкна носна кърпа и енергично си издуха носа.

Андре-Луи усети как му се свива сърцето, как се изпаряват надеждите (и без това не особено оптимистични), които хранеше по отношение на кръстника си.

— Вие критикувате само поведението на убития и не казвате нищо за държането на убиеца — забеляза той. — Вижда ми се невъзможно да съчувствувате на такова престъпление.

— Престъпление ли? — извика пронизително мосьо дьо Керкадиу. — Боже мой, момче, ти говориш за мосьо дьо Ла Тур д'Азир!

— Да, и за гнусното убийство, което е извършил...

— Млъкни! — Мосьо дьо Керкадиу беше много категоричен. — Не мога да позволя да употребяваш за него такива изрази! Не мога да го позволя! Господин маркизът е мой приятел, а е много вероятно скоро връзката ни да стане още по-близка.

— Въпреки случилото се?

Мосьо дьо Керкадиу не криеше нетърпението си:

— Че какво общо имат двете неща? Аз може да съжалявам за станалото. Но нямам право да го упрегна, че го е сторил. Това е приетият начин за уреждане на спречквания между благородници.

— Вие наистина вярвате в това?

— Какво, по дяволите, искаш да кажеш, Андре? Нима ще говоря за неща, в които не вярвам? Ти започваш да ме ядосваш.

— „Не убивай“ е закон и на краля, не само на бога.

— Ти май си решил да се скараш с мен. Това е било дуел...

Андре-Луи го прекъсна:

— Било е толкова дуел, колкото ако бяха си послужили с пистолети и само този на господин маркиза беше зареден. Той покани Филип да говорят по въпроса по-нашироко със съзнателното намерение да го доведе до спречкване и да го убие. Послушайте ме, господин кръстник. Аз не ви разправям измислици, а това, което ми призна лично господин маркизът.

Повлиян от настойчивостта на младежа, мосьо дьо Керкадиу отклони погледа на бледите си очи. Той сви рамене, обърна се и бавно приближи прозореца.

— За решаване на такъв въпрос трябва съд на честта. А у нас няма съд на честта — каза той.

— Но ние имаме граждански съд.

В нов пристъп на раздражение сеньорът рязко се завъртя пак с лице към него:

— И кой граждански съд, мислиш, би се занимал с такава жалба, каквато, изглежда, имаш предвид?

— Например съдът на кралския наместник в Рен.

— И ти смяташ, че кралският наместник ще се вслуша в твоята жалба?

— В моята може би не, мосьо. Но ако иска бихте предявили вие...

— Аз да предявя искам? — Бледите очи на мосьо дьо Керкадиу се изпълниха с ужас при такова предположение.

— Станалото се случи тука, на ваша земя.

— Аз да предявя иск срещу мосьо дьо Ла Тур д'Азир! Сигурно не си на себе си. Или си луд, луд като този твой нещастен приятел, който стигна до такъв край, понеже се бъркаше в неща, които не му влизат в работата. Езикът, който той държа тук пред господин маркиза заради Мабе, беше извънредно дързък. Може да не си знаел това. Аз съвсем не се изненадвам, че маркизът може да е поискал от него удовлетворение.

— Разбирам — промълви Андре-Луи с нотка на безнадеждност в гласа.

— Разбираш? Какво, по дяволите, разбираш?

— Че ще трябва да се ослабям само на собствените си сили.

— И какво, по дяволите, възнамеряваш да правиш, ако нямаш нищо против да ми го кажеш?

— Ще отида в Рен да изложа фактите пред кралския наместник.

— Той ще е твърде зает, за да те приеме — И мислите на мосьо дьо Керкадиу малко непоследователно промениха посоката си, както става със слабите умове. — В Рен има вече достатъчно много неприятности заради тези щури Генерални щати, с които прекрасният мосьо Некер щял да оправи финансите на кралството. Като че ли някакво си дребно швейцарско чиновниче, което е и проклет протестант, би могло да сполучи там, където са се провалили такива мъже като Калон^[2] и Бриен^[3].

— Довиждане, господин кръстник — каза Андре-Луи.

— Къде отиваш? — свадливо попита кръстникът му.

— Засега у дома. Утре — в Рен.

— Чакай, момче, чакай! — Пълното дребно човече се търколи напред с нежна загриженост, изписала се на голямото му грозно лице, и сложи една от късите си дебели ръце върху рамото на кръщелника. — Послушай ме сега, Андре — започна да го увещава той. — Това е направо някакво рицарство, фантазия, лудост. Няма да видиш добро, ако държиш на своето. Чел си „Дон Кихот“ и знаеш какво го сполетя, когато се втурна срещу вятърните мелници. Същото ще стане и с теб, нищо друго. Остави нещата, както са, мойто момче. Не бих искал да ти се случи нещо лошо.

Андре-Луи го изгледа с посьърнала усмивка:

— Днес аз дадох клетва, с нарушаването на която бих осъдил душата си на проклетие.

— Искаш да кажеш, че ще отидеш, каквото и да ти разправам? — Толкова поривист, колкото и непоследователен, мосьо дьо Керкадиу отново започваше да се наежда. Много добре тогава, върви... Върви по дяволите!

— Първо ще отида при кралския наместник.

— И ако попаднеш в бедата, която си търсиш, да не си дошъл при мен да хленчиш за помощ! — развилня се сеньорът. Сега беше

много ядосан. — Щом предпочиташ да не ме послушаш, можеш да си строшиш празната глава във вятърната мелница и проклет да си от мен!

Андре-Луи се поклони с известна ирония и отиде при вратата.

— Ако вятърната мелница се окаже твърде непреодолима — каза той от прага, — ще се помъча да видя какво може да се направи с вятъра. Сбогом, господин кръстник.

Той си отиде и мосьо дьо Керкадиу остана сам, морав в лицето, без да може да разбере тези последни загадъчни думи, и много разстроен било заради своя кръщелник, било заради мосьо дьо Ла Тур д'Азир. Беше склонен да се ядосва и на двамата. Намираше, че тези вироглави, своенравни мъже, които непреклонно следват собствените си подтици, създават много тревоги и ядове. Сам той обичаше да не го безпокоят и да живее в мир със съседите си; и това му се струваше тъй очевидно висше благо в живота, че беше готов да заклеймява като глупци всички, които си дават труд да търсят друго.

---

[1] Сенешал — управител на замък. ↑

[2] Калон (1734–1802) — министър на финансите в 1783 г., изпаднал в немилост. ↑

[3] Бриен, Ломение дьо (1727–1794) — кардинал, министър на финансите при Луи XVI. ↑

VI ВЯТЪРНАТА МЕЛНИЦА

Между Нант и Рен имаше установени редовни съобщения от три дилижанса седмично във всяка посока, които срещу двадесет и четири ливри^[1] превозваха желязците, като изминаваха седемдесет и няколко мили за четирнадесет часа. Веднъж в седмицата единият от дилижансите се отбиваше от главния път, за да спре в Гаврийак, да докара и да вземе писма, вестници, а понякога и пътници. Обикновено, когато му се падаше случай, Андре-Луи идваше и си отиваше с този дилижанс. Сега обаче бързаше твърде много, за да загуби един ден, докато чака минаването на колата. Затова на другата сутрин потегли на кон, нает от „Бретон Арме“, и един час здраво препускане под сиво зимно небе по полуразрушен път в протежение на десет мили равна, неинтересна местност го доведе в град Рен.

Той мина по главния мост през Вилен и така навлезе в горната, главна част на този значителен град с около тридесет хиляди души жители, повечето от които, както заключи по разбунените шумни тълпи, заприщили отвсякъде пътя му, трябва да бяха наизлезли в този ден по улиците. Явно Филип не беше преувеличил в приказките си за царящата там възбуда.

Андре-Луи, колкото можеше, си пробиваше път напред и така стигна най-после до Плас Роял, където тълпата му се стори най-гъста. От цокъла на конната статуя на Луи XV белолик младеж възбудено говореше на гъмжилото. Младостта и дрехите му издаваха, че е студент, а група негови другари, поели задълженията на почетна стража, охраняваха малък кръг около паметника.

През главите на тълпата Андре-Луи долови няколко фрази, изречени от този пламенен глас:

— Това бе обещано от краля... Те пренебрегват авторитета на краля... Те си присвояват суверенитет в Бретан.... Кралят ги е разпуснал... Тези нагли благородници, които не зачитат своя суверен и народа...

Да не беше вече знаел от разказаното му от Филип за събитията, докарали Третото съсловие до точката на истински метеж, тези няколко фрази щяха напълно да го осведомят. Тази проява на всенароден гняв бе добре дошла за неговите нужди, мислеше си той. И с надеждата, че това може добре да послужи за целта му, като предразположи ума на кралския наместник към благоразумие, той продължи нагоре по широката и добре настлана Рю Роял, където навалищата започна да оредява. Андре-Луи остави наетия си кон в „Крон дьо Сер“ и тръгна отново пеша към Съдебната палата.

Възбудена тълпа кряскаше пред скелето около строящата се катедрала, въздигането на която бе започнало предишната година. Но Андре-Луи не се спря да разбере защо точно са се струпали тези хора. Той продължи напред и скоро стигна до хубавата палата в италиански стил, една от малкото обществени сгради, оцелели след унищожителния пожар преди шестдесет години.

Андре-Луи проникна с големи усилия в просторната зала, известна като „Зала на заглъхналите стъпки“, и там го оставиха да чака не по-малко от половин час, след като намери един разсилен, който се показва тъй снизходителен да уведоми бога, царуващ над това светилище на правосъдието, че някакъв адвокат от Гаврийак смирено моли за аудиенция по много важен въпрос.

Това, че богът изобщо благоволи да го приеме, вероятно се дължеше на обезпокоителния характер на момента. Най-после бе съпроводен нагоре по широко каменно стълбище и въведен в просторна, оскъдно мебелирана чакалня, където се присъедини към чакащата тълпа молители, предимно мъже.

Там прекара още половин час и използва времето, за да обмисли точно какво трябваше да каже. Това обмисляне го накара да съзнае колко слаби са аргументите, които възнамерява да изложи пред човек, чиито схващания за законност и морал носят отгънка на обществения му ранг.

Най-сетне го въведоха през тясна, но много тежка и богато украсена врата в хубава, добре осветена стая, с позлата и атлас по мебелите, които биха стигнали да се обзаведе будоарът на някоя великосветска дама.

Това бе банална обстановка за един кралски наместник, обаче в самия кралски наместник (поне за погледа на обикновен човек)

нямаше нищо банално. Тази високопоставена личност седеше на писмена маса с тънки крачета, пана от Вато^[2] и тежки инкрустации от позлатен метал, в дъното на стаята, отдясно на един от високите прозорци, които гледаха към вътрешния двор. Над червената дреха с пламтящ на гърдите орден и с бухнала дантела, в която като капки вода искряха брилянти, стърчеше масивната напудрена глава на мосьо дьо Ледигиер. Тя бе отметната назад с намръщения поглед на такова очаквателно високомерие, отправен към посетителя, че Андре-Луи се запита дали не се иска от него да застане на колене.

Когато съзря някакъв мършав младеж с хлътнали бузи и права, отпусната черна коса, с редингот с качулка от кафяво сукно, жълт брич от еленова кожа и високи ботуши, опръскани с кал, този величествен лик се смръщи още повече, докато гъстите черни вежди не се склупчиха над огромния извит нос.

— Вие се представяте като адвокат от Гаврийак с важно съобщение — изръмжа той. Това бе властна заповед Андре-Луи да направи съобщението си, без да хаби ценното време на един кралски наместник, и в нея се криеше нещо повече от намек за безграничната важност на този наместник. Мосьо дьо Ледигиер смяташе, че е внушителна личност, и имаше пълно основание да смята това, защото беше видял през живота си много нещастници да губят ума и дума от гръмотевичния му глас.

Той зачака сега да види как същото ще се случи с този млад адвокат от Гаврийак. Но чакаше напразно.

Андре-Луи го намираше смешен. Той знаеше, че превзетостта е маска на нищожество и слабост. А сега виждаше пред себе си и възплъщение на превзетостта. То личеше по надменно вирнатата глава, по навъсеното чело, по извивките на гръмовния глас. Още по-трудно от това да си герой за своя камериер — свидетел на факта как се губят една по една подробностите, от които е съставено величественото цяло — да бъдеш герой за някого, който изучава човека и е виждал същото в по-друга светлина.

Андре-Луи пристъпи смело — дръзко, както си помисли мосьо дьо Ледигиер.

— Вие сте наместник на негово величество тука в Бретан — каза младежът и на августейшия господар над живота и смъртта почти му се стори, че този младеж има невероятната наглост да се обърне към

него като един простосмъртен към друг. — Вие раздавате висшето правосъдие на краля в тази провинция.

На бледото жълтеникаво лице под силно напудрената перука се изписа изненада.

— Има ли вашата работа нещо общо с това проклето неподчинение на сганта? — попита той.

— Не, мосьо.

Черните вежди се повдигнаха.

— Тогава какво търсите, по дяволите, тука и ми досаждате в момент, когато ми се налага да съсредоточа цялото си внимание върху тази срамна история?

— Въпросът, който ме води при вас, е също толкова срамен и също толкова наложителен.

— Ще трябва да почакате с него! — изрева ядно големия човек и като развя облака от дантели на ръката си, посегна към сребърното звънче на масата.

— Един миг, мосьо! — Тонът на Андре-Луи не допускаше възражения. Мосьо дьо Ледигиер се спря, безкрайно изумен от нахалството му. — Мога да го изложа съвсем накратко...

— Не ви ли казах вече...

— И след като го чуете — продължи безмилостно Андре Луи, като прекъсна прекъсването, — ще се съгласите с мен по отношение на естеството му.

Мосьо дьо Ледигиер го измери с много строг поглед.

— Как се казвате? — попита той.

— Андре-Луи Моро.

— Добре, Андре-Луи Моро, ако можете да изложите жалбата си накъсо, ще ви изслушам. Но ви предупреждавам, че много ще се сърдя, ако не сполучите да оправдаете нахалната си настойчивост в такъв неподходящ момент.

— Вие сам ще отсъдите, мосьо — каза Андре-Луи и се залови веднага да излага своя случай, като започна от застрелването на Мабе и премина към убиването на мосьо дьо Вилморен. Но премълча докрай името на големия благородник, срещу когото търсеше правосъдие, понеже беше убеден, че споменеше ли го по-рано, нямаше да го оставят да продължи.

Притежаваше ораторска дарба, силата на която едва ли съзнаваше още и сам той, макар да му беше писано много скоро да я осъзнае. Той разказа историята добре, без преувеличения, и въпреки това с устрема на непресторена молба, на която не можеше да се устои. Постепенно лицето на големеца се отпусна и загуби заплашителната си суровост. На него започна да се изписва интерес, стигащ почти до съчувствие.

— И кой е човекът, когото обвинявате във всичко това, господине?

— Маркиз дьо Ла Тур д'Азир.

Ефектът от това внушително име последва незабавно. Гневно изумление и надменност още по-голяма, отколкото преди, изместиха съчувствието, което мосьо дьо Ледигиер е бил подведен да прояви.

— Кой? — изкрещя наместникът и без да дочака отговор, продължи да беснее: — Ами че това е безсрамие, да дойдете при мен с таква обвинение срещу благородник, така високопоставен, както мосьо дьо Ла Тур д'Азир! Как се осмелявате да го наричате страхливец...

— Аз наричам маркиза убиец — поправи го младежът. — И търся правосъдие срещу него.

— Търсите правосъдие, така ли? Боже мой, а после?

— Това ще кажете вие, мосьо.

Изненадата от този отговор накара големия благородник да направи горе-долу сполучлив опит да се овладее.

— Нека ви предупредя — каза язвително той, — че не е много умно да отправяте голословни обвинения срещу един благородник. Може да научите, че това, само по себе си, е наказуема простъпка. Вижте какво ще ви кажа. По въпроса за Мабе (ако приемем, че изложеното от вас отговаря на истината), ловният надзирател може да е превишил правата си, но толкова малко, че за него, кажи-речи, не заслужава да се говори. Имайте предвид обаче, че той в никой случай не подлежи на разглеждане от кралския наместник, нито от какъвто да било друг съд освен сеньориалния съд на самия маркиз дьо Ла Тур д'Азир. Такъв въпрос подлежи на разглеждане от съдии, назначени от самия него, понеже е въпрос, който се отнася строго до собствената му сеньориална юрисдикция. Понеже сте адвокат, не би трябвало да има нужда да ви обяснявам всичко това.

— Понеже съм адвокат, готов съм да споря по тази точка. И понеже съм адвокат, ясно ми е също, че ако за този случай се заведе дело, то може да завърши само с несправедливото наказване на нещастния ловен надзирател, който не е направил нищо повече, отколкото да изпълни дадените му нареждания, но който въпреки всичко ще стане сега жертвен козел, ако стане нужда някой да пострада. Аз нямам желание да кача Бене на бесилото, заслужено от мосьо дьо Ла Тур д'Азир.

Мосьо дьо Ледигиер с все сила удари с юмрук по масата.

— Боже мой! — възкликна той и додаде по-тихо, с тон на заплахата: — Вие сте изключително дързък, човече!

— Уверявам ви, че нямам такова намерение, господине. Аз съм адвокат, който пледира една кауза... каузата на мосьо дьо Вилморен. Дошъл съм да търся кралското правосъдие за неговото убийство.

— Но сам вие казахте, че то е било дуел! — възкликна наместникът, наполовина ядосан и наполовина объркан.

— Аз казах, че е било устроено така, щото да изглежда като дуел. Има разлика, както ще ви покажа, ако благоволите да ме изслушате.

— Разказвайте спокойно, господине! — рече иронично мосьо дьо Ледигиер, понеже през цялата му служба не се беше случвало нещо, което поне малко да приличаше на тази преживелица.

Андре-Луи прие думите му в буквален смисъл.

— Благодаря ви, господине — отговори той сериозно и изложи аргументите си: — Може да се докаже, че мосьо дьо Вилморен не е фехтувал никога в живота си, а е известно, че мосьо дьо Ла Тур д'Азир е изключителен фехтовач. Какъв дуел е то, мосьо, ако само единият от противниците е въоръжен? Защото в крайна сметка то е така, ако сравним умението им.

— Надали е имало дуел, за който не би могло да се използва същият евтин аргумент.

— Но не винаги да се получи същото правосъдие. Обаче поне в един случай той е бил използван с успех.

— С успех ли? Кога е било това?

— Преди десет години в Дофине. Имам предвид случая с мосьо дьо Жевр, който принудил мосьо дьо Ла Рош Жанин да се дуелира с него и да го убие. Мосьо дьо Жанин бил от влиятелно семейство, което положило крайни усилия да получи правосъдие. То изтъкнало точно

същите аргументи, каквито сега имаме налице срещу мосьо дьо Ла Тур д'Азир. Ако си спомняте, съдът счете, че мосьо дьо Жевр е отправил предизвикателството нарочно, намери го виновен в предумишлено убийство и той бе обесен.

Мосьо дьо Ледигиер избухна отново.

— Вие ще ме уморите! — възкликна той. — Нима имате наглостта да намеквате, че мосьо дьо Ла Тур д'Азир трябва да бъде обесен? Така ли?

— Защо не, мосьо, щом такъв е законът и има прецедент, какъвто ви посочих, и ако може да се установи, че изложеното от мен е истина, а то ще се установи много лесно?

— И вие ме питате защо не? Вие имате нахалството да питате това?

— Имам, мосьо. Можете ли да ми отговорите? Ако не можете, мосьо, ще ми стане ясно, че докато едно влиятелно семейство, като това на Ла Рош Жанин, може да пусне в ход съдилищата, тези съдилища не правят нищо за малко известните и невлиятелните, колкото брутално и да са онеправдани от някой голям благородник.

Мосьо дьо Ледигиер разбра, че със спор не ще постигне нищо срещу този безстрастен, твърд младеж. И стана грубо заканителен:

— Бих ви посъветвал да се махате веднага отгук и да бъдете благодарен, че случайно сте си отишли здрав и читав.

— Трябва ли в такъв случай да разбирам, мосьо, че случаят ще остане неразследван? Че нищо от това, което мога да кажа не ще ви трогне?

— Трябва да разберете, че ако сте още тука след две минути, ще бъде много по-зле за вас — И мосьо дьо Ледигиер позвъни със сребърното звънче на масата си.

— Аз ви осведомих, мосьо, че е имало дуел, така наречен „дуел“, и един човек е бил убит. Изглежда, трябва да напомня на вас, пълномощника на кралското правосъдие, че дуелите са противозаконни и че е ваше задължение да направите разследване. Аз идвам като адвокат на осиротялата майка на мосьо дьо Вилморен да искам от вас да проведете полагащото се разследване.

Вратата зад Андре-Луи тихо се отвори. Мосьо дьо Ледигиер, пребледнял от гняв, едва се сдържаше.

— Вие се мъчите да ни принудите, така ли, безочлив негоднико? — изръмжа той. — Вие смятате, че кралското правосъдие трябва, без да мисли, да се подчини на гласа на всеки нахален плебей? Чудя се на собственото ми търпение към вас. Но ви давам последно предупреждение, господин адвокат: повъздържайте дръзкия си език или ще имате основание горчиво да съжалявате за речовитостта му — Той махна презрително с украсената си със скъпоценни камъни ръка и рече на разсилния, застанал зад Андре: — Изведи го!

Андре-Луи се поколеба за миг. Сетне сви рамене и се обърна. Това бе наистина вятърна мелница, а той — жалък Рицар на печалния образ^[3]. Да я нападне по-отблизо, би значило да бъде разкъсан на парчета. Въпреки това на прага младежът пак се обърна.

— Мосьо дьо Ледигиер — каза той, — мога ли да ви разкажа един интересен факт от естествознанието? Тигърът е велик господар на джунглата и столетия е бил ужасът на по-дребните зверове, в това число и на вълка. На вълка, който сам е ловец, му омръзна да бъде предмет на лов. Той започна да се сдружава с други вълци, а след това вълците, принудени да се събират на глутници, откриха силата на глутницата и тръгнаха на лов за тигъра с бедствени за него последици. Би трябвало да се запознаете с Бюфон^[4], мосьо дьо Ледигиер.

— Мисля, че тази сутрин се запознах с един галфон — презрително го подигра в отговор мосьо дьо Ледигиер. Ако не се смяташе за духовит, вероятно изобщо не би благоволил да му отговори. — Не ви разбирам — добави той.

— Но ще разберете, мосьо дьо Ледигиер, ще разберете — каза Андре-Луи и излезе.

---

[1] Ливра — стара френска сребърна монета. ↑

[2] Злато, Антоан (1684–1721) — френски живописец, рисувал жанрови, театрални и „галантни“ сцени и портрети. Предшественик на рококо, един от най-изтъкнатите френски реалисти от XVIII в. ↑

[3] Рицар на печалния образ — Дон Кихот. ↑

[4] Бюфон, Жорж Луи Льоклер (1707–1788) — естественик, академик; основен труд „Естествена история“ (36 тома). Поддържал единството на растителния и животинския свят; противно на Линей, защитава изменението на видовете под влиянието на условията и средата. ↑

VII ВЯТЪРЪТ

Беше счупил без успех копието си о вятърната мелница (този образ, подсказан от мосьо дьо Керкадиу, не му излизаше от ума) и бе чист късмет — той си даваше сметка, — че се е отървал, без да пострада. Оставаше самият вятър — вихърът. А събитията в Рен, отражение на по-застрашителните събития в Нант, бяха помогнали този вятър да задуха в негова полза.

Той забърза обратно към Плас Роял, където се беше насъбрал най-много народ, където според него бяха сърцето и мозъкът на този метеж, разбунващи града.

Но онова раздвижване, което бе оставил тука, не беше нищо в сравнение с раздвижването, което завари при връщането си. Тогава множеството пазеше относителна тишина, за да слуша гласа на оратора, който изобличаваше Първото и Второто съсловие от пиедестала на паметника на Луи XV. Сега въздухът трептеше от гласа на самото множество, което викаше от гняв. Тук-там някои се биеха с бастуни и юмруци; навред вилнееше свирепо възбуждение и жандармите, изпратени от кралския наместник да възстановят и поддържат реда, бяха безпомощни тресчици в този бушуващ човешки океан.

Чуваха се викове:

— Да вървим към палатата! Към палатата! Долу убийците! Долу благородниците! Към палатата!

Един занаятчия, който стоеше рамо до рамо с него в навалищата, осведоми Андре-Луи за причините на нарасналото възбуждение:

— Те го убиха. Лежи, където падна в подножието на статуята. А няма и час, откакто са убили още един студент ей там, където строят катедралата. Pardi!^[1] Ако не могат да се наложат по един начин, ще се наложат по друг — Този човек говореше разгорещено и убедително. — Пред нищо няма да се спрат. Ако не сполучат да ни наплашат, ще ни избиват, бога ми. Решили са да проведат Щатите на Бретан, както те искат. Няма да се съобразяват с ничии други интереси освен техните.

Андре-Луи го остави да си приказва и си проби път през тази човешка гмеж.

В основата на паметника се натъкна на купчинка студенти около трупа на застреляния момък, всичките поразени от страх и безнадеждност.

— Ти тука, Моро! — каза един глас.

Той се озърна и се намери пред слаб мургав мъж, малко повече от тридесетгодишен, с решителна уста и дързък нос, който го гледаше осъдително. Беше Льо Шапелие, адвокат от Рен, виден член на Литературния клуб в града, енергичен, с незрели революционни схващания и изключителен дар на красноречие.

— А, ти ли си, Шапелие! Защо не им говориш? Защо не им кажеш какво да правят? Хайде, качвай се, човече! — И той посочи цокъла на пиедестала.

Черните неспокойни очи на Льо Шапелие затърсиха по безстрастното лице на Андре някаква следа от подозираната от него ирония. Двамата бяха толкова далече един от друг в политическите си убеждения, колкото двата полюса, и колкото и да се съмняваха в Андре-Луи всичките му колеги от Ренския литературен клуб, никой не се съмняваше в него така дълбоко, както този ревностен републиканец. Наистина, ако Льо Шапелие бе успял да преодолее влиянието на семинариста Вилморен, Андре-Луи отдавна щеше да се види изключен от това сдружение на интелектуалната младеж в Рен, което той изкарваше из търпение, подлагайки непрестанно на подигравки неговите идеали.

Затова сега Льо Шапелие подозираше подигравка в тази подкана, подозираше я дори след като не успя да открие следи от нея на лицето на Андре-Луи, понеже от опит знаеше вече, че на това лице човек твърде често не можеше да се осланя за някой белег на истинските мисли, които се крият зад него.

— В това отношение твоите схващания едва ли биха се схождали с моите — каза той.

— Нима може да има две мнения? — попита Андре-Луи.

— Всеки път, когато се съберем двамата, обикновено има две мнения, Моро... толкова повече сега, когато си назначен за делегат на един благородник. Виждаш какво са направили твоите приятели. Без

съмнение, ти одобряваш методите им — Говореше с хладна враждебност.

Андре-Луи го изгледа без изненада. Двамата тъй неизменно се противопоставяха един на друг в академични спорове — как можеше Льо Шапелие да знае сегашните му намерения?

— Ако не им кажеш какво трябва да се направи, ще им го кажа аз — рече той.

— Nom de Dieu!^[2] Ако искаш да получиш някой куршум от другата страна, няма да ти преча. Може да помогне да се изравни сметката.

Едва изрекъл тези думи, той съжали за тях, защото сякаш в отговор на предизвикателството му Андре-Луи скочи върху пиедестала. Разтревожен сега, понеже не можеше да предположи друго освен това, че Андре-Луи има намерение да говори от името на привилегированите, на които бе официално назначен представител, Льо Шапелие се вкопчи в крака му, за да го смъкне пак долу.

— А, такова нещо, не! — крещеше той. — Слез, глупак такъв! Нима мислиш, че ще ти позволим да развалиш всичко с твоята клоунщина? Слез долу!

Андре-Луи се задържа на мястото си, като се вкопчи в единия крак на бронзовия кон, и издигна гласа си подобно на тръбен зов над главите на кипящата тълпа:

— Граждани на Рен, родината е в опасност!

Това подеждува като електрически ток. Едно раздвижване, като разширяващ се воден кръг, пробягна по развълнуваните, обърнати нагоре човешки лица и настъпи мъртва тишина. В тази пълна тишина те гледаха слабия младеж, без шапка, с дълги кичури черна коса, развени от ветреца, с кърпата на врата раздърпана, лицето пребледняло, очите пламтящи.

Андре-Луи усети изведнъж да го залива вълна от възторг, когато долови инстинктивно, че с един замах е грабнал тази тълпа и че я държи здраво във властта на своя повик и своята смелост.

Дори Льо Шапелие, макар все още да стискаше глезена му, беше спрял да го дърпа. Реформаторът, при все че оставаше непоклатимо убеден в намеренията на Андре-Луи, за момент се обърка от първата нотка на призива му.

И тогава, бавно, внушително, с глас, който ясно се чуваше във всичките краища на площада, младият адвокат от Гаврийак заговори:

— Изтръпнал от ужас пред подлото деяние, извършено тук, аз искам да чуете моя глас. Вие видяхте убийството, извършено пред очите ви, убийство на човек, който благородно, без да помисли за себе си, даде гласност на неправдите, потискащи всички нас. Уплашени от този глас, за да се укрият от истината, както гнусните гадини се крият от светлината, нашите потисници подпратиха свои агенти, които да го накарат да млъкне, лишен от живота.

Льо Шапелие пусна най-последна глезена на Андре-Луи, както бе вдигнал поглед към него в безкрайно изумление. Като че ли в този младеж нямаше преструвка, по изключение той беше сериозен и по изключение защитаваеше правилната страна. Какво му беше станало?

— От убийци можете ли да чакате нещо друго освен убийство? Искам да ви разкажа за една случка, която ще ви покаже, че това, на което сте били свидетели тука днес, не е нищо ново; тя ще разбули пред вас силите, срещу които трябва да се борите. Вчера...

Той не можа да продължи. В тълпата, може би на двадесетина крачки от него, един глас изкрещя:

— Още един от тях!

Веднага след вика се чу пистолетен изстрел и куршумът се сплеска в бронзовата фигура точно зад Андре-Луи.

В същия миг сред тълпата настъпи бъркотия, най-силна около мястото, откъдето беше дошъл гърмежът. Нападателят се намираще сред значителна група от опозицията, група, която се видя веднага обкръжена от всички страни и едва смогваше да го запази.

Откъм подножието на паметника екнаха гласовете на студентите, които в хор с Лео Шапелие замолиха Андре-Луи да потърси прикритие.

— Слез! Слез долу веднага! Ще те убият, както убиха Ла Ривиер.

— Нека ме убият! — Той разпери ръце с безкрайно театрален жест и се изсмя. — Аз стоя тука в тяхната власт. Нека, ако искат, да добавят моята кръв към кръвта, която скоро ще се надигне и ще ги задави. Нека ме убият. Това е занаят, от който те разбират. Но докато не го направят, не ще могат да ми попречат да ви говоря, да ви разкажа какво можете да очаквате от тях — И той пак се изсмя, не само от възбуда, както предполагаша тези, които го гледаха отдолу, но и понеже

се забавляваше. Забавляваха го две неща. Едното беше откритието, че изрича с лекота най-подходящите фрази, с които може да се разпалят страстите на една тълпа; другото беше споменът за това как лукавият кардинал дьо Рец^[3], за да събуди у хората съчувствие към себе си, бе наемал разни негодници да стрелят срещу каретата му. Той беше точно в същото положение, както този архиполитик. Наистина Андре-Луи не беше наел човека да даде този пистолетен изстрел, но въпреки това му бе благодарен и готов да извлече най-голямата възможна полза от тази постъпка.

Групата, която полагаше усилия да запази атентатора, продължаваше да се бие, като се мъчеше да си проправи път през разяреното люшкащо се множество.

— Пуснете ги да си вървят! — провикна се Андре-Луи. — Има ли значение дали ще бъдат с един убиец повече или по-малко? Пуснете ги да си вървят и слушайте какво ще ви кажа, съотечественици!

И след малко, когато редът бе донякъде възстановен, младежът започна своя разказ. Сега с прости думи, но със сила и непосредственост, които караха да се почувствува всяка изречена от него мисъл, Андре ги покърти с описанието на случилото се предишния ден в Гаврийак. Той изтръгна от тях сълзи с трогателната картина на осиротялата вдовица Мабе и трите ѝ гладуващи, бедстващи деца, „останали без баща, за да бъде отмъстена смъртта на един фазан“, и за осиротялата майка на този мосьо дьо Вилморен, ренски студент, известен на мнозина от тях тук, паднал убит в благороден опит да се бори за каузата на един гладуващ представител на тяхната измъчена класа.

— Маркиз дьо Ла Тур д'Азир каза за него, че имал твърде опасна дарба на красноречие. Той го уби именно за да пресече смелия му глас. Но той не сполучи да постигне целта си. Защото аз, приятелят на бедния Филип дьо Вилморен, поех върху плещите си неговото апостолство и ви говоря днес с неговия глас.

Това бе изявление, което най-после помогна на Льо Шапелие да разбере поне отчасти тази озадачаваща промяна у Андре-Луи, накарала го да измени на тези, които му даваха работа.

— Не съм тук само за да искам от вас да отмъстите на убийците на Филип дьо Вилморен — продължи Андре-Луи. — Аз съм тук, за да

ви съобща онова, което щеше да ви каже днес той, ако беше останал жив.

Дотук беше поне откровен. Но не добави, че това са неща, в които сам той не вярва, които смята за лицемерни приказки, с помощта на които амбициозната буржоазия, говореща с устата на адвокатите — тази нейна част притежава дар слово, — се мъчи да наруши в своя полза съществуващото положение на нещата. Той внуши на слушателите си естественото убеждение, че изразяваните от него възгледи са възгледи, които притежава.

И сега със страшен глас, с красноречие, което изумяваше самия него, осъди инертността на кралското правосъдие, когато вината е у силните на деня. Заговори с хаплив сарказъм за кралския им наместник мосьо дьо Ледигиер.

— Чудно ли ви е — попита ги той, — че мосьо дьо Ледигиер прилага законите така, щото да бъдат винаги в полза на големите ни благородници? Би ли било справедливо, би ли било логично да ги прилага другояче?

Той направи театрална пауза, за да могат те да разберат сарказма. И тази пауза събуди наново съмненията на Льо Шапелие и сложи край на зараждащото се у него убеждение в искреността на Андре-Луи. Какво ли целеше той сега?

Съмненията му не продължиха дълго. Когато продължи, Андре-Луи заговори, както според него щеше да говори Филип дьо Вилморен. Толкова често беше спорил с него, толкова често бе посещавал Литературния клуб, знаеше наизуст всичките високопарни изрази на реформаторите, които все пак бяха верни по същество.

— Помислете в края на краищата какъв е съставът на тази наша Франция. Един милион нейни жители принадлежат към привилегированите класи. Те съставляват Франция. Те са Франция. Защото положително не бихте могли да предположите, че останалите имат някакво значение. Не може да се твърди, че двадесет и четири милиона души влизат в сметката, че представляват този велик народ или че съществуват с някаква друга цел, освен да робуват на милион избрани.

Горчив смях разлюля тълпата.

— Видели своите привилегии застрашени от нахлуването на тези двадесет и четири милиона, повечето простолюдие, може би създадено

от бога, наистина, но явно създадено така, че да бъде роб на привилегированите — няма ви изненадва, че те е трябвало да сложат раздаването на кралското правосъдие в здравите ръце на ледигиеровци, хора, които нямат ум да мислят и сърца да се трогват? Помислете си какво е това, което трябва да се защитава от нападението на нас, другите: простолюдието. Помислете си за тези няколко феодални права, които са застрашени да бъдат пометени, в случай че привилегированите се подчинят дори на заповедите на своя суверен и допуснат Третото съсловие да има равен брой гласове с тях! Какво ще стане с правото на разкопаване на земята, с *parciere* върху овощните дървета, на *carpot* върху лозите? Какво ще стане с *corvees*, с които налагат принудителния труд, с *ban de vendage*, който им дава първата реколта, с *banvin*^[4], който им дава възможност да контролират по най-изгоден за тях начин продажбата на вино? Какво да кажем за правото им да изстискат с данъци и сетната пара на народа за издръжката на разкошните им имения; ами *cens*^[5], *lods-et-ventes*^[6], които поглъщат една пета от стойността на земята, *blairee*, което трябва да се плаща, преди да могат стадата да пасат на общинските мери, *pulverage* за обезщетяването им зарад прахоляка, вдиган по техните пътища от стадата, които отиват на пазар, *sextelage*^[7] върху всичко, предлагано за продан по обществените пазарища, *etalonnage*^[8] и всичко останало? Какво ще кажете за правата им да взимат хора и добитък за полска работа, да събират данък за преминаване през реки със салове и по мостове, за изкопаване на кладенци, за зайчарници и гълъбарници и за палене на огън, като последното им осигурява доход от всяко селско огнище? Какво ще кажете за изключителните им права на лов и риболов, нарушаването на които се смята почти за углавно престъпление?

Ами какво да кажем за другите им права, непоносими и гадни — над живота и тялото на техните крепостни — права, които макар да се упражняват рядко, никога не са били отменени. До днес, ако някой благородник, завърнал се от лов и решил да заколи двама свои крепостни, за да измие и освежи краката си с тяхната кръв, поиска да се оправдае, за него ще е напълно достатъчно да заяви за абсолютното си право на феодал.

С подкованите си с шипове обувки този милион привилегировани газии души и телата на двадесет и четири милионно

презряно простолюдие, което съществува само за тяхно лично удоволствие. Тежко на този, който в името на човещината си позволи дори само да вдигне глас на протест против прекаляването с вече прекалените неправди. Аз току-що ви разказах за едного хладнокръвно и безпощадно убит, задето е вършил само това и нищо повече. Вие със собствените си очи видяхте как бе убит друг тука, на този пиедестал, и още един там, при строящата се катедрала, видяхте и посегателството върху моя живот.

Между тях и припадащото им се в такива случаи правосъдие стоят тези ледигиеровци, тези кралски наместници — не органи на правосъдие, а стени, издигнати да закрилят привилегированите и неправдата всеки път, когато избраните превишат своите уродливо прекомерни права.

Нима ви учудва, че те не искат да отстъпят нито една педя; съпротивляват се на избори, в които Третото съсловие ще получи толкова гласове, че ще помете всички тези привилегии, ще принуди привилегированите да се подчинят на справедливо равенство пред закона с най-презрените от простолюдието, което тъпчат под краката си; да се погрижат парите, необходими за спасяването на тази държава от фалит, в който те насмалко не са я вкарали, да бъдат събрани чрез данъци, с които благородниците ще бъдат обложени в същото съотношение, както и всички други.

Само и само за да не отстъпят толкова много, те предпочитат да се противопоставят дори на кралската заповед...

Дойде му на ум една фраза, употребена предния ден от Вилморен, фраза, на която не пожела да отдаде значение, когато бе изречена. Той я използва сега:

— Като вършат това, те разклащат самите устои на трона. Подобни глупци не си дават сметка, че ако тронът се сгромоляса, смазани ще бъдат тези, които стоят най-близо до него!

Страхотен рев одобри това изявление. Напрегнат, изтръпнал от възбуждението, което го бе обзело, а от него то се предаваше на огромната тълпа слушатели, той постоя за миг иронично усмихнат. След това им махна да замълчат и по готовността, с която му се подчиниха, разбра в каква пълна степен ги владее. Защото в гласа, с който сега им говореше, всеки от тях чуваше собствения си глас да

дава най-сетне израз на мислите, които от месеци и години се бяха въртели неизказани във всеки прост ум.

И ето, Андре-Луи продължи да говори по-тихо и ъгълчетата на устата му се извиха по-подчертано в ироничната усмивка:

— На сбогуване с мосьо дьо Ледигиер аз му цитирах за предупреждение една страница от естествознанието. Казах му, че когато на вълците, които скитали сами из джунглата, омръзнало да бъдат гонени от тигъра, те се събрали на глутници и тръгнаха да гонят тигъра на свой ред. Мосьо дьо Ледигиер с презрение ми отговори, че не ме разбирал. Но вие сте по-съобразителни от него. Струва ми се, че ме разбирате? Нали?

Отговори му нов рев, примесен този път тук-там с одобрителен смях. Беше ги разпалил до границата на опасни страсти и те бяха готови на всяко насилие, към което би ги подканил. Ако се беше провалил пред вятърната мелница, сега поне беше господар на вятъра.

— Да вървим в палатата! — кряскаха те, размахваха ръце, заканваха се с бастуни, а тук-там дори със саби. — В палатата! Долу мосьо дьо Ледигиер! Смърт на кралския наместник!

Беше наистина господар на вятъра. Опасният му дар на оратор, който никъде другаде не представлява такава сила, както във Франция, понеже никъде другаде духът на хората не се поддава по-лесно на обаянието на красноречието — този дар го направи господар. Само да кажеше дума и бурята щеше да помете вятърната мелница, на която се беше нахвърлил без успех. Но това, както той недвусмислено заяви, не влизаше в намеренията му.

— О, почакайте! — прикани ги Андре-Луи. — Нима това нещастно оръдие на една покварена система заслужава да му окажете внимание с благородното си възмущение?

Надяваше се, че думите му ще бъдат предадени на мосьо дьо Ледигиер. Мислеше си, че би било добре за душевния мир на мосьо дьо Ледигиер да чуе поне веднъж неподправената истина за своята особа.

— Това, което трябва да атакувате и да съборите, е самата система, а не само някакво нейно оръдие, една такава жалка боядисана подпорка. Прибързаността ще развали всичко. Най-вече, деца мои, никакво насилие!

„Деца мои!“ Да беше могъл да го чуе кръстникът му!

— Често вече сте виждали резултата от преждевременно насилие навсякъде в Бретан и сте чували за него навсякъде във Франция. Насилието от ваша страна ще предизвика насилие от тяхна. Те ще се зарадват на случая да подчертаят господството си, като ви стегнат повече от преди. Ще повикат войската. Ще се озовете изправени пред щиковете на наемни войници. Не предизвиквайте такова нещо, моля ви. Не им предлагайте тази възможност, не им създавайте предлога, на който биха се зарадвали, да ви смачкат в калта, замесена със собствената ви кръв.

Сред тишината, в която бяха потънали отново, се издигна вик:

— Какво друго тогава? Какво друго?

— Ще ви кажа — отговори им той. — Богатството и силата на Бретан са събрани в Нант, град на буржоазията, един от най-цветущите в този край, благодарение на енергията на буржоазията и тежкия труд на народа. Именно в Нант бе положено началото на това движение и като резултат кралят издаде заповедта си за разпускането на Щатите в сегашния им състав — заповед, която онези, чиято сила почива върху привилегия и неправда, не се колебаят да пренебрегнат. Нека Нант бъде осведомен за точното положение и нека нищо не се прави тук, докато Нант не ни даде указания как да постъпим. Нант има силата, която ние в Рен нямаме, с която може да наложи волята си, както вече видяхме. Нека още веднъж упражни силата си, а докато го стори, запазете спокойствие в Рен. Така ще победите. Така посегателствата, които се извършват пред вашите очи, ще бъдат напълно и окончателно отмъстени.

Както ненадейно се беше качил на пиедестала, така ненадейно скочи той сега от него. Беше свършил. Беше казал всичко — може би повече от всичко, което би могъл да каже покойният приятел, с чийто глас говори той. Но тълпата не му позволи да изчезне по този начин. Гръмогласното им одобрение екна оглушително във въздуха. Постепенно той беше събудил чувствата им, както сръчен арфист кара да пеят струните на инструмента му. И те трептяха от страстите, които беше събудил, и от високата нотка на надежда, с която бе завършил симфонията си, нота на надежда, с която го подхванаха, когато скочи надолу, вдигнаха го на раменете си и той отново се появи пред погледа на цялата акламираща го тълпа.

Слабичкият Льо Шапелие си проби път до него с поруменяло лице и блеснали очи.

— Момче — каза му той, — днес ти запали огън, който ще помете лицето на Франция с пожара на свободата — А след това рязко заповяда на студентите: — В Литературния клуб, веднага! Трябва незабавно да уговорим мерките, един делегат трябва още сега да се изпрати в Нант, да занесе на приятелите ни там съобщение от жителите на Рен.

Тълпата се отдръпна и отвори пътека, по която студентите понесоха героя на деня. Той им махаше с ръце и им викаше да се разотидат по домовете си и търпеливо да чакат там това, което трябва да последва много скоро.

— Вие търпите от векове с твърдост, която може да послужи за образец на света — ласкаеше ги той. — Потърпете още малко. Краят е вече съвсем близо, приятели.

От площада го понесоха нагоре по Рю Роял към стара къща, една от малкото стари къщи, останали в този град, възкръснал от пепелището, където в една стая на горния етаж, осветявана от прозорци с ромбовидни жълти стъкла, Литературният клуб обикновено провеждаше събранията си. Там по стъпките му бързо запристигаха членовете на клуба, повикани със съобщенията, които Льо Шапелие бе разпратил по пътя.

При затворени врати група от петдесетина зачервили се и възбудени мъже, повечето млади, разгорещени и запалени от видението на свободата, приветствуваха Андре-Луи като заблудена овца, върнала се в кошарата, и го обсипаха с поздравления и благодарности.

След това седнаха да обсъдят незабавните мерки, докато вратата долу се пазеше от почетна стража, съставена на бърза ръка от тълпата. А това се оказа много необходимо. Защото клубът едва се беше събрал, когато сградата бе нападната от жандармите на мосьо дьо Ледигиер, изпратени час по-бързо да задържат подстрекателя, който подбуждал жителите на Рен към размирици. Отредът се състоеше от петдесет души. И петстотин щяха да бъдат малко. Тълпата изпотроши карабините им, счупи няколко глави и щеше наистина да ги разкъса на парчета, ако не бяха своевременно и благоразумно ударили на бяг от грубоватата игра, на каквато не бяха свикнали.

А докато това ставаше долу на улицата, горе в стаята красноречивият Льо Шапелие, говореше на колегите си от Литературния клуб. Тука, където не го застрашаваха куршуми и нямаше кой да донесе думите му на властите, Льо Шапелие можеше да даде пълна, неограничена воля на ораторското си изкуство. А това значително изкуство се извисяваше толкова прямо и грубо, колкото слаб и изящен бе самият човек.

Той възхвали силата и блясъка на речта, която бяха чули от колегата си Моро. Но най-много възхвали мъдростта ѝ. Думите на Моро били за тях изненада. Досега никога не били го познавали освен като настървен критик на техните проекти за реформи и обновление, а съвсем наскоро чули, не без опасения, за назначаването му като делегат на един благородник в Бретанските щати. Но те знаели обяснението за промяната. Тя настъпила в резултат на убийството на скъпия им колега Вилморен. Чрез това зверско деяние Моро най-сетне прозрял в истинските му размери влиянието на злия дух, който те се заклели да прогонят от Франция. А днес Моро се показал като най-смелият между тях апостол на новата вяра. Той им посочил единствения трезв и разумен път. Примерът, който заел от естествознанието, бил извънредно подходящ. На първо място трябвало да се съберат на глутница като вълците, а за да бъдат сигурни, че всички хора в Бретан ще постъпят по същия начин, да изпратят веднага делегат в Нант, който вече е доказал, че е истинското средище на бретонските сили. Оставало само да определят този делегат и Льо Шапелие ги прикани да сторят това.

Андре-Луи, седнал на пейка до прозореца и измъчван до известна степен от реакцията, слушаше слисан този поток от красноречие.

Когато аплодисментите стихнаха, той чу един глас да възкликва?

— Предлагам да определим за делегат нашия водач Льо Шапелие.

Льо Шапелие вдигна изящно фризираната си глава, която бе оборил в размисъл, и всички видяха, че лицето му е бледо. Той нервно си играеше със златен лорнет.

— Приятели — заговори той бавно, — аз съм дълбоко благодарен за честта, която ми оказвате. Но с приемането ѝ бих си присвоил чест, която по право принадлежи другиму. Кой би могъл да

ни представи по-добре, кой заслужава повече да бъде наш представител, да говори на приятелите ни в Нант с гласа на Рен от героя, който днес вече издигна веднъж тъй несравнимо гласа на този велик град? Удостоете с честта да говори от ваше име този, комуто тя принадлежи: Андре-Луи Моро.

Изправил се в отговор на бурята от аплодисменти, с които бе посрещнато това предложение, Андре-Луи се поклони и веднага прие.

— Така да бъде — каза той просто. — Може би е редно да довърша, каквото съм започнал, макар и да съм също на мнение, че Льо Шапелие би бил по-достоеен представител. Ще тръгна довечера.

— Ще тръгнеш още сега, момчето ми — заяви Льо Шапелие и му изложи това, което един строг ум би сметнал за истинска подбуда на великодушие. — След всичко, което се случи, за теб не е безопасно да останеш дори и един час в Рен. И трябва да заминеш тайно. Никой от вас да не издава, че той е заминал. Не бих искал да си навлечеш някаква беда, Андре-Луи. Но трябва да си изясниш риска, който поемаш, и ако искаш да останеш жив и да помагаш в борбата за спасението на измъчената ни родина, трябва да взимаш предпазни мерки, да се движииш тайно, да прикриваш дори самоличността си. Иначе мосьо дьо Ледигиер ще те пипне и това ще ти е краят.

---

[1] Pardi! (Фр.) — Бога ми! ↑

[2] Nom de Dieu (фр.) — Бога ми! ↑

[3] Кардинал дьо Рец (1614–1679) — протосингел (помощник) на парижкия епископ, изиграл важна роля във Фрондата (движението против абсолютизма). ↑

[4] Banvin (фр.) — правото на сюзерена да продава своето вино преди васалите си. ↑

[5] Cens (фр.) — годишен данък в натура, плащан на феодала. ↑

[6] Lods-et-ventes (фр.) — правото на господаря да взема процент върху наследствен имот, продаден в неговите владения. ↑

[7] Sextelage (фр.) — данък върху всяка мяра (0,466 литра), продадена на житния пазар. ↑

[8] Etalonnage (фр.) — маркиране на мерките след сверяване с еталона и таксата за това. ↑

VIII

OMNES OMNIBUS

Андре-Луи препусна от Рен, заплетен в по-голямо приключение, каквото не беше и сънувал, когато напусна глухото селце Гаврийак. Вечерта спря да пренощува в крайпътен хан, рано сутрин потегли отново и стигна в Нант скоро след пладне на другия ден.

Докато измина този самотен и дълъг път през еднообразните равнини на Бретан, сега най-скучни в зимната им премяна, той има достатъчно време да премисли постъпките и положението си. От човек, проявявал досега чисто академичен, подчертано неблагоприятен интерес към новата философия на обществения живот и упражнил съобразителността си с тези нови схващания само както един фехтовач упражнява окото и ръката си с шпагата, без да си позволи някога да се излъже и да помисли, че двубоят е истински, сега се видя неочаквано в ролята на агент-провокактор на революцията, замесен в най-отчаяна революционна дейност. Той, представителят и делегатът на един благородник в Бретанските щати, бе станал едновременно и несъвместимо представител и делегат на цялото Трето съсловие на Рен.

Трудно е да се определи до каква степен в огъня на страстите и повлечен от потока на собствената си реч предишния ден бе навярно успял да измами сам себе си. Но сигурно е поне, че като си припомняше сега спокойно всичко, той не се самозалъгваше с нищичко по отношение на онова, което бе извършил. Цинично беше изложил пред слушателите си само едната страна на разисквания голям въпрос.

Но понеже установеният обществен ред във Франция беше такъв, че заграждаше мосьо дьо Ла Тур д'Азир със защитна стена и му предлагаше пълна неприкосновеност за това и всяко друго престъпление, което би пожелал да извърши, този обществен ред трябваше да понесе последиците за греховете си. В това Андре-Луи съзираше безспорно оправдание.

И така той пристигна без всякакви съмнения с противодържавното поръчение в прекрасния град Нант, който с широките си улици и великолепно пристанище съперничеше по благоденствие на Бордо и Марсилия.

Андре-Луи намери хан на Ке ла Фос; там настани коня си и обядва в нишата на един прозорец, който гледаше към редицата дървета край кея и широката гръд на Лоара, където се полюшваха на котва търговски кораби от всички националности. Слънцето отново беше пробило облаците и лееше бледата си зимна светлина върху жълтите води и високите мачти.

По кейовете имаше движение, каквото се наблюдава на подобно място в Париж. Чуждестранни моряци с чудати дрехи и грубо звучаща чудата реч, снажни рибарки с кошове херинги на главите, с широки фусти над босите крака, пискливо и почти неразбираемо предлагащи стоката си, лодкари с плетени шапки и широки панталони, запретнати до колене, селяни с кожухчета от козя кожа и дървени обувки, потропващи по облите камъни на уличната настилка, строители и работници от корабостроителниците, кърпачи на мехове, ловци на пльхове, водоносачи, продавачи на мастило и други амбулантни търговци. И тук-таме сред тази маса на пролетариата, която сновеше насам-натам, Андре-Луи виждаше занаятчии с тъмни дрехи, търговци с дълги, подплатени с кожа палта; от време на време някой големец от търговския свят минаваше с кабриолет, теглен от чифт коне, и коларят плющеше с камшика и викаше „Gare!“^[1]; от време на време се мяркаше носилка с някоя фина дама, а понякога до нея ситнеше и се препъваше придружаващ я абат от епископията; в други моменти се появяваше надменно препускащ на кон офицер с червена униформа; а веднъж изникна парадна каляска на благородник с герб на вратите и двама напудрени лакеи с бели чорапи и разкошни ливреи, увиснали на стъпалото отзад. Имаше и капуцини с кафяви раса, и бенедиктинци с черни, и безброй свещеници, защото в шестнадесетте енории на Нант добре служеха на господата; а в пълна противоположност на тях имаше мършави и дрипави авантюристи и жандарми със сини куртки и гети на краката — важно разхождащи се пазители на реда.

В човешкия поток, който прииждаше и се оттичаше под прозореца, откъдето Андре-Луи го наблюдаваше, можеше да се видят

представители на всички класи, влизащи в състава на седемдесетте хиляди жители на този богат и трудолюбив град.

От прислужника, който задоволи скромните му нужди, като му поднесе супа, варено говеждо и мяра vin gris^[2], Андре-Луи се осведоми за настроенята в града. Прислужникът, непоколебим поддръжник на привилегированите класи, със съжаление призна, че в града царяла несигурност. Много щяло да зависи от това, което ставало в Рен. Ако е вярно, че кралят е разпуснал Щатите на Бретан, всичко щяло да мине добре и недоволниците нямало да имат основания за по-нататъшни безредици. В Нант имало вече достатъчно неприятности. Хората не искали те да се повторят. Плъзнали били какви ли не слухове и още от ранна сутрин тълпи обсаждали входа на Търговската камара за по-определени новини. Но по-определени новини трябвало тепърва да се очакват. Не се знаело със сигурност дори дали негово величество е наистина разпуснал Щатите.

Часовникът биеше два — най-оживеният час на борсата, когато Андре-Луи стигна Плас дю Комерс. Този площад, където се издигаше величествената класическа сграда на Борсата, бе така претъпкан, че младежът се видя принуден почти с бой да си пробие път до стъпалата на великолепния йонийски портал. Една дума щеше да бъде достатъчна да му отвори пътя в миг. Но хитра мисъл го накара да мълчи. Щеше да се стовари върху главите на това чакащо множество като гръмотевичен удар, точно както предишния ден се беше стоварил върху главите на тълпата в Рен. Не искаше да загуби нищо от ефекта на изненадата при появата си.

Този дом на търговията ревниво бе пазен околоръст от редица разсилни, въоръжени с тояги — охрана, толкова набързо събрана от търговците, колкото и явно необходима. Един от тях сега успя да прегради пътя на младия адвокат, когато направи опит да поеме по стъпалата.

Андре-Луи съобщи шепнешком кой е.

Тоягата незабавно се отпусна и той мина и се заизкачва по стълбището подир разсилния. Горест, пред прага на Камарата, Андре-Луи спря и задържа водача си.

— Аз ще чакам тук — заяви той. — Доведи при мен председателя.

— Вашето име, мосьо?

Готов насмалко да му отговори, Андре-Луи си спомни предупреждението на Льо Шапелие за опасността, с която бе изпълнена мисията му, и дадения му на сбогуване съвет да укрива самоличността си.

— Моето име не му е известно, то няма никакво значение, аз съм гласът на народа и нищо повече. Върви!

Разсилният влезе, Андре-Луи зачака в сянката на високия, крепен от колони портал, а очите му току се плъзгаха да огледат тази гмеж от обърнати нагоре лица непосредствено в краката му.

Скоро председателят дойде, подир него дойдоха други и се стълпиха въвн под портала, като се блъскаха от нетърпение да чуят новините.

— Вие сте пратеник от Рен?

— Аз съм делегат, изпратен от Литературния клуб на града да осведомя вас тука в Нант за това, което става.

— Името ви?

Андре-Луи позамълча.

— Може би колкото по-малко споменаваме имена, толкова по-добре.

Очите на председателя широко се разтвориха и го изгледаха сериозно. Той беше пълен и червендалест мъж, горд с парите си и самонадеян. Председателят се поколеба за миг. След това рече:

— Влезте в Камарата.

— С ваше позволение, мосьо, аз ще предам съобщението си от тука, от тези стъпала.

— От тука? — Големият търговец се намръщи.

— Моето съобщение е предназначено за хората от Нант, а от тука аз мога да говоря наведнъж пред най-голям брой нантски жители от всички съсловия; моето желание, както и желанието на тези, които представлявам, е колкото може повече хора да чуят съобщението направо от мен.

— Кажете ми, господине, вярно ли е, че кралят е разпуснал Щатите?

Андре-Луи го изгледа. Усмихна се, сякаш му се извиняваше, и посочи с ръка тълпата, която вече напрягаше очи, за да зърне този строен младеж, накарал да излязат при него председателят и повече от

половината членове на Камарата, и която се досещаше вече с този чуден инстинкт на тълпите, че той е очакваният вестител.

— Повикайте господата от вашата Камара, мосьо — каза Андре-Луи, — и ще чуете всичко.

— Така да бъде.

Една дума и те наизлязоха и се струпаха на стъпалата, като оставиха свободно най-горното и един празен полукръг в средата.

Много бавно Андре-Луи излезе на така посоченото му място. Там застана, извисил се над насъбраните, свали шапка и запрати първата бомба от тази реч, която е историческа и бележи една от най-големите стъпки на Франция по пътя ѝ към революцията.

— Граждани на великия град Нант, аз съм дошъл да ви повикам на оръжие!

В последвалото смълчаване — от изумление или по-скоро от уплаха — той ги огледа за миг, преди да подхване:

— Аз съм делегат на гражданите на Рен, натоварен да ви съобща какво става и да ви подканя в този час, застрашаващ родината ни със смъртна опасност, да се вдигнете и да тръгнете да я защитите.

— Името! Твойто име! — извика един глас и в миг думите му бяха подети и от друг и накрая цялото множество поде този въпрос.

Андре-Луи не можеше да отговори на тази възбудена тълпа, както бе отговорил на председателя. Трябваше да се намери среден път и той сполучи:

— Името ми е Omnes Omnibus, всички за всички. Нека това да ви стигне засега. Аз съм глашатай, вестител, глас, нищо повече. Идвам да ви съобща, че тъй като привилегированите класи, събрали се на заседание на Бретанските щати в Рен се противопоставиха на вашата воля... нашата воля... въпреки недвусмисления съвет, отправен им от краля, негово величество е разпуснал Щатите.

Тълпата избухна в безумни възгласи на одобрение. Хората се смееха и крещяха, викове „Vive le roi!“^[3] ехтяха като гръмотевици. Андре-Луи чакаше и постепенно започнаха да забелязват неестествено сериозното му изражение и да недоумяват дали той не им носи и други вести. Малко по малко тишината се възстанови и най-после Андре-Луи можеше да продължи:

— Много бързате да се радвате. За нещастие благородниците с безочливото си високомерие решиха да не зачетат заповедта на краля

за разтурянето и продължиха да заседават и да водят делата, както намерят за добре.

Мълчание на безкрайно смайване посрещна този смуцаващ епилог на съобщението, прието с такъв възторг. Андре-Луи продължи след кратка пауза:

— Тъй че тези хора, които вече бяха въстанали против народа, въстанали против правосъдието и справедливостта, въстанали против самата човечност, сега са въстанали и против своя крал. Вместо да отстъпят поне малко от прекомерните привилегии — а те вече твърде дълго им носят благоденствие, — пред немотията на цял народ, господа благородниците предпочитат да се подиграват с авторитета на краля, да изложат самия крал на презрение. Те са решили да докажат, че във Франция няма друга върховна власт освен върховната власт на собственото им паразитно безделие.

Чу се лек ромон на одобрение, ала мнозинството от слушателите мълчаха и чакаха.

— Това не е ново. Винаги е било същото. От десет години всеки министър, видял нуждите и бедственото положение на държавата и предложил мерките, които ние сега искаме като единствено средство да спрем все по-бързото приближаване на родината ни към пропастта, като последица на това само се е виждал махнат от поста си поради влиянието, упражнено против него от привилегированите класи. Два пъти вече мосьо Некер бе назначаван на поста министър, за да бъде два пъти уволнен, когато настойчивите му съвети за реформи застрашаваха привилегиите на духовенството и благородниците. Сега е назначен на тази длъжност за трети път и най-последно като че ли ще имаме Генерални щати въпреки привилегированите класи. Но това, което не могат вече да предотвратят, привилегированите класи са твърдо решили да направят безсмислено. Понеже сега е окончателно установено, че тези Генерални щати ще заседават, благородниците и духовенството ще се погрижат (освен ако ние вземем мерки да им попречим) поне да натикат в Третото съсловие свои оръдия и като го лишат от всякаква представителна сила, да превърнат Генералните щати в инструмент на собствената им воля и да узаконят за вечни времена неправдите, от които живеят. За да постигнат тази цел, няма да се спрат пред нищо. Те пренебрегнаха авторитета на краля и с убийства принуждават да млъкнат онези, които вдигат глас да ги

заклеймят. Вчера в Рен двама младежи, които говореха на народа, както аз говоря на вас, бяха лишени от живот на улицата от убийци, подучени от благородниците. Кръвта им призовава към отмъщение!

Започнало с мрачен ропот, възмущението, събудено у слушателите му, се надигна и намери израз в гневен рев.

— Граждани на Нант, родината е в опасност! Да се вдигнем да я браним! Нека провъзгласим пред света, че според нас на мерките да се освободи Третото съсловие от робията, в която то пъшка от столетия насам, се противопоставят само тези класи, чийто необуздан егоизъм приема сълзите и страданията на нещастниците като някакъв отворителен данък, който те искат да завещаят на неродените си още поколения. Като заключаваме от зверския характер на средствата, използвани от неприятелите ни, за да установят над нас вечен гнет, че аристокрацията, която те искат да затвърдят като конституционен принцип за управляването на Франция, представлява за нас всестранна опасност, да се обявим веднага освободени от господството ѝ. Установяването на свободата и равенството трябва да бъде цел на всеки гражданин, спадащ към Третото съсловие, и за да ги постигнем, трябва да се държим неделимо обединени, особено младите и енергичните, особено тези, които, са имали късмета да се родят достатъчно късно, за да могат да вкусат от скъпоценните плодове на философията на нашия осемнадесети век.

Този път бурно избухнаха шумни одобрения. Андре-Луи ги беше впримчил в мрежата на красноречието си. И веднага използва спечеленото предимство.

— Да се закълнем всички сега — извика той с гръмлив глас, — че ще издигнем в името на човечността и свободата защитен вал срещу неприятелите ни, за да противопоставим на кръвожадната им алчност спокойната настойчивост на хора, чиято кауза е правдива. И да протестираме тука предварително срещу всякакви тиранични декрети, които може да ни обвинят в противодържавна дейност, въпреки че сме движени само от чисти и справедливи намерения. Нека се закълнем в честта на нашата родина, че ако някой бъде задържан от несправедлив трибунал, насочил срещу него от тези постановления, определяни като политически целесъобразни, които са всъщност само изяви на деспотизъм, нека се закълнем, казвам, да развихрим цялата скрита в

нас сила и го направим за самозащита, диктувана ни от природата, смелостта и отчаянието!

Гръмко и дълго ехтяха одобрителните възгласи, които приветствуваха заключителните му думи, и той забеляза със задоволство и дори някаква вътрешна мрачна насмешка, че богатите търговци, насъбрали се по стъпалата и скупчени сега около него, за да му стиснат ръка и да го поздравят, не бяха само участници, фактически водачи на това безумно въодушевление.

Това потвърди за него, ако имаше нужда от потвърждение, убеждението му, че както философията, залегнала в основата на това ново движение, бе породена от мислители, излезли от средите на буржоазията, така и нуждата да се усвои тази философия за практическите цели на живота най-остро се чувствуваше сега от тази буржоазия, която откриваше, че привилегированите класи ѝ препречват пътя за експанзията, осъществима при тяхното богатство. Ако можеше да се каже за Андре-Луи, че този ден той запали факела на революцията в Нант, с още по-голямо право би могло да се каже, че самият факел му е бил даден от заможната буржоазия.

Не е необходимо да се разпростирам подробно върху последиците. Историята отбелязва как тази клетва, с която *Omnes Omnibus* закле гражданите на Нант, се превърна в гръбнак на официалния протест, който те съставиха и подписаха с хиляди. Не закъснях много и резултатите от този мощен протест, който в края на краищата, би могло да се изтъкне, вече беше в съгласие с волята, изразена от самия суверен. Може ли някой да каже доколко е укрепил ръката на Некер, когато на двадесет и седмо число същия ноември той принуди Съвета да приеме най-важната и изчерпателна от всичките мерки, за които духовенството и благородниците бяха отказали да дадат съгласието си? На тази дата бе обнародван кралският декрет, предписващ делегатите, които ще се избират за Генералните щати, да бъдат поне хиляда на брой и депутатите от Третото съсловие да бъдат напълно представителни, като броят им възлиза на толкова, колкото са депутатите на духовенството и благородниците, взети заедно.

---

[1] Gare (фр.) — Пази се! ↑

[2] Vin gris (фр.) — кисело, недоферментирало вино. ↑

[3] Vive le roi! (фр.) — Да живее кралят! ↑

IX ПОСЛЕДИЦИТЕ

Здрачаваше се, когато на следния ден завръщащият се Андре-Луи наближи Гаврийак. Понеже можеше да си представи каква шумотевица ще се вдигне за апостола на революцията, който призовал нантските жители на оръжие, искаше му се, доколкото е възможно, да укрие факта, че е бил в този крайморски град. Затова направи голяма обиколка, прекоси реката при Брюз, а после още веднъж при Шаван, за да приближи Гаврийак от север и създаде впечатлението, че се връща от Рен, където, както се знаеше, бе отишъл преди два дена.

На миля, миля и нещо от селото той зърна за първи път в гаснещата светлина човешка фигура на кон, която бавно идваше към него. Но ѝ обърна повече внимание едва когато се доближиха на няколко разкрача един от друг и забеляза тази загърната с плащ фигура да се навежда напред и да се взира в него. И тогава почти в същия миг чу да му се обажда женски глас:

— Това си ти, Андре... най-послед!

Андре-Луи дръпна поводите, леко изненадан, и бе посрещнат от втори, нетърпеливо, тревожно зададен въпрос:

— Къде си бил?

— Къде съм бил, братовчедке Алин? Ами... обикалях света.

— Аз се разхождам по този път и те чакам още от обед — Тя говореше, задъхана от бързане да му обясни. — Тази сутрин един конен отряд стража пристигна изневиделица от Рен да търси теб. Те обърнаха наопаки замъка и селото и най-послед откриха, че трябва да се върнеш с кон, нает от „Бретон Арме“. Тогава се настаниха в хана да те чакат. Цял следобед съм пазила тука да те предупредя, та да не се хванеш в този капан.

— Скъпа Алин! Толкова много да се загрижиш и тревожиш заради мен!

— Остави това. То не е важно.

— Наопаки, то е най-важната част от всичко, което ми каза. Останалото не е важно.

— Не ти ли е ясно, че са дошли да те задържат? — попита го тя с нарастваща припряност. — Търсят те за подстрекаване към размирици и имат заповед за задържане от мосьо дьо Ледигиер.

— Подстрекаване към размирици? — повтори той и си помисли за случилото се в Нант. Не беше възможно да са научили за това в Рен и предприели стъпки в такъв кратък срок.

— Да, подстрекаване към размирици. Подстрекаването с тази твоя злобна реч в Рен в сряда.

— О, това ли! — отдъхна си той. — Пфу! — Нотката на облекчение би могла да ѝ подсказе, ако беше по-внимателна, че трябва да го е страх от последиците на по-злостна постъпка, извършена по-после. — Че то не беше нищо!

— Нищо ли?

— Готов съм да допусна, че истинските намерения на тези господа от отряда не са били правилно разбрани. Най-вероятно те са дошли да ми поблагодарят от името на мосьо дьо Ледигиер. Аз възпрых хората, когато те се канеха да изгорят палатата и самия него вътре в нея.

— След като първо си ги насъскал да го направят. Предполагам, че те е дострашало от това, което си сторил. Ти си отстъпил в последния миг. Но си казал за мосьо дьо Ледигиер (ако са ни го предали правилно) нещо, които той никога не ще прости.

— Разбирам — рече Андре-Луи и се замисли.

Но мадмоазел дьо Керкадиу бе вече обмислила всичко необходимо и будният ѝ млад ум беше решил всичко, което трябваше да се извърши.

— Не бива да влизаш в Гаврийак — каза му тя, — трябва да слезеш от коня си и да ме оставиш да го взема. Аз ще го прибера в обора на замъка тази вечер. А по някое време утре преди обед, когато вече ще си доста далеч, ще го върна в „Бретон Арме“.

— О, но това не е възможно!

— Не е възможно ли? Защо?

— По няколко причини. Една от тях е, че не си помислила какво ще стане с тебе, ако направиш такава нещо.

— С мен ли? Смяташ ли, че ме е страх от тази банда простаци, изпратени от мосьо дьо Ледигиер? Аз не съм извършила никакво подстрекателство към размирици.

— Но е почти също толкова лошо да подпомогнеш някого, който е търсен за това престъпление. Такъв е законът.

— Какво ме интересува законът! Нима си представяш, че пазителите на закона ще се осмелят да ме закачат?

— Разбира се, има и това. Тебе те закриля една от неправдите, от които аз се оплаках в Рен. Бях забравил.

— Оплаквай се от нея колкото си искаш, но в същото време извлечи и ползата от нея. Хайде, Андре, прави каквото ти казвам. Слез от коня — А след това, понеже той все още се колебаеше, протегна ръка и го хвана за рамото. Гласът ѝ трептеше от настойчивост: — Андре, ти не си даваш сметка колко сериозно е твоето положение. Ако тези хора те вземат, почти сигурно е, че ще бъдеш обесен. Не го ли разбираш? Не бива да отиваш в Гаврийак. Трябва да избягаш още сега и да останеш в неизвестност, докато това нещо се позабрави. Наистина, докато чичо ми не пусне в ход връзките си, за да ти издействува прошка, трябва да се криеш.

— Това ще продължи много дълго тогава — забеляза Андре-Луи.
— Мосьо дьо Керкадиу никога не е имал приятели между приближените на краля.

— Ами мосьо дьо Ла Тур д'Азир — напомни му тя за негово изумление.

— Този човек! — възкликна Андре и се изсмя. — Но нали против него повдигнах аз всъщност възмущението на хората в Рен! Трябваше да разбере, че не ти е била предадена цялата ми реч.

— Предадох ми я цялата, и тази част наред с всичко друго.

— О! И въпреки това си се загрижила да спасиш мен, човека, който търси смъртта на бъдещия ти съпруг било чрез съд, било в ръцете на народа? Или може би, след като убийството на нещастния Филип разкри пред теб истинския му нрав, ти си променила становището си по въпроса дали да станеш маркиза дьо Ла Тур д'Азир?

— Много често проявяваш липса на способност да правиш логически изводи.

— Може би. Но едва ли до степената да си представя, че мосьо дьо Ла Тур д'Азир ще помръдне някога и един пръст, за да направи, каквото предлагаш.

— В което както винаги грешиш. Той положително ще го направи, ако го помоля аз.

— Ако го помолиш ти? — В гласа му прозвуча безграничен ужас.

— Ами да. Виждаш ли, аз още не съм казала дали искам да стана маркиза дьо Ла Тур д'Азир. Все още обмислям. Това е положение, което има своите предимства. Едно от тях е, че осигурява пълно подчинение от страна на поклонника.

— Тъй, тъй. Виждам порочната логика на твоя ум. Ти, би могла дори да му кажеш: „Откажи ми това и аз ще ти откажа да стана твоя маркиза“. Би ли направила дори и това?

— В случай на нужда бих могла.

— А не виждаш ли какво би последвало в противния случай? Не виждаш ли, че би останала с вързани ръце и че би се показала безчестна, ако му откажеш след това? И мислиш ли, че аз бих се съгласил на нещо, което така да ти върже ръцете? Мислиш ли, че искам да те видя обречена, Алин?

Ръката ѝ се отпусна от рамото му.

— Ах, ти си луд! — възкликна тя, загубила всякакво търпение.

— Възможно е. Но аз харесвам лудостта си. В нея има нещо вълнуващо, което липсва на благоразумие като твоето. С твое позволение, Алин, аз смятам да си продължа за Гаврийак.

— Андре, не бива! Това значи смърт за теб! — В тревогата тя накара коня си да отстъпи назад и го изви пряко пътя, за да не позволи на Андре да мине.

Ноцта вече беше почти съвсем настъпила, но иззад куп носени от вятъра облаци изплува сърпът на луната и поразсея мрака.

— Хайде, Андре! — настоя пак девойката. — Бъди разумен! Направи каквото те моля. Виж, там зад тебе пристига някаква карета. Нека да не ни видят тука така заедно.

Той бързо взе решение. Не беше човек, движен от фалшив героизъм по отношение на смъртта, и съвсем не го привличаше бесилото, подготвяно му от мосьо дьо Ледигиер. Непосредствената задача, която си беше поставил, може би беше постигната. Беше накарал да се чуе — да закънти — гласът, който мосьо дьо Ла Тур д'Азир си представяше, че е накарал да млъкне. Но той още съвсем не беше свършил с живота.

— Алин, само при едно условие.

— А именно?

— Че ще ми се закълнеш никога да не потърсиш помощ за мен от мосьо дьо Ла Тур д'Азир.

— Понеже настояваш, а време няма, съгласна съм. А сега ела с мен до страничния път. Тази карета се приближава.

Страничният път, за който тя спомена, се отделяше около триста крачки по-нататък към селото и водеше право нагоре, до самия замък. Мълком двамата препуснаха натам и заедно свиха в тази оградена от живи плетове тясна пътека. Когато навлязоха петдесетина крачки навътре, девойката го спря.

— Хайде! — заповяда тя.

Покорно той скочи от коня и ѝ подаде поводите.

— Алин — каза Андре-Луи, — нямам думи, с които да ти благодаря.

— Не е необходимо — отговори тя.

— Но ще се надявам някой ден да ти се отплатя.

— И това не е необходимо. Можех ли да направя по-малко от това, което правя? Не искам да чуя, че са те обесили, Андре, нито иска да го чуе чичо ми, макар и да ти е много сърдит.

— Вярвам, че е така.

— И това няма защо да те изненадва. Ти беше негов делегат, негов представител. Чичо разчиташе на теб, а ти мина на страната на противниците. Той с право се възмущава, нарича те предател и се кълне, че никога вече не ще ти проговори. Но той не иска да те обесят, Андре.

— Тогава поне в това сме единомисленици, защото и аз не искам.

— Ще те помиря с него. А сега... сбогом, Андре. Обади ми се, когато се видиш в безопасност.

Тя му протегна ръка, която изглеждаше призрачна в дрезгавата светлина. Андре я пое и поднесе до устните си.

— Бог да те благослови, Алин!

Девойката препусна, а той остана да стои, заслушан в заглъхващото в далечината топуркане на конските копита. Сетне бавно, със свити рамене и глава, оборена на гърдите, се върна обратно на главния път, като обмисляше накъде трябва да отиде. Изведнъж рязко се спря, понеже си спомни с ужас, че е почти съвсем без пари. В самия Бретан не познаваше надеждно скривалище, а докато оставаше

там, не можеше да се отърве от надвисналата над него смъртна опасност. Но пък за да напусне тази провинция, и да я напусне толкова бързо, колкото му подсказваше предпазливостта, щяха да му трябват коне. А как щеше да си осигури коне, като нямаше никакви пари освен един-единствен луидор^[1] и няколко сребърни монети?

Имаше още и това, че беше много уморен. Беше спал много малко от вторник вечер, пък и тогава не бе спал много, а голяма част от времето беше прекарал на седлото — уморително нещо за човек, толкова малко навикнал на продължителна езда. Както беше изтощен, немислимо бе да отиде далече тази нощ. Навярно би могъл да стигне до Шаван. Но там трябва да вечеря и да спи, а после, утре, какво?

Да беше се сетил за това преди, може би Алин щеше да му помогне и да му даде назаем няколко луидора. Първият му подтик бе да се върне подире ѝ към замъка. Но предпазливостта го накара да отхвърли това хрумване. Преди да стигне при нея, щеше да бъде видян от слуги и мълвата за присъствието му да тръгне от ухо на ухо.

Пред него нямаше друг избор: трябваше да отиде пеша до Шаван, да намери къде да преспи и да напусне селището, преди да се зазори. С това решение той се обърна с лице в посоката, от която беше дошъл. Но пак се спря. Шаван лежеше на пътя за Рен. Да поеме натам, значеше да се приближи още повече към опасността. Щеше да поеме пак на юг. В долния край на няколкото ливади от тази страна на селото имаше сал, с който можеше да се прехвърли оттатък реката. Така щеше да избегне селото, а като оставеше реката между себе си и непосредствената опасност, щеше да добие допълнително чувство на сигурност.

Черен път, който се отделяше на четвърт миля от тази страна на Гаврийак, водеше надолу към сала. По този път подир двадесетина минути пристигна Андре-Луи с влачещи се крака. Той отбягна къщурката на салджията, чийто прозорец светеше, и в тъмното се смъкна към сала с намерението, ако може, да премине реката сам. Напипа веригата, която държеше сала, и прокара пръсти по нея до мястото, където беше вързана. Тука за свой ужас намери катинар.

Андре се изправи в мрака и се изсмя без глас. Разбира се, трябвало е да го знае. Салът беше собственост на мосьо дьо Ла Тур д'Азир и нямаше никаква вероятност да остане незаключен, та разни бедняци да могат да го изиграят със сеньоралния му налог.

Като не виждаше друг възможен изход, той се върна при къщичката и почука на вратата. Когато тя се отвори. Андре-Луи се дръпна по-назад и настрана, извън лъча светлина, проточил се от стаята.

— Сала! — отсечено рече той.

Салджията, плещест нехранимайко, когото добре познаваше, се обърна настрана да вдигне фенера и излезе, послушен на заповедта. Когато прекрачи прага, той повдигна фенера така, че светлината да падне върху лицето на пътника.

— Боже господи! — изтръгна се от него.

— Ти разбираш, както виждам, че аз бързам — каза Андре-Луи, впил поглед в стреснатото му лице.

— Че как да не бързате, като ви чака в Рен бесилка — изръмжа салджията. — Понеже сте били толкова глупав да се върнете в Гаврийак, по-добре ще е да си вървите, колкото може по-скоро. Аз няма да кажа, че съм ви видял.

— Благодаря ти, Френел. Твоят съвет съвпада с намерението ми. Точно затова ми трябва салът.

— А, това не — каза решително Френел. — Аз ще си мълча, но кожата ми е твърде скъпа, за да ви помогна.

— Ти може да не си ми видял лицето. Забрави, че си го видял.

— Това ще направя, мосьо. Но само това и нищо повече. Не мога да ви прекарам през реката.

— Тогава дай ми ключа от сала и аз ще мина реката сам.

— То е същото. Не мога. Аз ще си затварям устата, но няма... не смея да ви помогна.

Андре-Луи загледа за миг навъсеното, непоколебимо лице и разбра. Този човек, който живееше в сянката на Ла Тур д'Азир, не смееше да упражни никаква воля, която можеше да се окаже в разрез с волята на страшния му господар.

— Френел — каза Андре-Луи спокойно, — ако, както ти казваш, ме чака бесилка, това, което ме е докарало до подобно безизходно положение, води началото си от убийството на Мабе. Ако Мабе не беше убит, нямаше да се яви нуждата да издигна глас, както направих. Мабе беше твой приятел, мисля. Няма ли заради него да ми окажеш тази мъничка помощ, та да си спася живота?

Салджията се мъчеше да не го погледне и навъсеното му лице стана още по-мрачно.

— Бих го направил, ако смеех, но не смея — След това съвсем неочаквано се ядоса. Като че ли търсеше подкрепа от яда. — Не разбирате ли, че не смея? Нима бихте искали един бедняк да си рискува живота заради вас? Какво сте направили някога вие или такива като вас за мен, та да го искате от мен? Тая вечер няма да минете с моя сал! Разберете това, мосьо, и си вървете веднага... вървете си, преди да съм си спомнил, че може да е опасно дори да съм приказвал с вас, без да съобщя за това. Вървете си!

Той се завъртя кръгом, за да влезе наново в къщата си, и вълна от безнадеждност заля Андре-Луи.

Но това чувство мина след една секунда. Трябваше да принуди този човек, а той разполагаше със средство за това. Изведнъж си спомни за пистолета, който му тикна Льо Шапелие в момента на тръгването от Рен — подарък, на който бе погледнал тогава почти с презрение. Наистина пистолетът беше празен и Андре-Луи нямаше патрони. Но отде щеше да знае това Френел?

Той не загуби нито миг. С дясната ръка издърпа пистолета от джоба, а с лявата хвана салджията за рамото и го завъртя.

— Какво искате сега? — попита ядно Френел. — Не ви ли казах, че аз...

Изведнъж той се пресече. Дулото на пистолета беше на една педя от очите му.

— Искам ключа от сала. Това е всичко, Френел. И ти можеш или да ми го дадеш веднага, или аз ще го взема, след като ти пръсна черепа. Жал ще ми е да те убия, но няма да се поколебая. Въпросът е за твоя живот или за моя, Френел, и може да ти се види чудно, но ако един от нас трябва да умре, предпочитам това да си ти.

Френел бръкна в джоба си и извади оттам ключа. Когато го протегна на Андре-Луи, пръстите му трепереха — повече от яд, отколкото от страх.

— Отстъпвам пред насиетието — каза той и се озъби като ръмжащо куче. — Но не си въобразявайте, че много ще спечелите от това.

Андре-Луи взе ключа. Пистолетът му остана насочен във Френел.

— Ти ме заплашваш, струва ми се — каза той. — Не е никак трудно да разтълкувам заплахата ти. В момента, когато си отида, ще изтичаш да ме издадеш. Ще изпратиш стражата по дирите ми, за да ме настигне.

— Не, не! — извика салджията. Бе схванал бедственото си положение. Долавяше присъдата си в студения, зловец тон, с който му говореше Андре-Луи, и се уплаши. — Кълна ви се, мосьо, че нямам такива намерения.

— Мисля, че ще е по-добре да бъда съвсем сигурен в това.

— О, боже! Имайте милост, мосьо! — Негодникът се скова от ужас. — Не ви искам злото... кълна ви се в божието име, че не ви искам злото! Няма да кажа нито дума! Няма...

— По-добре ще е да се осланям на твоето мълчание, отколкото на уверенията. И все пак няма да те убия. Може да съм глупак, но нямам желание да проливам кръв. Влез в къщата, Френел. Влизай, човече. Аз след тебе.

В сиромашката главна стая на това жилище Андре-Луи го спря пак.

— Дай ми някакво въже — заповяда той и салджията веднага му се покори.

След пет минути Френел беше здраво вързан за един стол, а устата му — много сигурно запушена с помощта на дървено чуканче и шалче.

На прага излизащият Андре-Луи се обърна.

— Лека нощ, Френел — каза той. Яростният поглед бълваше срещу него няма омраза. — Не вярвам още някой да потърси твоя сал тази нощ. Но някой положително ще дойде и ще те освободи съвсем рано сутринта. Дотогава ще изтърпиш неудобствата, ще събереш колкото имаш твърдост, като помниш, че сам си го докарал до главата си с твоята липса на състрадание. Ако прекараш нощта в размисъл за това, урокът може да хване място. До сутринта може да станеш дори толкова състрадателен, че да не знаеш кой те е вързал. Лека нощ.

Той излезе и затвори вратата.

Да отключи сала и да се придърпа по въжето през бързите води, по които слабата лунна светлина правеше сребърни вълнички, бе работа, която му отне не повече от шест-седем минути. Той прекара предния край през гниещата острица, с която бе обрасъл южният бряг

на потока, скочи на сухо и върза малкия сал. След това, като не можа да налучка в тъмното пътеката, запъти се през подгизнала ливада да търси пътя.

---

[1] Луидор или луи — стара златна монета, равна на 24 ливри. ↑

КНИГА ВТОРА

СЦЕНАТА

I

НАРУШИТЕЛИ

Не след дълго Андре-Луи излезе на пътя за Редон и по-скоро по повелята на инстинкта, отколкото на разума, се обърна на юг и уморено и машинално zakрачи напред. Нямаше ясна представа накъде отива или накъде би трябвало да върви. Единственото от значение в момента бе да увеличи колкото може повече разстоянието между Гаврийак и себе си.

Имаше смътно, наполовина оформило се намерение да се върне в Нант, да използва там новооткритото си оръжие на красноречието и да подбуди хората да го подслонят като първа жертва на преследването, което бе предвидил и срещу което ги беше закълнал да се вдигнат на оръжие. Но това бе хрумване, което го занимаваше само като неопределена възможност, към която не изпитваше истинско желание да прибегне.

Междувременно той се подсмиваше при мисълта за Френел, както го бе видял за последен път — с вързана уста и гневно блестящи очи. „Като някой, който е всичко друго освен човек на действието — пише Андре-Луи, — чувствувах, че съм се справил не чак толкова зле.“ Това е фраза, която се повтаря доста често в беглите му „Изповеди“. Той непрекъснато ви напомня, че сам той е човек на умствените, а не физическите изяви и се извинява, когато крайна необходимост го принуждава да прибегва до насилие. Подозирам, това, че толкова набляга върху философското си отчуждение (за което, признавам, има достатъчно основания), издава вечно преследвалата го суетност.

Със засилващата се умора дойдоха угнетението и самокритиката. Беше глупаво прекалил с оскърбителното изобличаване на мосьо дьо Ледигиер. „Много по-добре е — казва той някъде — да бъдеш зъл, отколкото глупав. Повечето от нещастията на този свят са плод не на злото, както ни твърдят свещениците, а на глупостта.“ Знаем, че от всички глупости е смятал за най-пагубна яда. И все пак си беше позволил да се ядоса на една твар като мосьо дьо Ледигиер — лакей, безделник, нищожество, въпреки възможностите му да върши зло.

Могъл е да изпълни своята доброволно поета мисия, без да събуди отмъстителното озлобление на кралския наместник.

Андре-Луи се видя да навлиза несигурно в живота с костюма за езда, с който беше облечен, един-единствен луидор и няколко сребърни монети, които представляваха целия му капитал, с познаване на законите, което не се беше оказало на достатъчна висота, за да го запази от последиците на нарушаването им.

Притежаваше освен това (но тези неща, на които бе писано да станат истинското му спасение, той не взимаше под внимание) дарбата си за смях, грубо потискана напоследък, философския си мироглед и жизнерадостния темперамент, които са били основните качества на всеки авантюрист през вековете.

Той крачеше машинално напред в нощта, докато усети, че не може да крачи повече. Беше заобиколил малкото градче Гишен и сега, на половин миля от Гиниен и с Гаврийак; на цели седем мили зад гърба, краката му отказаха да го носят по-нататък.

Беше наполовина прекосил огромната мера на север от Гиниен, когато изведнъж спря. Беше се отбил от пътя и тръгнал, без да мисли, по пътечката, която минаваше през пустошта със слаби пасбища, осеяни с бодливи храсти. На един хвърлей място вдясно от него мерата бе заградена с жив плет от трънки. Отвъд се издигаше висока сграда, която позна сушина, построена в края на големи ливади. Може би тази тъмна, безмълвна сянка го накара да се закове на място, събуди в подсъзнанието му представата за подслон. За миг той се поколеба, сетне се запъти напътно, към мястото, където една пролука в живия плет бе затворена с порта от пет греди. Андре бутна портата, влезе през отвора и се спря пред сушината. Беше голяма колкото къща, но въпреки това представляваше само покрив, крепен от пет-шест високи тухлени колони. Но плътно натъпкана под този покрив се издигаше огромна копа сено, която обещаваще топло легло в такава студена нощ. Дебели греди бяха вградени в тухлените колони с издадени краища, които да служат като стълби, по които работниците да могат да се качат да пластят или да свалят сено. С малкото останали сили Андре-Луи се покатери по една от тях и стигна върха, където се видя принуден да стои на колене, понеже нямаше място да се изправи. Стъпил там, той свали дрехата и шалчето, подгизналите си ботуши и чорапи. След това направи дупка за тялото си, легна в нея и се покри

до шия със сеното, което беше изровил. След пет минути се откъсна от всички земни грижи и дълбоко заспа.

Когато се събуди, слънцето беше вече високо в небето и по това заключи, че утрото е доста напреднало: реши така, преди да му стане съвсем ясно къде е и как се е озовал там. После до неговите събуждащи се сетива долетя идващ отблизо ромон на гласове, на които отначало не обърна никакво внимание. Чувствуваше се чудесно освежен, отмалял от дрямка и топлина.

Но когато съзнанието и паметта му се възстановиха по-пълно, повдигна глава от сеното, за да освободи и двете си уши и да се послуша, с пулс, ускорен от зараждащ се страх, че тези гласове може би не му предвещават нищо добро. Тогава долови успокояващ женски глас, мелодичен и звънлив, макар изпълнен с тревога.

— Ах, mon Dieu, Леандър^[1], да се разделим веднага. Ако това е баща ми...

В този миг я прекъсна мъжки глас, спокоен и увещаващ:

— Не, не, Климен^[2], ти грешиш. Никой не идва. Няма нищо опасно. Защо се плашиш от сенки?

— Ах, Леандър, ако ни завари тука заедно! Само като си помисля, разтрепервам се.

Нямаше нужда от повече, за да бъде спокоен. Беше дочул достатъчно, за да разбере, че това е само двойка влюбени, които, при все че животът им предлагаше много по-малко страхове, все пак имаха (както всички в тяхното положение) по-плахи сърца от него. Любопитството го изкара от топлото му гнездо до края на копата. Проснал се по очи, той подаде глава и надникна надолу.

На ивицата опасена ливада между сушината и живия плет стояха мъж и жена, двамата млади. Мъжът беше добре сложен, приятен наглед, с кестенява коса, вързана на опашка с широка панделка от черен атлаз. Беше облечен с известни безвкусни усилия за показно разкрасяване, които на пръв поглед не предразполагаха в негова полза. Дрехата му с модна кройка беше от избеляло кадифе в сливов цвят, поръбена със сребърен галон, отдавна загубил блясъка си. Той претендираше да носи гофрирани маншети, но поради липса на кола те висяха като вейки от плачеща върба на изящните му и нежни ръце. Панталоните бяха от прост черен плат, а черните чорапи бяха памучни — неща, които съвсем не отговаряха на великолепната дреха. Обувките

му, солидни и здрави, бяха украсени с евтени, лишени от блясък стъклени закопчалки. Ако не беше приятното му простодушно лице, Андре-Луи би го причислил към рицарите на онзи орден, който живее безчестно, с мошеничество. Но засега той отложи окончателната си преценка, за да продължи изследванията си с проучване на момичето. Най-напред нека признаем, че това проучване бе извънредно привлекателно за него. И това въпреки факта, че при книжните му ученолюбиви навици и въпреки възрастта съвсем нямаше навика да отделя внимание на жените.

Детето — тя не беше повече от дете, в най-добрия случай не повече от двадесетгодишна — притежаваше (освен чара на лицето и фигурата, които бяха почти съвършени) блестяща живост и грациозност на движенията, каквито Андре-Луи не си спомняше никога преди да е видял събрана в една жена. А и гласът ѝ, този музикален, сребрист глас, който го беше събудил, притежаваше в прелестните си извивки свое собствено обаяние, което щеше да е неотразимо — мислеше си той — и у най-грозната представителка на нейния пол. Тя носеше зелена наметка с качулка и понеже качулката беше свалена, изящната ѝ главичка бе цялата открита за погледа му. Утринното слънце искреше със златни отблясъци в светлокестенявата ѝ коса, обкръжила с къдрици овалното лице. Кожата ѝ имаше нежния цвят, който можеше да се сравни само с листенца на роза. От това разстояние Андре не можеше да различи цвета на очите ѝ, но предполагаше, че са сини, и бе възхитен от блясъка им изпод тънката тъмна ивица на веждите.

Не би могъл да каже защо, но чувствуваше, че го дразни, като я вижда в такива интимни отношения с този хубав младеж, който беше отчасти облечен, както изглеждаше, със старите дрехи на някой благородник. Не можеше да определи общественото и положение, но речта ѝ, която стигаше до него, беше културна по тон и изрази. Андре-Луи напрегна слуха си.

— Няма да има спокойствие за мен, Леандър, докато не бъдем благополучно венчани — казваше тя. — Едва тогава ще смятам, че той не може да ми направи нищо. От друга страна, ако се оженим без негово съгласие, ще си създадем само неприятности, а да спечеля съгласието му, нямам почти никаква надежда.

„Очевидно — помисли си Андре-Луи — баща ѝ е разумен човек, който вижда колко струва опърпаната елегантност на мосьо Леандър и не се заслепява от евтините стъклени закопчалки.“

— Скъпа моя Климен — отговаряше и младият мъж, застанал с лице към нея и хванал двете ѝ ръце, — не си права да падаш духом. Ако не те посвещавам във всичките подробности на хитрината, която съм приготвил, за да спечеля съгласието на невъзможния ти баща, то е, защото не ми се ще да те лиша от криещото се в нея удоволствие на изненадата. Но имай вяра в мен и в моя изобретателен приятел, за когото съм ти говорил и който трябва да дойде тук всеки миг.

Превзет глупак! Дали беше научил тези думи предварително наизуст, или беше по рождение педантичен идиот, който се изразяваше по този изкуствен и церемонен начин? Как се е стигнало такова прекрасно цвете да хаби уханието си за такъв ограничен човек? И какво нелепо име носи този тип!

Така си мислеше Андре-Луи в наблюдателния си пункт. В този миг момичето казваше:

— Това е желанието на моето сърце, Леандър, но се измъчвам от страхове да не би да закъснееш твърде много с хитрината си. Аз трябва да се оженя за този ужасен маркиз Сбруфадели още днес. Той пристига към пладне. Идва да подпише брачния договор... да ме направи маркиза Сбруфадели. О! — Това бе стон на болка, изтръгнал се от нежното младо сърце. — Дори и името изгаря устните ми! Ако стане мое, никога не ще мога да го произнеса... никога! Този човек е така отворителен! Спаси ме, Леандър! Ти си единствената ми надежда!

Андре-Луи усети сърцето му да се свива от разочарование. Тя не успя да се издигне до висините, каквито бе очаквал от нея. Явно се беше заразила от превзетостта на смешния си обожател. В думите ѝ се чувствуваше ужасна липса на искреност. Те стигаха до ума му, но не успяваха да трогнат сърцето. Може би това беше поради антипатията към мосьо Леандър и към самото положение на нещата.

Значи, баща ѝ искаше да я омъжи за маркиз! Това предполагаше благородно потекло от нейна страна. И въпреки това тя беше доволна да се събере с този тъп млад авантюрист с оръфани галони! Това беше, мислеше си той, тъкмо каквото може да се очаква от пола, на който цялата философия го беше учила да гледа като на най-странна част от странна животинска разновидност.

— Това няма да стане! — страстно се горещеше мосьо Леандър. — Никога! Кълна се! — И се закани с хилавия си юмрук на синия небесен свод: Аякс^[3], въстанал срещу Юпитер^[4], — А, ето, идва моят хитроумен приятел... — Андре-Луи не можа да долови името, понеже в този миг мосьо Леандър се обърна към пролуката в живия плет. — Той ще ни донесе новини, знам.

Андре-Луи също погледна към пролуката. Оттам се зададе мършав, дребен мъж с наметка в ръждив цвят и триъгълна шапка, нахлупена над самия му нос така, че да закрива лицето. А когато след малко свали тази шапка и с широк жест се поклони на младите влюбени, Андре-Луи си призна, че ако беше прокълнат с такова подло лице, щеше да го скрие колкото може повече от хорските очи. Ако мосьо Леандър, изглежда, поне отчасти носеше вехтите дрехи на някой благородник, новодошлият като че ли носеше вехтите дрехи на мосьо Леандър. Но въпреки гадните си, дрехи и още по-гадното си лице, небръснато от три дена, този човек се държеше с известно самочувствие: той положително се перчеше при приближаването си, поклони се и тракна токове едновременно вежливо и похватно.

— Мосьо — заговори той с вид на заговорник, — моментът за действие е дошъл, дошъл е и маркизът. Ето защо...

Младите влюбени отскочиха един от друг втрещени, Климен — със стиснати ръце, полуотворени устни и гърди, които се повдигаха влудяващо под белия нагръдник, а мосьо Леандър, зяпнал — живо олицетворение на глупостта и уплахата.

Междувременно новодошлият продължаваше да дърдори:

— Аз бях в хана преди един час, когато той отседна там, и внимателно го проучих, докато закусваше. След това у мен не остана никакво съмнение, че ще успеем. Колкото до външността му, бих могъл да ви разкажа надълго и нашироко как природата го е надарила с крещящо самодоволно празноглавие. Но това не е важно. Ние се интересуваме от това, което той представлява, от неговата съобразителност. И ви казвам с увереност, че го намирам така тъп и скудоумен, че, бъдете сигурни, без да се замисли, ще се хване във всички примки, които тъй ловко съм приготвил за него.

— Разкажете ми! Разкажете ми! Говорете! — възкликна Климен, протегнала ръце с молба, пред която не би могъл да устои никой чувствителен мъж. Но в същия миг дъхът ѝ се пресече с лек вик. —

Баща ми! — стресна се тя, като гледаше смутено ту единия, ту другия от двамата мъже. — Той идва! Загубени сме!

— Трябва да бягаш, Климен! — каза мосьо Леандър.

— Твърде късно! — изхлипа тя. — Твърде късно! Той е тука.

— Спокойствие, мадроазел, спокойствие! — настояваше хитроумният приятел. — Запазете спокойствие и се оставете на мен. Обещавам ви, че всичко ще се нареди.

— О! — изстена безсилно мосьо Леандър. — Каквото и да кажеш, приятелю, това е пълно крушение... краят на всичките ни надежди. Твоята съобразителност никога не ще ни отърве. Никога!

През пролуката сега влезе огромен мъж с пламнало кръгло лице и огромен нос, прилично облечен като солиден буржоа. Човек не можеше да не разбере, че е ядосан, обаче начинът, по който изля яда си, изуми Андре-Луи.

— Леандър, ти си идиот! Твърде много флегма, твърде много флегма! Думите ти няма да убедят и едно селянче! Помислил ли си какво означават те изобщо? Така! — извика той, свали кръглата си шапка с широк жест, застана до мосьо Леандър и повтори същите думи, които току-що беше произнесъл Леандър, докато другите трима невъзмутимо и внимателно го наблюдаваха.

— О, каквото и да кажеш, приятелю, това е пълно крушение, краят на всичките ни надежди. Твоята съобразителност никога не ще ни отърве. Никога!

Безумно отчаяние трептеше в извивките на гласа му. Той се завъртя пак с лице към мосьо Леандър.

— Така! — отсече той с презрение. — Накарай страстната безнадеждност да се излее в гласа ти. Мисли си, че съвсем не питаш Скарамуш^[5] дали ти е сложил кръпка на панталоните. Ти си изпаднал в отчаяние влюбен, който изразява...

Той рязко се прекъсна, стреснат. Андре-Луи, разбрал изведнъж какво става и как се е измамил, беше избухнал в смях. Неговите звънливи и гръмливи звуци, разнесли се тайнствено под огромния покрив, прихлупен толкова ниско, сепнаха стоящите долу.

Дебелият мъж се съвзе пръв и показа това по свой собствен начин с една от готовите саркастични забележки, с каквито си служеше по навик.

— Чуй! — провикна се той. — Самите богове ти се смеят, Леандър! — След това се обърна към покрива на сушината и невидимия ѝ обитател: — Хей! Ти там!

Андре-Луи се показва, като подаде още повече разчорлената си глава.

— Добро утро — рече той любезно. Като се вдигна сега на колене, хоризонтът му изведнъж се разшири и включи и широката мера отвъд живия плет. Той видя там огромна и много разнебитена карета, каруца, накамарена с върлини и греди, които се подаваха отчасти изпод метнатото отгоре им платнище, и нещо като къща на колела, снабдена с тенекиен комин, от който бавно се виеше дим. Три тежки фламандски коня и две магарета (всичките спънати) с доволен вид хрупаха тревата около тези коли. Всичко това, ако го беше видял по-рано, трябваше да му подсказва разгадката на странната сцена, която се беше разиграла пред очите му. Оттатък живия плет се движеха и други фигури. Три от тях в този миг се струпаха в пролуката — момиче с живо лице и чип нос, за което той предположи, че е Коломбина^[6], субретката; слаб подвижен младеж, който вероятно беше лакеят Арлекин^[7], и още един доста недодялан млад мъж, който можеше да е смешник или аптекар.

Всичко това Андре-Луи обхвана с нищо неизпускащ поглед, който отне не повече време, отколкото му дотрябва да каже „добро утро“. На това „добро утро“ Панталоне^[8] отговори с рев:

— Какво, по дяволите, правиш там горе?

— Точно същото, каквото вие правите там долу — отговори той. — Нарушавам границите на чужд имот.

— Как? — рече Панталоне и погледна другарите си, като известна част от самоувереността изчезна от голямото му червено лице. Макар че това бе нещо, което правеха редовно, да го чуе, наречено с истинското му име, не беше приятно.

— Чия е тази земя? — попита той с все по-малка самоувереност.

Андре-Луи отговори, обувайки чорапите си:

— Предполагам, че е собственост на маркиз дьо Ла Тур д'Азир.

— Това е гръмко име. Строг ли е този господин?

— Този благороден господин е самият сатана — каза Андре-Луи — или по-скоро, след като си го помисля, бих предпочел да кажа, че сатаната е благороден господин в сравнение с него.

— И въпреки това — намеси се мъжът с гадния вид, който играеше ролята на Скарамуш, — както си признахте, сам вие не се колебаете да нарушавате границите на неговия имот.

— О, но виждате ли, аз съм адвокат. А адвокатите са прочути с това, че не могат да спазват закона, също както актьорите са прочути с това, че не умеят да играят. Освен другото, господине, природата ни налага свои ограничения и побеждава уважението към закона, както побеждава и всичко друго. Природата победи и мен снощи, когато стигнах дотук. И затова преспях в сеното, без да се замислям за високопоставения и могъщ маркиз дьо Ла Тур д'Азир. В същото време, мосьо Скарамуш, ще забележите, че аз не съм парадирал със своето нарушение чак толкова открито, както вие и вашите другари.

След като obu и ботушите си, Андре-Луи пъргаво слезе долу по риза, с редингота, метнат през ръка. Когато се изправи там да го облече, лукавите очички на дебелия баща го разгледаха най-подробно. Като си взе бележка, че дрехите му, макар и прости, са с добра кройка, че ризата му е от тънка батиста и че той се изразява като културен човек, за какъвто се представя, мосьо Панталоне реши да бъде учтив.

— Много съм ви благодарен за предупреждението, господине... — започна той.

— Възползвайте се от него, приятелю. Полските пазачи на мосьо д'Азир имат заповед да стрелят срещу нарушители. Следвайте моя пример и си вдигнете чуковете.

Те веднага го последваха през пролуката в живия плет до стана на мерата. Там Андре-Луи се сбогува. Но когато се обърна да си върви, видя един младеж от трупата да се занимава с утринния си тоалет пред кофа, сложена на едно от дървените стъпала в задния край на къщата върху колела. За миг той се подвоуми, сетне се обърна откровено към мосьо Панталоне, който все още беше до сами него.

— Ако не ще прекаля, в случай че злоупотребя с гостоприемството ви, мосьо — каза той, — бих ви помолил да ми позволите, преди да ви напусна, да последвам примера на този прекрасен млад господин.

— Но, драги ми господине! — От всяка пора в дебелия туловище на главния актьор се излъчваше добродушие. — Това не е нищо особено. Разбира се, на всяка цена. Родомонт^[9] ще ви даде

всичко необходимо. Той е контето на трупата в живота извън сцената, макар на самата сцена да е побойник. Хей, Родомонт!

Младият чистник изправи дългата си снага от правия ъгъл, в който я беше извил над кофата, и погледна през сапунената пяна. Панталоне издаде заповед и Родомонт, който наистина беше толкова кротък и дружелюбен извън сцената, колкото страшен и ужасяващ на нея, освободи кофата за непознатия по най-приятелски начин.

Така Андре-Луи свали още веднъж шалчето и дрехата и запретна ръкавите на хубавата си риза, докато Родомонт му поднесе сапун и кърпа, а след малко счупен гребен и дори омазнена панделка за косата, в случай че господинът е загубил своята. От панделката Андре-Луи се отказа, но гребена прие с благодарност и след като се изми, застана, с кърпата, преметната през лявото рамо, пред счупено парче огледало, закрепено върху вратата на подвижната къща, за да сложи в ред разчорлените си къдрици.

Той стоеше там, а кроткият Родомонт дърдореше до него за било и не било, когато ушите му доловиха тропот на копита. Андре-Луи погледна нехайно през рамо и се смръзна с вдигнат във въздуха гребен и зяпнала уста. В другия край на мерата, на пътя, видя група от седем конника със сини куртки и червени кантове — стражници.

Той нито за миг не се усъмни какво търси тук тази стража. И му се стори, сякаш изведнъж се е намерил в смразяващата сянка на бесилката.

През това време, след като се изравниха с тях, войниците спряха и старшията се провикна със силен глас през мерата:

— Хей, вие там! Хей! — В провикването му звучеше заплаха.

Всички членове на трупата — а те бяха всичко на всичко дванайсетина души — се сковаха, втрещени. Панталоне направи една-две крачки напред с горделива походка, отметнал глава, със стойката на кралски наместник.

— Това пък сега какво е, дявол да го вземе? — попита той, но дали се обръщаше към съдбата, небето или старшията, не беше ясно.

Конниците си поприказваха нещо и след това препуснаха в тръс през мерата, направо към стана на актьорите.

Андре-Луи бе застанал до задния край на подвижната къща. Той все още прекарваше гребена през обърканата си коса, но машинално и подсъзнателно. Мислите му бяха устремени към приближаващия

отряд, умът — напрегнат и съсредоточен за скок в каквата насока и да се наложеше.

Все още от разстояние, но явно загубил търпение, старшията изкрещя:

— Кой ви е разрешил да станувате тук?

Това бе въпрос, който съвсем не успокои Андре-Луи. Той не породи у него лъжливото предположение, нито надеждата, че задачата на тези войници е само да задържат скитници и нарушители — това бе нещо, което вършеха само между другото, вършеха го може би с надеждата да вземат някоя пара за себе си. Нямаше почти никакво съмнение, че са от Рен и че истинската им задача е да заловят един млад адвокат, обвинен в подстрекаване към размирици. В това време Панталоне викаше в отговор:

— Питате кой ни е разрешил? Какво да ни е разрешил? Това е общинска мера, свободна за всички.

Старшията се изсмя неприятно и препусна напред, последван от отряда.

— Такова нещо като общинска мера в истинския смисъл на думата няма в цялото обширно владение на мосьо дьо Ла Тур д'Азир — каза някакъв глас до самото ухо на Панталоне. — Това е феодално имение и неговите управители събират полагаемата се такса от всички, които изпращат добитъка си да пасе тук.

Панталоне се обърна и видя до себе си Андре-Луи по риза и без шалче, с кърпата, все още праметната през лявото рамо, с гребен в ръка и коса, сресана наполовина.

— Бога ми! — изруга Панталоне. — И той ако не е чудовище, този маркиз дьо Ла Тур д'Азир!

— Аз вече ви казах какво мисля за него — забеляза Андре-Луи. — Колкото до тези типове, по-добре ще е да ме оставите да се разправя с тях аз. Имам опит с такива като тях — И без да чака съгласието на Панталоне, Андре-Луи се запъти да пресрещне напредващите хора от стражата. Беше разбрал, че тука можеше да го спаси единствено дързостта.

Когато след миг старшията спря коня си пред този полуоблечен младеж, Андре-Луи решише косата си и същевременно гледаше нагоре с полуусмивка, която трябваше да бъде дружелюбна, наивна и обезоръжаваща.

Въпреки усмивката старшията му викна грубо:

— Ти ли си водачът на тая шайка скитници?

— Да... по-право водачът всъщност е баща ми, ей тоя — И той посочи с палец към мосьо Панталоне, който стоеше и зяпаше толкова отдалече, че не можеше да чуе. — Какво ще обичате, господин капитан?

— Аз обичам да ти кажа, че е много вероятно да се намерите заради това в дранголника, цялата банда — Гласът му беше висок и заядлив. Той стигна през мерата до ушите на всички членове на трупата и ги накара да се смръзнат от страх, всеки на мястото си. Съдбата на странстващите артисти бе достатъчно тежка, без да се прибавя към нея хвърляне в затвор.

— Но защо така, господин капитан? Това е общинска земя, свободна за всички.

— Не е никаква общинска земя.

— Ами къде са оградите? — запита Андре-Луи, размахал ръката, в която държеше гребена, сякаш за да покаже, че мерата не е заградена.

— Огради! — изсумтя старшията. — Какво общо имат с това оградите? Това е феодален имот. Тук не може да се пасе, без да се плати такса на маркиз дьо Ла Тур д'Азир.

— Но ние не пасем — наивно възрази Андре-Луи.

— Да те вземат мътните, шуте! Вие не пасете! Но добичетата ви нали пасат!

— Те ядат толкова малко! — извини се Андре-Луи и пак се опита да го подкупи с усмивката си.

Старшията се разгневи още повече.

— Не е там важното. Важното е, че вие вършите нещо, което се равнява на кражба, а крадците отиват в дранголника.

— Предполагам, че формално сте прав — въздъхна Андре-Луи и се залови отново да си реше косата, все още вдигнал очи към лицето на старшията. — Но ние съгрешихме по незнание. И сме ви благодарни за предупреждението — Той взе гребена в лявата ръка, а с дясната затършува в джоба на панталоните, откъдето се чу леко звънтене на монети. — Ние много скърбим, че сме ви отбили от пътя. Може би заради причиненото им безпокойство вашите хора ще ни окажат честта да спрат в най-близкия хан, да пийнат за здравето на... на... на този

мосьо дьо Ла Тур д'Азир или за здравето на кой да е друг, който им се види подходящ.

Част от черните облаци се разсеяха от челото на старшията. Но все пак не всичките.

— Добре де, добре — каза той сърдито. — Но трябва да се махнете, разбираш ли — Той се наведе от седлото, за да може протегнатата му ръка да стигне на удобно разстояние. Андре-Луи сложи в нея монета от три ливри.

— След половин час — каза Андре-Луи.

— Защо след половин час? Защо не веднага?

— О, за да имаме време да закусим.

Двамата се изгледаха. След това старшията претегли с очи голямата сребърна монета на дланта си. Едва тогава лицето му се разведри и загуби строгостта си.

— В края на краищата — каза той — съвсем не ни влиза в работата да ставаме пазачи на мосьо дьо Ла Тур д'Азир. Ние сме от стражата в Рен — Клепачите на Андре-Луи му изневериха и трепнаха. — Но ако се забавите, гледайте да не ви открият полските пазачи на маркиза. Ще видите, че не са много разбрани. Е, хайде... добър апетит, мосьо — додаде той на сбогуване.

— Приятен път, господин капитан — отговори Андре-Луи.

Старшията обърна коня си назад, отрядът му обърна заедно с него. Те вече тръгваха, когато той пак дръпна поводите.

— Хей, мосьо! — извика старшията през рамо. С един скок Андре-Луи се озова до стремето му. — Ние търсим един нехранимайко на име Андре-Луи Моро, от Гаврийак, забягнал от правосъдието, търсен, за да бъде обесен за подстрекаване към размирици. Предполагам, че не сте видели някой човек, чието движение ви се е видяло подозрително?

— О, напротив, видяхме — каза Андре-Луи много смело, с изписано на лицето съзнание, че може да послужи.

— Видели сте? — извика старшията звучно. — Къде? Кога?

— Снощи, близо до Гиниен...

— Тъй, тъй! — Старшията чувствуваше, че е попаднал на дирята.

— Имаше един човек, който като че ли много се страхуваше да не бъде познат... горе-долу към петдесетгодишен...

— Петдесетгодишен! — извика старшията и лицето му се помрачи. — Ами! Нашият човек не е по-стар от вас, дребосък приблизително с вашия ръст и с черна коса, също като вашата, както го описват. Отваряйте си очите, като пътувате, господин актьор. Кралският наместник в Рен ни обади тази сутрин, че ще плати десет луидора на всеки, който със сведенията си ще осигури залавянето на този нехранимайко. Та човек може да спечели десет луидора, ако си отваря очите и съобщи на най-близкия съдия. Такова нещо би ви капнало направо от небето.

— Наистина би ни капнало направо от небето, господин капитан — отговори със смях Андре-Луи.

Но старшията беше пришпорил коня си и вече препускаше в тръс подир хората си. Андре-Луи продължи да се смее, съвсем беззвучно, както правеше понякога, когато някоя шега му се видеше особено смешна.

Сетне се обърна и се запъти обратно към Панталоне и другите членове на трупата, които сега се бяха събрали накуп, устремили очи към него.

Панталоне пристъпи насреща му, протегнал и двете си ръце. За миг Андре-Луи си помисли, че ей сега ще бъде прегърнат.

— Привет на нашия спасител! — издекламира едрият мъж. — Сянката на затвора бе вече паднала върху ни и ни смразила до мозъка на костите. Защото, макар и да сме бедни, все пак всички сме честни хорица и никой от нас още не е изпаднал до унижението да лежи в затвор. Нито някой от нас би преживял такова нещо. Ако не бяхте вие, приятелю, то можеше да се случи. Каква магия направихте?

— Магията, която може да се направи във Франция с портрета на краля. Французите са много верноподанически народ, както сигурно сте забелязали. Те обичат своя крал... а портрета му още повече от самия него, особено, когато е изсечен върху злато. Но го уважават дори и върху сребро. Старшията бе тъй завладян при вида на този благороден лик (върху монета от три ливри), че ядът му се стопи, той си тръгна из пътя и ни остави да си отидем с мир.

— Да, вярно! Той каза, че трябва да се махнем от тука. Стягайте се, момчета! Хайде, хайде...

— Но чак след закуска — обади се Андре-Луи. — Този верен поданик на краля така дълбоко се трогна, че ни отпусна половин час за

закуска. Наистина той спомена за вероятността да дойдат полски пазачи. Но знаеше не по-зле от мен, че няма защо сериозно да ни е страх от тях и че ако дойдат, пак портретът на краля, този път изсечен върху мед, ще окаже същото смекчаващо влияние върху тях. И тъй, драги ми мосьо Панталоне, закусете си спокойно. Аз усещам миризмата на гозбата от тука и по миризмата съдя, че няма нужда да ви пожелавам добър апетит.

— Приятелю, спасителю! — Панталоне прегърна през рамената младежа с огромната си ръка. — Вие ще останете да закусите с нас.

— Признавам си, че се надявах да ме поканите — каза Андре-Луи.

---

[1] Леандър — в „Комедия дел арте“ образ на безнадеждно влюбения. ↑

[2] Климен — в „Комедия дел арте“ образ на хубава влюбена девойка. ↑

[3] Аякс (гръцка митология) — герой от Троянската война. ↑

[4] Юпитер (римска митология) — върховното божество, отговарящо на Зевс у древните гърци. ↑

[5] Скарамуш — в „Комедия дел арте“ образ на страхлив самохвалко, влюбчив и предприемчив. ↑

[6] Коломбина — в „Комедия дел арте“ образ на ловка, весела и млада прислужница, която активно участва в развитието на интригата. ↑

[7] Арлекин — в „Комедия дел арте“ образ на влюбен слуга, често изпадащ в трудни положения. ↑

[8] Панталоне — в „Комедия дел арте“ образ на търговец-венецианец, стиснат и глупав старец. ↑

[9] Родомонт — образ на самохвалко в „Бесният Роланд“ от Ариосто. ↑

II

СЛУЖБАТА НА ТЕСПИС^[1]

„Те са странни и все пак симпатични люде“ — мислеше си Андре-Луи, когато седна на закуска с тях зад странствуващата къща, на слънчевия припек, който смекчаваше студения дъх на ноемврийското утро. От тях се излъчваше веселие. Те си даваха вид, че нямат грижи, и се надсмиваха над изпитанията и горестите на чергарския си живот. Бяха чудновато и все пак мило превзети; театрални в начина, по който извършваха най-баналните неща; пресилени в жестовете, бомбастични и превзети в приказките си. Като че ли наистина принадлежаха на някакъв друг свят, недействителен свят, който ставаше действителен само върху тясната сцена в блясъка от светлините на тяхната рампа. Другарството ги свързваше един с друг и Андре-Луи си помисли цинично, че тази хармония между тях можеше да бъде причина за привидната им недействителност. В действителния свят алчните стремежи и надпреварването в печалбарството изключват сговора, който цареше тука.

Бяха точно единадесет на брой — три жени и осем мъже — и се наричаха помежду си със сценичните си имена, имена, които определяха няколкото различни типа и никога (или само много малко) не се променяха, каквато и да беше играната от тях пиеса.

— Ние сме една от тези малко останали верни трупи истински актьори, които поддържат традициите на старата италианска „комедия дел арте“^[2] — осведоми го Панталоне. — Не сме от тези, които не дават мира на паметта си и правят безпредметен разума с бомбастичните фрази, плод на литературните опити на някой нещастен автор. Всеки от нас е до известна степен свой собствен автор в подробностите, когато разработва възложената му роля. Ние сме импровизатори, импровизатори от старата и благородна италианска школа.

— Дотолкова се досетих — каза Андре-Луи, — когато ви открих да репетирате импровизациите си.

Панталоне се намръщи.

— Забелязах, млади господине, че вашият хумор клони към остроето, хапливото. Това е много добре. Предполагам, че е хуморът, който отговаря на такова лице. Но той може да ви заблуди, както в този случай. Тази репетиция (съвсем необичайно нещо за нас) се наложи от сценичната необиграност на нашия Леандър. Ние се мъчим да развием у него чрез обучение едно изкуство, с което природата е пропуснала да го надари въпреки настоящите му нужди. В случай че той продължи да не оправдава усилията на нашата школовка... Но да не нарушаваме сегашния си мир с неприятни опасения за нещастие, което все още се надяваме да предотвратим. Ние обичаме нашия Леандър въпреки всичките му грешки. Нека ви запозная с трупата ни.

И той се залови да ги представя подробно. Първо посочи дългия и дружелюбен Родомонт, когото Андре-Луи вече познаваше.

— Дългите му ръце и крака и закривен нос бяха външните качества, които го правят годен да играе кресливи капитани — обясни Панталоне. — Белите му дробове оправдаха избора ни. Трябва да го чуете как крещи. Първо го нарекохме Спавенто или Епуван^[3]. Но това не отговаряше на такъв голям артист. Откакто ненадминатият Мондор^[4] удиви света, на сцената не е излизал друг такъв самохвален грубиян. Ние му дадохме името Родомонт, прославно от Мондор, и аз ви давам думата си на актьор и на джентълмен (защото аз съм джентълмен, мосьо, или бях джентълмен), че той го оправда.

Малките очички засияха на голямото му подпухнало лице, когато ги обърна към предмета на славословието си. Странныят Родомонт, смутен от толкова много похвали, се изчерви като гимназистка, когато срещна сериозния критичен поглед на Андре-Луи.

— А този тука е Скарамуш, когото също вече познавате. Понякога той е Скапино^[5], а понякога Ковиело^[6], но в повечето случаи е Скарамуш, за какъвто, позволете ми да го кажа, е най-подходящ... понякога прекалено подходящ, както ми се струва. Понеже е Скарамуш не само на сцената, но и в живота. Обладава дарба за хитро интригуване, изкуството да скарва хората, съчетано с безочлива нападателност в случаи, когато смята, че не го заплашва отмъщение. Той не е Скарамуш, дребният фитилджия, цял-целеничък. Не бих могъл да кажа повече. Но аз съм по характер великодушен и обичлив спрямо цялото човечество.

— Както казал попът, когато целунал слугинята — изръмжа Скарамуш и продължи да яде.

— Забележете, че неговият хумор, както и вашият, е хаплив — каза Панталоне. Той се обърна към следващия: — После тоя нехранимайко с дебелия нос и ухилена селяшка мутра, разбира се, е Пиеро^[7]. Би ли могъл да бъде някой друг?

— Бих могъл много по-добре да играя любовници — обади се този селски херувим.

— Това е самоизмама, прилягаща на Пиеро — забеляза с презрение Панталоне. — Този тронав, навъсен главорез, закоравял в греха и чийто апетит нараства с годините, е Полишинел^[8]. Всеки от тях, както се досещате, е предопределен от природата за ролята, която играе. Тоя жив луничав обесник е Арлекин; не разкрасеният с лъскави люспици Арлекин, до какъвто съвременният упадък е принизил първородния син на Мом^[9], а истинският, неподправен шут на комедията, целият в дрипи и кръпки, нахален, страхлив, подличък клоун.

— Всеки един от нас, както се досещате — обади се Арлекин, като подражаваше на водача на трупата, — е предопределен от природата за ролята, която играе.

— Физически, приятелю, само физически, иначе нямаше да имаме толкова главоболия, докато научим този хубав Леандър да стане любовник. А пък тука е Паскариел^[10], който понякога е аптекар, понякога нотариус, понякога лакей — добродушен, разбран човечец. Той е също прекрасен готвач, като истинско чедо на Италия, тази родина на червоугодници. И най-после самият аз, комуто като баща на трупата много приляга да играя като Панталоне ролите на баща. Понякога наистина съм измаменият съпруг, а понякога неук самонадеян доктор. Но много рядко се случва да намеря за необходимо да се нарека другояче, а не Панталоне. За другите съм единственият, който притежава име... истинско име. То е Бине, мосьо. А сега дамците. Първата по старшинство е Мадам, ето я — Той махна с една от огромните си ръце към закръглена, усмихната четиридесет й пет годишна блондинка, седнала на най-долното стъпало на пътуващата къща. — Тя е нашата дуеня^[11] или майка, или бавачка, според нуждите на случая. Известна е съвсем простичко и царствено като Мадам. Ако някога изобщо е имала име в светския живот, тя отдавна вече го е

забравила, което може би е по-добре. Сетне имаме тая отракана хубостница с чип нос и голяма уста; тя, разбира се, е нашата субретка Коломбина, и най-сетне дъщеря ми Климен, любовница с дарби, каквито не се намират освен в Комеди Франсез^[12], на която тя има лошия вкус да аспира да стане членка.

Хубавата Климен — а тя наистина беше хубава — отметна светлокестенявите си къдрици и се засмя, отправила поглед през трапезата към Андре-Луи. Очите ѝ, той вече беше разбрал, бяха не сини, а светлокафяви.

— Не му вярвайте, мосьо. Тука съм царица и предпочитам да бъда царица тук, отколкото робиня в Париж.

— Мадмоазел — промълви съвсем сериозно Андре-Луи — ще бъде царица, където и да благоволи да царува.

Единственият ѝ отговор беше свенлив (свенлив и все пак пленителен) поглед изпод трепкащи мигли. В това време баща ѝ мъмреше хубавия младеж, който играеше ролите на любовник:

— Чуваш ли, Леандър! Ето такива неща трябва да се научиш да казваш.

Леандър повдигна безизразно веждите си.

— Такива ли? — попита той и сви рамене. — Най-обикновена баналност.

Андре-Луи одобрително се изсмя.

— Мосьо Леандър е по-находчив, отколкото му признавате. Искате доста лукавство да кажеш, че е банално да наречеш мадмоазел Климен царица.

Някои, в това число и мосьо Бине, се засмяха с добродушна ирония.

— Вие мислите, че той има толкова съобразителност да вложи такова значение? Ами! Всичките му лукавства са несъзнателни.

Разговорът стана всеобщ и Андре-Луи скоро узна всичко, каквото можеше още да узнае за тази странствуваща група. Актьорите отивали в Гишен, където се надявали да попривечелят на панаира, който се откривал идущия понеделник. Щели да влязат тържествено в града на пладне и след като вдигнат сцената си на Стария пазар, да дадат първото си представление същата събота вечер с нова разработка, или сценарий, на самия мосьо Бине, която щяла да накара селяците да зяпнат. А след това мосьо Бине отрони въздишка и се

обърна към навлезлия в години, мургав, с надвиснали вежди Полишинел, който седеше от лявата му страна.

— Но ще почувствуваме липсата на Фелисиен — каза той. — Наистина не зная какво ще правим без него.

— Все пак някак ще се справим — отговори с пълна уста Полишинел.

— Винаги така казваш, каквото и да се случи, понеже знаеш, че в никой случай няма да си ти тоя, който ще се справя.

— Няма да е трудно да го заместим — обади се Арлекин.

— Вярно е, ако бяхме на цивилизовано място. Но къде сред селяните на Бретан ще намерим човек дори с неговите скромни способности? — Мосьо Бине се обърна към Андре-Луи: — Той беше наш реквизитор, механик, сценичен дърводелец, наш администратор, а понякога играеше.

— Предполагам, ролята на Фигаро — каза Андре-Луи и предизвика всеобщ смях.

— Значи, вие сте запознат с Бомарше^[13]! — Бине изгледа младежа с нов интерес.

— Мисля, че той е доста добре познат.

— В Париж положително. Обаче и през ум не ми е минало, че славата му е стигнала в пущинаците на Бретан.

— Но аз съм прекарал няколко години в Париж, в лицеза „Луи льо Гран“. Именно там се запознах с творбите му.

— Опасен човек — забеляза поучително Полишинел.

— Наистина ти си прав — съгласи се Панталоне. — Даровит е, не му отричам това, макар самият аз да не чувствувам особена нужда от писатели. Но със зловеща даровитост, виновна за разпространението на много от тези нови пагубни идеи. Мисля, че такива автори трябва да бъдат забранени.

— Мосьо дьо Ла Тур д'Азир, господинът, който с просто налагане на волята си превръща тази обществена земя в свой собствен имот, вероятно би се съгласил с вас — И Андре-Луи пресуши чашата си, напълнена с долнокачественото *vin gris*, което пиеха актьорите.

Това беше забележка, която можеше да доведе до спор, ако не беше същевременно напомнила на мосьо Бине за условията, при които те стануваха там, и за факта, че половиният час беше отдавна изтекъл. В същия миг той скочи прав с пъргавина, изненадваща за толкова

пълен човек, и започна да издава заповедите си като маршал на бойно поле:

— Хайде, момчета, хайде! Цял ден ли ще седим и ще се тъпчем тука? Времето не чака, а имаме толкова много работа, ако искаме да влезем по пладне в Гишен. Вървете да се облечете. След двадесет минути вдигаме стана. Поразмърдайте се, госпожо, и вие, госпожици! Вървете в каретата си и гледайте да се докарате така, че да изглеждате колкото може по-добре. Скоро очите на Гишен ще бъдат устремени към вас и вътрешното ви състояние утре ще зависи от впечатлението, което ще направи външният ви вид днес. Вървете! Вървете!

Безусловното подчинение, което им налагаше този автократ, ги накара да се развъртят. Те измъкнаха кошници и сандъци за чиниите и остатъците от оскъдното угощение. За миг на моравата не остана нищо и трите дами се бяха оттеглили в каретата, запазена за тяхно ползуване. Мъжете вече се качваха в къщата на колела, когато Бине се обърна към Андре-Луи.

— Тука ние се разделяме, господине, ощастливени от познанството с вас, ваши длъжници и ваши приятели — каза той драматично и протегна меката си месеста ръка.

Андре-Луи бавно я пое. Последните няколко мига бе трескаво мислил. И като си спомни закрилата, която намери от преследвачите си сред тази трупа, дойде му на ум, че засега никъде другаде не би могъл да се скрие, докато гонението против него не позаглъхне.

— Господине — отговори той, — длъжникът съм аз. Не всеки ден може да ти се падне изключителният случай да седиш сред такава изключителна и мила компания.

Малките очички на Бине се вгледаха с подозрение в младежа, търсейки ирония. Той не откри нищо освен прямота и искрена сърдечност.

— Аз се разделям с вас без желание — продължи Андре-Луи. — С още по-голямо нежелание, понеже не виждам необходимостта да се разделим.

— Как? — попита Бине намръщено и бавно дръпна ръката си, която Андре-Луи вече бе задържал по-дълго, отколкото трябваше.

— Така — обясни Андре-Луи. — Можете да ме вземете за своеобразен Рицар на печалния образ, тръгнал да търси приключения, който за момента няма определена цел в живота. Не бива да се чудите,

че кратката среща с вас и изтъкнатата ви трупа събуди у мен желанието да ви опозная по-добре. Вие, от своя страна, ми казвате, че имате нужда от някой, който да замести вашия Фигаро... вашия Фелисиен, ако не греша. Макар и да е може би самонадеяно да вярвам, че бих могъл да изпълнявам толкова разнообразна и толкова тежка служба...

— Вие пак давате воля на този ваш хаплив хумор, приятелю — прекъсна го Бине. — Като изключим това — додаде той бавно, замислено, присвил очичките си, — бихме могли да пообсъдим предложението, което като че ли ми правите.

— Уви! Ние не можем да изключим нищо. Ако ме приемете, трябва да ме приемете какъвто съм. Има ли някаква друга възможност? Колкото за този хумор (какъвто и да е той), който порицавате, бихте могли да го използвате за своя собствена изгода.

— Как например?

— По няколко начина. Например бих могъл да науча Леандър да ухажва.

Панталоне избухна в смях.

— Не ви ли липсва увереност в собствените сили. Не страдате от скромност.

— Следователно проявявам първото качество, необходимо за един актьор.

— Умеете ли да играете?

— Смятам да, при случай — каза Андре-Луи, като се пренесе мислено към представлението, което бе дал в Рен и Нант, и се запита кога ли през цялата сценична кариера на Панталоне импровизациите му са трогвали така сърцата на тълпите.

Мосьо Бине размишляваше.

— Знаете ли нещичко за театъра? — попита той.

— Всичко — отговори Андре-Луи.

— Казах ви вече, че скромността не ще създаде никакви затруднения в кариерата ви.

— Ами отсъдете. Аз познавам творбите на Бомарше, Мерсие^[14], Шение^[15], и много други наши съвременници. Освен това съм чел, разбира се, Молиер^[16], Расин^[17], Корней^[18], да не споменавам други по-незначителни френски писатели. От чуждестранните автори съм запознат с творбите на Гоци^[19], Голдони^[20], Гуарини^[21], Бибиена^[22], Макиавели^[23], Тасо^[24] и Ариосто^[25]. А измежду древните познавам

повечето от творбите на Еврипид^[26], Аристофан^[27], Теренций^[28], Плавт^[29]...

— Стига! — изрева Панталоне.

— Съвсем не съм свършил още списъка — каза Андре-Луи.

— Можете да запазите останалите за някой друг ден. За бога, какво ви е накарало да прочетете толкова много автори на драми?

— По моему, простичко, аз изучавам човека, а преди няколко години направих откритието, че той може да се изучи в най-големи тънкости чрез образите, създадени за театъра.

— Много оригинално и проникновено откритие — каза Панталоне съвсем сериозно. — Никога не ми е идвало на ум. И все пак сте прав. Господине, това е истина, която издига нашето изкуство. Вие сте способен човек, това ми е ясно. То ми е ясно, откакто ви видях. Аз умея да познавам хората. Разбрах ви от момента, когато казахте „добро утро“. Кажете ми сега: мислите ли, че бихте могли да ми помагате при случай в изготвянето на сценарий? Умът ми, напълно зает с хиляди подробности по организацията, не винаги е достатъчно свеж за такава работа, както бих искал да бъде. Бихте ли могли да ми помагате в това, как мислите?

— Съвсем съм сигурен, че бих могъл.

— Хм, да. Не се съмнявах, че ще бъдете. Другите задължения на Фелисиен ще научите много скоро. Е, добре, щом имате желанието, можете да дойдете с нас. Предполагам, че ще искате някаква заплата?

— Ако ми се полага — каза Андре-Луи.

— Какво бихте казали за десет ливри месечно?

— Бих казал, че не се равняват на съкровищата на Перу^[30].

— Бих ви дал дори петнадесет — рече Бине с известно усилие.
— Ала времената са лоши.

— Аз ще ги направя по-добри за вас.

— Не се съмнявам, че го вярвате. В такъв случай се разбрахме, нали?

— Напълно — каза сухо Андре-Луи и така прие да служи на Теспис.

---

[1] Теспис (VI в. пр.н.е.) — гръцки поет, смятан за създател на трагедията, обикалял селищата с актьорите си с кола, която му служела и за сцена. ↑

[2] Комедия дел арте — комедия на маските, италиански театър, възникнал в средата на XVI в.; представленията почивали върху импровизацията на актьорите. Оказал влияние върху западноевропейския театър от XVII–XVIII век. ↑

[3] СпаVENTO, на фр. Епувант — В „Комедия дел арте“ образ на гръмогласен, самохвален капитан. ↑

[4] Мондор, Филип Жерар, парижки шарлатанин от Пон Ньоф, брат на Табарен (вж. там). ↑

[5] Скапино — в „Комедия дел арте“ образ на хитър предприемчив и свадлив слуга. ↑

[6] Ковиело — в „Комедия дел арте“ образ на изобретателен и безскрупулен слуга. ↑

[7] Пиеро — във френския народен театър от XVII–XVIII в. образ на слуга-простак, по-късно добил черти на нещастно влюбен. ↑

[8] Полишинел — във френския народен театър образ на гърбав, весел и закачлив присмехульник, отговарящ на Пулчинело от „Комедия дел арте“. ↑

[9] Мом (гръцка митология) — зъл дух на сатирата и подигравките от свитата на Бакх, прогонен от Олимп. ↑

[10] Паскариел — във френския народен театър образ на лаком слуга, пияница и кавгаджия. ↑

[11] Дуеня — гувернантка, компаньонка на млада девойка. ↑

[12] Комеди Франсез — (френска комедия) — най-реномираният парижки театър още от онези дни. ↑

[13] Бомарше, Пиер Огюстен Карон (1732–1799) — френски комедиограф, заклеил в памфлетите си „Мемоари“ реакционните порядки и разложението сред монархистките кръгове на Франция; спечелил световна слава с реалистичните си комедии „Севилският бръснар“ и „Сватбата на Фигаро“. ↑

[14] Мерсие, Луи Себастиен (1740–1814) — френски писател. Трудове по теория на драматургията, реалистични очерци за предреволюционния Париж. ↑

[15] Шение, Мари-Жозеф (1764–1811) — поет и драматург, участник в революцията, написал трагедии, насочени срещу тиранията и религиозния фанатизъм. ↑

[16] Молиер, Жан Батист, истинското име Поклен (1622–1673) — един от най-бележитите комедиографи. За разлика от представителите

на класицизма използвал народната реч и осмивал съсловните предразсъдъци на дворянството и ограничеността на буржоазията („Тартюф“, „Мнимият болен“, „Скъперникът“, „Мизантроп“). ↑

[17] Расин, Жан (1639–1699) — драматург, представител на класицизма („Андромаха“, „Федра“ и др.). ↑

[18] Корней, Пиер (1606–1684) — драматург, представител на класицизма („Сид“, „Хораций“, „Последните дни на Помпей“, „Цина“, „Никомед“ и др.). ↑

[19] Гоци, Карло (1720–1806) — итал. драматург, противник на реалистичната драма на Голдони, използвал и традициите на импровизацията. ↑

[20] Голдони, Карло (1707–1793) — итал. комедиограф. Преобразувал „Комедия дел арте“ в реалистична битова комедия. Осмивал буржоазните нрави, упадъка на дворянството, поставял пиеси за живота на простите хора. ↑

[21] Гуарини (1537–1612) — италиански поет. ↑

[22] Бибиена (1470–1520) — итал. кардинал, писател и драматург. ↑

[23] Макиавели, Николо (1469–1527) — итал. политически деятел, историк и писател. ↑

[24] Тасо, Торквато (1544–1595) — итал. поет. Главното му произведение „Освободеният Ерусалим“ съдържа хуманистични идеи на Възраждането и религиозни мотиви. ↑

[25] Ариосто, Лодовико (1474–1533) — итал. поет, известен с поемата „Бесният Роланд“. ↑

[26] Еврипид (около 480–406 пр.н.е.) — гръцки драматург. В центъра на трагедиите му („Иполит“, „Медея“, „Електра“, „Ифигения в Таврида“ и др.) е човешката личност и падението на стария морал. Той доближил езика на трагедията до разговорния и внасял реалистични черти в митологични сюжети. ↑

[27] Аристофан (около 446–385 пр.н.е.) — гръцки комедиограф, защитник на селячеството и политическата традиция на атинската демокрация („Оси“, „Лизистрата“, „Облаци“ и др.). ↑

[28] Теренций, Публий (около 185–159 пр.н.е.) римски комедиограф, по прякор Африканец (,,Свекърва“, „Самоизтезател“, „Братя“ и др.). ↑

[29] Плавт, Тит Макций (около 254–184 пр. н. е.) — римски комедиограф, написал около 20 комедии („Самохвалният воин“, „Магарета“, „Близнаци“ и др.) ↑

[30] Съкровищата на Перу — алюзия за огромните съкровища заграбени от конквистадорите в Перу. ↑

III МУЗАТА НА КОМЕДИЯТА

Влизането на трупата в градчето Гишен, макар и не напълно „триумфално“, според изразеното от Бине желание, бе поне достатъчно смайващо и какофонично, за да накара селяците да зяпнат. За тях тези фантастични създания изглеждаха (както беше и всъщност) същества от някакъв друг свят.

Най-отпред се движеше със скърцане и стенания голямата карета, теглена от два фламандски коня. Караше я Панталоне, един затлъстят огромен Панталоне с плътно прилягащ яркочервен костюм под дълга кафява нощница и лице, украсено с исполински картонен нос. До него, на капрата, седеше Пиеро с бяла блуза, ръкавите на която съвсем закриваха ръцете, с широки бели панталони и черна шапчица на темето. Той беше набелил лицето си с брашно и издаваше страхотни звуци с тропет.

Върху покрива на каретата се бяха сместили Полишинел, Скарамуш, Арлекин и Паскариел. Полишинел, облечен в черно и бяло, жакет с кройка по модата на миналото столетие, с гърбици отпред и отзад, с бяло жабо на врата и черна маска на горната половина от лицето, стоеше по средата, широко разкрячен, за да запази равновесие, и тържествено и ожесточено думкаше тъпан. Другите трима седяха по един на всеки ъгъл, провесили надолу крака. Скарамуш, целият в черно, по испанската мода от седемнадесети век, с лице, украсено с чифт мустаци, дрънкаше фалшиво на китара. Арлекин, дрипав, с кръпки във всички цветове на дъгата, с кожен колан и дървена сабя, с горната половина от лицето, намацана със сажди, удряше на пресекулки чифт чинели. Паскариел, като аптекар с черна шапчица и бяла престилка, развеселяваше зяпачите с огромен тенекиен иригатор, който издаваше плачевни пискливи звуци.

Вътре в самата карета, но надвесили се през прозорците, седяха трите дами на трупата и разменяха закачки с жителите на градеца. Климен, изпълнителката на любовни роли, облечена с красива атлазена рокля на цветя и къдрици, скрити под перука с формата на тиква,

толкова приличаше на светска дама, че човек би се зачудил какво прави сред тази фантастична сбирщина. Мадам, като майка, бе също разкошно облечена, но пресилено, за да се постигне смешен ефект. Коафюрата ѝ бе чудовищна постройка, украсена с цветя и увенчана с малки щраусови пера. Коломбина седеше с лице към тях, гърбом към конете, престорено благопристойна, с боне на доячка от бял муселин и рокля на зелени и сини райета.

Истинско чудо беше, че старата карета, която в щастливите си дни може да е служила за превозно средство на някой висш сановник на църквата, не се прекатурваше, вместо само да стене под този прекомерен и непристоен товар.

След това идваше къщата на колела, водена от дългия мършав Родомонт, нацапал лицето си червено и подсилил страшния му вид с чифт огромни мустаци. Беше с високи до над коленете ботуши и кожена куртка; той влачеше грамадна сабя, увиснала на пурпурен портупей. Носеше широкопола филцова шапка с клюмнало перо и на всяка крачка издигаше мощния си глас в предизвикателен рев и смразяващи кръвта заплахи да изколи всичко живо. Върху покрива на тази кола седеше Леандър сам. Беше облечен със син атлаз с гофрирани маншети, с къса сабя, напудрена коса, изкуствени бенки, лорнет и обувки с червени токове; цял царедворец, и то много хубав. Жените на Гишен му отправяха кокетно нежни погледи. Той приемаше тези погледи като справедлива дан на неговия чар и им ги връщаше с лихва. Както Климен, Леандър изглеждаше не на място сред бандитите, от които се състоеше остатъкът на групата.

Повел двете магарета, които теглеха колата с театралните реквизити, Андре-Луи завършваше шествието. Беше настоял да си сложи фалшив нос, като представи за украшение онова, което му трябваше за маскировка. Колкото за другото, беше останал със собствените си дрехи. Никой не му обръщаше внимание и той крачеше край своите магарета — с нищо незабележителен ариергард, много доволен от тази роля.

Те обиколиха града, в който вече имаше повече оживление от обикновено поради подготовката за панаира идущата седмица. От време на време спираха, какофонията рязко секваше и Полишинел обявяваше с гръмлив глас, че в пет часа тази вечер на стария пазар

прочутата трупа импровизатори на мосьо Бине ще представи нова комедия в четири действия, озаглавена „Безсърдечният баща“.

Така най-после стигнаха на „стария пазар“, както се наричаше приземният етаж на общинската сграда, открит за четирите вятъра, благодарение на два сводести прохода на всяка от дългите страни и по един на всяка широка страна. Тези проходи, с изключение на два, бяха заковани с дъски. През тези два, през които можеше да се влезе в помещението — а то след малко щеше да стане театър, — дрипльовците на градеца и скъперниците, на които не се искаше да похарчат няколкото су, необходими, за да влязат вътре, щяха да могат да видят крадешком по някой и друг момент от представлението.

Този следобед беше най-изнурителният в живота на Андре-Луи, несвикнал на никаква физическа работа. Той го прекара в издигане и подготвяне на сцената в единия край на пазарищното помещение и започна да си дава сметка с какъв тежък труд ще припечелва месечните си петнадесет ливри. Първо с това се занимаваха четирима или по-правилно — трима, понеже Панталоне не правеше нищо друго, освен да издава заповеди. Свалили тържествените си одеяния, Родомонт и Леандър помагаша на Андре-Луи в тази дърводелска задача. Междувременно другите четирима бяха на обед с дамите. Когато след около половин час те дойдоха да продължат работата, Андре-Луи и другарите му на свой ред отидоха да обядват, като оставиха Полишинел да ръководи операциите, както и да помага в тях.

Те прекосиха през площада до евтино ханче, където бяха се настанили на квартира. В тесния коридор Андре-Луи се сблъска лице срещу лице с Климен, която бе махнала блестящите си труфила и възстановила вече нормалния си външен вид.

— Е, как ви харесва? — попита тя закачливо. Той я погледна в очите.

— Има си своите компенсации — рече той с този чудноват студен тон, който караше човек да се чуди дали наистина влага, или не, предполагания смисъл в думите си.

Тя се начумери.

— Вие... вие вече чувствувате нужда от компенсации?

— Човек да не съм, ако не съм я чувствувал от самото начало — каза той. — Точно мисълта за тези компенсации ме съблазни.

Двамата бяха съвсем сами, понеже другите влязоха в запазената за тях стая, където бе сложено яденето. Андре-Луи, толкова невеж по отношение на жената, колкото просветен по отношение на мъжа, никак не предполагаше, когато изведнъж почувствува женствеността ѝ да му действува извънредно много, че тя е тази, която по някакъв недоловим, фин начин го е накарала да почувствува това.

— Какви са тези компенсации? — попита го Климен с най-невинна скромност.

Андре-Луи едва се задържа на ръба на пропастта.

— Петнадесет ливри на месец — отвърна той рязко.

Климен го изгледа слисана. Той имаше способността да обръква. После тя се съвзе.

— О, и легло, и храна — забеляза тя. — Не бива да не ги слагате в сметката, както май правите, защото обедът ви ще изистине. Няма ли да дойдете?

— Не сте ли обядвали? — възкликна той и девойката се зачуди дали е доловила една по-нетърпелива нотка.

— Не — отговори му тя през рамо. — Аз чаках.

— Какво чакахте? — наивно, с надежда, попита той.

— Нали трябваше да се преоблека, глупчо — отвърна тя грубо. След като го бе докарала дотам, както си въобразяваше, да бъде готов да умре в краката ѝ, не можа да се въздържи и да не му забие ножа. Но и той беше от онези, които на удар отвърщат с удар.

— И сте оставили добрите си обноски горе при вашите дрехи на гранддама, мадмоазел. Разбирам.

Алена руменина заля лицето ѝ.

— Вие сте много дързък — каза тя, като не можеше да отговори нищо друго.

— Често са ми го казвали. Но не го вярвам.

Той широко отвори вратата пред нея, поклони се по начин, който ѝ направи дълбоко впечатление, макар да беше чисто подражание на Фльори^[1] от „Комеди Франсез“, толкова често посещаван, докато учеше в „Луи льо Гран“, и я покани с жест да влезе:

— Заповядайте, ма-демоазел — За да прозвучи по-подчертано, той нарочно раздели обръщението на двете му съставни части.

— Благодаря ви, мосьо — отговори тя с леден тон, толкова близък до насмешка, колкото можеше да си позволи за такава

очарователна личност, влезе вътре и не го погледна повече до края на обед. Вместо това тя посвети вниманието си с необичайна и смайваща любезност на въздиращия Леандър, този нещастник, който не успяваше да изиграе сполучливо ролята си на неин любовник на сцената, защото копнееше да я изиграе в живота.

Андре-Луи изяде херингите и черния хляб с добър апетит въпреки всичко. Това беше бедна храна, но, от друга страна, бедната храна бе нещо обикновено за бедните хора през тази гладна зима, а понеже бе свързал съдбата си с трупа, чиито финанси не бяха особено цветущи, трябваше да приеме философски и лошите страни на положението.

— Имате ли име? — попита го веднъж Бине през пауза, настъпила в разговора по време на същия обед.

— Случайно имам — отговори той. — Мисля, че то е Парвисимус.

— Парвисимус? — повтори Бине. — Това фамилно име ли е?

— В една трупа, където само водачът се радва на привилегията да има фамилно име, такова нещо не би приличало на най-незначителния ѝ член. Затова аз взимам името, което ми прилича най-много. И мисля, че то е Парвисимус, най-нищожният.

Отговорът допадна на Бине. Беше забавен, показваше живо въображение. Ах, положително трябваше да седнат да порботят заедно върху тези сценарии.

— Ще ми е по-приятно от дърводелската работа — отговори Андре-Луи.

И все пак трябваше да продължи коването следобед и да се труди усилено до четири часа, когато най-после автократът Бине заяви, че е доволен от приготовленията, и се залови, пак с помощта на Андре-Луи, да приготвя осветлението, което се състоеше отчасти от лоени свещи, отчасти от лампи с рибено масло.

В пет часа тази вечер прозвучаха трите удара и завесата се вдигна за „Безсърдечният баща“.

Сред задълженията, оставени на Андре-Луи от избягалия Фелисиен, когото заместваше, беше и това на касиер пред входа. Той го изпълняваше облечен като Полишинел и с изкуствен нос. Споразумението бе взаимно приемливо и за мосьо Бине, и за него. Мосьо Бине, взел допълнителната предпазна мярка да задържи дрехите

на Андре-Луи, се осигуряваше по този начин против риска най-новият член на трупата му да офейка с парите, събрани от публиката. Андре-Луи, без да си прави илюзии за истинската цел на Панталоне, охотно се съгласи, понеже това го предпазваше от случайно сблъскване с някой познат, който можеше да бъде в Гишен.

Представлението не беше внушаващо в никакво отношение, а публиката малко и не проявяваше интерес. На пейките, наредени в предната половина на пазарището, имаше някакви си двадесет и седем души: единадесет по двадесет су на глава и шестнадесет по дванадесет су. Зад тях стоеше права пъстра купчинка от тридесетина други по шест су на човек. Така общата сума на приходите възлизаше на два луидора, десет ливри и две су. След като мосьо Бине платеше наем за пазарището, осветлението и разноските на трупата си в хана за неделния ден, надали щеше да остане много за заплатите на актьорите му. Поради това нямаше нищо чудно, че добродушието на мосьо Бине бе малко по-сдържано тази вечер.

— И какво мислите вие за това? — попита той Андре-Луи, когато се връщаха в хана след представлението.

— Възможно е, че би могло да бъде и по-лошо, но по-скоро не би могло — каза той.

Изумен до немай-къде, мосьо Бине се спря сред улицата и се обърна да го погледне.

— Как! — рече той. — Да ме вземат дяволите! Но вие сте много откровен.

— Не е популярна форма за правене услуги между глупци, знам.

— Добре де, аз не съм глупец — каза Бине.

— Точно затова съм откровен. Правя ви комплимент, като предполагам, че сте схватлив, мосьо Бине.

— Смятате, а? — подхвърли мосьо Бине. — А кой, по дяволите, сте вие, та предполагате каквото и да било? Вашите предположения са нахални, господине — След тези думи той потъна в мълчание и се зае с безрадостната задача да прави наум сметките си.

Но половин час по-късно, на вечеря, подхвана тази тема пак.

— Най-новият ни член, този превъзходен мосьо Парвисимус — заяви той, — има дързостта да ми каже, че било възможно комедията ни да бъде и по-лоша, но вероятно не би могла да бъде — И той изду

огромните си кръгли бузи, за да избухне в смях по адрес на този глупав критик.

— Това е лошо — каза мургавият и язвителен Полишинел. Беше мрачен като Радамант^[2], произнасящ присъда. — Това е лошо. Но безкрайно по-лошо е, че и публиката има дързостта да бъде на същото мнение.

— Куп неуки дръвници — подхвърли с подигравка Леандър и тръсна хубавата си глава.

— Грешеш — намеси се Арлекин. — Ти си бил роден за любов, а не за критикуване.

Леандър (ограничен човек, както вече сте схванали) изгледа презрително дребничкия Арлекин.

— А ти, за какво си бил роден ти? — полюбопитствува той.

— Никой не знае за какво — открито си призна Арлекин. — Нито пък защо. Така е с мнозина от нас, драги, можеш да ми вярваш.

— Но защо... — обърна се към него мосьо Бине и с това развали назряващата чудесна кавга — защо казваш, че Леандър греша?

— Общо взето, защото той винаги греша. В частност, защото по моя преценка публиката на Гишен е твърде претенциозна за „Безсърдечният баща“.

— По-сполучливо щеше да е — намеси се Андре-Луи, който бе станал причина за този спор, — ако бяхте казали, че „Безсърдечният баща“ е твърде непретенциозен за гишенската публика.

— Че каква е разликата? — попита Леандър.

— Не съм искал да кажа, че има разлика. Аз само намекнах, че това е по-сполучлив начин да се обясни фактът.

— Господинът се мъчи да остроумничи — подигра го Бине.

— Защо по-сполучлив? — поиска да знае Арлекин.

— Защото е по-лесно постижимо „Безсърдечният баща“ да задоволи претенциозността на гишенската публика, отколкото гишенската публика да се задоволи с непретенциозността на „Безсърдечният баща“.

— Чакайте да го разбере — изстена Полишинел и стисна главата си с двете ръце.

Но от другия край на масата Андре-Луи бе нападат от Климен, която седеше между Коломбина и Мадам.

— Вие бихте променили комедията, така ли, мосьо Парвисимус?
— извика тя.

Той се обърна да отбие злобното ѝ предизвикателство.

— Аз бих предложил тя да бъде променена — поправи я той, като наклони глава.

— А как бихте я променили, мосьо?

— Аз ли? Бих я подобрил.

— Е да, разбира се! — Тя говореше със сладък сарказъм. — И как бихте го направили?

— Да, кажете ни това! — изрева мосьо Бине и добави: — Моля, тишина, господа и дами. Тишина, господин Парвисимус ще говори.

Андре-Луи погледна бащата, сетне дъщерята и се усмихна.

— Дявол да го вземе! — каза той. — Аз съм нападнат от две страни. Голям късмет ще е, ако си отърва живота. Ами тогава, щом сте ме притиснали до стената, ще ви кажа какво бих направил. Бих се върнал към оригинала и бих заел повечко от него.

— Оригинала ли? — попита мосьо Бине, авторът.

— Той се казва, ако не се лъжа „Мосьо дьо Пурсоняк“ и е написан от Молиер.

Някой се изкиска, но този някой не беше мосьо Бине. Той бе уязвен до дъното на душата и погледът на малките му очички издаваше факта, че добродушната му външност крие в себе си всичко друго освен добра душа.

— Вие ме обвинявате в плагиатство — каза той най-после, — в това, че съм крал идеите на Молиер.

— Разбира се, винаги съществува и другата възможност — невъзмутимо възрази Андре-Луи, — два велики ума да работят в една и съща насока.

Мосьо Бине за миг внимателно огледа лицето на младежа. То му се видя любезно и неразгадаемо и той реши да постави младежа натясно.

— В такъв случай вие не искате да кажете, че съм крал от Молиер?

— Аз ви съветвам да го направите, мосьо — гласеше объркващият отговор.

Мосьо Бине се възмути.

— Вие ме съветвате да го направя! Съветвате мен, Антоан Бине, да стана крадец, на тази възраст!

— Това е скандално! — каза с негодувание мадмоазел.

— „Скандално“ е правилната дума. Благодаря ти за нея, скъпа. Приемам казаното от вас точно, както се изразихте. Вие седите на моята трапеза, имате честта да бъдете включен в моята трупа и проявявате безочливостта направо в очите да ме съветвате да стана крадец, най-лошият вид крадец, какъвто може човек да си представи, крадец на духовни ценности, крадец на идеи! Това е непоносимо, прекалено! Боя се, че много съм се излъгал във вас, мосьо, също както и вие май сте се излъгали в мен. Не съм мошеник, за какъвто сте ме взели, господине, и не желая да държа в трупата си човек, който се осмелява да ми предложи да стана мошеник. Скандално!

Беше много ядосан. Гласът му ехтеше в малката стая, а актьорите седяха безмълвни и малко уплашени, с очи, устремени към Андре-Луи, единственият, който ни най-малко не се трогна от този изблик на добродетелно възмущение.

— Давате ли си сметка, мосьо — заговори той много тихо, — че оскърбявате паметта на един бележит покойник?

— Какво? — рече Бине.

Андре-Луи доразви софистичните си доводи:

— Вие оскърбявате паметта на Молиер, най-голямото украшение на нашата сцена, едно от най-големите украшения на нашия народ, когато заявявате, че имало нещо подло в онова, което той никога не се е колебал да прави, което никой велик писател още не се е колебал да прави. Нима можете да предположите, че Молиер си е давал някога особен труд да бъде оригинален по въпроса за идеите? Нима можете да предположите, че историите, които разказва в пиесите си, не са били никога разказани преди? Той ги е подбирал, както вие много добре знаете, макар, изглежда, и да сте забравили това в момента, той ги е подбирал, много от тях, от италианските автори, които на свой ред са ги взимали бог знае откъде. Молиер е взимал тези стари истории и ги е преразказвал на свой собствен език. Точно това е, каквото ви препоръчвам да направите и вие. Вашата трупа е трупа на импровизатори. Вие изграждате диалога в процеса на самата игра, което е доста повече, отколкото се е опитал да направи някога Молиер. Бихте могли, ако предпочитате, да се обърнете направо към Бокачо^[3]

или Сакети^[4]. Но дори и в този случай няма да сте сигурен, че сте стигнали до първоизточниците.

След това победата на Андре-Луи бе пълна. Виждате какви заложби за водене на дебати останаха неизползвани у него, колко сръчен е бил в изкуството да изкара бялото черно. Това направи впечатление на трупата, а най-много на мосьо Бине, който се видя подсигурен със съкрушителен аргумент против онези, които биха се опитали в бъдеще да го обвинят в безсрамните плагиатства, които без съмнение вършеше. Той отстъпи от първоначалната си позиция с възможно най-малка загуба на авторитет.

— И така, вие мислите — заговори Бине след продължителен изблик на одобрение, — вие смятате, че нашата история за „Безсърдечният баща“ би могла да се обогати със заемки от „Мосьо дьо Пурсоняк“, с която, като си помисля, признавам, че може да има известни леки прилики?

— Смятам, положително смятам... винаги при условието, че ще ги направите разумно. Животът се е променил от времето на Молиер.

Като последица от всичко това Бине скоро си тръгна и взе Андре-Луи със себе си. Двамата седяха до късно тази нощ и почти не се разделиха цялата неделя сутрин.

След обедата мосьо Бине прочете на събралата се трупа поправения и разработен план на „Безсърдечният баща“, който той, вслушал се в съвета на мосьо Парвисимус, бил положил големи усилия да приготви. В трупата имаше малко съмнения по отношение на истинското авторство, още преди Бине да започне да чете, и съвсем никакви, след като го прочете. Имаше замах, нарастващ интерес в тази история и нещо повече — тези от тях, които познаваха Молиер, схващаха, че новият план не се е доближил повече до оригинала, напротив, той се е отдалечил от него. Молиеровата роля — главното действащо лице — се беше смалила и станала съвсем незначителна за голямо възмущение на Полишинел, който я играеше. Но всички други бяха добили по-голяма тежест и станали по-важни, с изключение на Леандър, който оставаше както преди. Двете главни роли сега бяха Скарамуш в лицето на интриганта Сбригандини^[5] и бащата Панталоне. Имаше и комична роля за Родомонт, като гръмогласен побойник, нает от Полишинел, за да насече Леандър на късове. А като

се вземаше предвид важността на Скарамуш, пиесата бе прекръстена сега на „Фигаро-Скарамуш“.

Последното стана не без значително противопоставяне от страна на мосьо Бине. Обаче неумолимият му сътрудник, който бе всъщност истинският автор и се ползуваше безсрамно, но в края на краищата практически от големите си познания в областта на литературата, успя да му се наложи.

— Трябва да вървите в крак с времената, мосьо. В Париж Бомарше е на мода. „Фигаро“ е известен днес по целия свят. Да вземем назаем малко от неговата слава. Това ще привлече публиката. Тя ще дойде да види половин „Фигаро“, макар че не би дошла да види и десет „Безсърдечни бащи“. Затова да сложим мантията на Фигаро върху нечии плещи и да го оповестим в заглавието.

— Но понеже аз съм главата на трупата... — подхвана нерешително мосьо Бине.

— Ако предпочитате да не виждате интересите си, скоро ще бъдете труп без глава. А каква ще е ползата? Могат ли рамената на Панталоне да се наметнат с мантията на фигаро? Вие се смеете. Разбира се, че се смеете. Тази приумица е направо глупава. Лицето, което подхожда за мантията на Фигаро, е Скарамуш, родният брат близък на Фигаро.

Тиранизиран по този начин, тиранинът Бине отстъпи, като се утеши с размишлението, че ако изобщо разбира нещо от театър, за петнадесет ливри на месец се е сдобил с нещо, което ще му носи по петнадесет луидора.

Начинът, по който трупата прие новия план, потвърди тази негова мисъл, ако изключим Полишинел, който, ядосан, че е загубил половината си роля поради промените, заяви, че новият сценарий бил плитък.

— А! Ти наричаш моята работа плитка, така ли? — подхвърли му заядливо мосьо Бине.

— Твоята работа? — каза Полишинел и добави иронично: — Ах, пардон. Не бях разбрал, че авторът си ти.

— Тогава разбери го сега.

— Нещо много се сдуши с мосьо Парвисимус покрай това авторство — продължи Полишинел с дръзка многозначителност.

— Дори да е било така. Какво искаш да кажеш?

— Че си го взел да ти подрязва перата за писане, разбира се.

— Аз ще ти подрежа ушите, ако не се държиш прилично —
избухна вбесеният Бине.

Полишинел бавно се изправи и се протегна.

— Бога ми, ако Панталоне ще играе Родомонт, мисля, че ще те напусна — каза Полишинел. — Той не е забавен в тази роля — И наперено излезе, преди мосьо Бине да се съвземе и да може да заговори.

---

[1] Фльори (Абрахам Жозеф Бенар, 1750–1822) — известен актьор в Комеди Франсез. ↑

[2] Радамант (гръцка митология) — един от съдиите на умрелите; строг, справедлив съдия. ↑

[3] Бокачо, Джовани (1313–1357) — итал. писател-хуманист; в своя „Декамерон“ изобличава лицемерието на църковниците, осмива средновековния аскетизъм и обрисова човека на новата градска култура. ↑

[4] Сакети, Франко (1330–1400) — итал. писател; „Триста новели“ има антифеодално и антиклерикално съдържание. ↑

[5] Сбригандини — хитър слуга-интригант в комедията на Молиер „Мосьо дьо Пурсоняк“. ↑

IV

ИЗЛИЗА МОСЬО ПАРВИСИМУС

В четири часа следобед в понеделник завесата се вдигна за „Фигаро-Скарамуш“ пред публика, която изпълваше три четвърти от пазарищното помещение. Мосьо Бине отдаде това добро посещение на големия брой хора, придошли в Гишен за панаира, и на великолепното парадно шествие на трупата по улиците на градеца през най-оживените часове на деня. Андре-Луи го отдаде само на заглавието. Този дъх на „Фигаро“ бе докарал според него по-заможната буржоазия, изпълнила повече от половината места по двадесет су и три четвърти от тези по дванадесет су. Примамката ги беше привлякла. Дали щеше да продължи така, зависеше от начина, по който планът, разработен от Андре-Луи за прослава на Бине, щеше да бъде изпълнен от трупата. В достойнствата на самия план той не се съмняваше ни най-малко. Авторите, от които бе заимствувал разните моменти, бяха солидни, а младежът беше отбрал най-доброто от тях, което, както твърдеше, само оказваше на тези автори дължимата чест.

Трупата надмина себе си. Публиката следеше с увлечение хитрите интриги на Скарамуш, наслаждаваше се на хубостта и свежестта на Климен, беше трогната почти до сълзи от жестоката съдба, която в течение на четири дълги действия я делеше от прегръдките на копнеещия за нея хубав Леандър, ревеше от възторг пред подлостите на Панталоне, шутовщините на немирния му слуга Арлекин и самохвалното перчене и гръмогласна свирепост на страхливия Родомонт.

Успехът на трупата Бине в Гишен бе осигурен. Тази вечер целият състав пи бургундско вино за сметка на мосьо Бине. Приходът възлизаше на осем луидора — повече от това мосьо Бине не беше събирал през цялата си кариера. Бе много доволен. Задоволството се излъчваше като пара в затлъстялата му фигура. Дори прояви снизхождението да припише част от заслугите за успеха на мосьо Парвисимус.

— Неговото внушение — заяви той предпазливо, като внимаваше да не придаде ненужна важност на тази заслуга — бе много ценно, както го схванах, още на времето.

— Ами подрязването на перата? — изръмжа Полишинел. — Не забравяй и това. От първа важност е да имаш до себе си човек, който умее да подрязва пера, а аз винаги ще го помня, когато стана писател.

Но дори тази подигравка не можа да изтръгне мосьо Бине от летаргията на удовлетвореността.

Във вторник успехът се повтори в сценично и се повиши във финансово отношение. Десет луидора и седем ливри бе огромната сума, която Андре-Луи, разпоредителят, наброи на мосьо Бине след представлението. Никога още мосьо Бине не беше спечелвал толкова пари за една вечер, а едно малко селце като Гишен положително бе последното място, където можеше да очаква такъв късмет.

— Да, но Гишен по време на панаир — напомни му Андре-Луи. — Тука има хора чак от Нант и Рен, дошли да купуват и продават. Утре, понеже е последният ден на панаира, ще има още повече народ. Би трябвало да повишим прихода от тази вечер.

— Да го повишим ли? Ще бъда предоволен, ако не вземем по-малко, драги.

— Можете да бъдете сигурен в това — увери го Андре-Луи. — Ще прием ли бургундско?

И тогава ги сполетя нещастие. То извести за идването си с редица тупвания и друсания, завършили с трясък пред вратата, който ги накара всички да наскочат в тревога.

Пиеро се втурна да отвори и видя свито тяло на мъж, паднал в дъното на стълбите. Той издаваше стонове, следователно беше жив. Пиеро пристъпи напред да го обърне и откри факта, че мъжът имаше сбръчканото лице на Скарамуш — един кривещ се, стенещ, потрепващ Скарамуш.

Всички други актьори, струпали се зад Пиеро, се заляха от смях.

— Винаги съм казвал, че трябва да смениш ролята си с мен — извика Арлекин. — Ти си такъв прекрасен акробат! Упражняваше ли се?

— Глупак! — сопна му се Скарамуш. — Смейш ми се, когато малко остана да си строша врата!

— Прав си. Трябваше да заплачем, че не си го строшил. Хайде, човече, ставай! — И той протегна ръка на просналия се мошеник.

Скарамуш пое ръката, вкопчи се в нея, надигна се от Земята и с писък се отпусна пак долу.

— Кракът ми! — оплака се той.

Бине се търколи като топка през скупчилите се актьори, като ги помиташе наляво и надясно. Бе завладян от мрачни предчувствия. Съдбата беше му изигравала такива номера и преди.

— Какво ти има на крака? — попита той кисело.

— Трябва да съм го счупил — изхленчи Скарамуш.

— Счупил ли? Ами! Я ставай! — Бине го хвана под мишниците и го повдигна.

Скарамуш със стонове стъпи на единия крак; другият се подви, когато се опита да го опре на земята, и ако Бине не го държеше, щеше пак да се строполи. Къщата екна от писъците му, докато Бине редеше изумителни и чудно разнообразни ругатни.

— Защо трябва да ревеш като теле, глупак такъв? Млъкни! Някой да даде един стол.

Пред него бутнаха стол. Той стовари Скарамуш на него.

— Дай да видим тоя твой крак!

Без да обръща внимание на болезнените викове, Бине смъкна обувката и чорапа.

— Какво му има? — попита той, загледан в крака. — Аз не мога да видя нищо — Той го сграбчи за петата с едната си ръка, а за предната част с другата и го завъртя. Скарамуш се разписка така, че Климен стисна Бине за рамото и го накара да спре.

— Боже мой, нямаш ли капка съчувствие? — укори тя баща си. — Нещастника го боли кракът. Трябва ли да го измъчваш? Ще го излекува ли това?

— Боли го кракът! — рече Бине. — Не виждам да му има нещо на крака... нещо, което да оправдава цялата тая врява. Може да го е натъртил...

— Човек с натъртен крак не писка така — обади се Мадам през рамото на Климен. — Може да го е изкълчил.

— Точно от това ме е страх — изхълца Скарамуш. Бине се изправи възмутен.

— Сложете го на легло — заповяда той — и повикайте доктор да го види.

Това бе направено и докторът дойде. След като прегледа пациента, той заяви, че нямало нищо сериозно, но при падането Скарамуш очевидно понавехнал глезена. Няколко дена почивка и всичко щяло да мине.

— Няколко дена! — възкликна Бине. — Да пукне макар! Да не искате да кажете, че не може да ходи?

— Би било неразумно, всъщност той не би могъл да направи повече от няколко крачки.

Мосьо Бине плати на лекаря за визитата и седна да мисли. Наля си чаша бургундско, гаврътна я без нито една дума и остана да седи, забил поглед в празната чаша.

— Разбира се, това е нещо което, така или иначе, трябва да ми дойде до главата — промърмори той, без да се обръща към някого. Всичките членове на трупата стояха смълчани пред него, обзети от същата тревога. — Трябваше да си зная, че това... или нещо като него... щеше да се случи, за да развали първата ми сполука от години насам. Е, няма що, край. Утре събираме багажа и тръгваме. Най-хубавия ден от панаира, когато сме се издигнали до гребена на вълната на успеха... цели петнадесет луидора от вход, и да се случи такова нещо! Да го вземат дяволите!

— Нима възнамерявате да се откажете от утрешното представление?

Всички се обърнаха заедно с Бине и се втренчиха в Андре Луи.

— Да не играем „Фигаро-Скарамуш“ без Скарамуш? — попита Бине с насмешка.

— Разбира се, не — Андре-Луи пристъпи напред. — Но положително може да се прередят някак ролите. Например Полишинел е прекрасен актьор.

Полишинел му направи нисък поклон.

— Трогнат — промълви той, язвителен както винаги.

— Но Полишинел си има своя роля — възрази Бине.

— Малка роля, която може да изиграе Паскариел.

— А кой ще играе Паскариел?

— Никой. Ще я махнем. Пиесата няма да пострада.

— Той мисли за всичко — подметна Полишинел. — Какъв човек!

Но Бине съвсем не беше съгласен.

— Нима вие предлагате Полишинел да играе Скарамуш? — попита той, без да може да повярва.

— Защо не? Не му липсват способности!

— Трогнат още веднъж! — подхвърли Полишинел.

— Да играе Скарамуш с тая фигура? — Бине се вдигна, за да посочи с изобличителен пръст трътлестата, нисичка фигура на Полишинел.

— Като няма друг по-добър — каза Андре-Луи.

— Още повече трогнат! — Поклонът на Полишинел беше ненадминат този път. — Бога ми, трябва май да поизлезе на въздух, да се разхлажда, след като съм се червил толкова много.

— Махай се по дяволите! — изруга го Бине.

— Все по-хубаво и по-хубаво! — Полишинел се запъти към вратата. На прага се спря и застана в театрална поза. — Разбери ме, Бине. Сега няма да играя Скарамуш при никакви обстоятелства — И излезе. Общо взето, излизането му бе изпълнено с достойнство.

Андре-Луи сви рамене, разпери ръце и ги отпусна пак.

— Вие развалихте всичко — каза той на мосьо Бине. — Цялата работа можеше лесно да се нареди. Както и да е, господарят тука сте вие, а понеже искате да съберем багажа и да заминаваме, предполагам, че именно това ще направим.

Той също излезе. Мосьо Бине постоя замислен за миг и излезе подир него с много хитър поглед в очите. Настигна го на външната врата.

— Хайде да се поразходим заедно, мосьо Парвисимус — предложи той много любезно.

Бине хвана Андре-Луи под ръка и го изведе на улицата, където още имаше доста голямо движение. Те минаха край сергиите, наредени пред пазарището, и заслизаха от хълма към моста.

— Не вярвам да събираме багажа утре — каза мосьо Бине след малко. — Всъщност ще играем утре вечер.

— Доколкото познавам Полишинел, няма да играем. Вие...

— Аз не мисля за Полишинел.

— За кого тогава?

— За вас.

— Чувствувам се поласкан, господине. И в качеството на какъв ме виждате? — Имаше нещо твърде угодническо и мазно в гласа на Бине, не по вкуса на Андре-Луи.

— Виждам ви в ролята на Скарамуш.

— Фантазии! — каза Андре-Луи. — Разбира се, вие се забавлявате.

— Ни най-малко. Говоря напълно сериозно.

— Но аз не съм актьор.

— Казахте ми, че бихте могли да бъдете.

— А, при случай... някоя малка роличка може би...

— Е, тука ви се предлага голяма роля, случай да победите с един скок. Колцина са имали такъв случай?

— Това е случай, за който не ламтя, мосьо Бине. Да променим ли темата? — Тонът му бе съвсем леден, може би понеже подуши в държанието на мосьо Бине нещо смътно заплашително, ако не по някоя друга причина.

— Ще променим темата, когато аз пожелая — заяви мосьо Бине, като остави под кадифената му мекота да се усети нещо твърдо и студено като стомана. — Утре вечер вие ще играете Скарамуш. Вие сте достатъчно находчив, фигурата ви е идеална и имате точно този вид хаплив хумор, който е необходим за ролята. Ще имате огромен успех.

— Много по-вероятно е да завърша с нечуван провал.

— Това няма да има значение — каза цинично Бине и дообясни: — провалът ще бъде личен, само за вас. Приходът ще бъде осигурен дотогава.

— Много съм ви признателен — каза Андре-Луи.

— Би трябвало да вземем петнадесет луидора утре вечер.

— За нещастие нямате Скарамуш — забеляза Андре-Луи.

— За щастие имам, мосьо Парвисимус.

Андре-Луи дръпна ръката си.

— Започвате да ставате отегчителен — каза той. — Аз май ще се върна.

— Един момент, мосьо Парвисимус. В случай че ми се наложи да изгубя тези петнадесет луидора, няма да ми се сърдите, ако ги компенсирам по друг начин, нали?

— Това е ваша лична работа, мосьо Бине.

— Извинете, мосьо Парвисимус. Може да се окаже и ваша — Бине отново го хвана под ръка. — Бъдете толкова любезен да прекосите улицата с мен. Само ей там, до пощата. Искам да ви покажа нещо.

Андре-Луи тръгна. Преди да стигнат до този лист хартия, закачен на вратата, той знаеше какво точно пише на него. И наистина, там пишеше, както бе предположил, че този, който със сведенията си подпомогне задържането на някой си Андре-Луи Моро, адвокат от Гаврийак, търсен от кралския наместник в Рен за подстрекателство към бунт, ще получи двадесет луидора.

Мосьо Бине го наблюдаваше, докато той четеше. Бяха хванати под ръка и Бине го държеше здраво.

— Сега, драги — каза той, — мосьо Парвисимус ли ще бъдете и ще играете утре Скарамуш, или ще бъдете Андре-Луи Моро от Гаврийак и ще отидете в Рен, за да отговорите пред кралския наместник?

— Ами ако случайно имате грешка? — попита Андре-Луи с лице, което приличаше на маска.

— Ще поема такъв риск — цинично се ухили мосьо Бине. — Вие споменахте, ако не се лъжа, че сте адвокат. Едно недомислие, скъпи мой. Няма вероятност двама адвокати да се укриват по едно и също време в същия окръг. Виждате, че всъщност няма нужда да съм бог знае колко умен. Е, мосьо Андре-Луи Моро, адвокат от Гаврийак, кое ще изберете?

— Ще поговорим за това на връщане — каза Андре-Луи.

— Какво има да говорим?

— Едно-две неща според мен. Трябва да зная положението си. Хайде, господине, ако нямате нищо против.

— Добре — съгласи се Бине и двамата се запътиха пак нагоре по улицата, но мосьо Бине продължаваше здраво да държи ръката на младия си приятел и да бъде нащрек за всеки номер, който би хрумнало на младия господин да му изиграе. Това бе излишна предпазливост. Андре-Луи не беше човек, който да хаби силите си напразно. Той знаеше, че физически съвсем не може да се сравнява с тежкия и здрав Панталоне.

— Ако се поддам на вашите тъй красноречиви и примамливи увещания, мосьо Бине — каза той сладко, — каква гаранция ще ми

дадете, че не ще ме продадете за двадесет луидора, след като си послужите с мен за изпълнение на целите си?

— Имате честната ми дума — Тонът на мосьо Бине бе убедителен.

Андре-Луи се изсмя:

— О, ние ще говорим за чест, а? Наистина ли, мосьо Бине? Ясно е, че ме смятате за глупак.

В мрака той не видя руменината, която заля кръглото лице на мосьо Бине. Минаха една-две минути, преди Бине да му отговори.

— Може би сте прав — изръмжа той. — Каква гаранция искате?

— Не зная каква гаранция бихте могли изобщо да ми дадете.

— Казах ви, че ще удържа на думата си.

— Докато ви се види изгодно да ме продадете.

— Имате пълната възможност да направите по-изгодно за мен да държа на думата си пред вас. Това, че имаме такъв успех в Гишен, се дължи на вас. О, аз го признавам открито.

— На четири очи — забеляза Андре-Луи.

Мосьо Бине отмина сарказма с мълчание.

— Това, което направихте за нас тук с „Фигаро-Скарамуш“, можете да направите другаде с други неща. Естествено аз ще гледам да не ви загубя. Това е вашата гаранция.

— И въпреки това тази вечер бяхте готов да ме продадете за двадесет луидора.

— Защото, дявол да го вземе, вие ме вбесявате, като ми отказвате услуга, която е напълно по силите ви. Не смятате ли, че ако бях такъв подлец, за какъвто ме мислите, можех да ви продам още миналата събота? Искам да ме разберете, драги ми Парвисимус.

— Моля ви да не се извинявате. Така ще станете още по-отегчителен.

— Разбира се, вие не можете без подигравки. Никога не пропускайте случай да се подиграете. Има да патите от това до края на живота. Хайде, ето че вече стигнахме хана, а вие още не сте ми казали какво сте решили.

Андре-Луи го изгледа.

— Трябва да се съглася, разбира се. Нямам друг изход.

Мосьо Бине пусна най-сетне ръката му и сърдечно го тупна по гърба.

— Добре казано, момчето ми. Никога не ще съжалявате за това. Ако разбирам нещо от театър, тогава не се лъжа, че сте взели най-важното решение в живота си. Утре вечер ще ми благодарите.

Андре-Луи сви рамене и се запъти пред него към хана. Но мосьо Бине го върна.

— Мосьо Парвисимус!

Той се обърна. Огромният мъжага стоеше пред него, луната осветяваше кръглото му мазно лице и той му протягаше ръка.

— Мосьо Парвисимус, без да ми се сърдите. Това е нещо, което отбягвам в живота си. Стиснете ми ръка и да забравим цялата тази работа.

Андре-Луи го изгледа с отвращение. Започваше да се ядосва. После, като си даде сметка за това, си помисли, че е глупаво смешен, почти толкова глупаво смешен, колкото този хитър нехранимайко Панталоне. Той се изсмя и стисна протегнатата му ръка.

— Без да ми се сърдите? — настоя мосьо Бине.

— О, без да ви се сърдя — отговори Андре-Луи.

VI ВЛИЗА СКАРАМУШ

Облечен с плътно прилягащия костюм от миналия век, целият в черно, от плоската кадифена шапка до украсените с розетки обувки, с набедено лице и тънки засукани нагоре мустачки, залепени над горната устна, с шпага отстрани и китара през рамо, Скарамуш се огледа в огледалото и изпита желание да бъде язвителен — настроение, което съответствуваше на ролята.

Помисли си, че животът му, имал доскоро бездеен, съзерцателен характер, бе станал изведнъж прекалено деен. В течение на една седмица бе ставал адвокат, уличен оратор, човек вън от закона, реквизитор и в края на краищата шут. Миналата сряда имаше за задача да събуди у слушателите си в Рен гняв; тази сряда имаше за задача да събуди у слушателите си в Гишен веселие. Тогава трябваше да ги докара до сълзи; днес работата му беше да предизвика у тях смях. Имаше разлика, но все пак имаше и паралел. Тогава, както и сега, е бил комедиант и ролята, която бе изиграл тогава, ако човек си помислеше за това, бе сродна с ролята, която трябваше да играе тази вечер. Защото какво друго е бил в Рен, ако не и един вид Скарамуш — дребният фитилджия, лукавият интригант, сеещ семето на раздора с хитрата си ръка? Единствената разлика се криеше във факта, че днес щеше да излезе под името, което правилно определя неговия тип, докато предишната седмица бе носил маската на почтен млад провинциален адвокат.

Той се поклони на отражението си в огледалото.

— Шут! — обърна се той към него. — Най-после намери себе си. Най-после зае подходящото ти място. Ти ще имаш голям успех.

Когато чу мосьо Бине да извиква новото му име, той слезе долу и завари актьорите, събрани, да го чакат във входното антре на хана.

Беше, разбира се, обект на голям интерес от страна на цялата труппа. Най-критично го огледаха мосьо Бине и мадмоазел: бащата със строг, изпитателен поглед, а дъщерята — със свити в презрителна усмивка устни.

— Добре сте — похвали костюма и грима мосьо Бине. — Най-малкото изглеждате, както го изисква ролята ви.

— За съжаление мъжете не винаги изглеждат такива, каквито са — обади се язвително Климен.

— Това е истина, която не важи за мене сега — каза Андре-Луи. — Защото за първи път в живота си изглеждам такъв, какъвто съм.

Мадмоазел изви устните си още по-презрително и му обърна гръб. Но другите го сметнаха за много духовит — може би защото не можеха да го разберат. Коломбина го окуражи с дружеска усмивка, която разкри големите ѝ бели зъби, а мосьо Бине се закле още веднъж, че Андре-Луи ще има голям успех, щом поема тази задача с такова въодушевление. Сетне, с глас, който сякаш беше взел назаем за този миг от гръмогласния капитан, мосьо Бине се разпореди да се строят за малкия парад през площада до пазарището.

Новият Скарамуш застана до Родомонт. Стариат бе тръгнал куцешком с патерица преди един час, за да заеме мястото на вратата, освободено по необходимост от Андре-Луи. Така двамата бяха напълно разменили ролите си.

Водени от Полишинел, който биеше тъпана, и Пиеро, който надуваше тропета, те потеглиха и бяха съответно разгледани от дрипльовците, образували две редици, за да се порадват на толкова от представлението, колкото можеше да се види без плащане.

След десет минути прозвучаха трите удара, завесата бе дръпната и разкри разнебитен декор, който представляваше отчасти градина, отчасти гора, и там Климен трескаво очакваше идването на Леандър. Хубавият печален любовник стоеше зад кулисите и чакаше репликата си, а точно зад него — новоизлюпеният Скарамуш, който трябваше веднага да го последва.

Андре-Луи усещаше, че му се гади в този страшен миг. Опита се светкавично да прехвърли наум първото действие от този сценарий, главен автор на който бе сам той, но откри, че умът му е съвършено празен. Целият потен, той се дръпна назад до стената, където над мъждив фенер имаше залепен лист хартия с краткото съдържание на пиесата. Той все още го проучваше, когато някой стисна ръката му над лакътя и силно го дръпна към кулисите. Пред очите му се мярна гротескното лице на Панталоне с мятаци мълнии очи, а слухът му долови хрипливо изръмжаване:

— Климен вече три пъти каза репликата ви.

Преди да го разбере, Андре-Луи се видя избутан на сцената и глупаво запримига в блясъка на лампите от рампата с техните тенекиени рефлексори. Имаше толкова безкрайно глупав и объркан вид, че го посрещнаха няколко взрива смях от публиката, която тази вечер бе претъпкала залата от край до край. Малко разтреперан, с още по-нараснало объркване, той стоеше и посрещаше това звънливо признание на нелепия му вид. Климен го гледаше със затаена подигравка и предвкушаваше унижението му, Леандър не сваляше очи от него, вцепенен от ужас, а зад кулисите мосьо Бине подскачаше от ярост.

— Хиляди проклетия! — изстена той на доста уплашените членове на трупата, насъбрала се там. — Какво ли ще стане, когато открият, че той не играе?

Но те изобщо не откриха това. Вцепеняването на Скарамуш трая само няколко секунди. Той схвана, че му се смеят, и си спомни, че неговият Скарамуш е личност, която трябва да кара публиката да се смее, а не да поражда смях. Трябваше да спаси положението, да го извърти, колкото може, в своя полза. И ето че истинското му объркване и ужас се смениха с престорени, много по-подчертани, но не чак толкова смешни. Той успя недвусмислено да покаже, че страхът му е бил породен от някого зад кулисите. Скри се зад нарисуван храст и оттам, когато смехът най-после започна да стихва, се обърна към Климен и Леандър:

— Простете ми, прекрасна госпожице, ако внезапното ми влизане ви стресна. Истината е там, че все още не мога да се съвзема след последното ми сблъскване с Алмавива^[1]. Сърцето ми не е вече тъй здраво, както преди. Ей там, в края на уличката, се озовах лице с лице срещу един възрастен господин, който носеше дебела сопа, и в ума ми се мярна ужасната мисъл, че може да е вашият баща и че малката ни хитрина да ви омъжим тихомълком навярно вече му е била издадена. Струва ми се, че сопата наби тази мисъл в главата ми. Не че ме е страх. Аз всъщност не се страхувам от нищо. Но не можах да не си помисля, че ако това е наистина баща ви и ако ми счупи главата със сопата, вашите надежди ще загинат заедно с мен. Защото какво ли бихте правили без мен, бедни мои дечица?

Кънтящият в публиката смях продължаваше да го насърчава и му помогна да възвърне естествената си дързост. Ясно беше, че го намираха смешен. Щяха да го намерят много по-комичен, отколкото изобщо бе имал намерение да бъде, и това до голяма степен се дължеше на едно случайно обстоятелство, на което не бе отдал достатъчно голямо значение. Много го беше страх да не го познае някой от Гаврийак или Рен. Лицето му бе достатъчно гримирано, за да попречи на такова нещо, но оставаше гласът. За да прикрие и него, той се възползува от факта, че Фигаро е бил испанец. В „Луи льо Гран“ Андре-Луи се беше познавал с испанец, който говореше свободно френски, но го говореше по най-необикновен начин, с чудновато изобилие от шипящи звуци. Този изговор той бе често имитирал, както младежите имитират характерни черти, предизвикали у тях смях. Сега тъкмо навреме се сети за този испански студент и върху неговото произношение изгради своя говор тази вечер. На гишенската публика то се видя толкова смешно от неговата уста, колкото бе изглеждало едно време на него и другарите му от устата на подигравания испанец.

В това време, зад кулисите, Бине, като слушаше този гладък експромпт, за който не се споменаващо нищо в сценария, се съвзе от страха си.

— Дявол да го вземе! — пошепна той, ухилен. — Дали го е направил тогава нарочно?

Струваше му се невъзможно един човек, така обзет от ужас, както му се беше видял Андре-Луи, да може тъй бързо и цялостно да събере мислите си. Все пак съмнението остана.

И да разпръсне това съмнение, щом завесата се спусна накрая на първото действие, завършило със замах, ненадминат дотогава в историята на трупата, и изнесено почти изключително върху слабите плещи на новия Скарамуш, мосьо Бине без заобикалки му постави вълнуващия го въпрос.

Те стояха на мястото, което служеше за обща актьорска стая — цялата трупа — и обсипваха с поздравления новия си събрат. Скарамуш, малко разгорещен в момента от успеха си, колкото банален и да му се видеше на следващия ден, си отмъсти с лихвите на Климен за зловната радост, с която бе посрещнала обзелия го за миг сковаващ ужас.

— Не ми е чудно, че ме питате — каза той. — Наистина трябваше да ви предупредя, че възнамерявах още от самото начало да направя всичко възможно да спечеля благоразположението на публиката. Мадмоазел насмалко не провали всичко, като отказа да отрази поне малко от моя ужас. Тя дори не се стресна. Друг път мадмоазел, изрично ще ви предупреждавам за всяко свое намерение.

Климен се изчерви под грима. Но преди да успее да намери достатъчно жлъчен отговор, баща ѝ вече и се караше здравата заради глупостта ѝ — толкова повече, че и сам той бе останал излъган от майсторската игра на Скарамуш.

Успехът на Скарамуш в първото действие се затвърдяваше все повече с хода на представлението. Вече пълен господар на себе си и импулсиран, както само успехът може да импулсира, Андре-Луи навлезе в ролята. Дързък, жив, хитър, изящен, той бе олицетворение на идеалния Скарамуш, пък и помагаше на вроденото си остроумие с доста запомнени цитати от Бомарше, с което убеждаваше по-осведомената част от публиката, че тука действително има нещичко от истинския Фигаро, и сякаш ги поставяше в досег със светския живот на столицата.

Когато най-сетне завесата падна за последен път, Скарамуш бе този, който раздели с Климен лаврите тази вечер, неговото име се чуваше наред с нейното, когато ги викаха да излязат на рампата.

Щом се дръпнаха назад и завесата ги закри пак от отиващата си публика, мосьо Бине се приближи, лекичко потривайки дебелите си ръце. Този избягал млад адвокат, когото случаят бе довел в неговата трупа, очевидно е бил изпратен от съдбата да го направи богат. Неочакваният успех в Гишен, ненадминат досега, трябваше да бъде повторен и повишен другаде. Нямаше вече да има спане под живи плетове и стягане на коланите. Бедите бяха зад гърба му. Той сложи ръка на рамото на Скарамуш и го изгледа с усмивка, която беше толкова мазна, че дори червената боя и огромният изкуствен нос не можеха да я прикрият.

— И какво ще ми кажете сега? — попита той. — Грешех ли, когато ви уверявах, че ще сполучите? Нима мислите, че след като съм се блъскал цял живот в театъра, не мога да позная един роден актьор, когато го видя пред себе си? Вие сте мое откритие, Скарамуш. Аз ви

открих за самия вас. Аз ви накарах да стъпите на път, който води към слава и богатство. Чакам да ми благодарите.

Скарамуш му се изсмя и този смях не беше съвсем приятен.

— Вечният Панталоне! — рече той.

Широкото лице се помрачи.

— Виждам, че още не можете да ми простите малката хитрост, с която ви принудих да се проявите. Неблагодарен тип! Като че ли можех да имам някаква друга цел, освен да ви отворя път, и ви го отворих. Продължавайте, както започнахте, и ще свършите в Париж. Току-виж, че сте стъпили на сцената на Комеди Франсез, като съперник на Талма^[2], Фльори и Дюгазон^[3]. Когато това стане, може би ще изпитате благодарността, която дължите на стария Бине, защото всичко ще дължите на тоя мекосърдечен стар глупак.

— Ако бяхте толкова добър актьор на сцената, какъвто сте в живота — каза Скарамуш, — сам вие отдавна щяхте да бъдете в Комеди Франсез. Но не ви се сърдя, мосьо Бине — Той се засмя и протегна ръка.

Бине я сграбчи и здраво я стисна.

— И това поне е нещо — заяви той. — Тая, момичето ми, големи планове за вас... за нас. Утре отиваме в Мор, там има панаир до края на седмицата. После в понеделник ще си опитаме късмета в Пиприак, а след това ще трябва да помислим. Може би предстои да осъществя мечтата на живота си. Трябва да сме взели повече от петнадесет луидора тая вечер. Къде ли, по дяволите, е тоя мошеник Кордеме?

Кордеме беше името на истинския Скарамуш, който беше така злополучно навехнал крака си. Това, че Бине го споменаваше със светското му име, беше знак, че поне в неговата трупа завинаги е загубил високото звание Скарамуш.

— Хайде да го намерим, а след това да отидем в хана и да обърнем бутилка от най-хубавото бургундско, може и две.

Но не беше лесно да се намери Кордеме. Никой от трупата не го беше видял след края на представлението. Мосьо Бине отиде при входа. Кордеме не беше там. Първо той се ядоса, сетне, като продължаваше напразно да го вика по име, започна да се притеснява; накрая, когато Полишинел, който беше с него, откри патерицата на Кордеме, захвърлена зад вратата, мосьо Бине се разтревожи. Страшно подозрение се мярна в ума му. Той явно пребледня под грима.

— Но тая вечер той не можеше да ходи без патерицата! — възкликна Бине. — Как тогава ще я остави там и ще си отиде?

— Сигурно е отишъл в хана — предположи някой.

— Но той не можеше да ходи без патерицата — настоя мосьо Бине.

Въпреки това, понеже Кордеме явно го нямаше никъде около пазарището, всички отидоха в хана и оглушиха ханджийката с въпросите си.

— О, да, мосьо Кордеме идва тука преди малко.

— Къде е сега?

— Той веднага излезе пак. Дойде само да си вземе чантата.

— Да си вземе чантата ли! — Бине беше пред апоплектичен удар. — Преди колко време е било това?

Тя погледна часовника над камината.

— Трябва да има половин час оттогава. Беше няколко минути преди да мине дилижансът за Рен.

— Дилижансът за Рен! — Мосьо Бине съвсем преплиташе език. — Можеше ли... можеше ли да ходи? — попита той с тон на ужасна тревога.

— Да ходи ли? Тичаше като заек, когато напускаше хана. Помислих си, че тая негова пъргавина е подозрителна, като знаех колко куцаше, след като падна по стълбата вчера. Станало ли е нещо нередно?

Мосьо Бине се беше строполил на един стол. Той стисна главата си с двете ръце и запъшка.

— Този подлец се е преструвал през цялото време! — възкликна Климен. — Това падане по стълбите е било трик. Той го е изиграл. Измамил ни е!

— Най-малко петнадесет луидора... може би шестнадесет! Ах, безсърдечният мошеник! Да измами мен, който съм му бил като баща... и то в такъв момент!

От редиците на смълчалата се, обзета от страх трупа, всеки член на която се чудеше с колко ли тази загуба ще намали собствената му оскъдна заплата, се чу звънлив смях.

Мосьо Бине погледна свирепо с кръвясали очи.

— Кой се смее? — изрева той. — Кой безсърдечен мизерник има дързостта да се смее на нещастieto ми?

Андре-Луи, все още с черните одеяния на Скарамуш, излезе напред. Той продължаваше да се смее.

— Това сте вие? Може да се посмеете и в по-друга гама, приятелю, ако реша да се обезщета за загубата по начин, който аз си знам.

— Тъпак! — каза подигравателно Скарамуш. — Слон със заешки мозък! Какво от това, че Кордеме е избягал с петнадесет луидора? Не ви ли е оставил нещо, което струва двадесет пъти повече?

Мосьо Бине зяпна, озадачен.

— Вие сте си направили главата, предполагам. Вие сте се напили — заключи той.

— Вярно е... от извора на Талия^[4]. Ах, не го ли виждате? Не виждате ли съкровището, което Кордеме е оставил тука?

— Какво е оставил?

— Единствена по рода си идея като канава за сценарий. Тя се разгръща цялата пред мен. Част от заглавието ще взема назаем от Молиер. Ще го наречем „Les Fourberies de Scaramouche“^[5] и ако публиката в Мор и Пиприак не я заболи корем от смях, аз ще играя в бъдеще тъпака Панталоне.

Полишинел се плесна с юмрук по дланта на другата ръка.

— Великолепно! — рече той с настървение. — Да намериш щастие в нещастие, да превърнеш загубата в печалба, това е да имаш гений!

Скарамуш се поклони.

— Полишинел, ти си човек по мой вкус. Обичам всеки, който може да оцени моите достойнства. Ако Панталоне притежаваше половината от твоята духовитост, тази вечер щяхме да прием бургундско въпреки бягството на Кордеме.

— Бургундско? — изрева мосьо Бине и преди да успее да каже още нещо, Арлекин изпляска с ръце.

— Така те искам, мосьо Бине! Чу ли го, ханджийке? Той поръча бургундско.

— Не съм поръчал нищо подобно.

— Но вие го чухте, драга госпожо. Всички го чухме.

Другите потвърдиха в хор, а Скарамуш се усмихна на Бине и го потупа по рамото.

— Горе главата, човече, имайте малко кураж. Не казахте ли, че ще забогатеем? И нима нямаме сега толкова пари, колкото да се покажем богати? Да пием тогава бургундско, за да... да се чукнем за „Les Fourberies de Scaramouche“!

И мосьо Бине, който не беше толкова сляп, че да не съзре колко ценна е тази идея, отстъпи, събра смелост и се напи заедно с всички други.

---

[1] Граф Алмавива — герой от комедията на Бомарше „Севилският бръснар“. ↑

[2] Талма, Франсоа Жозеф (1763–1826) — френски артист-трагик, най-голям представител на класицизма от периода на революцията. ↑

[3] Дюгазон (1753–1821) — прочута френска актриса. ↑

[4] Талия (гръцка митология) — муза на комедията. ↑

[5] „Les Fourberies de Scaramouche“ (фр.) — „Хитрините на Скарамуш“. ↑

VI КЛИМЕН

Упорити издирвания сред многобройните сценарии на импровизатори, надживели техните дни, не успяха да открият сценария на „Les Fourberies de Scaramouche“, който положи солидни основи за благополучието на трупата Бине. Те го играха за първи път следващата седмица в Мор с Андре-Луи (вече известен като Скарамуш на цялата трупа, както и на публиката) в едноименната роля. Той не се посрами като Фигаро-Скарамуш, ала надмина себе си в новата пиеса, сценарият на която, изглежда, е бил много по-добър от първия.

След Мор дойде Пиприак, където дадоха четири представления — две по единия и две по другия сценарий, които сега бяха гръбнакът в репертоара на Бине. И в двата Скарамуш, който започваше да разбира истинските си способности, чувствително подобри играта си. Двете пиеси вървяха така гладко, че Скарамуш предложи на Бине след Фужре, където щяха да играят следващата седмица, да опитат късмета си в истински театър в доста значителното градче Редон. Това хрумване отначало ужаси Бине, но като си помисли за тази възможност и Андре-Луи пораздуха амбицията му, накрая се остави да бъде убеден да направи опита.

В тези дни на Андре-Луи му се струваше, че е намерил истинското си призвание и той започваше не само да го харесва, но и да мисли за кариера на автор-актьор, която би могла действително да го заведе в края на краищата в тази Мека^[1] на всички комедианти — Комеди Франсез. А имаше и други възможности. От писането на схематични сценарии за импровизатори, би могъл в близко време да премине към писане на пиеси с диалог, пиеси в истинския смисъл на думата, по маниера на Шение, Еглантин и Бомарше.

Фактът, че живееше с такива мечти, показва колко присърце бе взел професията, в която случаят и мосьо Бине се бяха наговорили да го натикат с общи усилия. В това, че притежаваше истинска дарба и като писател, и като актьор, не се съмнявам и съм убеден, че ако обстоятелствата се бяха сложили по-другояче, щеше да си спечели

трайно място между френските драматурзи и така напълно да осъществи тази своя мечта.

Но макар това и да беше мечта, той не изпускаше от вниманието си и практичната ѝ страна.

— Вие разбирате — каза той на Бине, — че от мен зависи да ви направя богат.

Двамата седяха сами в салона на хана в Пиприак и пиеха бутилка чудесно „Волне“. Беше вечерта след четвъртото и последно представление там на „Les Fourberies“. Приходите в Пиприак бяха превъзходни, както в Мор и Гишен. Сигурно сте разбрали това от факта, че те пиеха „Волне“.

— Ще приема, че е така, драги ми Скарамуш, за да мога да чуя продължението.

— Аз съм склонен да упражня тези свои възможности, ако имам достатъчно убедителна подбуда. Трябва да разберете, че за петнадесет ливри на месец човек не продава такива изключителни дарби като моите.

— Има и друга възможност — рече мрачно мосьо Бине.

— Няма никаква друга възможност. Не ставайте глупак, Бине.

Бине изправи гръб, сякаш някой го бодна. Членовете на трупата му не си позволяваха такъв тон на недвусмислено порицание.

— Но аз съм готов да ви я предоставя — продължи небрежно Скарамуш. — Упражнете я, щом ви се иска. Излезте навън и уведомете полицията, че може да пипне някой си Андре-Луи Моро. Обаче това ще сложи край на прекрасните ви мечти да отидете в Редон и за първи път в живота да играете в истински театър. Без мен не можете да го направите и вие го знаете, а аз няма да отида нито в Редон, нито никъде другаде, всъщност няма да дойда дори във Фужре, докато не сключим едно справедливо споразумение.

— Защо толкова се горещите! — възропта Бине. — И заради какво всичко това? Защо трябва да смятате, че съм лихвар по душа? Когато постигнахме малкото си споразумение, аз нямах представа (и как ли можех да имам), че ще се окажете толкова ценен за мен, колкото сте. Трябваше само да ме подсетите, скъпи ми Скарамуш. Аз съм обикновен човек. Смятано от днес, ще имате тридесет ливри на месец. Виждате, че веднага удвоявам заплатата. Аз съм щедър.

— Но не сте амбициозен. Сега изслушайте ме за момент.

И той се залови да чертае планове, които изпълниха Бине със сковаващ ужас.

— След Редон Нант — каза той. — Нант и театър Фейдо.

Мосьо Бине се задави с виното. Театър Фейдо беше нещо като провинциален Комеди Франсез. Великият Фльори бе играл там пред публика, по-критична от всяка друга във Франция. Самата мисъл за Редон, която мосьо Бине бе започнал да лелее, караше от време на време да го присвива стомахът, тъй опасно амбициозна му се виждаше тя. А Редон беше куклен театър в сравнение с Нант. И въпреки това този неопитен хлапак, когото беше случайно прибрал преди три седмици и който за това време разцъфтя от провинциално адвокатче в актьор и автор, можеше да говори за Нант и театър Фейдо, без да му трепне окото.

— Че защо не в Париж и Комеди Франсез — зачуди се със сарказъм мосьо Бине, когато най-последно успя да си поеме дъх.

— Това може да дойде по-последно — беше дръзкият отговор.

— А? Вие сте се напили, приятелю.

Но Андре-Луи изложи подробно плана, който се беше оформил в главата му. Фужре щял да бъде подготовка за Редон, а Редон трябвало да послужи като подготовка за Нант. Щели да останат в Редон, докато редонците плащали достатъчно, за да дойдат да ги видят, и щели да използват времето, като работят усилено за усъвършенстването си. Щели да добавят трима-четирима даровити актьори към трупата, той щял да напише три-четири нови сценария и сетне да ги изпитат и усъвършенствуват, докато трупата разполага най-малко с пет-шест пиеси, на които да могат да разчитат; щели да дадат част от печалбите си за по-добри костюми и по-добри декори и най-последно за един-два месеца, ако всичко вървяло добре, да бъдат готови да си опитат късмета в Нант. Съвършено вярно било, че трупите, които играели във Фейдо, обикновено трябвало да са си спечелили вече име, но, от друга страна, Нант не бил виждал трупа на импровизатори от двадесетина години и повече. Те щели да предложат новост и нантчани да се трупат при условие че работата бъде извършена добре, а Скарамуш се наемал, давал тържествено обещание, че ако всичко се оставело в неговите ръце, замисленото от него възраждане на Комедия дел арте в цялата ѝ слава щяло да надмине всички очаквания на публиката в Нант, с които тази публика би дошла на представленията.

— За Париж ще говорим след Нант — завърши той по най-сериозен начин, — също както ще решим окончателно за Нант след Редон.

Убедителността, която можеше да увлече цяла тълпа, накара най-после мосьо Бине да изпадне във възторг. Перспективата, нарисувана от Скарамуш, макар ужасяваща, беше също така и опияняваща, а понеже Скарамуш оборваше с все по-съкрушителна сила непрестанно отслабващите му възражения, мосьо Бине завърши с това, че обеща да обмисли цялата работа.

— Редон ще ни покаже какво да правим — каза Андре-Луи, — а аз не се и съмнявам какво ще ни покаже.

По този начин голямото редонско приключение се смали и стана незначително. Вместо да бъде ужасяващо начинание, то се превърна само в репетиция на нещо по-голямо. В мигновения си захлас Бине предложи още една бутилка „Волне“. Скарамуш почака, докато отворят бутилката, и след това продължи:

— Но всичко това е възможно — каза той тогава, като вдигна чашата си срещу светлината и придаде на думите си нехаен тон — само докато аз съм с вас.

— Съгласен, драги ми Скарамуш, съгласен. Случайната ни среща бе късмет за двама ни.

— За двама ни — повтори подчертано Скарамуш. — Точно така бих искал да бъде. Затова мисля, че засега все още няма да ме предадете на полицията.

— Като че ли бих могъл да помисля за такова нещо! Скъпи ми Скарамуш, вие се шегувате. Моля ви никога, никога вече да не намекувате на тази моя малка шега.

— Аз вече я забравих — каза Андре-Луи. — А сега да преминем към останалата част от предложението ми. Щом аз ще бъда архитект на вашето благополучие, щом трябва да го изградя, както съм го замислил, трябва да бъда в същата степен архитект и на собственото си благополучие.

— В същата степен? — намръщи се мосьо Бине.

— В същата степен. От днес, ако обичате, ще водим делата на тази трупа както е редно и ще имаме приходо-разходна книга.

— Аз съм човек на изкуството — каза гордо мосьо Бине. — Не съм търговец.

— Вашето изкуство има и делова част и тя ще бъде водена по делови начин. Аз съм обмислил всичко заради вас. Никой няма да ви тревожи с подробности, които биха могли да ви попречат да упражнявате както следва изкуството си. Единственото, което трябва да направите, е да кажете „да“ или „не“ на предложението ми.

— Тъй ли? А какво е предложението?

— То е да ме признаете за свой съдружник с равен дял в доходите на трупата ви.

Едрото лице на Панталоне пребледня, малките му очички се разшириха до краен предел, докато се вглеждаше в лицето на Андре-Луи. След това избухна:

— Разбира се, вие сте луд, щом ми правите такова чудовищно предложение.

— Има и известни непълноти, признавам. Но аз съм помислил и за тях. Не би било справедливо например освен всичко, което смятам да направя за вас, да играя Скарамуш и да ви пиша сценарии без някакво възнаграждение, освен половината печалби, полагащи ми се като съдружник. Затова, преди да се делят печалбите, трябва да ми се плати заплата и малка сума за всеки сценарий, приготвен от мен за трупата; това е въпрос на взаимно споразумение. На същите начала вие ще получавате заплата в качеството ви на Панталоне. След като се приспаднат тези разноси, както и всички други заплати и разходи, остатъкът е доходът, който ще се разделя по равно за двама ни.

Това, както можете да си представите, не беше предложение, което мосьо Бине да може да преглътне веднага. Той отпърво категорично отказа да се занимае с него.

— В такъв случай, приятелю, ще се разделим веднага — рече Скарамуш. — Утре, ща не ща, ще трябва да ви кажа сбогом.

Бине изпадна в бяс. Спомена прочувствено за неблагодарност, позволи си дори още веднъж хитро да намекне за тази малка негова шега относно полицията, за която обещал никога вече да не говори.

— Колкото до това, можете да постъпите, както пожелаете. Станете доносчик, на всяка цена. Но не забравяйте, че и тогава все тъй безвъзвратно ще се лишите от услугите ми и че без мен вие сте нищо... както бяхте, преди да се присъединя към трупата ви.

За мосьо Бине последиците нямали значение. Пукната пара не давал за последиците! Щял да научи това безочливо провинциално

адвокатче, че мосьо Бине не е човек, който ще се остави да го използват.

Скарамуш се изправи.

— Прекрасно — каза той с нещо средно между безразличие и примирение. — Както обичате. Но каквото и да предприемете, направете го на свежа глава. В студената светлина на утрото може да видите двете ми предложения в истинското им съотношение. Моето носи благополучие за двама ни. Вашето носи гибел за двама ни. Лека нощ, мосьо Бине. Дано господ ви напъти да вземете мъдро решение.

Решението, до което в края на краищата стигна мосьо Бине, бе естествено единственото възможно при наличието на толкова твърдо намерение като това на Андре-Луи, който държеше козовете. Разбира се, трябваше да се водят още прения, преди да се уреди всичко, и мосьо Бине склонил да даде съгласието си само след безкрайни пазарлъци, изненадващи за човек на изкуството, а не търговец. Андре-Луи направи една-две отстъпки: съгласи се например да оттегли искането си да му се плаща за сценариите, съгласи се също така мосьо Бине да си определи заплата, която многократно надвишаваше заслугите му.

Така накрая въпросът бе уреден и съответното съобщение направено пред събралата се трупа. Имаше, разбира се, завист и сръдни. Но те нямаха дълбоки корени и бяха лесно преглътнати, когато се узна, че при новата спогодба положението на цялата трупа съществено се подобрява по отношение на заплатите. Това бе въпрос, който предизвика значителна съпротива от страна на мосьо Бине, но непоколебимият Скарамуш помете всички възражения.

— Ако искате да играем във Фейдо, трябва да имате трупа от уважаващи себе си комедианти, а не сбирщина полугладни подлизурковци. Колкото по-добре им плащаме (в разумни рамки), толкова повече ще печелят те за нас.

Така бе победено негодуванието на трупата заради прекалено бързото издигане на най-новия им другар. Радостни с едно изключение, — те приеха господството на Скарамуш, господство, което скоро се установи тъй здраво, че и самият мосьо Бине попадна под него.

Едничкото изключение беше Климен. Несполуката ѝ да покори този интересен млад непознат, който едва ли не падна от небето сред

тях една сутрин край Гишен, породила у нея озлобление, което се разгаряше все повече поради това, че той упорито не ѝ обръщаше внимание. Беше убеждавала баща си, когато се образува новото съдружие. Беше му се ядосала и го нарекла глупак, след което мосьо Бине, с похвата на истински Панталоне, ѝ издърпа ушите. Тя писа и това на сметката на Скарамуш и дебнеше удобен случай да му плати поне за част от все по-нарастващата обида. Но удобните случаи бяха малко. Тъкмо сега Скарамуш беше твърде много зает. През едноседмичната подготовка във Фужре човек почти не можеше да го види освен на представленията, а пък когато стигнаха в Редон, той се носеше като вятър от театъра в хана и от хана в театъра.

Опитът в Редон се оказа сполучлив от самото начало. Въодушевен и насърчен от това, Андре-Луи работеше денонощно целия месец, който прекараха в това оживено градче. Моментът е бил добре избран, понеже търговията с кестени, център на която беше Редон, бе тъкмо в разгара си. И всеки следобед малкият театър беше претъпкан със зрители. Славата на трупата се пръсна, разнасяна от производителите на кестени в този край, които докарваха стоката си на редонския пазар, и публиката се състоеше от хора от околността и от съседните села чак до Алер, Сен Перио и Сен Никола. За да предотврати намаляване на прихода, Андре-Луи подготвяше по един сценарий всяка седмица. Написа още три освен двата, които вече бе приготвил за трупата; това бяха „Женитбата на Панталоне“, „Свенливият любовник“ и „Страшният капитан“. От тях последният има най-голям успех. Той бе построен върху „Войникът самохвалец“ от Плавт, предлагаше големи възможности за Родомонт и хубава роля за Скарамуш, като адютант на гръмогласния капитан. Успехът се дължеше до голяма степен на факта, че Андре-Луи бе разработил сценария дотолкова, щото на места този сценарий сочеше много пълно линията, която трябваше да следва диалогът, а тук-там беше си позволил дори да даде част от самия диалог, без обаче да задължи актьорите да се придържат към него буквално.

А междувременно, докато приходите растяха, той се зае с шивачи, за да подобри гардероба на трупата, който имаше крещяща нужда от това нещо. Издири един-двама закъсали художници, привлече ги в трупата да играят малки роли — аптекари и нотариуси — и им възложи да рисуват нови декори в свободното си време, та да

се подготви за онова, което наричаше „покоряването на Нант“, предстоящо през новата година. Никога не беше работил толкова много; никога не беше работил изобщо, ако направеше сравнение с дейността си сега. Запасът му от енергия и въодушевление бе неизчерпаем, също както и доброто му настроение. Той влизаше и излизаше, играеше, пишеше, замисляше, ръководеше, правеше планове и ги изпълняваше, докато мосьо Бине най-после заживя спокойно в сравнително охолство, пиеше бургундско всяка вечер, ядеше бял хляб и други деликатеси и започна да се поздравява за прозорливостта, с която бе направил този трудолюбив, неуморен човек свой съдружник. След като откри колко безпричинни са били страховете му от представленията в Редон, сега започна да се освобождава от вцепенението, което го обземаше при мисълта за Нант.

И щастието му намираше отзвук сред членовете на трупата с вечното и единствено изключение на Климен. Девојката бе престанала да се подиграва на Скарамуш, след като разбра най-после, че тези подигравки не го засягат и падат върху самата нея. Така почти необяснимият ѝ яд срещу него растеше, понеже тя го сподавяше, докато най-после се наложи на всяка цена да намери някакъв отдушник.

Един ден Климен се изпречи пред него, когато той напускате театъра след представлението. Другите вече си бяха отишли, а тя се беше върнала под предлог, че е забравила нещо.

— Ще ми кажете ли какво съм ви сторила? — попита го тя без заобикалки.

— Да сте сторили нещо на мен, мадмоазел? — не можа да я разбере той.

Момичето направи нетърпеливо движение.

— Защо ме мразите?

— Да ви мразя, мадмоазел? Аз не мразя никого. Омразата е най-глупавото от всички чувства. Никога не съм мразил... дори неприятелите си.

— Какво християнско смирение!

— А пък да мразя именно вас! Ами че... аз ви смятам за прелестна. Аз завиждам на Леандър всеки божи ден. Сериозно съм помислил да го накарам да играе Скарамуш, а сам аз да играя любовните роли.

— Надали бихте имали успех — подхвърли Климен.

— Това е единственото съображение, което ме кара да се въздържа. И все пак, ако можех да се ползвам от вдъхновението, от което се ползува Леандър, възможно е да успея да бъда убедителен.

— Какво вдъхновение имате предвид?

— Вдъхновението да играе с такава пленителна Климен.

Дремливите ѝ очи изведнъж загледаха слабото му лице съвсем будно.

— Вие ми се присмивате — каза тя и влезе с вдигната глава край него в театъра, уж да търси забравеното. С такъв човек не можеше да се направи нищо. Той беше съвършено безчувствен. Не беше никакъв мъж.

Въпреки това, когато излезе след пет-шест минути, тя го намери все още да стои пред вратата.

— Нима не сте си отишли? — попита го високомерно девойката.

— Чаках вас, мадмоазел. Нали отивате в хана. Ако ми позволите да ви придружа...

— Каква галантност! Какво снизхождение!

— Може би бихте предпочели да не го правя?

— Как бих могла да предпочета такова нещо, мосьо Скарамуш? Освен това и двамата отиваме в една и съща посока, а улиците принадлежат на всички. Просто съм смаяна от тази необичайна чест.

Андре-Луи я погледна в пикантното лице и забеляза колко е помрачено от този облак на лично достойнство. Той се изсмя:

— Може да ме е било страх, че тази чест не е желана.

— Аха, сега разбирам! — възкликна тя. — Аз съм тази, която трябва да търси такава чест. Аз трябва да ухажвам един мъж, преди той да ме удостои с любезността си. Навярно е така, понеже го казвате вие, който прекрасно знаете всичко. Не ми остава нищо друго, освен да ви помоля да извините невежеството ми.

— На вас ви е забавно да бъдете жестока — каза Скарамуш. — Няма значение. Ще тръгваме ли?

Двамата потеглиха заедно с бърза крачка, за да раздвижат кръвта си във вечерния зимен въздух. Известно време вървяха в мълчание, но всеки тайничко наблюдаваше другия.

— Казвате, че ме намирате жестока? — най-последно предизвикателно го попита тя и издаде факта, че обвинението е

улучило целта.

Той я изгледа полуусмихнат:

— Ще го отречете ли?

— Вие сте първият мъж, който някога ме е обвинил в това.

— Не мога да си представя да съм първият мъж, с когото сте били жестока. Такова предположение би се оказало твърде ласкателно за мен. Бих предпочел да мисля, че другите са страдали мълчаливо.

— Mon Dieu! Нима сте страдали? — Тя го каза полусериозно и полуподигравателно.

— Поднасям това признание като жертва пред олтара на суетността ви.

— Никога не бих го повярвала.

— Как ли бихте могли? Не съм ли онова, което баща ви нарича „роден актьор“? Аз бях актьор дълго преди да стана Скарамуш. Затова съм се смял. Често се смее, когато съм оскърбен. Когато ви доставяше удоволствие да се държите надменно, и аз на свой ред играех ролята на надменен.

— Вие играехте много добре — каза Климен, без да се замисли.

— Разбира се. Аз съм превъзходен актьор.

— Защо е тогава тази внезапна промяна?

— В отговор на промяната у вас. На вас ви омръзна ролята на жестока дама — скучна роля, повярвайте ми, и недостойна за вашите дарби. Ако бях жена и притежавах вашата хубост и грация, Климен, не бих се унижавал да ги използвам като нападателно оръжие.

— Хубост и грация! — повтори тя с престорена шеговита изненада. Ала това смекчи кокетката. — И кога сте открили тази хубост и грация, мосьо Скарамуш?

Той я погледна за миг, сякаш да прецени живата ѝ красота, възхитителната ѝ женственост, които така непреодолимо го бяха привлекли от самото начало.

— Една сутрин, когато ви видях да репетирате любовна сцена с Леандър.

Той долови изненадата, която пробегна в очите ѝ, преди да я скрие под отпуснатите клепачи от прекалено настойчивия му поглед.

— Ами че това беше, когато ме видяхте за първи път.

— Не съм имал случай да забележа обаянието ви по-рано.

— Вие искате да повярвам твърде много — каза тя, но тонът сега бе по-мек, отколкото преди.

— Тогава не ще искате да ми повярвате, ако ви призная, че именно тази грация и красота определиха съдбата ми същия ден, като ме накараха да се присъединя към трупата на баща ви.

Тези думи спряха за миг дъха ѝ. Не можеше да става вече и дума да намери отдушник за яда си. Ядът беше съвсем забравен.

— Но защо? С какво намерение?

— С намерението някой ден да ви помоля да станете моя жена.

Тя спря, стресната, и обърна лице към него. Погледът ѝ срещна неговия без стеснение този път: в очите ѝ имаше сковаващ блясък, лека руменина обагри бузите ѝ. Тя го подозираше в непростима подигравка.

— Не сте ли много бърз? — попита го тя с раздражение.

— Да, бърз съм. Нима не сте го забелязали? Аз съм човек на внезапните решения. Вижте какво направих аз от трупата Бине за по-малко от някакви си два месеца. Друг можеше да се труди цяла година и да не постигне половината от това. Трябва ли да бъда по-бавен в любовта, отколкото в работата? Би ли било логично да се очаква такова нещо? Аз се възпирах и обуздавах, за да не ви уплаша с прибързаността си. С това съм извършвал насилие спрямо чувствата си, особено като прибягвах до същото студено равнодушие, с което бяхте решили да се държите с мен. Аз чаках... ах, толкова търпеливо, докато ви омръзне това жестоко отношение.

— Вие сте изумителен човек — каза тя съвсем безизразно.

— Вярно е — съгласи се Андре-Луи. — Единствено убеждението, че не съм банален, ми позволяваше да храня известна надежда.

Машинално и сякаш по някакво мълчаливо съгласие те продължиха пътя си.

— И аз ви моля да си вземете бележка — добави той, — когато се оплаквате, че съм бил много бърз; в края на краищата досега още нищо не съм поискал от вас.

— Как така? — попита тя намръщено.

— Аз само ви разказах за надеждите си. Не съм чак толкоз бърз да ви попитам веднага дали мога да ги осъществя.

— Бога ми, това е благо разумно — забеляза девойката хапливо.

— Разбира се.

Това, което я изкарваше от търпение, бе самообладанието му, затова тя измина краткия остатък от пътя в мълчание и засега разговорът остана недовършен.

Но същата вечер, след като се нахраниха, стана така, че когато Климен се готвеше да се оттегли да спи, Андре-Луи и тя бяха сами в стаята на горния етаж, която баща ѝ държеше запазена само за своите хора. Трупата Бине, както виждате, се издигаше в обществото.

Когато Климен стана, за да се прибере в спалнята си, Скарамуш също стана, за да ѝ запали свещта. Стиснала я в лявата си ръка, тя му протегна дясната — дълги, тънки бели пръсти на меко закръглена, гола до лакътя ръка.

— Лека нощ, Скарамуш — каза тя, но тъй меко, тъй нежно, че му се спря дъхът, както стоеше загледан в нея с пламнали черни очи.

За миг той остана тъй, сетне пое крайчеца на пръстите ѝ, стисна ги и като се наведе над ръката, притисна устни към нея. След това погледна девойката пак. Необикновената и женственост го зовеше, приканваше го, покоряваше му се. Лицето ѝ бе бледо, очите ѝ блестяха, странна усмивка играеше на приотворените устни, а гърдите се повдигаха бурно и издаваха докрай чувствата ѝ.

Без да изпуска ръката ѝ, Андре-Луи я притегли към себе си. Тя се остави без съпротива. Той взе свещта от нея и я остави върху бюфета, до който стояха. В следващия миг крехката ѝ гъвкава снага се озова в прегръдките му — младежът целуваше Климен и повтаряше полугласно името ѝ, като да беше молитва.

— Жестока ли съм сега? — попита го тя задъхана. Вместо отговор той я целуна пак. — Ти ме направи жестока, защото не искаше да видиш — добави тя шепнешком.

В този миг вратата се отвори и мосьо Бине влезе, за да насити бащинския си поглед с това крайно непристойно държане на дъщеря си.

Той замръзна на място, без да сваля от тях очи, докато двамата съвсем спокойно се пуснаха с толкова голямо самообладание, че не можеше да бъде естествено.

— Какво значи това? — рязко попита мосьо Бине, смаян и дълбоко възмутен.

— Нима има нужда да се обяснява? — попита Скарамуш. — Не говори ли то само за себе си... красноречиво? Това значи, че Климен и

аз сме си наумили да се оженим.

— А няма ли значение какво може да си наумя аз?

— Естествено. Но вие не бихте могли да проявите нито лошия вкус, нито лошото чувство да ни изправите пред някоя пречка.

— Смятате, че то се разбира от само себе си? Да, това е вашият начин да бъдете сигурен: да приемате, че нещата се разбират от само себе си. Но въпросът за дъщеря ми не се разбира от само себе си. Аз имам много определени намерения по отношение на дъщеря си. Вие извършихте много недостойно нещо, Скарамуш. Вие злоупотребихте с доверието ми към вас. Много съм ви сърдит.

Той се търколи напред с тромавата си и въпреки това странно безшумна походка. Скарамуш се обърна към девойката и с усмивка ѝ подаде свещта.

— Ако ни оставиш насаме, Климен, аз ще поискам ръката ти от твоя баща както се следва.

Тя изчезна малко развълнувана, още по-хубава поради смесеното чувство на смущение и плахост. Скарамуш затвори вратата и се обърна към вбесения мосьо Бине, който се беше отпуснал на едно кресло пред неголямата маса — обърна се към него с току-що изявеното намерение да поиска ръката на Климен както се следва. И ето как го направи:

— Драги татко — каза той, — аз ви поздравявам. Това положително ще значи Комеди Франсез за Климен, и то доста скоро, а вие ще блестите в отражението от нейната слава. Като баща на мадам Скарамуш може още повече да се прочуete.

Бине с бавно посиняващо лице го разкъсваше с очи, онемял от изумление. Гневът му беше още по-голям поради унизителната увереност, че каквото да каже или направи, този несломим човек ще го подчини на волята си. Най-последно езикът му се развърза.

— Вие сте проклет пират! — изкрещя той дрезгаво и тупна по масата с подобния на шунка юмрук. — Пират! Първо пристигате и заграбвате половината от законната ми печалба, а сега искате да отвлечете дъщеря ми! Но човек да не съм, ако я дам на един безсрамен, безимен мошеник като вас, когото вече очаква бесилка!

Скарамуш дръпна шнура на звънеца, без ни най-малко да се смути. Той се усмихваше. Бузите му бяха поруменели, очите блестяха. Беше много доволен от живота тази вечер. Наистина дължеше доста на мосьо дьо Ледигиер.

— Бине — заговори той, — забравете поне веднъж, че сте Панталоне и се дръжте като симпатичен, дружелюбен тъст, който си е осигурил зет с изключителни достойнства. Ще прием бутилка бургундско за моя сметка и това ще бъде бутилка от най-хубавото бургундско, каквото може да се намери в Редон. Успокойте се, за да ѝ отдадете дължимото внимание. Дразненето на жлъчката неминуемо накърнява изтънчените вкусови възприятия.

---

[1] Мека — свещеният град на мохамеданите, тука — предмет на стремежи и мечти. ↑

VII ПОКОРЯВАНЕТО НА НАНТ

Трупата Бине откри гастролите си в Нант, както можете да узнаете от запазилите се броеве на „Курие Нанте“, на Сретение господне^[1] с „Les Fourberies de Scaramouche“. Но те не дойдоха в Нант, както бяха досега отивали в малките селца и провинциални градчета, без да известят за себе си, като се осланяха единствено на парадното шествие при влизането си, за да привлекат вниманието на хората. Андре-Луи бе заимствувал нещичко от търговските похвати на Комеди Франсез. Водейки работата тиранично по свой собствен маниер, беше поръчал в Редон да се напечатат афиши и четири дена преди пристигането на трупата в Нант тези афиши бяха разлепени пред театър Фейдо и навред из града и понеже все още бяха доста необичайно явление за времето си, привлякоха голямо внимание. Бе поверил тази работа на един от най-новите членове на трупата, схватлив младеж на име Баск, като го изпрати там с тази цел преди трупата.

Можете сами да видите един от тези афиши в музея Карнавалe^[2]. В него актьорите са посочени само със сценичните им имена, с изключение на мосьо Бине и дъщеря му, а поради факта, че този, който играе Тривлен^[3] в една пиеса, се появява като Табарен^[4] в друга, трупата изглежда най-малко един и половина пъти по-голяма, отколкото е била в действителност. Афишът съобщава, че актьорите ще открият гастролите с „Les Fourberies de Scaramouche“, последвана от още пет пиеси, на които изброява заглавията, и от други, неупоменати, които също щели да бъдат прибавени, в случай че посещението на гражданите от бележития и просветен град Нант насърчи трупата Бине да продължи гастролите си в театър Фейдо. Афишът подчертаваше особено много, че това е трупа импровизатори от старата италианска школа — нещо невиждано във Франция от половин век, — и призова нантската публика да използва случая да види изтъкнатите артисти, които ще съживят за нея очарованието на Комедия дел арте. Тяхното посещение в Нант — гласи по-нататък афишът — предхожда

отиването им в Париж, където възнамерявали да хвърлят ръкавица на актьорите от Комеди Франсез и да покажат на света колко по-високо стои изкуството на импровизатора от изкуството на актьора, който зависи от автора за всяка своя дума и който поради това повтаря едно и също нещо всеки път, когато играе в дадена пиеса.

Това е дързък афиш и неговата дързост изкара и малкото ум, останал на мосьо Бине след бургундското вино, с което можеше да си позволи да злоупотребява тези дни. Той бе оказал най-яръстна съпротива. Част от нея Андре-Луи обори, на друга част не обърна внимание.

— Признавам, че е дързък — каза Скарамуш. — Но на вашите години би трябвало да знаете, че на този свят нищо друго не печели така, както дързостта.

— Забранявам го, забранявам го без всякакви уговорки! — настоя мосьо Бине.

— Знаех, че ще го забраните. Също както зная, че скоро ще ми бъдете много благодарен, дето не съм ви послушал.

— Вие искате да ни докарате до катастрофа!

— Аз искам да ви докарам до успех. Най-лошата катастрофа, която може да ви постигне, е да се видите пак в пазарищните помещения на селата, от които ви избавих. Ще ви заведе и в Париж напук на самия вас. Оставете тази работа на мен.

И излезе, за да се занимае с печатането. И приготвленията му не свършиха само с това. Той написа пикантна статия за превъзходството на Комедия дел арте и възкресяването ѝ от трупата импровизатори на големия артист Флоримон Бине. Бине не се казваше Флоримон, той се казваше само Пиер. Но Андре-Луи притежаваше голямо чувство за театралното. Тази статия беше разширена разработка на казаното в афишите и той склони Баск, който имаше роднини в Нант, да използва цялото влияние, което можеше да упражни, и да даде колкото можеше подкупи, за да осигури напечатването на тази статия в „Курие Нанте“ един-два дена преди пристигането на трупата Бине.

Баск сполучи, а като се вземат под внимание несъмнените литературни достойнства и интересното съдържание на статията, в това няма нищо чудно.

И така Бине и трупата му се появиха през първата седмица на февруари в град, който вече ги очакваше. Мосьо Бине искаше да влязат

в града по обичайния начин — облечени с костюми, с биене на тъпани и звън на чинели. Но Андре-Луи се възпротиви на това по най-непреклонен начин.

— Така само ще покажем колко сме бедни — каза той. — Вместо това ще се промъкнем в града незабелязано и ще възбудим въображението на публиката.

Стана както искаше той, разбира се. Мосьо Бине, изтощен вече от борбата срещу силната воля на този млад мъж, бе съвършено неспособен да спори сега, когато Климен се оказа в съюз със Скарамуш, добави своята настойчивост към неговата и се присъедини към осъждането на бавните и назадничави похвати на баща си. Метафорично казано, мосьо Бине вдигна ръце, прокълна деня, в който бе приел този младеж в трупата си и се остави да го влачи течението. Беше убеден, че накрая ще се удави. Междувременно предпочиташе да удавя яда си в бургундско вино. Бургундско поне имаше колкото иска. Никога в живота си не бе се радвал на такова изобилие от бургундско. Може би в края на краищата положението не беше чак толкова лошо, колкото си го представяше. Идваше му на ум, че в крайна сметка за бургундското трябва да бъде благодарен на Скарамуш. И тъй, със страх пред най-лошото, се надяваше на най-доброто.

А всичко беше във висша степен най-лошото, от което се беше страхувал, докато чакаше зад кулисите, когато завесата се вдигна за това тяхно първо представление в театър Фейдо, пред зала, почти пълна с публика, чието любопитство е било достатъчно добре възбудено от предварителната реклама.

Макар сценарият на „Les Fourberies de Scaramouche“, очевидно да не се е запазил, ние все пак знаем от „Изповедите“ на Андре-Луи, че действието започва с Полишинел в ролята на арогантен и ужасно ревнив любовник, който подлъгва прислужницата Коломбина да шпионира господарката си Климен. Той започва с ласкателства, но когато не сполучва с това пред дръзката Коломбина, която обича ласкателите да бъдат поне привлекателни и да отдават дължимото на пикантните ѝ прелести, свирепият гърбав нехранимайко преминава към заплахи за страшно отмъщение, ако тя го издаде и не изпълни безусловно исканото от него; той пак не успява, прибегва в края на краищата до подкуп и след като дава доста парички на използващата положението Коломбина, сполучва с тези средства да осигури

съгласието ѝ да шпионира Климен и да му донася за поведението на господарката си.

Двамата изиграха тази сцена добре, подпомогнати може би от своята нервност пред такива представителни слушатели. Полишинел беше пълно олицетворение на свирепост, презрение и настойчивост. Коломбина — самото нахално равнодушие пред неговото ласкателство; подиграваше му се за заплахите му и с изтънчено лукавство изнуди от него възможния максимум, когато се стигна до взимане на подкуп. Смях пробягваше сред публиката и обещаваще успех. Но мосьо Бине, треперещ зад кулисите, не чуваше гръмогласния кикот на селските зрители, пред които бяха играли досега, и страховете му нарастваха все повече.

После, едва Полишинел излезе през вратата, и Скарамуш се вмъкна през прозореца. Това бе ефектно появяване, изпълнявано по грубоватото комичен начин, който караше хората да реват от смях. Но този път не беше така. Когато размишляваше в леглото си тази сутрин, Скарамуш реши да се представи в съвсем друга светлина. Щеше да остави всичко грубо, цялата обикновена палячовщина, която предизвикваше възторг у простоватите им досегашни зрители, и да постигне желанния ефект с финес. Щеше да представи комично хитър измамник, сдържан, с известно чувство за собствено достойнство, с маска на пълна сериозност, изричащ репликите си сякаш без да съзнава хумора, който е възнамерявал да вложи в тях. Така, при все че можеше да не го разберат и открият толкова скоро, зрителите щяха да го харесат още повече накрая.

Верен на това решение, сега той играеше ролята си като приятел и платен съюзник на чезнещия от любов Леандър, заради когото е дошъл да научи нещо ново за Климен и използва случая да спечели почва в любовната си интрига с Коломбина и кроежите си по отношение богатството на Панталоне. Беше си позволил и известна свобода в традиционния костюм на Скарамуш: накарал да прорежат черния жакет и панталони с червени клинове и да скроят жакета потесен, а ла Анри III. Общоприетата черна кадифена шапчица беше заместил с коническа шапка с вдигната нагоре периферия и снопче пера от лявата страна; беше изоставил китарата.

Мосьо Бине с отчаяние чакаше да чуе гръмливото кикотене, което обикновено посрещаше появата на Скарамуш, и ужасът му стана

още по-голям, когато не го чу. И тогава започна да долавя нещо обезпокояващо и необикновено в държането на Скарамуш. Съскащият чуждестранен изговор беше останал, но я нямаше грубата необузданост, която бяха обичали техните зрители.

Той закърши ръце в отчаяние и възкликна:

— Всичко е свършено! Този човек ни разори! Така ми се пада на мен, глупака, като съм му позволил да вземе всичко в свои ръце!

Но Бине горчиво се лъжеше. Това започна да му става ясно, когато след малко сам той излезе на сцената и намери публиката наострила слух, забеляза усмивка на тихо одобрение на всяко гледащо нагоре лице. Ала едва когато гръм от ръкопляскания посрещна падането на завесата в края на първото действие, той се почувствува съвсем сигурен, че ще ги оставят да си отидат по живо, по здраво.

Ако ролята на Панталоне в „Les Fourberies“ не беше роля на несръчен, плашлив стар идиот, Бине щеше да я провали със страховете си. Но понеже беше такава, самите тези опасения преувеличиха колебанието и почудата, които представляваха същината на ролята, и допринесоха за успеха. А това беше успех, който категорично оправда целия предварителен шум, вдигнат под натиска на Скарамуш.

За самия Скарамуш този успех бе отбелязан не само от публиката. В края на пиесата той бе тържествено посрещнат от другарите си, събрали се в актьорската стая на театъра. Неговата дарба, находчивост и енергия за няколко седмици ги бяха издигнали от куп скитаци шарлатани в труппа уважаващи себе си първокласни актьори. Те признаха това възторжено в речта, произнесена от Полишинел, който добави и това признание на способностите на Скарамуш, че както бяха покорили Нант, така щели да покорят и света под негово ръководство.

Във въодушевляването си те малко пренебрегнаха чувствата на мосьо Бине. Той бе вече достатъчно уязвен от незачитането на всяко негово желание, от съзнанието за слабостта му, когато се опълчеше против Скарамуш. И при все че беше търпял този постепенен процес на узурпиране на властта, понеже всеки негов стадий се придружаваше от по-големи печалби за самия него, дълбоко в душата си таеше негодувание, което задушаваше всяка искрица благодарност, дължима на съдружника му. Тази вечер нервите му бяха подложени на изтезания и той бе понесъл адските мъки на страхове, вината за които изцяло

приписваше на Скарамуш с такова ожесточение, че дори крайният успех — постигнат почти по някакво чудо, ако се вземеха под внимание всички подробности — не можеше да оправдае съдружника му в неговите очи.

А сега да се види отгоре на всичко пренебрегнат от тази трупа — собствената негова трупа, която с толкова труд и време бе съставил и подбрал измежду способните хора, открити тук и там сред измета на обществото по градовете, — бе нещо, което събуди неговата жлъч и разпали озлоблението, дотогава само дрямало в него. Но колкото и силно да го беше обладала яростта, не го заслепи дотам, че да извърши глупостта да я издаде. Все пак да защити правата си в този час, бе належаща нужда, освен ако искаше да остане завинаги без всякакво значение за тази трупа, над която господарува дълги месеци преди този натрапник да дойде сред тях, за да напълни кесията му и да унищожи неговия авторитет.

Затова той излезе напред, след като Полишинел свърши. Гримът му помогна да замаскира непримиримите си чувства и той се престори, че се присъединява към приветствията, поднесени от Полишинел на скъпия му съдружник. Но го направи по начин, от който ставаше ясно, че каквото е правил Скарамуш, направил го е по благоволенieto на мосьо Бине и че във всичко ръководна роля е изиграла ръката на мосьо Бине. Като се присъединяваше към Полишинел, той искаше да поблагодари на Скарамуш горе-долу както един феодал изказва благодарност на своя управител за прилежната му служба и грижливо изпълнените заповеди.

Това нито излъга трупата, нито донесе облекчение на самия него. Всъщност съзнанието за безплодността на този опит само изостри ожесточението му. Но то поне спасяваше неговата репутация и го избавяше от пълно обезличаване — него, техния шеф.

Да се каже, както го казах аз, че приветствието му не ги излъга, е може би твърде много, но то ги излъга поне по отношение на неговите чувства. След като го извиниха негласно за намеците, с които приписваше всичките заслуги на себе си, те повярваха, че в душата си е изпълнен с признателност, както и те. Това убеждение споделяше и самият Андре-Луи, който в краткия си отговор много топло му благодари и всъщност потвърди по внушителен начин претенциите, изказани от мосьо Бине.

А след това съобщи, че успехът им в Нант му е още по-приятен, понеже правел достижимо почти веднага най-горещото желание на неговото сърце — да направи Климен своя съпруга. Това било щастие, за което, както трябвало пръв да признае, той бил съвсем недостоен. То щяло още по-близо да го свърже с добрия му приятел мосьо Бине, комуто дължал всичко, каквото постигнал за себе си и за тях. Съобщението бе посрещнато с радост, защото театралният свят обича любовника не по-малко, отколкото го обичат по-висшите кръгове. Затова групата бурно приветствува щастливата двойка с изключение на нещастния Леандър, чиито очи станаха по-печални от всеки друг път.

Актьорите представляваха щастливо семейство тази вечер горе в стаята си в хана на Ке ла Фос — същия хан, от който Андре-Луи бе потеглил преди няколко седмици да изиграе съвсем различна роля пред нантската публика. И все пак дали е била чак толкова различна, чудеше се той! Не е ли бил своеобразен Скарамуш, повърхностно убедителен и правдоподобен, който мамеше народа, цинично го заблуждаваше с мнения, които не бяха негови? Имаше ли изобщо нещо изненадващо, че е успял да спечели тъй бързо такъв блестящ успех като комедиант? Не беше ли това наистина всичко, каквото е бил винаги, за което е бил предопределен от природата?

На другата вечер те играха „Свенливиият любовник“ пред пълна зала благодарение на пръснатата се слава за техния дебют и постигнатият в понеделник успех бе затвърден. В сряда дадоха „Фигаро-Скарамуш“, а в четвъртък сутрин „Курие Нанте“ излезе със статия на повече от една колона, възхваляваща тези блестящи импровизатори, за които се говори, че съвсем са засрамили обикновените декламатори на заучени роли.

Андре-Луи, който прочете вестника на закуска и никак не се съмняваше във верността на това твърдение, се засмя вътрешно. Новостта на представленията им, претенциозността, с която ги беше прикрил, чудесно ги бе излъгала. Той се обърна да поздрави Бине и Климен, които влязоха в този миг. И размаха вестника над главата си.

— Въпросът е решен — заяви той, — оставаме в Нант до Великден.

— Така ли? — попита кисело Бине. — Вие решавате всичко, драги.

— Прочетете го сам — И Андре-Луи му подаде вестника.

Мосьо Бине прочете статията навъсено. Остави мълком вестника на масата и съсредоточи вниманието си върху закуската.

— Имах ли право, или не? — попита Андре-Луи, който намираше поведението на мосьо Бине малко озадачаващо.

— За кое?

— За идването в Нант.

— Ако не бях мислил така, нямаше да дойдем — каза Бине и пристъпи към ядене.

Андре-Луи изостави тази тема, учуден.

След закуска той и Климен излязоха да се поразходят по кейовете. Беше ясен слънчев ден и не толкова студен, както последните дни. Коломбина нетактично се присъедини към тях, когато тръгнаха, макар положението да се пооправи, понеже Арлекин изтича подире им и се лепна за нея.

Андре-Луи, крачейки напред с Климен, заговори за това, което занимаваше най-много мислите му в момента:

— Баща ти се държи много странно с мен. Може почти да се рече, че е станал изведнъж враждебен.

— Така ти се струва — каза тя. — Татко ти е много благодарен, както и цялата трупа.

— Всичко друго, но не и благодарен. Той е разярен против мен и мисля, че зная причината. Не я ли знаеш и ти? Не се ли сецаш?

— Не, наистина не мога да се сетя.

— Ако беше моя дъщеря, Климен, каквато, слава богу, не си, щях да се чувствавам много огорчен от човека, който би те отнел от мен. Бедният стар Панталоне! Той ме нарече пират, когато му казах, че имам намерение да се оженя за теб.

— Бил е прав. Ти си много смел грабител, Скарамуш.

— Такъв ми е характерът — отговори той. — Баща ти вярва, че актьорите му трябва да играят на сцената ролите, които подхождат на истинския им темперамент.

— Да, ти вземаш всичко, каквото поискаш, нали? — Тя го погледна наполовина с обожание, наполовина със свян.

— Ако имам възможност — каза Андре-Луи. — Аз изтръгнах от него съгласието за женитбата ни. Изобщо не дочаках да ми го даде. Всъщност, когато ми отказа, аз му го грабнах и само да се опита сега да си го вземе обратно. Мисля, че това най-много го възмуцава.

Климен се изсмя и започна оживено да му разправя нещо в отговор. Но той не чу нито дума. През голямото движение на кея към тях се приближи екипаж, горната половина на който беше почти изцяло от стъкло. Беше запрегнат с два великолепни дорести коня, карани от кочияш с разкошна ливрея.

В екипажа, сама, седеше слаба млада девойка, загърната с манто от рисова кожа и с нежно, хубаво лице. Седеше наведена напред, с леко отворени устни и очи, които поглъщаха Скарамуш, докато не привлякоха погледа му. Когато това стана, изненадата го накара рязко да се закове втрещен на място.

Климен, прекъснала се насред изречението, сепната от внезапното му спиране, го подръпна за ръкава:

— Какво ти е, Скарамуш?

Но той не направи опит да ѝ отговори, а в този миг кочияшът, комуто дребната дамичка бе вече дала знак, спря колата досам тях. В блестящия мизансцен на тази каляска с гербове на вратичките, с внушителния кочияш и с лакея с бели чорапи, който незабавно скочи долу при спирането на колата, изящната ѝ пътничка се видя на Климен като някоя принцеса от вълшебна приказка. А тази принцеса се наведе напред със светнали очи и пламнали бузи и протегна на Скарамуш облечената си с ръкавица ръка.

— Андре-Луи! — повика го тя.

А Скарамуш пое ръката на това високопоставено създание, също както би поел ръката на самата Климен, и с очи, в които се отрази нейната радост, и глас, в който се откликна нейната ликуваща изненада, се обърна към нея интимно на малкото име, също както се бе обърнала към него тя:

— Алин!

---

[1] Сретение господне — донасянето на младенеца Исус, според Мойсеевия закон, в храма; празнува се на 2 февруари. ↑

[2] Карнавал — историческа сграда в Париж, сега градски музей. ↑

[3] Тривлен (Баладин) — герой от стария итал. театър, шут; тук противопоставен на герой от френския народен театър. ↑

[4] Табарен (около 1584–1626 или 1633) — френски фарсов актьор, играл в народен площаден театър. Традициите на неговото

изкуство оказали влияние върху Молиер. ↑

VIII МЕЧТАТА

— Вратата! — заповяда Алин на лакея. — Качи се тука, до мен — заповяда тя и на Андре-Луи на един дъх.

— Един миг, Алин.

Той се обърна към другарката си, стъписала се от изумление, и към Арлекин и Коломбина, които тъкмо ги настигнаха, за да споделят изумлението на Климен.

— Ще ми позволиш ли, Климен? — каза той задъхано. Но това беше по-скоро изявление, отколкото въпрос. — За щастие не си сама. Арлекин ще се погрижи за теб. Ай агевиог, до обед.

С тези думи той скочи в каляската, без да дочака отговора. Лакеят затвори вратичката, кочияшът изплющя с камшика, царствената каляска се отдалечи по кея и остави тримата комедианти да гледат подире ѝ със зяпнала уста. Сетне Арлекин се изсмя:

— Предрешен принц е този наш Скарамуш!

Коломбина изпляска с ръце и блесна с едрите си зъби:

— Какъв роман е това за теб, Климен! Чудесно!

Бръчките се разгладиха по челото на Климен. Негодуванието се смени с объркване.

— Но коя е тя?

— Негова сестра, разбира се — каза съвсем определено, Арлекин.

— Негова сестра? Откъде знаеш?

— Знам какво ще ти каже, когато се върне.

— Но защо?

— Защото не би му повярвала, ако ти кажеше, че е негова майка.

След като изпратиха каляската с поглед, те продължиха безцелно в същото направление. А в колата Алин разглеждаше Андре-Луи със сериозен поглед, леко стиснати устни и малка бръчица между тънките вежди.

— Ти си се събрал с чудновата компания, Андре — беше първото нещо, което му каза. — Или погрешно мисля, че дамата с тебе беше

мадмоазел Бине от театър Фейдо.

— Не си сгрешила. Но нямах представа, че мадмоазел Бине е вече толкова прочута.

— О, ако мислиш за това... — Алин сви рамене, тонът ѝ бе съвсем пренебрежителен. Тя обясни: — Работата е просто там, че бях снощи на представлението. Стори ми се, че я познах.

— Била си снощи във Фейдо? Пък аз не те видях!

— И ти ли си бил там?

— Дали съм бил там! — въздъхна Андре. Но се пресече и рязко промени тон. — О, да, бях там — каза той с колкото можеше по-голямо равнодушие, обзет изведнъж от нежелание да признае, че така драговошно е паднал до низини, които тя вероятно смята за недостойни, и благодарен, че гримът на лицето и преправянето на гласа се бяха оказали непроницаеми дори за човек, който го познава така добре.

— Разбирам — промълви тя и стисна устни малко повече.

— Но какво разбираш?

— Редките прелести на мадмоазел Бине. Естествено е, че ще бъдеш в театъра. Ти го изрази много ясно с тона си. Знаеш ли, че съм разочарована от теб, Андре? Може да е глупаво от моя страна; предполагам, че то издава несъвършеното ми познаване на силния пол. Аз зная, че повечето млади светски мъже намират нещо непреодолимо привлекателно у същества, които се излагат за показ на сцената. Но не очаквах, че ти ще подражаваш маниерите на светските мъже. Била съм достатъчно глупава да си въобразявам, че си по-друг; по-право, че стоиш над такива банални слабости. За мен ти беше донякъде идеалист.

— Направо ласкателство!

— Сега го съзнавам. Ти ме заблуди. Ти говореше толкова много за някакъв морал, философствуваше с такава лекота, че се излъгах. Всъщност двуличието ти беше дотолкова съвършено, че аз изобщо не съм го подозирала. С твоята актьорска дарба, чудя се, че не си се присъединил към трупата на мадмоазел Бине.

— Аз се присъединих — каза Андре-Луи.

Направо му се наложи да ѝ го каже, да избере по-малката от двете злини, пред които го бе изправила.

И видя на лицето и да се изписва съмнение, сетне смайване и най-последно отвращение.

— Разбира се — каза тя след дълго мълчание, — това ти предлагаше предимството да бъдеш по-близо до твоята чародейка.

— Това беше само една от подбудите. Имаше и друга. Когато се видях принуден да избирам между сцената и бесилката, аз проявих невероятната слабост да предпочета първото. Това беше съвсем недостойно за човек с моите възвишени идеали, но... какво да правя? Както и другите идеолози, намирам, че е по-лесно да проповядваш, отколкото да прилагаш на практика. Да спра ли колата и те лиша от заразата на гнусната ми личност? Или да ти разкажа как стана всичко това?

— Разкажи ми първо как стана. След това ще решим.

Той ѝ разправи как срещнал трупата на Бине и как войниците от охраната го накарали да направи откритието, че сред трупата може със сигурност да се укрие, докато стихнат преследването и гонението. Обяснението стопи ледената ѝ студенина.

— Бедничкият ми Андре, защо не ми каза всичко това веднага?

— Първо, ти не ми даде възможност; второ, боях се да не те отвратят с картината на моето падение.

Алин прие тези думи сериозно.

— Но защо е било нужно? И защо не ми обади, както те бях молила, къде се намираш?

— Мислих си за това дори вчера. Двоумях се по няколко причини.

— Предполагал си, че за нас ще е оскърбително да узнаем какво правиш?

— Предпочитах да ви изненадам с величието на последните си постижения.

— О, ти ще станеш велик актьор? — Тя не криеше презрението си.

— Това не е изключено. Но много повече бих искал да стана велик писател. Няма защо да се подсмиваш. Цял свят се гордее, че познава такива личности като Бомарше и Шение.

— И ти се надяваш да станеш като тях?

— Надявам се да ги надмина, макар и да признавам, че те са ме научили как да направя първите си стъпки. Как ти се видя пиесата

снощи?

— Беше забавна и добре замислена.

— Позволи ми да ти представя автора.

— Ти ли? Но нали това е трупа импровизатори!

— Дори импровизаторите имат нужда от автор, който да им пише сценарии. Това е всичко, каквото пиша засега. Скоро ще пиша пиеси по модерния начин.

— Ти се лъжеш, бедничкият ми Андре. Снощната пиеса щеше да бъде едно голямо нищо без актьорите. Имаш късмет с твоя Скарамуш.

— Между нас казано... мога да ти го представя.

— Ти Скарамуш? Ти? — Тя се обърна да го изгледа в лицето, Андре-Луи се усмихна с тази усмивка със стиснати устни, от която на бузите му се образуваха бръчки, подобни на цепнатини, и кимна.

— И аз не те познах!

— Благодаря ти за комплимента. Ти си представи, разбира се, че аз поставям и свалям декорите. А сега, след като знаеш всичко за мен, какво ще ми кажеш за Гаврийак? Как е кръстникът ми?

Той бил добре, каза му тя, все още дълбоко възмутен от Андре-Луи за измяната му, макар и да бил тайно загрижен за него.

— Ще му пиша днес, че съм те видяла.

— Хубаво. Пиши му, че съм добре и ми върви. Но не казвай нищо повече. Не му казвай с какво се занимавам. И той страда от известни предразсъдъци. Освен другото, то би могло да се окаже и непредпазливо. А сега въпросът, който изгарям от любопитство да ти задам, откакто съм се качил в колата ти. Защо си в Нант, Алин?

— На гости съм у леля ми, мадам дьо Сотрон. Именно с нея бях на пиесата снощи. Беше ни станало скучно в замъка, но сега положението ще се промени. Днес при госпожа леля ми ще дойдат няколко гости. Един от тях ще бъде мосьо дьо Ла Тур д'Азир.

Андре-Луи се намръщи и въздъхна.

— Чула ли си някога, Алин, как умря нещастният Филип дьо Вилморен?

— Да, каза ми го първо чичо ми, а после самият мосьо дьо Ла Тур д'Азир.

— Не ти ли помогна това да решиш въпроса за женитбата си?

— Как бих могла да го реша? Ти забравяш, че аз съм само една жена. Да не искаш да имам мнение за спорове между мъже по такива

въпроси?

— Защо не? Няма причина да не можеш. Толкова повече, че си чула двете страни. Защото кръстникът ми положително ти е казал истината. Ако не можеш да си съставиш мнение, то е, защото не искаш — Тонът му стана рязък. — Ти преднамерено затваряш очи пред справедливостта, която би могла да сложи край на твоята нездрава, неестествена амбиция.

— Прекрасно! — възкликна тя и го загледа с развеселен поглед, в който се криеше и още нещо. — Знаеш ли, че си почти смешен? Без да се изчервиш, изникваш от утайката на обществото, където те намерих, зарязваш тази девойка от театъра, която държеше под ръка, и идваш да проповядваш на мен.

— Дори да беше утайката на обществото, пак бих могъл да ти говоря от тяхната среда, за да те посъветвам поради уважението и предаността си, Алин — Той говореше много официално и сурово. — Но те не са утайката на обществото. Едно момиче от театъра може също да бъде честно и добродетелно, обаче една дама, която се продава, за да задоволи амбицията си, която превръща женитбата си в разменна монета срещу обществено положение, богатство и голяма титла, едва ли притежава такива добродетели.

Алин го гледаше, без да може да си поеме дъх. Беше пребледняла от гняв. Тя посегна към шнура на звънеца.

— Мисля, че ще е по-добре да те оставя да слезеш, за да можеш да се върнеш при театралната си кокотка и упражняваш с нея добродетелност и честност.

— Няма да говориш за нея така, Алин!

— Гледай ти, сега пък ще се ядосваме заради нея. Смяташ, че съм твърде деликатна? Смяташ, че би трябвало да говоря за нея като за една...

— Ако изобщо трябва да говориш за нея — прекъсна я той разгорещено, — ще говориш за нея като за моя жена.

Изумлението я накара да забрави яда си. Тя пребледня още повече.

— Боже мой! — промълви Алин и го изгледа с ужас. И веднага с ужас го попита: — Нима си женен... женен за тази...

— Още не съм. Но скоро ще бъда. И нека ти кажа, че това момиче, на което гледаш поради неосведоменост с презрение, е добро

и чисто като теб, Алин. Тя има бърз ум и дарба, които са я поставили, където е, и ще я заведат много по-далече. И притежава женственост, която ръководи вродения ѝ инстинкт при избора на другар.

Алин трепереше от ярост. Тя дръпна шнура.

— Ще слезеш още сега! — каза му гневно. — Да се осмелиш да направиш сравнение между мен и тази...

— И моята бъдеща жена — прекъсна я Андре-Луи, преди да успее тя да изрече срамната дума, отвори си вратичката сам, без да дочака лакея, и скочи долу. — Предай поздравите ми на убиеца, за когото ще се омъжиш — добави той вбесен и затръшна вратата. — Карай! — заповяда той на кочияша.

Каляската продължи нагоре по Фобур Жиган и го остави да стои, където беше слязъл, и да се гърчи от гняв. Лека-полека, докато се връщаше към хана, ядът му стихна постепенно, както се успокояваше, започна да си обяснява нейното гледище и накрая ѝ прости. Не беше нейна грешката, че мислеше така. Полученото от нея възпитание е било такова, че я караше да гледа на всяка актриса като на уличница, също както я беше подготвило да гледа спокойно на предлагания ѝ чудовищен брак по сметка.

Когато стигна в хана, Андре-Луи завари трупата на трапезата. При влизането му неочаквано се възцари мълчание и той по неволя трябваше да предположи, че се е говорило за него. Арлекин и Коломбина бяха разправили надълго и нашироко приказката за този предрешен принц, грабнат с каляската на една принцеса и отвлечен от нея, без да пропуснат и най-малката подробност.

Климен седеше мълчалива и замислена, заета с това, което Коломбина бе нарекла неин роман. Явно нейният Скарамуш трябва да е свършено друг човек, не какъвто се беше представял досега — иначе тази великосветска дама и той нямаше да бъдат толкова интимни един с друг. Въобразила си, че той не е нещо повече от това, което вижда пред себе си, тя го беше обсебила. Сега щеше да бъде възнаградена за безкористната си обич.

Дори тайната враждебност на стария Бине към Андре-Луи се стопи пред това изумително откритие. Беше съвсем закачливо щипнал дъщеря си за ухото:

— Тъй, тъй, сигурно си прозряла през маската му, дете мое!

Тя потръпна с отвращение от това загатване.

— Не, не съм. Взимах го за това, което изглеждаше.

Бащата ѝ намигна тържествено и се изсмя:

— То се знае, че си го взимала така. Но както баща ти, който е бил някога човек от обществото, и ти си открила някаква тънка разлика между него и тези, с които лошият късмет те принуждаваше да живееш досега. Ти си знаела не по-зле от мен, че не може да е придобил това високомерно държане, този надменно заповеднически тон в някоя мухлясала адвокатска кантора и че приказките му едва ли звучат, а мислите му едва ли могат да бъдат като на един буржоа, за какъвто се представяше. И много хитро беше от твоя страна да го вържеш. Знаеш ли, че има още да се гордея с теб, Климен?

Тя се отдръпна, без да отговори. Мазното държане на баща ѝ я обиждаше. Скарамуш явно беше голям благородник, ексцентрик — ако искате така да го наречете, — но истински мъж и тя ще стане негова съпруга. Баща ѝ ще трябва да се научи да се държи с нея по-другояче.

Климен погледна любимия си със стеснение (някакво ново стеснение), когато той влезе в стаята, където обядваха. За първи път забеляза как гордо държи той главата си, с издадена напред брадичка, по този свой особен начин, и ѝ направи впечатление грацията, с която се движи — грация на човек, който на младини е имал учители по танци и фехтовка.

Стана ѝ почти болно, когато Андре-Луи се отпусна на стола и двамата с Арлекин си размениха по една закачка, както винаги, като равен с равен. И дори ѝ стана още по-обидно, че Арлекин, след като знаеше, каквото бе узнал, можеше да се държи с него със същата неподобаваща фамилиарност.

IX ПРОБУЖДАНЕТО

— Знаеш ли — каза Климен, — че аз чакам обяснението, което смятам, че ми дължиш?

Двамата бяха сами, продължаваха да седят на масата след обета, за който Андре-Луи беше закъснял, и Андре-Луи си пълнеше лулата. Напоследък, откакто се бе присъединил към трупата на Бине, беше добил навика да пуши. Останалите бяха излезли — едни да се поразходят, а други, като Бине и Мадам, сметнали за по-благоразумно да оставят младите насаме за обясненията, които неизбежно трябваше да последват. Това бе предположение, което Андре-Луи не споделяше. Той запали огънче и без да бърза, го поднесе към лулата, свъси чело и помрачня.

— Обяснение ли? — попита той в следващия миг и я загледа. — Но за кое?

— За това как ни измами... как измами мен.

— Не съм мамил никого — увери я той.

— Искаш да кажеш, че просто си мълчал и че мълчанието не е измама. Но да премълчаваш пред бъдещата ти жена факти, отнасящи се до самия теб и истинското ти положение в живота, е също измама. Не е трябвало да се представяш за обикновен провинциален адвокат, когато, разбира се, всеки можеше да види, че не си такъв. Може да е било много романтично, но... Най-после ще го обясниш ли?

— Разбирам — рече той и смукна от лулата. — Но ти грешиш, Климен. Аз не съм мамил. Ако има неща в моя живот, за които не съм ти разправял, то е било, защото не съм ги смятал за много важни. Но никога не съм те мамил и не съм се представял за нещо по-друго от това, което съм. Не съм нито повече, нито по-малко от това, за което съм се представял.

Тази упоритост започваше да я дразни и раздразнението пролича по очарователното и лице, прозвуча в гласа ѝ.

— Да! Ами тази фина благородна дама, с която си така интимен, която те отведе с каляската си и постъпи тъй безцеремонно спрямо

мен? Каква ти е тя?

— Нещо като сестра — отговори Андре-Луи.

— Нещо като сестра! — Климен бе възмутена. — Арлекин предрече, че ще кажеш така, но той се пошегува. Не беше много смешно. Още по-малко смешно е да го чуя от теб. Предполагам, че тя си има име, тази нещо като сестра?

— Разбира се, че си има. Казва се мадмоазел Алин дьо Керкадиу, племенница на Кентен дьо Керкадиу, господаря на Гаврийак.

— Охо! Достатъчно изискано име за твоята нещо като сестра! Каква сестра, приятелю?

За първи път, откакто се познаваха, той забеляза и изпита неприятно чувство от прокрадналата се вулгарност, свадливост в държането ѝ.

— По-точно щеше да е, ако бях казал нещо като предполагаема братовчедка по незаконна линия.

— Предполагаема братовчедка по незаконна линия! Що за роднинство е това? Бога ми, ти ме смайваш с точността на изразите си.

— Това трябва да се обясни.

— Откога ти го казвам. Но ти като че ли нямаш никакво желание да дадеш обяснение.

— О, не. Само че обясненията имат толкова малко значение. Но можеш да отсъдиш сама. Нейният чичо мосьо дьо Керкадиу е мой кръстник, а благодарение на това двамата с нея сме дружили от ранно детство. Много хора в Гаврийак вярват, че мосьо дьо Керкадиу е мой баща. Той наистина ме е отгледал от най-ранни години и изключително благодарение на него получих образованието си в „Луи льо Гран“. Аз му дължа всичко, каквото имам... или по-скоро всичко, каквото имах, понеже по своя собствена воля напуснах дома си и днес не притежавам нищо освен онова, което мога да си припечеля в театъра или другаде.

Климен седеше потресена и пребледняла от този жесток удар върху порасналата ѝ гордост. Да беше го казал дори вчера, то нямаше да ѝ направи никакво впечатление, не би имало съвсем никакво значение, днешната случка, ако беше станала след това, щеше само да го издигне в очите ѝ. Но дошло сега, след като въображението ѝ бе изтъкало за него толкова разкошно минало, след като тъй прибързано приетата на вяра негова високопоставеност беше накарала цялата трупа да ѝ завивда, след като е била в собствените си и в техните очи

издигната чрез женитбата си с него до положението на голяма дама, това признание я смаза и унижи. Нейният предрешен принц се оказа само едно бездомно незаконородено дете на провинциален благородник! Тя щеше да стане посмешница за всеки член на бащината ѝ трупа, за всички, които до същия този момент са ѝ завиждали за тази романтична щастлива случайност.

— Трябвало е да ми го кажеш преди — промълви девойката с глух глас, който тя едва сдържаше да не затрепери.

— Може да е трябвало. Но има ли това значение наистина?

— Дали има значение? — Тя потисна гнева си, за да му зададе друг въпрос: — Казваш, че, общо взето, се вярва този мосьо дьо Керкадиу да е твой баща. Какво точно разбираш под това?

— Това, което казвам. То е убеждение, което аз не споделям. За мене е може би въпрос на инстинкт. Освен това веднъж направо запитах мосьо дьо Керкадиу и получих от него отрицателен отговор. Може да е отговор, на който човек не би придал кой знае какво значение, като вземе предвид всички обстоятелства. Обаче никога не съм познавал мосьо дьо Керкадиу освен като изключително честен човек и бих се поколебал да не му повярвам... особено когато неговото изявление съвпада с моето инстинктивно чувство. Той ме увери, че не знаел кой е баща ми.

— А майка ти, или нея не я познава? — Тя се подиграваше, но Андре-Луи не го долови: Климен седеше гърбом към светлината.

— Той не пожела да ми открие името ѝ. Призна, че е много близка негова приятелка.

Девойката го стресна със смеха си и този смях не беше приятен.

— Много близка приятелка, можеш да бъдеш сигурен в това, глупак такъв. Какво име носиш?

Той сдържа надигналото се и у него възмущение, за да отговори на въпроса ѝ спокойно:

— Моро. Дали са ми го, както ми казаха, по името на бретонското село, където съм се родил. Но аз нямам право на него. Всъщност нямам име, освен ако то е Скарамуш, за което съм спечелил правото си. Тъй че, виждаш ли, скъпа — завърши той с усмивка, — съвсем с нищо не съм те измамил.

— Не, не. Сега ми е ясно — Тя се засмя невесело, сетне дълбоко пое дъх и стана. — Много съм уморена.

Андре-Луи веднага скочи на крака, олицетворение на самата загриженост. Но девойката с досада му махна да си седи:

— Смятам да си почина, докато стане време да вървим в театъра.

Климен се запъти към вратата с малко провлечени стъпки. Той скочи да ѝ отвори и тя излезе, без да го погледне.

Тъй кратката ѝ романтична мечта бе рухнала. Прекрасният фантастичен свят, който бе изградила в най-малки подробности през този последен час и над който съдбата трябваше да ѝ даде висшата власт да царува, лежеше разбит в краката ѝ, а отломките му се бяха превърнали в препятствия, които ѝ пречеха да си пробие път обратно до някогашното задоволство от Скарамуш такъв, какъвто беше.

Андре-Луи седеше в нишата на прозореца, пушеше и гледаше разсеяно оттатък реката, заинтригуван и замислен. Беше я шокирал. Фактът му беше ясен, но не и причината. Да си признае, че е човек без име, това едва ли би могло кой знае колко да му навреди в очите на девойка, израсла в подобна среда. И все пак без съмнение доста му навреди.

Там, все тъй потънал в размисъл, го откри половин час по-късно завърналата се Коломбина.

— Съвсем сам, ваше височество! — беше шеговитият и поздрав, който изведнъж хвърли светлина сред мрака в ума му. Климен е била разочарована в надеждите, които необузданото въображение на тези актьори бе внезапно изградило върху случката на срещата му с Алин. Бедното дете! Той се усмихна някак странно на Коломбина.

— Вероятно ще бъда сам известно време — каза той, — докато стане ясно на всички, че в края на краищата не съм принц.

— Не сте принц? Е, тогава херцог... или поне маркиз.

— Не съм дори и рицар, освен може би рицар на лесната печалба. Аз съм само Скарамуш. Всичките ми замъци са изградени във въздуха.

Разочарование помрачи живото добродушно лице.

— Пък аз си въобразих...

— Зная — прекъсна я Андре-Луи. — Там е бедата.

Той можа да прецени размерите на тази беда по държането на Климент тази вечер към светските господа, дошли в актьорската стая през антрактите да поднесат почитанията си на несравнимата изпълнителка на любовни роли. Досега ги беше приемала със

сдържаност, която налагаше благоприличие. Тази вечер беше безразсъдно весела, дръзка, почти необуздана.

Андре-Луи ѝ заговори за това внимателно, когато се прибираха заедно, и я посъветва да бъде по-благоразумна в бъдеще.

— Още не сме женени — отвърна му тя хапливо. — Почакай дотогава, сетне критикувай поведението ми.

— Вярвам, че няма да има причини за това тогава — каза той.

— Ти вярваш? Ах, да. Ти много лесно вярваш.

— Климен, аз те обидих. Прости ми.

— Няма значение — отвърна девойката. — Ти си това, което си.

Но и това все още не го обезпокои. Той хващаше откъде идва лошото ѝ настроение; разбираше, макар да не го одобряваше, и понеже го разбираше, прощаваше ѝ. Схващаше също, че лошото настроение се споделя и от баща ѝ, а това направо го забавляваше. Единственото чувство, което можа да породи у него пълното опознаване на мосьо Бине, бе търпеливо презрение. Колкото до останалите актьори от трупата, те бяха склонни да бъдат много мили със Скарамуш. Държаха се почти така, сякаш беше наистина паднал от високото положение, до което го бе издигнало собственото им въображение; или може би се държаха така, понеже виждаха как е подействувало върху Климен това падане от временното и въображаемо издигане.

Единствено Леандър правеше изключение. Привичната му меланхолия като че се беше разпръснала най-после и сега в очите му блестеше злобно удовлетворение, когато се спираха върху Скарамуш, когото продължаваше от време на време да нарича с хитра подигравка „ваше височество“.

На другото утро Андре-Луи почти не видя Климен. В това само по себе си нямаше нищо изключително, защото бе много зает пак с приготовленията за „Фигаро-Скарамуш“, който щяха да играят в събота. А също така въпреки многообразните си театрални задължения посвещаваше сега по един час всяка сутрин на уроци по фехтовка в една школа. Правеше го не само за да запълни една празнина в обучението си, но също (и главно), за да придобие повече грация и самоувереност на сцената. Тази сутрин откри, че го разсейват мисли и за Климен, и за Алин. И колкото да бе странно, Алин бе тази, която го смущаваше повече. Отношението на Климен му се струваше временно явление, на което не заслужаваше да се обръща сериозно внимание. Но

мисълта за поведението на Алин към него продължаваше да го измъчва, а още повече го мъчеше мисълта за възможния ѝ брак с мосьо дьо Ла Тур д'Азир.

Това го накара да си спомни самоналожената, но вече полузабравена от него мисия. Беше се похвалил, че ще накара гласа, който мосьо дьо Ла Тур д'Азир се беше помъчил да заглуши, да екне нашир и надлъж из страната. А какво направи след всичките тези хвалби? Разпали страстите на тълпите в Рен и на тълпите в Нант с думи, каквито може би щеше да използва бедният Филип, а след това, когато се видя преследван, побягна като псе, потърси убежище в първата колиба по пътя и там се спотаи и се отдаде на други неща — себични неща. Какъв контраст между обещанието и изпълнението!

Така си мислеше Андре-Луи със самопрезрение. А докато пропиляваше времето си, играеше Скарамуш и съсредоточаваше всичките си надежди върху стремежа скоро да стане съперник на такива личности като Шение и Мерсие, мосьо дьо Ла Тур д'Азир гордо шествуваше напред, без някой да му се изпречи на пътя, и правеше каквото си иска. Нямахше смисъл да се казва, че семето, което е посял, дава плод. Че исканията, които бе предявил високо в Нант за Третото съсловие, са били удовлетворени от мосьо Некер главно благодарение на броженията, породени от анонимната му реч. Това не беше негова работа, нито негова мисия. Не му влизаше в работа да се занимава с обновяването на човечеството, нито дори с обновяването на обществения строй във Франция. Неговата цел беше да се погрижи мосьо дьо Ла Тур д'Азир да плати най-скъпата цена за злото, което бе причинил на Филип дьо Вилморен. И чувството му за собствено достойнство не се повишаваше при мисълта, че опасността Алин да се омъжи за маркиза е истинската подбуда за неговата ненавист и спомена за дадения обет. Беше склонен (твърде несправедливо може би) да отхвърли като обикновено извъртане собствените си доводи, че не можел нищо да направи, че всъщност достатъчно било само да си покаже носа, за да бъде задържан и отведен в Рен, и да напусне окончателно сцената на този свят, като увисне на бесилката.

Не е възможно да чете човек тази част от неговите „Изповеди“, без да изпита към него известно съжаление. Човек долавя какво трябва да е било душевното му състояние. Долавя как е бил разяждан от толкова противоречиви чувства и ако има въображение, ще си даде

сметка също колко невъзможно е било да вземе някакво друго решение освен това, до което, както той твърди, стигнал — да тръгне в първия момент, когато разбере къде ще е най-полезно за истинската му цел да отиде.

Случи се така, че първият човек, когото видя, когато излезе на сцената този четвъртък вечер, беше Алин; вторият беше маркиз дьо Ла Тур д'Азир. Те седяха в една ложа отдясно, непосредствено до сцената. С тях имаше и други — особено биеше на очи една слаба възрастна блестяща дама, за която Андре-Луи предположи, че е контеса дьо Сотрон. Но в първите минути той не виждаше никого друго освен първите двама, които напоследък не излизаха от ума му. Видът на кой да е от тях щеше да го смути достатъчно много. Когато ги видя двамата заедно, малко остана да забрави защо е излязъл на сцената. Той се стегна и игра. Игра, както сам твърди, с необикновено дръзновение и никога през цялата му кратка, но забележителна кариера не е бил аплодиран толкова много.

Това бе първият удар тази вечер. Вторият дойде след второто действие. Когато влезе в актьорската стая, намери я претърпкана повече от друг път, а в дъното ѝ Климен, над която беше навел стройната си висока снага, с очи, приковани в лицето ѝ, и устни произнасящи някакви думи, стоеше мосьо дьо Ла Тур д'Азир. Тя беше напълно на негово разположение — привилегия, на която още не се беше радвал никой от светските мъже, имащи навика да идват зад кулисите. Тези по-незначителни господа бяха всички отстъпили пред маркиза, както чакалите отстъпват пред лъва.

Андре-Луи за миг впи поглед, поразен. Сетне, като се съвзе от изненадата, се зае да проучва критично маркиза. Прецени хубостта, изяществото и блясъка му, изтънченото му държание, пълното и непоклатимо самообладание. Но над всичко друго сложи изражението на черните очи, които пиеха прекрасното лице на Климен, и стисна устни.

Мосьо дьо Ла Тур д'Азир не обърна никакво внимание нито на него, нито на втренчения му поглед; нито пък, ако беше обърнал внимание, би познал кой го гледа изпод маската на Скарамуш; нито пък, от друга страна, и да беше познал, поне малко би се загрижил или разтревожил.

Андре-Луи седна настрана, в главата му цареше смут. След малко един превзет млад господин се обърна към него с някакъв въпрос и той си наложи да му отговори, както се очакваше от него. Понеже Климен бе така отделена от другите, а около Коломбина вече се тълпяха кавалери, по-незначителните посетители трябваше да се задоволят с Мадам и с мъжката половина от трупата. Мосьо Бине наистина беше център на весела група, която се заливаше от смях при духовитите му забележки. Той като че ли изведнъж се беше изтръгнал от мрачното настроение на последните два дена, беше прекрасно разположен и Скарамуш забеляза колко настойчиво плъзгаше поглед към дъщеря си и великолепия й кавалер.

Тази вечер Андре-Луи и Климен размениха ядни думи и ядните думи бяха изречени от Климен. Когато Андре-Луи отново и по-настойчиво поиска от годеницата си да бъде по-благоразумна и я помоли да внимава, когато насърчава авансите на такъв човек като мосьо дьо Ла Тур д'Азир, тя стана направо груба. Девојката го смая и зашемети със зловния свадлив тон и с още по-неочакваните си остри ругатни.

Той се помъчи да я увещае и най-после тя стигна до известно споразумение с него:

— Ако си се сгодил с мен само за да се изпречваш на пътя ми, колкото по-скоро сложим край на този годеж, толкова по-добре.

— Значи, ти не ме обичаш, Климен?

— Любовта няма нищо общо с това. Няма да търпи сляпата ти ревност. Едно момиче в театъра трябва да смята за свое задължение да приема почитанията на всички.

— Съгласен съм и в това няма нищо лошо при положение, че то не дава нищо в замяна.

С пребледняло лице и пламтящи очи тя се нахвърли отгоре му:

— Какво точно искаш да кажеш?

— Това, което искам да кажа, е ясно. Едно момиче в твоето положение може да приема всички поднасяни му почитания при положение, че ги приема с достойнство и равнодушие, които ясно да говорят, че няма намерение да подари в замяна никаква благосклонност освен благосклонната си усмивка. Ако е умно, ще гледа почитанията винаги да му се поднасят от обожателите колективно и никой от тях никога да не се ползува от предимството да

му говори насаме. Ако е умно, не ще насърчава, не ще подхранва никакви надежди, та да не се окаже някой ден непосилно за него да откаже осъществяването им.

— Какво? Как смееш?

— Аз познавам хората от моя кръг. И познавам мосьо дьо Ла Тур д'Азир — отговори ѝ той. — Той не знае какво е снизходителност, почти не знае какво е човечност; взима каквото пожелае, където и да го намери, без разлика дали му го дават доброволно, или не; човек, който пет пари не дава за нещастията, които сее по пътя на своите удоволствия; човек, който признава само един закон — силата. Помисли си за това, Климен, и се запитай не ти ли засвидетелствувам уважението си, когато те предупреждавам.

С тези думи той излезе, понеже чувствуваше, че ще се унижи, ако продължи да говори на тази тема.

Следващите дни бяха нещастни за него и поне за още един друг човек. Този друг беше Леандър, който изпадна в най-дълбоко унижение заради упоритото ухажване на Климен от мосьо дьо Ла Тур д'Азир. Маркизът не пропускаше нито едно представление: за него имаше постоянно запазена лежа и той неизменно идваше било сам, било с братовчед си мосьо дьо Шабрийан.

Следващия вторник Андре-Луи излезе сам рано сутрин. Беше в лошо настроение, разяждан от завладялото го чувство на унижение, и се надяваше да разведри ума си с една разходка. Когато сви от улицата към Плас дю Буфе, сблъска се с един слабичък господин с бледно лице, спретнато облечен в черно, с перука, вързана отзад с панделка, и кръгла шапка. Човекът се дръпна, когато го видя, и вдигна лорнета си, след това възкликна с глас, в който звучеше изумление:

— Моро! Къде, по дяволите, си се крил толкова месеца?

Беше Льо Шапелие, адвокатът, водачът на Литературния клуб в Рен.

— Зад полите на Мелпомена^[1] — каза Скарамуш.

— Не те разбирам.

— Не съм искал да ме разбереш. Какво ще кажеш за себе си, Исак? И какво ще кажеш за света, който като че ли се е спрял на едно място напоследък?

— Спрял се на едно място! — изсмя се Льо Шапелие. — Че къде си бил тогава? Спрял се на едно място! — Той посочи на другата

страна на площада кафене в сянката на мрачния затвор. — Хайде да отидем да пием по един аперитив. Ти си човекът, който най-много ни трябва, човекът, когото сме търсили под дърво и камък, и ето че падаш от небето пред мен!

Те пресякоха площада и влязоха в кафенето.

— Значи, ти мислиш, че светът се е спрял на едно място! Хубава работа! Предполагам, че не си чул за кралската заповед за свикване на Генералните щати и условията за това, че ние трябва да получим, каквото искахме, както ти поиска за нас тука, в Нант! Не си чул, че е издадена заповед за първичните избори — избирането на гласните или избирателите^[2]. Не си чул за новите безредици в Рен миналия месец. Нарездането беше трите съсловия да заседават заедно в Генералните щати на наместничествата, но в Ренското наместничество благородниците са били винаги своеволни. Те направо се вдигнаха на оръжие — шестстотин благородници със слугите си под водачеството на стария ти приятел мосьо дьо Ла Тур д'Азир — и се канеха да ни накълцат, нас, членовете на Третото съсловие, на парчета, та да сложат край на нахалството ни — Той леко се изсмя. — Но, бога ми, показахме им, че и ние можем да се вдигнем на оръжие. Стана това, което сам ти проповядва тук, в Нант, миналия ноември. Ние им се опряхме в добре подготвено сражение из улиците под водачеството на твоя съименник Моро, началника на стражата, и така ги натупахме, че те едва успяха да потърсят убежище в Корделиерския манастир^[3]. Това бе краят на съпротивата им срещу кралската власт и народната воля.

Той продължи много припряно и с големи подробности да описва станалите събития и най-после стигна до въпроса, който, както заяви, го е карал да търси Андре-Луи, докато накрая се отчаял, че ще го намери.

Нант изпращал петдесет делегати в Ренското събрание, което трябвало да избере депутати на Третото съсловие и да редактира изложението с оплакванията им. Самият Рен бил също така напълно представен, докато след като Гаврийак изпращали по двама делегата на всеки двеста или по-малко семейства. И трите селища предявявали искания Андре-Луи да бъде един от неговите делегати. Гаврийак го искал, понеже младежът бил жител на селото и там се знаело какви жертви направил в името на народа; Рен го искал, понеже чул смелата му реч в деня, когато били застреляни студентите; а Нант, за който

самоличността му не била известна, го търсел като оратора, който им държал реч под името Omnes Omnibus и набелязал за тях в общи черти изложението, което, както се вярвало, толкова много повлияло върху мосьо Некер при формулиране условията за свикването на Щатите.

Понеже не успели да го намерят, делегациите били съставени без него. Но сега се случило така, че в нантската се открили едно-две свободни места и именно въпросът за попълването на тези свободни места накарал Льо Шапелие да дойде в Нант.

Андре-Луи решително поклати глава в отговор на предложението на Льо Шапелие.

— Ти отказваш! — възкликна ренският адвокат. — Да не си полудял? Да откажеш, когато те искат от толкова много места? Не разбираш ли, че е повече от вероятно да бъдеш един от избраните депутати, да те изпратят в Генералните щати във Версай да ни представляваш в делото за спасяването на Франция?

Но Андре-Луи, както знаем, не се интересуваше от спасяването на Франция. В момента го интересуваше спасяването на две жени, които обичаше еднакво силно, макар по безкрайно различен начин, от мъж, когото се беше заклек да унищожи. Той твърдо държа на своя отказ и Льо Шапелие обезсърчено изостави опита си да го убеди.

— Странно е — каза Андре-Луи, — но бях толкова дълбоко затънал в разни дреболии, щото не съм и забелязал, че Нант не е заспал в политическо отношение.

— Не е заспал! Приятелю, той е котел, който кипи от политически страсти. Той остава спокоен на повърхността, само защото е убеден, че всичко върви добре. Стига да му се намекне обратното, и ще закипи.

— Дали? — рече замислено Скарамуш. — Може да е полезно да го зная — И промени темата: — Знаеш ли, че Ла Тур д'Азир е тук?

— В Нант? Има смелост, щом се показва. Тук, в Нант хората не са от най-кротките, а те знаят миналото му и ролята, която е изиграл във въстанието в Рен. Чудно ми е, че не са го убили с камъни. Но рано или късно ще го направят. Трябва само някой да го подсказе.

— Това е много вероятно — каза с усмивка Андре-Луи. — Той не се показва много, поне из улиците. Тъй че няма тази смелост, за която говориш; няма изобщо никаква смелост, както му го казах веднъж. Има само нахалство.

На раздяла Льо Шапелие отново се помъчи да го убеди да обмисли предложението му:

— Обади ми, ако промениш решението си. Аз съм отседнал в „Корн дьо Сер“ и ще бъда там до други ден. Ако имаш амбиция, сега му е времето.

— Струва ми се, че нямам — отговори Андре-Луи и си тръгна.

Тази вечер в театъра му хрумна пакостливата мисъл да провери това, което Льо Шапелие му бе казал за настроението на хората в града. Те играеха „Страшният капитан“, в последното действие на който Скарамуш разкрива страхливостта на тираничния самохвалец Родомонт.

След смеха, неизменно предизвикван от изобличаването на гръмогласния капитан, оставаше само Скарамуш окончателно да го унищожи с една фраза, различна за всяка вечер според вдъхновението на момента. Този път той реши да придаде на тази фраза политически оттенък.

— Това, о самохвален страхливецо, изобличава твойто празноглавие. Поради високия ти ръст и голямата сабя, която носиш, и ъгъла, под който накривяваш шапката си, хората са се свивали от страх пред теб, вярвали са в теб, въобразявали са си, че си толкова страшен и ужасен, за какъвто безочливо се представяш. Но при първо сблъскване с истински смел човек ти падаш духом, трепериш, жалко хленчиш и голямата ти сабя остава в ножницата. Ти ни напомняш привилегированите класи, когато се намерят пред Третото съсловие.

Това бе дързост от негова страна и Андре-Луи бе готов за всичко: смях, аплодисменти, възмущение или трите заедно. Но не беше готов за това, което последва. А то последва тъй неочаквано и спонтанно от страна на правостоящите и мнозинството от публиката в партера, че той, кажи-речи, се уплаши, както може да се уплаши момче, поднесло клечка кибрит до изсушена от слънцето копа сено. Това бе ураган от бесни ръкопляскания. Хората скачаха на крака, качваха се по пейките, размахваха шапките във въздуха, оглушаваха го със страхотните си одобрителни крясъци. И това продължи чак докато падна завесата.

Скарамуш стоеше замислено усмихнат, със стиснати устни. В последния миг бе доловил с поглед лицето на мосьо дьо Ла Тур д'Азир, подало се повече от друг път от полумрака на ложата, и това бе лице, изкривено от гняв, с пламтящи очи.

— Боже мили! — изсмя се Родомонт, съвзел се от истинска уплаха, последвала сценичния му ужас. — Много умееш да ги гъделичкаш там, където трябва, Скарамуш.

Скарамуш го погледна и се усмихна.

— То е полезно при случай — каза той и отиде в гардеробната да се преоблече.

Но го очакваше мъмрене. В театъра го задържаха въпроси, свързани с декорите за новата пиеса, която щяха да поставят на другия ден. Докато свърши с работата, цялата трупа отдавна вече си беше отишла. Той повика носилка и самичък тръгна с нея към хана. Това бе един от дребните луксове, които можеше да си позволи благодарение на сегашното си сравнително охолно положение.

Когато влезе в общата стая на трупата на горния етаж, Мосьо Бине високо и буйно говореше. Скарамуш бе доловил гласа му още на стълбите. При влизането му Бине се пресече и се обърна с лице към него.

— Ето ви най-послед! — Този поздрав бе тъй чудноват, че Андре-Луи само го изгледа с лека изненада. — Чакам да ми дадете обяснение за срамната сцена, която предизвикахте тая вечер.

— Срамна ли? Нима е срамно публиката да ме аплодира?

— Публиката ли? Изметът, искате да кажете. Навярно желаете да ни лишите от покровителството на всички благородници с просташкото ви разпалване на долните страсти у тълпата.

Андре-Луи мина край мосьо Бине и се приближи до масата. Той с презрение сви рамене. Този човек в края на краищата го обиди.

— Вие грубо преувеличавате... както обикновено.

— Аз не преувеличавам. И аз съм господар на моя театър. Това е трупата Бине и тя ще бъде ръководена, както го желае Бине.

— Кои са благородните господа, загубата на чието покровителство на театър Фейдо ще се усети тъй остро? — попита Андре-Луи.

— Вие загатвате, че няма такива? Ето къде грешите. Тази вечер след представлението при мен дойде господин маркиз дьо Ла Тур д'Азир и ми говори извънредно остро за скандалното ви предизвикателство. Аз бях принуден да се извиня и...

— Толкова по-глупаво от ваша страна — каза Андре-Луи. — Човек, който уважава себе си, би показал на този господин вратата —

Лицето на мосьо Бине започна да става мораво. — Вие наричате себе си глава на трупата Бине, заявявате самохвално, че искате да бъдете господар на своя театър, а се сковавате като лакей пред първия срещнат нахалник, който идва зад кулисите да ви каже, че не му харесала някоя реплика, изречена от член на трупата ви! Казвам ви пак, че ако наистина уважавахте себе си, щяхте да го изпъдите.

Няколко актьора от трупата, които бяха чули оскърбителния тон на маркиза и негодуваха против хвърлената върху всички им обида, замърмориха одобрително.

— И казвам още — продължи Андре-Луи, — че един човек, който уважава себе си, по съвсем други причини би се зарадвал и не би изтървал случая да посочи на мосьо дьо Ла Тур д'Азир вратата.

— Какво искате да кажете с това? — В този въпрос прозвуча гръмотевица.

Андре-Луи обиколи с поглед трупата, насядала около масата на вечеря.

— Къде е Климен? — попита той рязко.

Леандър скочи да му отговори, пребледнял в лицето, напрегнат и треперещ от възбуждение:

— Тя напусна театъра с каляската на маркиз дьо Ла Тур д'Азир веднага след представлението. Чухме го да ѝ предлага да я докара тука в хана.

Андре-Луи погледна часовника върху камината. Имаше неестествено спокоен вид.

— Трябва да е било преди един час... май повече. И тя още не е пристигнала?

Очите му потърсиха очите на мосьо Бине. Мосьо Бине отбягна да го погледне. Отговори му пак Леандър:

— Още не.

— Аха! — Андре-Луи седна и си сипа вино. В стаята настъпи тягостно мълчание. Леандър го наблюдаваше в очакване. Коломбина — съчувствено. Дори мосьо Бине като че ли очакваше Скарамуш да му подаде следващата реплика. Но Скарамуш го разочарова. — Оставихте ли ми нещо за ядене? — попита той.

Към него побутнаха чинии. Той спокойно си сипа храна и почна да яде, очевидно с добър апетит. Мосьо Бине седна, наля си вино и пи. След това се опита да поведе разговор с едного, с другото. Отговаряха

му кратко, едносрично. Мосьо Бине, изглежда, не се ползуваше с благоволенieto на трупата си тази вечер.

Най-после се чу шум на колелета и трополене на спиращи копита под прозореца. Сетне гласове и високият звънлив смях на Климен стигнаха горе до тях; Андре-Луи продължаваше да яде с пълно равнодушие.

— Какъв актьор! — каза тихичко Арлекин на Полишинел и Полишинел мрачно кимна.

Тя влезе, както изпълнителка на главната роля излиза да се поклони пред публиката — с високо вдигната глава, издадена напред брадичка, с очи, искрящи от смях: беше олицетворение на тържество и дързост. Бузите ѝ пламтяха и буйната светлокестенява коса, която увенчаваше главата и, бе леко разрошена. В лявата си ръка носеше огромен букет бели камелии. Блясъкът на скъпоценен брилянт почти веднага привлече погледа на всички към средния ѝ пръст. Баща ѝ скочи да я посрещне с необичайна проява на родителска нежност:

— Най-после, дете мое!

Той я заведе до масата. Климен седна на един стол малко уморено, малко отпуснато, но усмивката не слезе от лицето ѝ дори когато погледна през масата към Скарамуш. Единствено Леандър, който я наблюдаваше внимателно с жаден, навъсен поглед, откри нещо като страх да се появява за миг в светлокафявите очи между трепкащите ресници.

Андре-Луи обаче все още продължаваше невъзмутимо да яде, без дори да погледне към нея. Постепенно другите започнаха да схващат, че колкото е сигурно очакването да се разиграе сцена, толкова сигурно е и това, че няма да има никаква сцена, докато те са в стаята. Най-после Полишинел пръв даде сигнал, като стана и излезе, и след две минути там останаха само мосьо Бине, дъщеря му и Андре-Луи. Едва тогава Андре-Луи остави ножа и вилицата, накваси си гърлото с глътка бургундско, облегна се на стола си и загледа Климен.

— Вярвам — заговори той, — че разходката е била приятна, мадмоазел.

— Извънредно приятна, мосьо — Тя дръзко се мъчеше да не му отстъпи в спокойствието, но не можа напълно да сполучи.

— И доходна, ако мога да преценя брилянта от това разстояние. Трябва да струва поне двеста луидора, а то е огромна сума дори за

толкова богат благородник като мосьо дьо Ла Тур д'Азир. Много ли ще е нахално от страна на човек, който е имал намерение да стане ваш съпруг, да ви запитам, мадмоазел, какво сте му дали в замяна?

Мосьо Бине избухна в груб смях, странна смесица от цинизъм и презрение.

— Не съм дала нищо — отговори с възмущение Климен.

— О! Тогава брилянтът е нещо като предплата.

— Боже мой, човече, вие се държите неприлично! — протестира мосьо Бине.

— Неприлично ли? — Андре-Луи обърна святкащите си очи към бащата и го жегна с такова презрение, че старият нехранимайко гузно се размърда на стола си. — Вие ли ще говорите за приличие, Бине? Още малко и ще ме накарате да загубя самообладание, а това е нещо, което мразя повече от всичко друго! — Бавно погледът му се върна към Климен, която седеше облакътена на масата, с брадичка, подпряна на дланите, и го гледаше с нещо между насмешка и предизвикателство. — Мадмоазел — заговори той отмерено, — единствено от гледна точка на собствените си интереси искам да поразмислите накъде сте тръгнали.

— Аз съм напълно в състояние да размисля сама и да взема решение без вашите съвети, мосьо.

— Сега ви го рекоха — изкикоти се Бине. — Надявам се, че ви хареса.

Андре-Луи попребледня; в големите му тъмни очи, които продължаваха настойчиво да я гледат, се четеше, че не може да повярва на себе си. На Бине той не обръщаше никакво внимание.

— Положително, мадмоазел, вие не искате да кажете, че по собствена воля, с отворени очи и пълно разбиране на това, което вършите, бихте предпочели пред почтеното съпружество... това, което могат да ви предложат мъже като мосьо дьо Ла Тур д'Азир?

Мосьо Бине широко размаха ръка и се обърна към дъщеря си:

— Чуваш ли го, тоя сладкодумен благочестивец! Може би ще повярваш най-после, че женитбата с него ще те опропасти. Той вечно ще ти е на пътя, неудобният съпруг, за да проваля всеки твой шанс, мойто момиче.

Тя кимна с хубавата си главичка да изрази съгласието си.

— Започва да ми се вижда отегчителен с глупавата си ревност — призна тя. — Боя се, че като съпруг ще бъде нетърпим.

Андре-Луи усети да му се стяга сърцето. Но, верен на актьорската си природа, с нищо не го показа. Позасмя се, не много приятно, и стана.

— Поклон пред вашия избор, мадмоазел. Ще се моля да не съжалявате.

— Да съжалява ли! — възкликна мосьо Бине. Той се смееше с облекчение, след като дъщеря му най-после се беше отървала от кандидат, когото по начало не одобряваше, ако се изключат няколкото часа, когато наистина го беше взел за високопоставен ексцентрик. — За какво да съжалява? Че е приела покровителството на един благородник, толкова влиятелен и богат, че ѝ подарява като някаква дреболийка брилянт, който струва, колкото една актриса от Комеди Франсез печели за цяла година? — Той се изправи и пристъпи към Андре-Луи. Настроението му започна да става примирително. — Хайде, хайде, приятелю, няма защо да ни се сърдите сега. И таз хубава! Нима бихте се изпречили на пътя на момичето? Всъщност не можете да я обвинявате, че е направила този избор. Помислили ли сте какво значи това за нея? Помислили ли сте, че под покровителството на такъв виден господин няма върхове, които тя да не може да достигне? Не виждате ли какъв чуден късмет е то? Положително, ако я обичате, особено като сте такъв ревнив, не бихте искали нищо друго.

Андре-Луи продължително го изглежда мълчешком. Сетне пак се изсмя.

— О, вие сте фантазьор — каза той. — Не сте реалист — Завъртя се на токове и се запъти към вратата.

Тази постъпка, а още повече презрението в погледа, смехът и думите му дълбоко уязвиха мосьо Бине и убиха примирителното му настроение.

— Ние сме фантазьори, а? — извика той и се обърна да проследи отиващия си Скарамуш с малките си очички, които сега бяха неизразимо злобни. — Фантазьори, защото предпочитаме влиятелното покровителство на този голям благородник пред женитба с едно жалко безименно копеле. Да, ние сме фантазьори!

Андре-Луи се обърна, сложил ръка на дръжката на вратата.

— Не — рече той, — аз сгреших. Не сте фантазьори. Вие сте само подлеци... и двамата — И излезе.

---

[1] Мелпомена (гръцка митология) — муза на трагедията. ↑

[2] Гласни или избиратели — при двойна изборна система: гласоподавателите избират „гласни“ или „избиратели“, които на свой ред избират народните представители. ↑

[3] Корделиери — клон от католическия монашески орден на св. Франсоа, в чийто манастир в Париж бе сетне основан от Дантон и Марат (1790) Клубът на корделиерите — център на най-левите якобинци. ↑

X РАЗКАЯНИЕ

Мадмоазел дьо Керкадиу се разхождаше с леля си на грейналото слънце една неделя сутрин през март по широката тераса на замъка дьо Сотрон.

При вродения си благ нрав беше странно раздражителна напоследък и показваше признаци на цинични житейски познания, които убеждаваха мадам дьо Сотрон повече от всичко друго, че брат ѝ Кентен е възпитал детето по скандален начин. Алин като че ли беше осведомена за всички неща, които едно момиче е по-добре да не знае, и не знаеше всичко, което едно момиче би трябвало да знае. Такова поне бе становището на мадам дьо Сотрон.

— Кажете ми, мадам — попита Алин, всички мъже ли са скотове?

За разлика от брат си мадам контесата беше висока и с величествена снага. В дните преди женитбата ѝ с мосьо дьо Сотрон злобни хора говореха, че била единственият мъж в семейството. Сега тя измери дребната си племенница от висотата на ръста си с изненадан поглед.

— Наистина, Алин, ти обладаваш способността да задаваш най-затрудняващи и непристойни въпроси.

— Може би защото намирам живота затрудняващ и непристоен.

— Живота ли? Едно младо момиче не би трябвало да говори за живота.

— Защо не, щом и аз съм жива? Да не искате да кажете, че е непристойно човек да бъде жив?

— Не е пристойно за едно младо неомъжено момиче да се мъчи да узнае твърде много за живота. Колкото за нелепия ти въпрос относно мъжете, когато ти напомня, че мъжът е най-благородното творение на бога, може би ще сметнеш, че си получила отговор.

Мадам дьо Сотрон не желаше да говори повече на тази тема. Но възмутителното възпитание на мадмоазел дьо Керкадиу я беше направило вироглава.

— Щом е така — каза тя, — ще ми кажете ли защо тъй непреодолимо ги привличат безпътните представителки на нашия пол?

Мадам се закова на място и вдигна ръце от възмущение. След това погледна Алин отвисоко, понамръщила хубавия си извит нос.

— Понякога... всъщност често, скъпа Алин, човек съвсем не може да те разбере. Ще пиша на Кентен, че колкото по-скоро те омъжи, толкова по-добре ще бъде за всички.

— Чичо Кентен е предоставил решаването на този въпрос на мен — напомни й Алин.

— Това — каза мадам с дълбоко убеждение — е последната и най-безобразната му грешка. Къде се е чуло да се предостави на едно момиче да реши въпроса за собствената си женитба? То е... почти неприлично да го караш да мисли за такива неща — Мадам дьо Сотрон потръпна. — Кентен е недодялан човек. Държането му е нечувано. Да, трябва мосьо дьо Ла Тур д'Азир да се пери пред тебе, та да решиш дали ще ти подхожда за съпруг! — Тя пак потръпна. — Това е просташко... това е почти гнусно... Боже мой! Когато аз се омъжих за вуйчо ти, всичко наредиха нашите родители. Аз го видях за първи път, когато дойде да подпише брачния договор. Щях да умра от срам, ако беше станало другояче. И тези работи трябва да се нареждат точно така.

— Без съмнение вие сте права, мадам. Но понеже в моя случай работите не се нареждат така, ще ми простите, ако постъпвам не както в другите случаи. Мосьо дьо Ла Тур д'Азир желае да се ожени за мен. Беше му разрешено да ме ухажва. Ще се радвам, ако го уведомите, че може да престане да идва.

Мадам дьо Сотрон се спря, вкаменила се от изумление. Дългото й лице побеля; тя като че ли едва можеше да си поеме дъх.

— Но... но... какво говориш? — заекна тя. Алин спокойно повтори думите си.

— Но това е нечувано! Ние не можем да ти позволим да си играеш с един господин като мосьо маркиза! Нали само преди седмица и нещо ти позволи да го уведомим, че ще станеш негова съпруга!

— Направих го в момент на... прибързаност. След това поведението на самия господин маркиз ме убеди, че съм направила грешка.

— Но... боже мой! — възкликна контесата. — Сляпа ли си, за да не видиш каква голяма чест ти се оказва? Господин маркизът ще те направи най-знатната дама в Бретан! Въпреки това, каквото си глупаче и какъвто по-голям глупак е Кентен, ти си правиш шеги с този изключителен късмет! Послушай ме! — Тя вдигна предупреждаващо показалеца си. — Ако продължаваш с тези глупави настроения, мосьо дьо Ла Тур д'Азир може окончателно да оттегли предложението си и да си отиде справедливо огорчен.

— Това, мадам, както се мъча да ви обясня, е най-голямото ми желание.

— Ах, ти си луда!

— Може би, мадам, аз мисля трезво, когато предпочитам да се ръководя от инстинкта си. Може дори да съм права, като се възмуствам, че мъжът, който се домогва да стане мой съпруг, същевременно отдава така упорито почит на една нищожна актриса от Фейдо.

— Алин!

— Не е ли вярно! Или може би не ви се вижда странно, че мосьо дьо Ла Тур д'Азир се държи така в такъв момент?

— Алин, ти си такава една невъзможна смесица! Има моменти, когато ме смайваш с неприличните си изрази; в други ме изумяваш с прекомерното си благонравие. Струва ми се, че си била възпитана като дребна еснафка. Да, точно така: дребна еснафка! Кентен винаги е бил в душата си малко като търговец на дребно.

— Аз исках да зная вашето мнение за държането на мосьо дьо Ла Тур д'Азир, мадам. Не за моето.

— Но то е проява на неприличие от твоя страна — да забелязваш такива неща. Би трябвало да не знаеш за тях и просто не виждам кой е така... така безсърдечен да те осведомява. Но понеже си вече осведомена, би трябвало поне да си благоприлично сляпа за нещата, които стават извън... извън кръга на една добре възпитана госпожица.

— И те ще продължат да бъдат извън моя кръг, когато се омъжа?

— Ако си разумна. Би трябвало да живееш, без да ги знаеш. Това... това загрозява твоята невинност. За нищо на света не бих искала мосьо дьо Ла Тур д'Азир да узнае, че си така изключително осведомена. Ако беше възпитана, както се следва, в манастир, никога не би ти се случило подобно нещо.

— Но вие не ми отговаряте, мадам! — възкликна с отчаяние Алин. — Въпросът не е за моето целомъдрие, а за целомъдрието на мосьо дьо Ла Тур д'Азир.

— Целомъдрие! — Устните на мадам затрепераха от ужас. Ужас се изписа на лицето ѝ. — Къде си могла да научиш тази страшна, тази неприлична дума?

И тогава мадам дьо Сотрон се наложи над чувствата си. Тя си даде сметка, че тук бяха необходими голямо спокойствие и благоразумие.

— Дете мое, понеже знаеш толкова много неща, които не би следвало да знаеш, няма да постъпя зле, ако добавя, че един господин трябва да има такива малки развлечения.

— Но защо, мадам? Защо е така?

— Ах, боже мой, ти искаш да ти обяснявам загадките на природата. То е така, защото е така. Защото мъжете са такива.

— Искате да кажете, защото мъжете са скотове, точно това, с което започнах въпроса си.

— Ти си непоправимо глупава, Алин.

— Искате да кажете, че не виждам нещата, както ги виждате вие, мадам. Аз не желая чак толкова много, както, изглежда, мислите, и все пак положително имам правото да желая, докато ухажва мен, мосьо дьо Ла Тур д'Азир да не ухажва в същото време една пачавра от театъра. Чувствувам, че това създава невидима връзка между мен и тази гадна твар, която ме мърси и оскърбява. Маркизът е пън, чието ухажване в най-добрия случай не надминава надутите комплименти, глупави и неоригинални. От тях няма никаква полза, когато се откъсват от устни, още топли от мръсните целувки на тази жена.

Мадам бе скандализирана тъй безкрайно много, че за миг онемя. След това възкликна:

— Боже мой! Никога не бих допуснала, че имаш такова безсрамно въображение!

— Това става въпреки волята ми, мадам. Всеки път, когато устните му докоснат моите пръсти, неволно помислям за последното нещо, което са докосвали. Аз веднага излизам да си измия ръцете. Следващия път, мадам, освен ако бъдете толкова добра да му предадете желанието ми, ще заповядам да ми донесат вода и ще ги измия в негово присъствие.

— Но как да му го кажа? Как... с какви думи мога да предам такова желание? — Мадам беше потресена.

— Бъдете откровена с него, мадам. Така е най-лесно в края на краищата. Кажете му, че колкото и да му е бил нечист животът в миналото, колкото и нечист да смята, че ще бъде този живот в бъдеще, той трябва поне да се помъчи да го запази чист, когато се доближава с брачни намерения до една непорочна и неопетнена девственица.

Мадам се дръпна назад, запуши ушите си с ръце и на хубавото ѝ лице се изписа ужас.

— О, как можеш? — едва промълви тя. — Как можеш да употребяваш такива страшни изрази? Къде си могла да ги научиш?

— В черквата — отговори Алин.

— О, но в черквата се казват много неща, които... които човек не би и помислил да каже в обществото. Скъпо мое дете, как бих могла да предам такова нещо на господин маркиза? Нима мислиш, че бих могла?

— Да му го предам аз?

— Алин!

— Е, това е — каза Алин. — Нещо трябва да се направи, което да ме защити от оскърбление. Аз съм напълно отвратена от господин маркиза... отвратителен човек! И колкото и чудесно може да е да стана маркиза дьо Ла Тур д'Азир, да си кажа правото, по-скоро бих се омъжила за обуцар, който наистина спазва приличие.

Тя го изрече така разпалено и с такава очевидна непоклатимост, че мадам дьо Сотрон се изтръгна от отчаянието си, за да се помъчи да я убеди. Алин бе нейна племенница, а такъв брак в семейството би бил от полза за целия род. На всяка цена трябваше да положи усилия нищо да не го осуети.

— Слушай, миличка — каза тя. — Нека пообмислим. Господин маркизът не е тук и ще се върне чак утре.

— Вярно. И аз зная къде е отишъл... или поне с кого е отишъл. Боже мой, при това тази повлекана има баща и един глупак, който възнамерява да я направи своя съпруга, а нито единият, нито другият намира за добре да предприеме нещо! Предполагам, те са съгласни с вас, мадам, че на един голям благородник трябва да се позволят някои дребни развлечения. — Презрението ѝ гореше като огън. — Но какво се канехте да кажете, мадам?

— Че в други ден ти се връщаш в Гаврийак. Мосьо дьо Ла Тур д'Азир вероятно ще те последва след някой и друг ден.

— Искате да кажете, когато му прегори този мръсен огън?

— Наречи го, както желаш. — Мадам безспорно беше се отчаяла вече, че ще може да накара племенницата си да не употребява неприлични изрази. — В Гаврийак няма да има никаква мадмоазел Бине. Тази история ще бъде в миналото. Много жалко, че той се запозна с нея в такъв момент. Малката е много привлекателна, не можеш да отречеш. И се налага да правиш известни отстъпки.

— Господин маркизът ми направи официално предложение преди една седмица. Отчасти за да удовлетвори желанието на семейството и отчасти... — Тя се пресече, поколеба се за миг и продължи с тъпа болка в гласа: — отчасти защото като че ли няма особено значение за кого ще се омъжа, дадох съгласието си. Това съгласие, по причините, които ви изложих, мадам, сега искам окончателно да оттегля.

Мадам изпадна в безумно вълнение:

— Алин, никога няма да ти простя! Чичо ти Кентен ще бъде отчаян. Ти не знаеш какво говориш, не знаеш от какво чудно нещо се отказваш. Не съзнаваш ли положението си, обществения ранг, с който си била родена?

— Ако не го съзнавах, мадам, отдавна да съм сложила край на цялата тази история. Ако съм търпяла това ухажване дори за един-единствен миг, то е било, защото си давам сметка за важността на подходящ брак в светския смисъл. Но аз искам от брака нещо повече, а чичо Кентен е предоставил решението на мен.

— Бог да му прости! — рече мадам. След това побърза да продължи: — Остави сега това на мен, Алин. Остави ме аз да те водя... о, остави ме аз да те водя! — Тонът ѝ бе умоляващ. — Аз ще се посъветвам с вуйчо ти Шарл. Но недей взима окончателно решение, докато не се размине тази нещастна история. Шарл ще знае как да уреди въпроса. Господин маркизът ще изкупи грешката си, щом го изисква тиранията ти, но без да облича власеница и да си посипва главата с пепел. Нали няма да искаш чак толкова много?

Алин сви рамена.

— Аз не искам изобщо нищо — каза тя и това не беше нито съгласие, нито отказ.

Затова мадам дьо Сотрон поговори със съпруга си, дребничък мъж на средна възраст, много аристократичен на вид и надарен с доста остър ум. Тя му говори със съвсем същия тон, с който Алин бе говорила на нея и който тя беше сметнала за толкова безсрамно неприличен от страна на Алин. Дори си послужи с няколко нейни фрази.

Резултатът беше този, че в понеделник следобед, когато най-после завръщащата се каляска на мосьо дьо Ла Тур д'Азир спря пред замъка, господин контът дьо Сотрон излезе да го посрещне и пожела да поговори с него, преди да се бе преоблякъл.

— Жерве, ти си глупак — беше прекрасният увод, с който започна господин контът.

— Не ми казваш нищо ново, Шарл — отговори господин маркизът. — От коя точно глупост си правиш труда да се оплачеш?

Той се отпусна уморено на едно канапе, изтегна дългата си изящна снага и погледна нагоре към приятеля си с уморена усмивка на това благородно хубаво бледо лице, което сякаш не признаваше пристъпите на старостта.

— От последната. Тази актриса Бине.

— Това ли! Пфу! Един епизод; надали дори и глупост.

— Глупост... в такъв момент — настоя Сотрон. Маркизът го изгледа въпросително. Контът продължи: — Алин! — произнесе той многозначително. — Тя е научила. Откъде е научила, не мога да ти кажа, но е научила и е дълбоко оскърбена.

Усмивката изчезна от лицето на маркиза. Той седна.

— Оскърбена? — В гласа му прозвуча тревога.

— Разбира се. Нали я знаеш каква е. Знаеш идеалите, които си е изградила. За нея е обидно, че в такъв момент, когато си тука, за да ухажваш нея, си се впуснал и в тази история с малката Бине.

— Ти отде знаеш? — попита Ла Тур д'Азир.

— Доверила се на леля си. И бедното дете като че ли има известно право. Казала, че нямало да търпи да идваш и да й целуваш ръка с устни, които са още замърсени от... Ах, нали разбираш! Можеш да прецениш впечатлението, което такова нещо е направило на едно непорочно, чувствително момиче като Алин. Тя каза (по-добре да ти го съобщя), че следващия път, когато й целунеш ръка, ще заповяда да й донесат вода и ще си измие ръката в твое присъствие.

Лицето на маркиза пламна. Той стана прав. Като познаваше буйния му деспотичен нрав, мосьо дьо Сотрон се приготви за гневен изблик. Но той не настъпи. Маркизът се отвърна от него, бавно се запъти към прозореца с наведена глава и ръце на гърба. Там спря и заговори, без да се обърне, и в гласа му прозвучаха едновременно, надменност и тъга.

— Ти си прав, Шарл, аз съм глупак... проклет глупак? Имам още толкова ум, че да разбера това. Виновен е начинът, по който съм живял, предполагам. Никога не съм се изправял пред необходимостта да си откажа нещо, което съм искал — Тогава изведнъж се завъртя кръгом и избухна: — Но, боже мой, аз искам Алин... както още никога не съм искал нещо! Струва ми се, че ще се погубя от яд, ако с глупостта си се лиша от нея — Той се плесна по челото. — Аз съм скот! Трябваше да зная, че ако, тази прекрасна светица дочуе за тия мои дребни лудории, ще изпита към мен презрение; и казвам ти, Шарл, готов съм да мина през огън, за да си възвърна уважението й.

— Надявам се, че ще можем да се завърнем при по-леки условия — каза Шарл и след това, за да разведри положението, което започваше да му досажда със своята сериозност, тъповато се пошегува: — От тебе се иска само да се въздържаш да минаваш през известни огънове, които според мадмоазел нямат чак толкова пречистващо свойство.

— Колкото до малката Бине, то е свършено... свършено — каза маркизът.

— Поздравявам те. Кога взе това решение?

— Ей сега. Какво ли не бих дал да го вземех преди двадесет и четири часа! Всъщност... — той сви рамене — знаеш, двадесет и четири часа с нея ми стигнаха, както биха стигнали за кой да е мъж: продажница, малка кариеристка с душа на уличница. Уф! — Той се потресе, отвратен от самия себе си и от нея.

— А, така става по-лесно за теб — забеляза цинично мосьо дьо Сотрон.

— Не говори така, Шарл. Не е така. Ако не беше такъв глупак, щеше да ме предупредиш по-рано.

— Може да излезе, че съм те предупредил достатъчно навреме, ако си вземеш бележка от предупреждението.

— Няма покаяние, на което да не съм готов. Ще падна по очи в краката ѝ. Ще се унижа пред нея. Ще се изповядам в дух на истинско разкаяние и ако ми помогне бог, ще изпълня намерението си да се поправа заради нея — Беше трагично сериозен.

За мосьо дьо Сотрон, който никога не го беше виждал да се държи другояче освен въздържано, високомерно и подигравателно, това бе поразително откритие. Горедолу му се искаше да се дръпне настрана: изпитваше чувството, че наднича, надзърта през ключалка. Той плесна приятеля си по рамото.

— Драги ми Жерве, това е великолепно романтично настроение. Стига приказки. Поддържай това настроение и аз ти обещавам, че скоро всичко ще се нареди. Аз ще бъда твой посредник и няма да има от какво да се оплачеш.

— Но не мога ли сам да отида при нея?

— Ако си достатъчно умен, веднага ще се махнеш. Пиши ѝ, в случай че желаеш: поднеси ѝ разкаянието си писмено. Аз ще ѝ обясня защо си заминал, без да се обадиш. Ще ѝ кажа, че си го направил по мой съвет, и ще го обясня тактично. Аз съм добър дипломат, Жерве. Можеш да се осланяш на мен.

Господин маркизът вдигна глава и откри лице, посърнало от мъка. Той протегна ръка:

— Добре, Шарл. Направи ми тази услуга и разчитай на приятелството ми винаги, когато се наложи.

XI

СБИВАНЕТО В ТЕАТЪР ФЕЙДО

Маркизът остави своя домакин да действа като негов пълномощник пред мадмоазел дьо Керкадиу и да ѝ обясни, че единствено дълбокото му разкаяние го е принудило да си тръгне, без официално да се сбогува с нея, след което замина от имението Сотрон, обвит в облак от униние. Двадесет и четири часа с малката Бине се оказаха повече от достатъчно за мъж с неговия взискателен и изтънчен вкус. Той си спомняше за този епизод с погнуса (неизбежната психологична реакция), не можеше да се начуди на себе си, че до вчера е могъл да я намира толкова желана, и се кълнеше, че заради едно такова мимолетно нищо и никакво удоволствие е могъл да изложи на опасност шансовете си да спечели мадмоазел дьо Керкадиу за съпруга. В душевното му състояние в края на краищата нямаше нищо изключително, тъй че е излишно да се разпространявам повече по този въпрос. То беше резултат от сблъскването на скотското с ангелското начало, от които е съставена природата на всеки мъж.

Шевалие дьо Шабрийан, който всъщност заемаше положение, сходно с това на камериер на маркиза, седеше срещу него в огромната каляска. Малка сгъваема масичка стоеше между тях и шевалие предложи една игра на пикет^[1]. Но господин маркизът нямаше настроение да играе карти. Беше погълнат от мислите си. Докато трополяха по настилката на нантските улици, той си спомни обещанието, което бе дал на малката Бине, да я види тази вечер в „Неверният любовник“. А сега бягаше от нея. Тази мисъл му беше противна по две причини: нарушаваше дадена дума и постъпваше като страхливец. А имаше и нещо повече. Беше дал повод на продажната малка уличница (сега я наричаше мислено така, и с известно основание) да очаква от него известни благоволения освен разточителните възнаграждения, които вече ѝ беше дал. Малката мошеничка се беше опитала, кажи-речи, да се пазари с него за бъдещето си. Трябвало да я заведе в Париж, да ѝ вземе квартира (както се казваше и още се казва) и под сянката на влиятелното му

покровителство да се погрижи вратите на големите театри да се отворят пред дарбите ѝ. Не беше, както с благодарност си спомняше, съвсем обещал това. Нито беше ѝ отказал определено. Сега ставаше необходимо да се разберат, понеже се виждаше принуден да избира между повърхностното си увлечение по нея (увлечение, което бе вече заситено) и дълбоката, почти възвишена любов към мадмоазел дьо Керкадиу.

Честта му, както смяташе маркизът, изискваше от него незабавно да се избави от това двойствено положение. Малката Бине, разбира се, щеше да направи сцена, но той знаеше най-подходящия лек, прилаган при истерия от този род. Парите в края на краищата си имат своите добри страни.

Той дръпна шнура. Каляската спря, на вратата се появи лакей.

— В театър Фейдо — каза маркизът.

Лакеят изчезна и каляската пое нататък. Мосьо дьо Шабрийан цинично се засмя.

— Ще те помоля да не се подсмиваш — тросна се маркизът. — Ти не разбираш.

След това обясни. Това бе рядко благоволение от негова страна. Но пък не можеше да допусне да не бъде разбран правилно по такъв въпрос. Шабрийан стана сериозен, послушен на крайната сериозност на маркиза.

— Защо не ѝ пишеш? — предложи той. — Да си призная, за мен това би било по-лесно.

Нищо не би могло да разкрие душевното състояние на маркиза по-добре от отговора му:

— Писмата може да бъдат занесени на погрешен адрес или да бъдат погрешно разбрани. На две опасности не бих искал да се излагам. Ако не ми отговори, никога не ще зная кое от двете се е случило. А пък няма да бъда спокоен, докато не се уверя, че съм сложил край на тази история. Каляската може да почака, докато сме в театъра. След това ще продължим. Ще пътуваме през нощта, ако се наложи.

— Уф? — рече мосьо дьо Шабрийан с гримаса. Но това беше всичко.

Голямата кола спря пред осветения вход на Фейдо и господин маркизът слезе. Той влезе в театъра с Шабрийан, с което несъзнателно

се остави в ръцете на Андре-Луи.

Андре-Луи бе в състояние на пълен бяс поради дългото отсъствие на Климен от Нант в компанията на господин маркиза и това се подхранваше от непоносимото благодушие, с което мосьо Бине гледаше на подобно събитие от безспорно значение.

Колкото и да си даваше вид, че се държи на духовната висота на стоиците, и се мъчеше да съди напълно безпристрастно, в сърцето и душата си Андре-Луи се измъчваше и негодуваше. Виновната не беше Климен. Беше се излъгал в нея. Тя беше само нещастно слабо оръдие, движено безпомощно от всеки подтик, колкото и да е непочтен, стига да ѝ обещава напредък. Страдаше от проклятието на алчността и той се поздравяваше, че го е открил, преди да я направи своя съпруга. Сега не изпитваше към нея нищо освен известно състрадание и леко презрение. Състраданието, идеше от любовта, която тя напоследък бе събудила у него. То би могло да се оприличи на утайката от любовта — всичко, което е останало, след като силното вино е било източено. Гнева си той пазеше за нейния баща и прелъстителя ѝ.

Мислите, които се надигаха у него този понеделник сутрин, когато се узна, че Климен още не се е върнала от разходката си предишния ден с каляската на господин маркиза, бяха вече достатъчно зловни и без да ги разпали повече обезумелият Леандър.

Досега отношението на двамата един към друг почиваше върху взаимно презрение. Това явление е било често забелязвано в подобни случаи. Сега това, което като че ли беше общо тяхно злощастие, ги събра в своеобразен съюз. Така поне оцени положението Леандър, когато тръгна да търси Андре-Луи, който с привидно безразличие пушеше лула на кея точно срещу хана.

— Как не те е срам! — каза Леандър. — Как можеш да не се притесняваш и да пушиш в такъв момент?

Скарамуш огледа небето.

— Не ми се вижда много студено. Слънцето грее — каза той. — Много ми е хубаво тук.

— Да не говоря за времето? — Леандър беше много развълнуван.

— Че за какво друго? — За Климен, разбира се!

— О! Тази дама вече не ме интересува — излъга Андре-Луи.

Леандър стоеше пред него, хубава фигура, хубаво облечен през тези дни, косата му добре напудрена, чорапите му от коприна. Лицето

му беше бледо, големите очи изглеждаха още по-големи от друг път.

— Вече не те интересува? Няма ли да се ожениш за нея?

Андре-Луи духна облаче дим.

— Не вярвам да искаш да ме обидиш. И въпреки това ми предлагаш да живея с огризките, останали от други мъже.

— Боже мой! — възкликна Леандър и го изгледа продължително. Сетне отново избухна: — Съвсем ли нямаш сърце? Винаги ли си Скарамуш?

— Какво искаш да правя? — попита Андре-Луи на свой ред с израз на учудване, макар и слабо.

— Не искам да й позволиш да те напусне ей тъй, без борба.

— Но тя вече ме е напуснала — Андре-Луи посмука лулата си една-две минути, докато Леандър свиваше и отпускаше юмруци в безсилна ярост. — А какъв смисъл има да се бориш с неизбежното? Ти бори ли се, когато аз я отнех от теб?

— Тя не беше моя, за да ми я отнемеш. Аз само се домогвах, обаче ти спечели съревнованието. Но дори да беше другояче, може ли да се прави такова сравнение? Онова беше въпрос на чест; това е... това е мръсотия!

Неговото вълнение трогна Андре-Луи. Той хвана Леандър под ръка.

— Ти си добро момче, Леандър. Радвам се, че се намесих и те спасих от съдбата ти.

— О, ти не я обичаш! — извика разгорещено Леандър. — Никога не си я обичал! Ти не знаеш какво значи да обичаш, иначе нямаше да говориш така. Боже мой! Ако тя беше моя годеница и се случеше това нещо, аз щях да убия този мъж... да го убия! Чуваш ли ме? А ти... Ах, ти, ти излизаш тука и пушиш на чист въздух, и говориш за нея, че била огризки от друг мъж. Чудно ми е, че не те ударих заради тази дума!

Той изтръгна ръката си с такъв вид, като че ли щеше да го удари сега.

— Трябвало е да го направиш — каза Андре-Луи. — То е в ролята ти.

Леандър го изруга и се обърна кръгом да си върви. Андре-Луи не го пусна.

— Един момент, приятелю. Съди за мен по себе си. Би ли се оженил за нея сега?

— Дали бих се оженил за нея? — В очите на младия мъж блесна страст. — Дали бих се оженил за нея? Само да ми каже, че ще ме вземе, и аз съм неин роб!

— Роб е правилната дума... роб в пъкъл.

— За мен никога няма да е пъкъл, където е тя, каквото и да е направила. Аз я обичам, човече, не съм като теб! Обичам я, чуваш ли?

— Зная го от доста време — отговори Андре-Луи. — Макар и да не подозирах, че пристъпът на болестта ти е толкова силен. Е, бог да ми е свидетел, че и аз я обичах, достатъчно много, за да споделя твоята жажда за кръв. Колкото до мен, само синята кръв на Ла Тур д'Азир надали би уталожила тази жажда. Аз бих искал да добавя към нея и мръсната течност, която тече в жилите на този гаден Бине!

За миг той не можа да овладее чувствата си и разкри пред Леандър с язвителния тон на последните си думи част от пожара, който бушуваше под ледената му външност. Младежът го хвана под ръка.

— Знаех, че играеш роля — каза той. — Ти се чувствуваш... чувствуваш се като мен.

— Виж ни, другари по зложелателство! Аз май се издадох. Е, и какво сега? Искаш ли да видиш този хубав маркиз разкъсан парче по парче? Бих могъл да ти предложа такова зрелище.

— Какво? — Леандър се вторачи в него, като се чудеше дали това не е някой от цинизмите на Скарамуш.

— То не е чак толкова трудно при положение, че имам кой да ми помогне. Трябва ми съвсем малко помощ. Ще ми я окажеш ли?

— Колкото поискаш! — избухна Леандър. — Ще дам и живота си, ако го поискаш.

Андре-Луи пак го хвана под ръка.

— Хайде да се поразходим — рече той. — Ще ти кажа какво трябва да се направи.

Когато двамата се върнаха, цялата трупа вече обядваше. Мадмоазел още не се беше върнала. На трапезата цареше потиснато настроение. По лицата на Коломбина и Мадам се четеше тревога. Работата беше там, че отношенията между Бине и трупата му ставаха от ден на ден все по-напрегнати.

Андре-Луи и Леандър се запътиха всеки към обичайното си място. Малките очички на Бине ги проследиха със злобен поглед,

дебелите му устни се извиха в грозна усмивка.

— Вие двамата изведнъж станяхте много големи приятели — подхвърли той.

— Проницателен човек сте, Бине — каза Скарамуш и студената ненавист в гласа му беше вече сама по себе си оскърбление. — Дали се сецате за причината?

— Не е трудно да се сети човек.

— Тогава направете това удоволствие да я кажете на компанията! — помоли го Скарамуш и зачака. — Как? Вие се колебаете? Възможно ли е вашето безсрамие да има граници?

Бине отметна огромната си глава.

— Вие търсите свада с мене, Скарамуш? — Гръмотевици зазвучаха в басовия му глас.

— Свада ли? Навярно искате да се пошегувате. Човек не се кара с твари като вас. Ние всички знаем степента на уважението, с което се ползват в обществото благодушните съпрузи. Но кажете, за бога, има ли изобщо уважение, с което могат да се ползват благодушни бащи?

Бине се надигна, огромен, страшен мъжага. С рязко движение той се освободи от задържащата го ръка на Пиеро, който седеше от лявата му страна.

— Да ме вземат дяволите! — изрева той. — Ако държиш тоя тон с мен, ще ти изпотроша всичките кокали, мръсно!

— Ако ме докоснеш с един пръст, Бине, това ще бъде достатъчно предизвикателство, което ми трябва, за да те убия — Андре-Луи беше спокоен както винаги и поради това още по-застрашителен. Смущение обхвана актьорите. Скарамуш поизмъкна от джоба дръжката на пистолет, току-що купен. — Аз ходя въоръжен, Бине. Искам честно да те предупредя. Само ме предизвикай, както се закани, и ще те убия без повече угризения, отколкото ако беше гол охлюв: дебело лигаво тяло, гадина без душа и без разум. Като си го помисля, отщява ми се да седя на една маса с теб. Започва да ми се повдига.

Той бутна настрана чинията си и стана.

— Ще отида да ям в гостилницата долу.

Коломбина скочи веднага след него.

— И аз ще дойда с теб, Скарамуш! — извика тя.

Това подействува като сигнал. Да бяха го нагласили, нямаше да стане толкова единодушно. Бине всъщност остава убеден, че е имало

заговор. Защото по стъпките на Коломбина тръгна Леандър, подир Леандър — Полишинел, а след това всички останали вкупом, докато Бине се видя съвсем сам на празна трапеза в празна стая — един дълбоко потресен човек, чийто гняв не можеше да го защити от внезапно обхваналия го ужас.

Той седна да премисля положението и беше още задълбочен в това навяващо скръб занятие, когато около половин час по-късно дъщеря му влезе в стаята, завърнала се най-послед от своята разходка.

Изглеждаше бледа, дори малко уплашена — всъщност прекалено гузна сега, когато ѝ предстоеше изпитанието да се изправи пред цялата трупа.

Като не видя в стаята никого освен баща си, тя се спря на прага.

— Къде са всички? — попита тя, като си наложи с усилие да говори с естествен тон.

Мосьо Бине вдигна голямата си глава и я изгледа с кръвясали очи. Той се навъси, наду дебелиите си устни и издаде дрезгав гърлен звук. Въпреки всичко той я прецени с поглед, такава изящна и хубава, съвсем модна дама с дългото ѝ поръбено с кожи пътено палто в бутилково-зелено, с маншона и с широкополата шапка, украсена с тока от фалшиви брилянти, върху възхитително коафираната кестенява коса. Нямахше защо да се бои от бъдещето, докато имаше такава дъщеря — нека Скарамуш си прави, каквото ще.

Обаче не даде глас нито на една от тези утешителни мисли.

— Най-сетне се върна, малка глупачке, а! — изръмжа той за поздрав. — Бях вече започнал да се питам дали ще играем тази вечер. Нямахше много да се изненадам, ако не се беше върнала навреме. Наистина, след като реши да изиграеш коза, който държеше, както ти си искаш, и да не се вслушаш в моя съвет, нищо не може да ме изненада.

Дъщерята прекоси стаята до масата, облегна се на нея и го загледа почти с презрение.

— Нямам за какво да съжалявам — каза тя.

— Така казва в първия момент всеки глупак. Нито пък би си признала, ако съжаляваше за нещо. Ти си такава. Правиш, каквото си си наумила, въпреки съветите на по-възрастните. Да пукна, момиче, ако знаеш нещо за мъжете.

— Аз не се оплаквам — напомни му Климен.

— Не, но може скоро да започнеш, когато откриеш, че е щяло да бъде по-добре, ако се беше водила по съветите на стария си баща. Докато твоят маркиз чезнеше по теб, нямаше нещо, което не би могла да направиш с тоя глупак. Докато не му позволяваше друго, освен да целуне крайчеца на пръстите ти... ах, да го вземат дяволите, да го вземат!... тогава беше времето да си градиш бъдещето. И хиляда години да живееш, никога вече не ще ти се представи такъв случай, а ти го пропиля, и за какво?

Мадмоазел седна.

— Ти си гаден — каза тя с погнуса.

— Гаден съм, а? — Дебелите му устни пак се свиха. — Достатъчно ми е била горчилката на живота, а бих рекъл, че е била достатъчно и за теб. Ти имаше коз, с който можеше да спечелиш състояние, ако го беше изиграла, както ти казах. Е, ти го изигра, и къде е състоянието? Можем да седим и да го чакаме, както морякът чака попътен вятър. — И, бога ми, тъкмо сега ще седим и ще чакаме, ако настроението в трупата остане, каквото е. Тоя мръсник Скарамуш пак ни е изиграл един от своите номера с тях. Те изведнъж се писаха нравствени. Не искат вече да седят на една маса с мен — Той се давеше от яд и от язвителен смях. — Твоят приятел Скарамуш им даде пример. Всъщност той ме заплаши, че ще ме убие. Заплаши, че ще ме убие! Нарече ме... Ах, какво ли значение има това? Какво ли значение има, ако следващото нещо, което се случи, ще бъде това, че трупата Бине открие, че може да съществува и без мосьо Бине и дъщеря му! Това подло копеле, на което протегнах ръка, малко по малко ми отне всичко. Днес от него зависи да ми отнеме трупата, а тоя подлец е толкова неблагодарен и толкова безчестен, че може да се възползува от силата си.

— Нека — каза с презрение мадмоазел.

— Нека ли? — Бине се встрещи. — А с нас какво ще стане?

— Трупата Бине в никой случай не ще ме интересува много занапред — каза Климен. — Аз скоро ще отида в Париж. Там има похубави театри от Фейдо. Там е театърът на мадмоазел Монтансие в Пале Роял; там е Амбигю Комик; там е Комеди Франсез; съществува дори възможност да си имам свой собствен театър.

Той тутакси опули очи. Протегна мазна ръка и я сложи върху нейната. Мадмоазел забеляза, че бащините и ръце треперят.

— Обеща ли ти той това? Обеща ли ти го?

Тя го изгледа, наклонила глава на една страна, с хитър поглед и чудновата усмивчица на прекрасните си устни.

— Не ми отказа, когато го поисках — отговори Климен с убеждението, че всичко ще бъде, както го е пожелала.

— Пфу! — Бине дръпна ръката си и се надигна. По лицето му се четеше отвращение. — „Не ми отказа!“ — подигра я той и сетне добави с настървение: — Ако беше постъпила, както те посъветвах, щеше да се съгласи на всичко, което би му поискала, и нещо повече: щеше да се погрижи за всичко, което би му поискала, всичко, което е в кръга на възможностите му, а те са неизчерпаеми. Ти си превърнала сигурното във вероятно, а аз мразя вероятностите, бога ми! Цял живот съм живял с вероятности и съм бил дяволски близо до гладна смърт благодарение на тях.

Да беше знаела за разговора, който се водеше в тази минута в Шато дьо Сотрон, тя нямаше да се изсмее толкова самоуверено на мрачните предчувствия на баща си. Но съдено и беше никога да не го узнае, което всъщност беше най-жестокото наказание. Би приписала цялото зло, което щеше изведнъж да се стовари върху нея, да разбие всичките ѝ надежди за бъдещето, изградени върху маркиза, и внезапното разпадане на трупата Бине, на подлата намеса на този злодей Скарамуш.

Беше права само дотолкова, доколкото и без предупреждението на мосьо дьо Сотрон маркизът може би щеше да намери в тазвечерните събития в театър Фейдо достатъчно основание да прекъсне една любовна връзка, изпълнена с твърде много неприятни вълнения, докато разпадането на трупата Бине щеше да е положително резултат от старанията на Андре-Луи. Но нямаше да е резултат, отговарящ на неговите намерения или дори предвиждания.

А случаят беше такъв дотолкова, че в антракта след второто действие Скарамуш влезе в гримьорната, обща за Полишинел и Родомонт. Полишинел тъкмо се обличаше.

— Аз не бих си дал труда да се преобличам — подхвърли Скарамуш. — Представлението надали ще продължи повече от моята встъпителна сцена с Леандър в следващото действие.

— Какво искаш да кажеш?

— Ще видиш — Скарамуш сложи до грима някакъв лист хартия върху масата на Полишинел. — Хвърли едно око на това. То е нещо като последна воля и завещание в полза на трупата. Едно време бях адвокат, документът е редовен. Оставям на всички ви дела, който ми се пада като съдружник.

— Да не искаш да кажеш, че ни напускаш? — възкликна с тревога Полишинел, а в погледа на внезапно втренчилиия се в него Родомонт се четеше същият въпрос.

Скарамуш красноречиво сви рамене. Полишинел продължи мрачно:

— Разбира се, това трябваше да се предвиди. Но защо ти да си този, който ще напусне? Ти си този, който ни създаде, и ти си този, който е истинският глава и мозък на трупата; ти си този, който ни издигна в истински театрален състав. Ако някой трябва да напусне, нека да е Бине... Бине и проклетата му дъщеря. Или ако ти си отидеш, човек да не съм, ако всички не си отидем с теб!

— Вярно — додаде Родомонт, — тоя дебел мошеник на всички ни е дошъл до гуша.

— Аз съм си помислил за това, разбира се — каза Андре-Луи. — Но този път не от суетност, а от вяра във вашето приятелство. Да мине тази вечер и може да го обмислим отново, ако остана жив.

— Ако останеш жив? — извикаха двамата.

Полишинел се изправи.

— Каква лудост си намислил сега? — попита той.

— От една страна, струва ми се, искам да угодя на Леандър, а от друга — да продължа стара разпра.

Докато говореше, се чуха трите удара.

— Ето, трябва да вървя. Пази този документ, Полишинел. Той може да се окаже и ненужен.

Скарамуш стремително излезе. Родомонт остана зяпнал в Полишинел. Полишинел остана зяпнал в Родомонт.

— Какво ли, по дяволите, е намислил? — попита вторият.

— Това може да се разбере най-лесно, като отидем да видим — отговори Полишинел. Той се облече набързо въпреки съвета на Скарамуш и го последва заедно с Родомонт.

Когато приближиха кулисите, посрещна ги рев от одобрителни викове, идващ от публиката. Това бяха овации и нещо друго: овации в

някакъв необичаен тон. Когато те стихнаха, Полишинел и Родомонт чуха гласа на Скарамуш, който прозвъня ясно като камбанка:

— И тъй, вие виждате, драги ми мосьо Леандър, че когато говорите за Третото съсловие, налага се да се изразявате по-точно. Какво всъщност е Третото съсловие?

— Нищо — отвърна Леандър.

Публиката хлъцна така, че се чу зад кулисите, но веднага след това дойде новият въпрос на Скарамуш:

— Вярно е. Уви! Но какво би трябвало да бъде?

— Всичко — каза Леандър.

Публиката зарева от възторг, още по-буен поради неочакваността на този отговор.

— И това е вярно — съгласи се Скарамуш. — И нещо повече, това е, каквото Третото съсловие ще стане; това е, каквото то вече е. Съмнявате ли се, че е така?

— Надявам се, че е — отговори подготвеният Леандър.

— Можете да го повярвате — заяви Скарамуш и одобрението пак екна като гръм.

Полишинел и Родомонт размениха поглед; всъщност първият намигна, не без закачливост.

— Проклятие! — изръмжа един глас зад тях. — Пак ли се е заловил с политиката този негодник?

Те се обърнаха и видяха мосьо Бине. С безшумните си стъпки беше се приближил до тях, без да го чуят, и сега стоеше с червения си костюм на Панталоне под провиснала нощница и злобно блестящи очички от двете страни на фалшивия нос. Но вниманието им бе насочено към гласа на Скарамуш, който се беше доближил до рампата.

— Той се съмнява — казваше Скарамуш на публиката. — Но нали самият този мосьо Леандър е като хората, които се кланят на червясалия идол на привилегированите, и малко го е страх да повярва в една истина, която започва да става очевидна на целия свят. Да го убедя ли? Да му разкажа ли как група благородници, подсилени от въоръжените си слуги, шестстотин души на брой, се опитали да се наложат на Третото съсловие в Рен само преди няколко седмици? Трябва ли да му напомня за сърцатата съпротива, която им оказало Третото съсловие и как е помело от улиците тази сган от благородници — *cette canaille noble...*

Прекъснаха го викове на одобрение. Думите му бяха попаднали в целта и хванали място. Хората, които се бяха гърчили под това срамно наименование от страна на по-високопоставените, скочиха, когато то бе хвърлено срещу самите благородници.

— Но позволете ми да ви разкажа за водача им: *le plus noble de cette canaille, ou bien le plus canaille de ces nobles!*^[2] Вие го познавате, този господин. Той се бои от доста неща, но най-много го е страх от гласа на истината. За такива като него красноречивата истина, красноречиво изказана, е нещо, което трябва да бъде мигновено накарано да заглъхне. Затова той събрал благородните си и техните слуги и ги повел да колят жалките буржоа, които се осмелили да вдигнат глас. Но същите тези жалки буржоа предпочели да не бъдат изклани по улиците на Рен. Дошло им на ум, че щом благородниците постановили да се лее кръв, нищо не пречело това да бъде кръвта на благородниците. Те също се събрали — тази благородна сган срещу сганта на благородниците — и се справили така добре, че прогонили мосьо дьо Ла Тур д'Азир и войнствените му последователи от бойното поле със счупени глави и разбити илюзии. Благородниците потърсили убежище при корделиерите и монасите ги подслонили в своя манастир — тези, които останали живи, а сред тях бил и именитият им предводител мосьо дьо Ла Тур д'Азир. Чували ли сте за този доблестен маркиз, този велик господар на живота и смъртта?

За миг в задната част на партера се вдигна врява. Тя стихна пак, щом Скарамуш продължи:

— О, чудесно зрелище е било да се види този могъщ ловец да бяга като заек и намира убежище в корделиеровия манастир! Рен не го е видял оттогава насам. Рен би искал да го види пак. Но ако е сърцат, той е и предпазлив. А къде, мислите, се е укрил този голям благородник, пожелал да види улиците на Рен залени с кръвта на гражданите му, този човек, който би изклал презряната сган, старо и младо, за да заглуши гласа на разума и свободата, който си позволява да ехти из Франция днес? Къде, мислите, се крие той? Ами че тука, в Нант.

Пак избухнаха крясъци.

— Какво казвате? Не е възможно? Ами че, приятели мои, в този момент той е тука, в театъра, спотайва се ей там горе, в онази ложа. Твърде е стеснителен, за да се покаже... о, той е много скромен

господин. Но е там, зад завесите. Няма ли да се покажете на приятелите си, мосьо дьо Ла Тур д'Азир, господин маркиз, който смятате красноречието за такава опасна дарба? Вижте, те биха искали да поприказват с вас; те не ми вярват, като им казвам, че сте тук.

Какъвто и да беше и каквито възгледи и да имаше по въпроса, повдигнат от Андре-Луи, мосьо дьо Ла Тур д'Азир положително не беше страхливец. Да се твърди, че се криел в Нант, не беше вярно. Той идваше и си отиваше открито и без да му мигне окото. Случайно обаче нантските жители не знаеха до този миг за присъствието му между тях. Но той би сметнал под своето достойнство да им съобщава за това, също както би сметнал под своето достойнство и да го крие от тях.

Обаче предизвикан така, въпреки зловещия начин, по който буржоазните елементи сред публиката се бяха откликнали на призива на Скарамуш, събудил страстите им, и въпреки опитите на Шабрийан да го възпре, маркизът дръпна завесата на ложата и неочаквано се показва, блед, но сдържан и високомерен, и изглежда първо дръзкия Скарамуш, а след това другите, които, щом го зърнаха, дадоха глас на враждебността си.

Те го посрещнаха с дюдюкане и викове, заканваха му се с юмруци, размахваха заплашително бастуни.

— Убиец! Нехранимайко! Страхливец! Предател!

Но той, без да обръща внимание на бурята, им се усмихваше с неизразимо презрение. Маркизът чакаше шума да стихне, чакаше да им заговори на свой ред. Ала както много скоро разбра, чакаше напразно.

Презрението, което не си даваше труд да прикрие, само ги раздражни още повече.

В партера вече вилнееше стълпотворение. Щедро се разменяха удари; отделни групички се биеха, тук-там лъсваха шпаги, но за щастие блъсканицата беше твърде голяма, за да бъде използването им възможно и резултатно. Онези, които бяха с жени, както и плахите по природа, бързаха да напуснат залата, която се превръщаше в бойно поле, където чупеха столове, за да се снабдят с оръжие, а парчета от полилеи вече влизаха в действие като метални снаряди.

Едно от тях, захвърлено от ръката на благородник от някоя ложа, насмалко не улучи Скарамуш, както стоеше и гледаше надолу с нещо като мрачно тържество предизвикания от думите му хаос. Понеже

знаеше от каква възпламенителна смес е съставена публиката, преднамерено бе хвърлил сред тях запаления факел на раздора, за да причини този стихийен пожар.

Той виждаше хората бързо да се разделят на групички, представляващи едната или другата страна в тази голяма разпра, която вече започваше да вълнува цяла Франция. Призивните им викове ехтяха в целия театър.

— Долу сганта! — крещяха едни.

— Долу привилегированите! — обаждаха се други.

И тогава над общата врява рязко и настойчиво прокълнтя един вик:

— Към ложата! Смърт на ренския касапин! Смърт на Ла Тур д'Азир, който води война срещу народа!

Хората се втурнаха към една от вратите на партера, излизаща на стълбището, което водеше към ложите.

И сега, докато схватката и бъркотията се разпространиха с бързината на пожар от театъра чак на улицата, ложата на Ла Тур д'Азир, станала главен прицел за нападението на буржоазното съсловие, беше станала и сборно място за благородниците, намиращи се в театъра, и за онези, които, без да бъдат самите те от благородно потекло, въпреки това принадлежаха към партията на благородниците.

Ла Тур д'Азир беше напуснал предния край на ложата, за да посрещне онези, които идваха да се присъединят към него. А сега в партера група вбесени благородници, които се мъчеха да се качат на сцената през празните първи редове, за да се разправят с безочливия комедиант, причинил това брожение, бе посрещната и задържана от друга група, състояща се от хора, на чиито чувства Андре-Луи бе дал израз.

Като забеляза това и си спомни за полилея, той се обърна към останалия до него Леандър:

— Мисля, че е време да си вървим.

Леандър, който приличаше на мъртвец под своя грим, ужасен от бурята, далече надхвърлила всичко, каквото лишеният му от въображение ум би могъл да си представи; изгъргори някакво нечленоразделно съгласие. Ала те като че ли вече бяха закъснели, защото в този миг ги нападнаха изотзад.

Мосъо Бине бе успял най-сетне да се откопчи от Полишинел и Родомонт, които, стреснати от свирепата му ярост се бяха помъчили да го задържат. Пет-шест благородници, редовни посетители зад кулисите, бяха проникнали там, за да изтърбушат подлеца, породил този метеж, и тъкмо бяха отхвърлили двамата комедианти, вкопчили се в Бине. Сега те тичаха след него с извадени шпаги, но след тях пък идваха Полишинел, Арлекин, Пиеро, Паскариел и Баск, художникът, въоръжени с всичко, каквото бяха успели да грабнат, и твърдо решили да спасят човека, комуто симпатизираха въпреки всичко и към когото бяха устремени сега всичките им надежди.

Доста пред тях се търкаляше Бине — той сега се движеше много по-бързо, отколкото някога преди, и размахваше дългия бастун, този неразделен атрибут на Панталоне.

— Безсрамен подлец! — крещеше той, — Ти ме опропасти! Но човек да не съм, ако не си платиш!

Андре-Луи се завъртя с лице към него.

— Ти бъркаш причината с последицата — каза той. Но не можа да каже нищо повече. Бастунът на Бине, ожесточено размахнат, се стовари и счупи върху рамото му. Да не беше бързо мръднал настрана, когато бастунът се спускаше, ударът щеше да улучи младежа по главата и вероятно да го зашемети. При това движение той бръкна в джоба си веднага след изтрещяването на счупилия се бастун на Бине се чу изтрещяването на пистолета, с който Андре-Луи му отговори.

— Ти беше предупреден, мръсен своднико! — извика той и с тези думи го простреля.

Бине се строполи с писък, а бруталният Полишинел, по-брутален от друг път в този миг на брутална действителност, бързо рече на ухото на Андре-Луи:

— Глупак! Чак толкова много не беше нужно! Бягай сега или ще си оставиш кожата тук! Махай се!

Андре-Луи сметна съвета за добър и го изпълни. Господата, които бяха последвали Бине в този наказателен пристъп на сцената, отчасти задържани от импровизираните оръжия на актьорите, отчасти стреснати от втория пистолет, насочен срещу тях от Скарамуш, го пуснаха да мине. Той стигна кулисите и там се намери лице с лице срещу двама старши стражници, част от полицията, която вече нахлуваше в театъра, за да въдвори ред. Техният вид го наведе на

неприятната мисъл за отношенията му с властта, които щеше да породи тазвечерната му постъпка, а в частност куршумът — забит някъде в затлъстелите меса на Бине. Андре-Луи размаха пистолета.

— Дайте път или ще ви пръсна главите! — заплаши ги той и стреснати, самите те невъоръжени, стражниците се дръпнаха назад и го оставиха да мине. Той се промъкна край вратата на актьорската стая, където дамите от трупата се бяха затворили, докато премине бурята, и така изскочи на улицата зад театъра. Тя беше безлюдна. По нея се втурна тичешком с намерение да стигне до хана, за да вземе дрехи и пари, понеже не виждаше възможност да тръгне на път, облечен като Скарамуш.

---

[1] Пикет — игра от края на XIV в. с 32 карти за 2–4 играчи. ↑

[2] *Le plus noble de cette canaille, ou bien le plus canaille de ces noble* (фр. игрословица) — най-благородният от тези подлеци или най-подлият от тези благородници. ↑

КНИГА ТРЕТА
ШПАГАТА

I

ПРОМЯНАТА

„Може да си съгласен — писа Андре-Луи от Париж на Льо Шапелие в запазило се до наши времена писмо, — че е жалко, дето ми се наложи да се откажа завинаги от костюма на Скарамуш, понеже явно не би могло да има за мен друг по-подходящ. Като че ли моята роля винаги е да предизвикам спречкване и да се измъкна, преди да бъда увлечен от сблъскването на воюващите стихии, разбунени от мен. Това е унижаващо размишление. Аз търся утеха в напомнянето от Епиктет^[1] (четеш ли изобщо някога Епиктет?), че ние сме само актьори, играещи в пиесата ролята, която е благоволил да ни определи режисьорът. Обаче не мога да се утеша с това, че ми е била отредена такава достойна за презрение роля: вечно да се отличавам с изкуството да бягам. Но ако не съм смел, поне съм предпазлив, тъй че като ми липсва една добродетел, мога да претендирам, че притежавам друга, кажи-речи, в излишък. При един предишен случай искаха да ме обесят за подстрекаване към размирици. Трябваше ли да остана и да бъда обесен? Този път може да искат да ме обесят за няколко неща, включително и убийство, защото не знам дали този негодник Бине е жив или мъртъв от дозата олово, която вкарах в тлъстия му търбух. Нито мога да кажа, че ме е много грижа. Ако изобщо храня някаква надежда по този въпрос, тя е, че е мъртъв и прокълнат. Но ми е наистина безразлично. Собствените ми грижи ме тревожат достатъчно много. Горедолу изхарчих малкото пари, които бях успял да укрия, преди да избягам от Нант онази ужасна нощ, а единствените две професии, от които, мога да твърдя, разбирам нещо — правото и сцената, — са изключени за мен, понеже не мога да намеря работа нито в едната, нито в другата, без да разкрия, че съм човек, търсен спешно от палача. При съществуващото положение много е възможно да умра от глад, особено ако вземем под внимание сегашните цени на хранителните продукти в този изгладнял град. И пак ще се обърна за утеха към Епиктет. «По е добре — казва той — да умреш от глад, след като си живял без скръб и страх, отколкото да живееш сред изобилие с

тревога в душата.» За мен съществува вероятност да загина в състояние, което според него е достойно за завиждане. Това, че то не ми се вижда съвсем достойно за завиждане, доказва само, че не мога да отбележа голям успех като стоик.“

Има и още едно негово писмо, писано горе-долу по същото време на маркиз дьо Ла Тур д'Азир — писмо, обнародвано след това от мосьо Емил Керсак в книгата му „Подмолните течения на революцията в Бретан“, намерено от негов архивите на Рен, където е било предадено от мосьо дьо Ледигиер, който го получил за съдебни цели от маркиза.

„Парижките вестници — пише в него Андре-Луи, — които съобщиха със значителни подробности за сбиването в театър Фейдо и разкриха истинската самоличност на Скарамуш, който го предизвикал, ме осведомяват също, че Вие сте се избавили от съдбата, която бях определил за Вас, когато вдигнах тази буря на общественото мнение и общественото възмущение. Не бих искал да Ви доставя удоволствието да мислите, че съжалявам за избавлението Ви. Аз не съжалявам. То ме радва. Да наложиш на някого смъртно наказание има едно неудобство: жертвата не знае, че е била застигната от правосъдието. Ако бяхте умрели, ако бяхте разкъсан парче по парче, сега щеше да ме измъчва мисълта за вечния Ви мирен сън. Не с лека и безболезнена смърт, а с душевни терзания трябва да изкупи грешката си виновният. Виждате ли, аз не съм сигурен дали в задгробния живот наистина съществува ад, но съм напълно сигурен, че той положително може да съществува приживе, и искам да поживеете още, та да можете да вкусите от горчилката му.

Вие убихте Филип дьо Вилморен, понеже Ви беше страх от това, което нарекохте «негова много опасна дарба на красноречието». Същия ден аз дадох клетва, че злодейството Ви ще остане безплодно, че аз ще го направя безплодно, че гласът, за заглушаването на който Вие извършихте убийство, ще прозвучи въпреки това като тръба по цялата страна. Това беше моят план за отмъщение. Давате ли си сметка как съм го изпълнявал, как ще продължа да го изпълнявам, щом ми се удаде случай? В речта, с която запалих жителите на Рен още на другия ден след това деяние, не чухте ли Вие гласа на Филип дьо Вилморен да изрича своите идеи с жар и страст, по-големи, отколкото би могъл да вложи в тях сам той, понеже Немезида^[2] ми помогна със своя огън? В

гласа на Omnes Omnibus в Нант (пак моя глас) поискал подаването на петицията, която се превърна в погребален звън за надеждите Ви да накарате Третото съсловие да млъкне, не чухте ли пак гласа на Филип дьо Вилморен? Не си ли помислихте, че именно духът на човека, когото убихте, възкръснал в мен, неговия останал жив приятел, е бил този, който е наложил необходимостта от безуспешния Ви въоръжен опит миналия януари, след който Вашите редици, окончателно разбити, се видели принудени да търсят убежище в манастира на корделиерите? А вечерта, когато от сцената на Фейдо бяхте изобличен пред народа, не чухте ли пак в гласа на Скарамуш гласа на Филип дьо Вилморен да използва тази опасна дарба на красноречието, за която тъй глупаво си бяхте въобразили, че ще можете да я пресечете с един удар на шпагата си? Това се превръща в гонение, нали — този глас от гроба, който настоява да бъде чул, който не ще да млъкне, докато не бъдете сринат в бездната. Сигурно вече съжалявате, че не сте убили и мен, както Ви приканвах при онзи случай. Мога да си представя колко горчиво е това съжаление. Съжалението за пропуснатия удобен случай е най-мъчителният ад, в който може да се намери една жива душа, особено душа като Вашата. Тъкмо затова се зарадвах, когато узнах, че сте останали жив след метежа във Фейдо, макар на времето в сметките ми да не е влизало да останете жив. Поради това съм доволен, че сте жив, за да беснеете и страдате в сянката на злото си дело и най-после узнаете (понеже досега Ви е липсвало прозрение да го разберете сам), че гласът на Филип дьо Вилморен ще ви преследва, за да Ви изобличава все по-високо, все по-настойчиво, докато след живот, прекаран в страх, кръвта Ви не бъде пролята от справедливия гняв, който опасната дарба на красноречието на жертвата Ви разпалва срещу Вас.“

Вижда ми се странно, че Андре-Луи не споменава в това писмо съвсем нищо за мадмоазел Бине и съм склонен да сметна, че поне отчасти не е искрен, когато приписва постъпката си във Фейдо напълно на самоналожената си мисия и ни най-малко на уязвената си гордост по отношение на Климен.

Единственият пряк резултат от тези две писма, писани и двете през април на същата 1789 година, се изрази в засиленото търсене на Андре-Луи Моро.

Льо Шапелие искаше да го намери, за да му помогне и да се помъчи още веднъж да го убеди да прегърне политическата кариера. Избирателите на Нант искаха да го намерят — поне искаха да намерят *Omnes Omnibus*, за чиято идентичност с Андре-Луи още не знаеха — във всеки от няколкото случая, когато при тях се откриваше ваканция. А маркиз дьо Ла Тур д'Азир и мосьо дьо Ледигиер искаха да го намерят, за да могат да го пратят на бесилката.

С не по-малко отмъстителна цел го търсеше и мосьо Бине, много нещастен, понеже се беше видял съвсем опропастен след оздравяването от раната си. Трупата му го беше напуснала през време на боледуването и преустроена под ръководството на Полишинел, се опитваше със задоволителен успех да продължава да работи в посоката, очертана от Андре-Луи. Господин маркизът, възпрепятствуван от сбиването да съобщи на мадмоазел Бине лично за намерението си да прекъсне своята връзка, се видя принуден да пише на Климен в този смисъл подир няколко дена от Азир. Той смекчи удара, като приложи за пълното уреждане на задълженията му чек за сто луидора срещу *Caisse d'Escompte*^[3]. Въпреки всичко това почти сломи клетата Климен и създаде възможност за баща ѝ, когато оздравя, да я вбесява, като ѝ доказва, че този обрат в хода на събитията се дължи на преждевременната ѝ капитулация, противно на трезвия му житейски съвет. Много естествено както бащата, така и дъщерята приписваха бягството на маркиза на сбиването във Фейдо. Те пишеха това наред с всичко останало на сметката на Скарамуш и, щат не щат, трябваше с огорчение да признаят, че този негодник си е отмъстил по ненадминат начин. Климен може би дори се питаше дали нямаше да спечели повече, ако бе останала вярна на Скарамуш и като се омъжеше за него, се оставеше на несъмнените му дарби да я издигне до върховете, към които я тласкаше амбицията ѝ, и да се домогва до които сега беше безполезно. Ако беше така, тази мисъл трябваше да ѝ е достатъчно наказание. Защото, както Андре-Луи с пълно право твърди, няма по-голям ад от този, който създава съжалението за пропилените удобни случаи.

Междувременно търсеният с такова настървение Андре-Луи Моро засега съвсем се беше стаил. И неуморната парижка полиция, подтиквана от кралския наместник в Рен, напразно търсеше неговите следи. Все пак той би могъл да бъде намерен в една къща на Рю дю

Азар на един хвърлей място от Пале Роял, където го беше отвела чиста случайност.

Това, което в писмото си до Льо Шапелие той представя като вероятност в близко бъдеще, всъщност беше положението, в което вече се намираше. Беше останал без средства. Парите му бяха свършили, включително и онова, което бе успял да вземе от продажбата на свои украшения, които не представляваха абсолютна необходимост.

Положението му беше така отчаяно, че както крачеше една ветровита априлска утрин надолу по Рю дю Азар, тръгнал напосоки да припечели нещо, той се спря да прочете бележка, закачена на входа на една къща от лявата страна на улицата малко преди Рю дьо Ришельо. Нямаше причина да не тръгне по тази улица „Съдба“. Може би името ѝ беше привлякло като подходящо за неговия случай.

Бележката, написана с едър, закръглен почерк, съобщаваше, че мосьо Бертран дез-Ами от втория етаж търси млад мъж с добри обноски и известно умение да се фехтува. Над тази бележка имаше продълговата черна табелка, а на нея — щит, който с прости думи можеше да се опише като червен, украсен с две кръстосани шпаги и четири лилии, по една във всеки ъгъл на образувания от тях диагонален кръст. Под щита със златни букви се четеше надписът:

БЕРТРАН ДЕЗ-АМИ
ПРЕПОДАВАТЕЛ ПО ФЕХТОВКА
ОТ КРАЛСКАТА ШКОЛА.

Андре-Луи стоеше и мислеше. Можеше да претендира, както му се струваше, че притежава исканите качества. Беше положително млад и вярваше да има сносно държане, а уроците по фехтовка, които беше взимал в Нант, му бяха дали поне основни познания по това изкуство. Бележката, изглежда, е била закачена там преди няколко дена, което подсказваше, че кандидатите за тази служба не са чак толкова многобройни. Може би при това положение мосьо Бертран дез-Ами нямаше да бъде прекалено взискателен. От друга страна, Андре-Луи не беше ял от двадесет и четири часа и при все че предлаганата служба (точното естество на която тепърва щеше да узнае) не изглеждала да е такава, на каквата Андре-Луи би се спрял при свободен избор, сега не можеше в никой случай да придирия.

Освен това хареса му се името Бертран дез-Ами. В него сполучливо се съчетаваха намеци за рицарство и дружелюбие. Също

така, понеже в професията на този човек се криеше и известен елемент на романтика, съществуваше вероятност мосьо Бертран дез-Ами да не задава прекалено много въпроси.

В края на краищата той се качи на втория етаж. На площадката спря пред врата, на която пишеше: „Академия на Бертран дез-Ами“. Андре-Луи отвори вратата и се намери в оскъдно мобилирана празна чакалня. От отвъдната стая, вратата на която беше затворена, долиташе тропот на крака, звънтене и удари на стомана о стомана и надделяващ над тези звуци еквив мелодичен глас, говорещ на език, който положително беше френски, но френски, какъвто никога не се чува извън някое училище по фехтовка.

— Coulez! Mais coulez donc... Така! Сега фланконадата — en carte... А ето и riposte... Да започнем отначало. Хайде! Отбранителното положение tierce... Направете coupe, а след това quinte par dessus les armes... О, mais allonges! Allonges! Allez au fond!^[4] — насърчаваше гласът. — Хайде, това беше по-добре — Шпагите млъкнаха.

— Помнете: ръката с дланта надолу, лакътят не много напред. За днес стига. В сряда ще видим tiger au mur^[5]. То е по-бавно. Бързината ще дойде, когато движенията стават по-механични и по-сигурни.

Друг глас замърмори в отговор. Стъпки тръгнаха настрана. Урокът бе свършил. Андре-Луи почука на вратата.

Отвори му висок строен мъж с изящно телосложение, на около четиридесет години. Черни копринени панталони до коленете и черни копринени чорапи, губеци се в леки обувки, бе облеклото му от кръста надолу. Нагоре до брадичката беше стегнат в плътно прилягаща кожена куртка. Лицето му бе орлово и мургаво, очите — големи и тъмни, устата — решителна, а косата — лъскаво черна, с по някой сребрист косъм тук-там.

В извивката на лявата си ръка носеше маска — кожен шлем с телена мрежа за защита на очите. Острият му поглед измери Андре-Луи от глава до крака.

— Мосьо? — попита той учтиво.

Ясно беше, че грехи повода за посещението на Андре-Луи, защото въпреки печално намалелите средства, външността му бе безукорна и мосьо дез-Ами не можеше да допусне, че посетителят носи на гърба си всичките си притежания.

— Сложили сте долу една бележка, мосьо — каза той и по светналия изведнъж поглед на учителя по фехтовка разбра, че е бил прав в предположението си, че кандидатите за длъжността не са се блъскали пред вратата му. А след това проблясъкът на радост бе последван от учудване.

— Вие идвате във връзка с тази работа?

Андре-Луи сви рамене и наполовина се усмихна.

— Трябва да се живее.

— Но влезте. Седнете тука. Аз ще бъда на ваше раз... ще мога да се занимая с вас след един момент.

Андре-Луи седна на пейката, сложена до една от белосаните стени. Стаята беше дълга и ниска, подът — съвсем гол. Прости дървени пейки като тази, на която седеше, имаше тук-там край стените, покрити с принадлежности за фехтовка: маски, кръстосани рапири, куртки и всевъзможни шпаги, ками и мишени от най-различни столетия и страни. Имаше също портрет на затлъстял господин с голям нос, много сложно накъдрена перука и синята лента на ордена „Свети дух“, в когото Андре-Луи позна краля. Имаше и поставен в рамка пергамент — свидетелството на мосьо дез-Ами от Кралската академия. В единия ъгъл стоеше шкаф с книги, а близо до него, обърнати към последния от четирите прозореца, които изобилно осветяваха стаята, имаше малко писалище и кресло. Пълен и хубаво облечен млад господин стоеше до писалището и тъкмо си слагаше дрехата и перуката. Мосьо дез-Ами се запъти към него, като се движеше, както си помисли Андре-Луи, с изключителна грация и гъвкавост, и остана на разговор с него, докато му помагаше да довърши тоалета си.

Най-после младият господин се сбогува, като се бършеше с хубава кърпичка, от която остана дъх на парфюм във въздуха. Мосьо дез-Ами затвори вратата и се обърна към молителя, който веднага се изправи.

— Къде сте учили? — попита кратко учителят по фехтовка.

— Учили? — Андре-Луи се слиса от въпроса. — А, в „Луи льо Гран“.

Мосьо Дез-Ами се навъси и го погледна втренчено, сякаш да се увери дали кандидатът не си позволява да си прави шеги с него.

— Боже мой! Аз не ви питам къде сте завършили образованието си, а в коя академия сте учили фехтовка.

— А... фехтовка! — На Андре-Луи и на ум не му беше идвало, че шпагата може сериозно да се нареди между учебните предмети. — Никога не съм я учил много. Взимал съм уроци по едно време в... в провинцията.

Преподавателят повдигна вежди.

— Но тогава? — възкликна той. — Защо си правите труда да се качвате чак на втория етаж? — Той губеше търпение.

— Обявлението не изисква много голяма вещина. Ако не съм достатъчно вещ, но съм запознат с основните положения, може скоро да напредна. Аз усвоявам повечето неща много лесно — препоръча се Андре-Луи. — Колкото до останалото, другите качества ги притежавам. Млад съм, както виждате, и сам отсъдете дали греша, като смятам, че обноските ми са добри. По професия съм човек на адвокатската тога, макар и да ми е ясно, че тука девизът е „*codat toga armis*“^[6].

Мосьо Дез-Ами се усмихна с одобрение. Без съмнение младият мъж имаше добри обноски и беше доста съобразителен, както изглеждаше. Той прецени с критичен поглед физическите му данни.

— Как се казвате?

Андре-Луи се поколеба за миг и след това рече:

— Андре-Луи.

Проницателните черни очи го изгледаха още по-проницателно.

— Добре де, Андре-Луи, чий?

— Само Андре Луи. Луи е фамилното име.

— А! Чудновато фамилно име. Вие сте от Бретан, ако съдя по изговора. Защо сте дошли тука?

— Да си спася кожата — отговори, без да помисли, Андре-Луи. И веднага побърза да прикрие грешката. — Имам един враг — обясни той.

Мосьо Дез-Ами се намръщи и се потърка по ъгловатата брадичка.

— Вие сте избягали?

— Може да го наречете така.

— Страхопъзльо, а?

— Мисля, че не.

И тогава започна да разправя романтична лъжа:

— Виждате ли, моят враг е фехтувач от висока класа, най-добрият в Бретан, ако не и най-добрият във Франция. Такава му е славата. Аз реших да дойда в Париж да понауча това изкуство и след това да се върна да го убия. Ето защо, да си кажа, ме привлече бележката ви. Виждате ли, аз нямам средства да взимам уроци по друг начин. Мислех да си намеря работа тука в юридическата професия. Но не сполучих. Оказа се, че в Париж има твърде много адвокати и докато чаках, изядох малкото пари, които имах, тъй че... тъй че в края на краищата вашата бележка ми се видя като специално изпратена от провидението.

Мосьо Дез-Ами го хвана за рамената и го погледна в лицето.

— Вярно ли е това, приятелю? — попита той.

— Няма нито една вярна дума — отговори Андре-Луи и провали всичките си шансове поради някакъв непреодолим подтик да каже нещо неочаквано. Но всъщност не ги провали. Мосьо дез-Ами избухна в смях, а след като се насмя, призна, че е очарован от принципиалната честност на кандидата.

— Свалете си дрехата — каза той — и да видим какво можете да направите. Природата поне ви е предопредила за фехтувач. Вие сте лек, подвижен и гъвкав, с достатъчно дълга ръка и, изглежда, схватлив. Може и да направя от вас нещо, да ви дам достатъчно знания за моята цел, която е да предавате основните начала на изкуството на нови ученици, преди да ги поема аз за усъвършенствуването им. Да опитаме. Вземете тази маска и шпага и елате тук.

Той го заведе в дъното на стаята, където голият под бе разчертан с тебешир, за да знае начеващият какво да прави с краката.

След десетминутна схватка мосьо дез-Ами му предложи службата и обясни задълженията. Освен предаването на основните начала на новците трябваше да измита стаята всяка сутрин, да лъска шпагите, да помага на господата, които идваха на урок, да се събличат и обличат, както и да прислужва във всяко отношение. Заплатата му засега щяла да бъде четиридесет ливри на месец и можел да спи в нишата зад стаята за фехтовка, ако си нямал друга квартира.

Длъжността, както виждате, имаше своите унизителни страни. Но ако Андре-Луи искаше да се наобядва, трябваше да започне обеди, като изяде за ордъовър гордостта си.

— И тъй — каза той, сдържайки гримаса, — тогата отстъпва не само пред шпагата, но и пред метлата. Тъй да бъде. Приемам.

Характерно е за него, че взел веднъж това решение, той се хвърли в работата с въодушевление. Типично бе каквото и да вършеше, да го върши с всичките способности на ума и с всичките сили на мишците си. Когато не обучаваше много млади господа на основните начала на изкуството — не им показваше сложния и заплетен поздрав към противника, който за няколко дена усилен упражнения бе усвоил до съвършенство, и осемте защиты, — сам той съсредоточено изработваше същите тези защиты и обиграваше окото, китката и колената си.

Забелязал увлечението му и доловил очевидната възможност да го превърне в действително полезен помощник, много скоро мосьо дез-Ами започна да се занимава с него по-сериозно.

— Вашето прилежание и жар, приятелю, заслужават повече от четиридесет ливри на месец — каза му учителят в края на седмицата. — Засега обаче ще допълням, каквото смятам, че заслужавате, като ви посвещавам в тайните на това благородно изкуство. Бъдещето ви зависи от това каква полза ще извлечете от изключителния ви късмет да бъдете обучаван от мен.

От този ден нататък всяка сутрин преди отварянето на академията учителят се фехтуваше половин час с новия си помощник. Под това наистина превъзходно наставничество Андре-Луи напредваше с бързина, която и изненадваше, и ласкаеше мосьо дез-Ами. Той щеше да бъде по-малко поласкан и повече изненадан, ако знаеше, че поне половината от тайната на изумителния напредък на Андре-Луи се крие във факта, че младежът жадно поглъща съдържанието на библиотеката на учителя си, която се състоеше от десетина трактата върху фехтовката от такива велики майстори като Ла Бесиер, Дане и главата на Кралската академия Огюстен Русо. За мосьо дез-Ами, чието майсторство почиваше напълно върху практиката и ни най-малко върху теорията, а той всъщност не беше никакъв теоретик, нито човек на книгите в кой да е смисъл, тази библиотечка беше само подходящо допълнение към школата за фехтовка, умствена украса към обстановката. Самите книги не представляваха за него нищо важно в никакво отношение. Той нямаше този вид ум, който би извлякъл нещо от прочитането им, нито разбираше, че някой друг може да извлече.

Андре-Луи, напротив, като човек, свикнал да учи, придобил способността да усвоява знания от книги, извличаше огромна полза от четенето на тези трудове, запомняше дадените там наставления, критично противопоставяше казаното от един майстор на казаното от друг и правеше избор, който веднага прилагаше на практика.

В края на месеца мосьо дез-Ами изведнъж прозря, че помощникът му е станал фехтувач от завидна класа, човек, в схватка с когото ставаше нужда да напряга сили, ако искаше да избегне поражение.

— От самото начало ви казах, че природата ви е създала за фехтувач — каза му той един ден. — Вижте колко прав съм бил, вижте също колко добре съм знаел как да оформя материала, с който ви е надарила природата.

— Хвала на учителя! — отвърна Андре-Луи.

Отношенията му с мосьо дез-Ами бяха станали междувременно най-приятелски и той започваше вече да получава от него не само начеващи ученици. Всъщност Андре-Луи започваше да става помощник в много по-пълен смисъл на думата. Мосьо дез-Ами, човек с рицарски разбирания, щедър, съвсем не искаше да се възползува от затрудненото, както се досещаше, положение на младия мъж и възнагради старанието му, като му увеличи заплатата на четири луидора месечно.

От сериозното и задълбочено проучване на чужди теории Андре-Луи премина, както нерядко се случва, към развиване на свои собствени теории. Една юнска утрин той лежеше на малкия си одър в нишата зад помещението на академията и размишляваше върху пасаж за двойния и тройния финт, който беше прочел предишната вечер в трактата на Дане. Беше му се сторило, когато го четеше, че Дане е спрял на половин път пред голямо откритие в изкуството на фехтовката. Теоретик по начало, Андре-Луи долови загатнатата теория, която самият Дане, който я загатна, не бе успял да долови. Андре-Луи лежеше сега по гръб, разглеждаше пукнатините в тавана и обсъждаше въпроса по-нататък с тази яснота, която ранното утро често дарява на проникателния ум. Трябва да помните, че вече близо два месеца Андре-Луи всеки ден се занимаваше и почти всеки час мислеше за шпагата. Продължителното съсредоточаване върху този въпрос развиваше у него извънредна прозорливост. Фехтовката, както я

предаваше и както я предаваха на него, и както я виждаше всекидневно упражнявана, се състоеше от редица атаки и защиты, редица удари, преминаващи от една линия в друга. Но винаги ограничена редица. По пет-шест удара от двете страни беше обикновено, строго казано, максимумът за всяка схватка. След това се започваше наново. Но дори и така, тези удари се нанасяха произволно. Какво ли, ако човек ги пресметнеше от първия до последния?

Това бе една част от мисълта — единият от двата крака, на които трябваше да стъпи теорията му; другият беше: какво ли ще стане, ако човек разработи идеите на Дане за тройния финт така, че да ги обедини в редица наистина пресметнати удари, която да завършва с четвъртия или петия, или дори шестия удар? С други думи, ако човек направи редица атаки, предизвикващи рипости, които да бъдат отбити на свой ред, като всеки от контраударите бъде предназначен не да попадне в целта, а да отклони шпагата на противника в една линия, която ще го разкрие в крайна сметка и според предварителния план за поразяващия удар. Всеки контраудар на противника ще трябва да бъде предвиден в това разширяване на отбраната му, разширяване толкова постепенно, че сам той да не го осъзнае и цялото време да мисли само как да улучи целта си при един от тези контраудари.

Андре-Луи бе играл на времето шах с доста завиден успех и в шаха бе преуспявал благодарение на способността си да мисли напред. Тази способност, внесена във фехтовката, щеше да преобърне това изкуство. Разбира се, такава тактика вече се прилагаше, но само по елементарен и много ограничен начин, само във финтове — единични, двойни и тройни. Но дори тройният финт щеше да изглежда тромав похват в сравнение с метода, върху който той теоретизираше.

Андре-Луи продължи да разсъждава и у него се затвърди убеждението, че държи в ръцете си ключ към откритие. Нямаше търпение да изпита теорията си.

Тази сутрин му се падна доста силен ученик, да се отбранява от когото обикновено му костваше доста усилия. Когато застана ангард, той реши да го улучи след четвъртото париране, като определи предварително четирите удара, които да го доведат до него. Започнаха с терца и Андре-Луи поведе нападението с удар и изпъване на ръката. Противникът отговори с полуконтрата, която той очакваше и която веднага отби със затворено мушкане в квинта; когато противникът

парира, той продължи още по-долу и след като противникът пак парира правилно, според пресмятанията му, мушна, като насочи върха в кварта и опря шпагата право в гърдите на противника си. Леснотата на цялата работа го изненада.

Започнаха отново. Този път Андре-Луи реши да поразии съперника на петия удар и постигна това със същата лекота. Тогава реши да усложни играта още повече и да се опита да го поразии на шестия път — и изработи мислено комбинацията от петте предварителни удара. И този път сполучи така лесно, както преди.

Младият господин, който се упражняваше с него, се изсмя с едва доловима нотка на обида в гласа.

— Съвсем не ме бива тази сутрин — каза той.

— Не сте във форма както обикновено — учтиво се съгласи Андре-Луи. А сетне дръзко добави, само за да изпита докрай тази своя теория: — До такава степен, че мога горе-долу със сигурност да ви улуча както и когато пожелаея.

Способният ученик го изгледа с полунасмешка и рече:

— Чак толкова не.

— Хайде да опитаме. На четвъртия удар ще ви улуча.

— Allons! En garde!

И както му обеща, така и стана.

Младият господин, който дотогава не беше имал особено високо мнение за Андре-Луи като фехтувач и го бе смятал за подходящ само да се упражнява с него, когато преподавателят бе зает с друго, широко отвори очи. В изблик на великодушие, примесено с опиянение, Андре-Луи беше почти готов да разкрие своя метод — метод, който скоро след това щеше да стане нещо обикновено във фехтовалните зали. Но навреме се сдържа. Да разкрие тайната, би значило да пресече престижа, който щеше да си спечели с прилагането ѝ.

По пладне, понеже академията беше празна, мосьо дез-Ами повика Андре-Луи на един от редките уроци, които все още от време на време му даваше. И за първи път през цялото си познанство с Андре-Луи мосьо дез-Ами бе победен от него с пряко попадение още през първата схватка. Той се засмя, много доволен, с присъщото му великодушие.

— Аха! Вие напредвате много бързо, приятелю!

Той продължаваше да се усмихва, макар и с не толкова доволен вид, когато бе победен във втората схватка. След това започна да се бие много сериозно, в резултат на което Андре-Луи бе победен три пъти поред. Бързината и точността на преподавателя по фехтовка, когато напрегнеше всички сили, объркваха теорията на Андре-Луи, която, неупражнена на практика, все още изискваше сериозно обмисляне.

Но това, че теорията му бе правилна, той смяташе за напълно установено и то го задоволяваше за момента. Оставаше само да усъвършенствува чрез упражнение приложението ѝ. На това сега се посвети със страстното увлечение на откривател. Ограничи се с пет-шест комбинации, които упражнява усърдно, докато не почна да изпълнява всяка от тях почти автоматично. И доказа безпогрешността им върху най-добрите измежду учениците на мосьо Дез-Ами.

Най-после седмица, седмица и нещо след последния му двубой с Дез-Ами преподавателят го покани пак да се поупражнят.

Победен отново в първата схватка, учителят приложи цялото си майсторство срещу помощника си. Но днес нищо не му помагаше пред стремителните нападения на Андре-Луи.

След третото поражение мосьо дез-Ами се дръпна назад и свали маската си.

— Каква е тази работа? — попита той. Беше блед и черните му вежди бяха смръщени. От години насам самолюбието му не бе така оскърбявано. — Да не са ви научили на някакъв таен удар?

Мосьо Дез-Ами винаги се хвалеше, че знае твърде много за шпагата, за да вярва разни глупости за тайни удари, но тези постижения на Андре-Луи разклатиха увереността му в това отношение.

— Не — отговори Андре-Луи. — Много съм се упражнявал и работата е там, че се фехтувам с ума си.

— Виждам го. Е, хубаво, струва ми се, че достатъчно добре съм ви обучил, приятелю. Съвсем не възнамерявам да държа помощник, който е по-добър от мен.

— Няма такава опасност — каза Андре-Луи с весела усмивка. — Вие сте се фехтували усилено цялата сутрин и сте уморен, докато аз нямам много работа и съм напълно свеж. Това е единствената тайна на краткотрайния ми успех.

Неговият такт и безкрайното добродушие на мосьо дез-Ами помогнаха въпросът да не се задълбочи в посоката, в която имаше опасност да се отклони. А след това, когато се фехтуваха двамата, Андре-Луи, който продължаваше да усъвършенствува теорията си в почти безпогрешна система, целеше мосьо дез-Ами винаги да печели по два удара срещу всеки от неговите. Такава жертва правеше пред благородието, но не повече. Искаше мосьо дез-Ами да съзнава силата му, без обаче да открие дотолкова истинските ѝ размери, че да събуди у него нежелателна степен на завист.

И така успешно съумяваше да го прави, че от една страна, ставаше все по-необходим помощник на преподавателя си, понеже стилът и фехтуването му изобщо се бяха подобрили чувствително, а, от друга, караше мосьо дез-Ами да се гордее с него като най-блестящ ученик, минал някога през академията му. Андре-Луи не се опитваше да разбие илюзиите на преподавателя с разкриването на факта, че майсторството му се дължи много повече на библиотеката и на собствената му вродена схватливост, отколкото на каквито и да било уроци.

---

[1] Епиктет (около 50 до около 138 г. н.е.) — гръцко-римски философ, представител на късния стоицизъм. Бил роб, сетне пуснат на свобода; учил на търпение и въздържаност. ↑

[2] Немезида (гръцка митология) — богиня на възмездието. ↑

[3] Caisse d'Escompte (фр.) — Спестовна каса, банка от онази епоха. ↑

[4] Термини във фехтовката (фр.)

— Coulez — хлъзгайте (оръжието)

— mais coulez done — хлъзгайте де!

— фланконада — мушкане в профил

— en carte — четвърта

— tierce — терца (трета)

— coupe — пренос

— quinte — пета

— par dessus les armes — над оръжието

— allongez — опънете (ръката)

— mais allongez — опънете де!

— allez au fond — хайде в напад ↑

[5] tirer au mur — мушкане на мишена в стената. ↑

[6] Gedat toga armis (лат.) — нека тогата (правосъдието) отстъпи пред оръжието. ↑

II

QUOS DEUS VILT PERDERE^[1]

И този път, съвсем по същия начин, както и когато се присъединил към трупата на Бине, Андре-Луи се отдаде от все сърце на новата си професия, наложена му от необходимостта, и сигурно прикритие срещу тези, които биха го потърсили, за да му причинят зло. Тази професия би могла (макар в случая и да не беше така) да го накара най-после да сметне себе си за човек на делото. Той си остана обаче въпреки всичко човек на разума и събитията през пролетните и летните месеци на 1789 година в Париж му даваха изобилен материал за размишления. Там прочете още неизсъхнала може би най-удивителната страница в историята на човешкото развитие и накрая бе принуден да заключи, че всичките му предварително съставени убеждения са били погрешни и че тъкмо такива екзалтирани, страстни ентузиастични като Вилморен са били прави.

Подозирам го със сигурност да се е гордял с факта, че е сгрешил, и да е приписвал самодоволно грешката си на обстоятелството, че сам той е имал твърде трезв и логичен ум, за да може да прецени пределите на човешката невменяемост, излязла наяве сега.

Той наблюдаваше как расте гладът, как се увеличават немотията и бедствията в Париж тази пролет и ги отдаваше на съответните причини, наред с търпението, с което народът ги понасяше. Хората във Франция бяха в състояние на стаено или парализирано очакване — те чакаха Генералните щати да се съберат и многовековната тирания да свърши. И поради това състояние на очакване промишлеността беше в застои, буйният поток на търговията се беше смалил до тънка струйка. Хората не искаха да купуват и да продават, докато не видят с какви средства геният на швейцарския banker мосьо Некер ще ги изведе от това тресавище. И поради това парализиране на деловия живот, мъжете от народа бяха без работа, оставени да гладуват със своите жени и деца.

Андре-Луи наблюдаваше и мрачно се усмихваше. Дотук е бил прав. Страдаше винаги пролетариатът. Мъжете, които се стремяха да направят тази революция, избирателите тука в Париж, както и другаде, бяха заможни хора, лични буржоа, богати търговци. И докато те, с чувство на презрение към сганта и с чувство на завист към привилегированите съсловия, говореха на едро за равенство (под което разбираха равенство по възходяща линия, което ще заличи разликата между тях и благородниците), пролетариатът гинеше от лишения в своите бордеи.

Най-после заедно с месец май дойдоха и депутатите (приятелят на Андре-Луи Льо Шапелие, един от най-видните между тях) и Генералните щати бяха открити във Версай. Едва тогава положението започна да става интересно, едва тогава Андре-Луи започна сериозно да се съмнява в правилността на досегашните си възгледи.

Когато бе разгласена кралската прокламация, която постановяваше депутатите от Третото съсловие да бъдат два пъти повече от депутатите на другите две съсловия, взети заедно, Андре-Луи повярва, че превесът на гласовете, осигурен по този начин за Третото съсловие, прави неизбежни реформите, за които те се бяха клели.

Но не беше включил в сметката си влиянието на привилегированите класи върху гордата австрийска кралица и нейното влияние върху затлъстелия, флегматичен и нерешителен монарх. Това, че привилегированите класи решиха да водят война в защита на привилегиите си, Андре-Луи можеше да разбере. Човекът, понеже е човек и носи проклятието на користолюбието, никога не се отказва доброволно от богатства, независимо от това дали има, или няма право да ги притежава. Но това, което изненада Андре-Луи, бе неописуемата жестокост на похватите, с които привилегированите провеждаха борба. Те противопоставяха на идеите грубата сила на разума и философията и батальони от чуждестранни наемници. Сякаш идеите можеше да се забучват на щикове!

Войната между привилегированите класи и двора, от една страна, и Събранието и народа, от друга, беше започнала.

Третото съсловие се въздържаше и чакаше, чакаше с търпението на природата; чака цял месец, докато търговията съвсем се парализира и костеливата ръка на глада стисна Париж по-силно; чака цял месец,

докато привилегированите класи събраха във Версай армия, с която да го сплашат — армия от петнадесет полка, девет от които швейцарски и германски, — и установиха артилерийски парк пред сградата, в която заседаваха депутатите. Но депутатите не пожелаха да се уплашат, не пожелаха да обърнат внимание на топовете и чуждестранните униформи, не пожелаха да видят нищо друго освен целта, за която са били събрани с кралския указ.

Така беше до десети юни, когато великият мислител и метафизик абат Сейес^[2] даде сигнала.

— Време е да прережем въжето — каза той.

И удобният случай дойде скоро, в самото начало на юли. Мосьо дю Шатле, груб, високомерен поддръжник на дисциплината, предложи да се преместят единадесетте задържани под арест френски гвардейци от военния затвор „Абаи“ в мръсната тъмница „Бисетр“, където държаха крадци и най-долнопробни престъпници. Когато се пръсна вест за това намерение, народът най-сетне отвърна на насилието с насилие. Тълпа от четири хиляди души нахълта в „Абаи“ и освободи оттам не само единадесетте гвардейци, но и всички други затворници с изключение на едного, за когото разбраха, че е крадец и го върнаха обратно.

Това най-после беше открит бунт, а привилегированите знаеха как да се справят с бунтове. Те щяха да задушат този разбунен Париж с железния обръч на чуждестранните полкове. Мерките бяха бързо съгласувани. Старият маршал дьо Броли, ветеран от Седемгодишната война, пропит от презрението на войника към цивилните, убеден, че самата поява на униформите ще бъде достатъчна да възстанови реда и покоя, пое командването с Бьозанвал за помощник. Чуждестранните полкове бяха разквартирувани в околностите на Париж — полкове, самите имена на които дразнеха парижаните: полковете на Райсбах, Дисбах, Насау, Естерхази и Рьомер. Подкрепления от швейцари бяха изпратени в Бастилията^[3], между бойниците на която още от тридесети юни се виждаха заплашителните дула на заредени топове.

На десети юли избирателите още веднъж се обърнаха към краля да поиска оттеглянето на войските. На другия ден им отговориха, че предназначението на войските било да защитават свободите на Събранието! А на следващия ден, който беше неделя, филантропът доктор Гилотин^[4], чиято филантропска машина за безболезнено

умъртвяване твърде скоро щеше да има много работа, дойде от Събранието, член на което беше, да увери избирателите на Париж, че всичко е наред, въпреки външните признаци, понеже Некер се държи на мястото си по-здраво от всеки друг път. Той не знаеше, че в същия момент, когато говореше с такава увереност, често уволняваният и често наново назначаваният мосьо Некер бе току-що уволнен още веднъж от враждебната клика около кралицата. Привилегированите искаха да се вземат окончателни мерки и окончателни мерки щяха да получат — окончателни за самите тях.

А в същото време още един филантроп, също доктор, някой си Жан Пол Мара^[5], от италиански произход (повече известен като Марат, пофренчената форма на възприетото от него име), освен другото и писател, прекарал няколко години в Англия и там издал редица трудове по социология, пишеше:

„Внимавайте! Правете си сметка какъв ще бъде съдбовният резултат от един противодържавен ход. Ако имате нещастieto да дадете път на такова нещо, ще сметнат, че сте се вдигнали на бунт, и ще се лее кръв.“

Андре-Луи беше в градините на Пале Роял, това средище на дюкяни и куклени театри, циркове и кафенета, игрални и публични домове, това място, където се устройваха всички срещи, когато се пръсна новината за уволняването на Некер, събудила навред смут и ярост. В уволняването на Некер хората виждаха тържеството на враждебната на тях партия. То беше погребален звън за всичките им надежди да се оправят неправдите.

Той видя слаб мъж със сипаничаво лице, който не изглеждаше безкрайно грозен само благодарение на прекрасните си очи, да скача върху една маса пред Кафе дьо Фоа с извадена шпага в ръка и да извиква „На оръжие!“. И тогава в изумената тишина, наложена от този вик, да излива поток от възпламеняващо красноречие, произнесено с глас, загрозяван от време на време от пелтечене. Той каза на хората, че германците от Марсово поле щели да навлязат в Париж тази вечер да колят жителите.

— Да си сложим по една кокарда! — провикна се той и откъсна лист от дърво, да му послужи за целта: зелената кокарда на надеждата.

Въодушевение обзе тълпата, пъстра тълпа, съставена от мъже и жени от всички класи, от нехранимайковци до благородници, от

уличници до светски дами. Дърветата останаха без листа и зелената кокарда накичи почти всяка глава.

— Вие сте между два огъня — запалено продължаваше заекващият глас на подпалвача. — Между германците на Марсово поле и швейцарците в Бастилията. На оръжие тогава! На оръжие!

Възбуждението се надигна и развилня. От близка изложба на восъчни фигури се появи бюстът на Некер, а след малко и бюстът на този комедиант Орлеанския дук, който имаше своя партия и беше готов не по-малко от всеки друг многообещаващ опортюнист в тези дни да се възползува от момента за собственото си възвеличаване. Бюстът на Некер беше увит с креп.

Андре-Луи гледаше и започваше да изпитва страх. Книжката на Марат му беше направила впечатление. В нея се казваше това, което сам той бе казал преди повече от половин година на тълпата в Рен. Тази тълпа, струваше му се, трябваше да се обуздае. Този невъздържан, безотговорен пелтек можеше да стане причина градът да пламне вечерта, ако не се направеше нещо. Младият мъж, един необоснован поддръжник на двореца, на име Камий Демулен^[6], който щеше по-после да се прочуе, скочи от масата и продължи да размахва шпагата си и да крещи: „На оръжие! След мен!“. Андре-Луи се втурна напред да заеме импровизираната трибуна, току-що освободена от пелтека, за да положи усилия да противодействува на подпалваческата реч. Той се вряза в тълпата и изведнъж се намери лице с лице пред висок мъж, прекрасно облечен, чиито хубави черти имаха суров вид, а големите черни очи бляскаха сякаш от потискан гняв.

Така, лице с лице, всеки впил поглед в очите на другия, те останаха известно време сред блъскащата се покрай тях тълпа, без някой да им обърне внимание. Най-после Андре-Луи се изсмя.

— Този човек също има много опасен дар на красноречие, господин маркизе — каза той. — Всъщност днес във Франция има много такива. Те поникват от почвата, която вие и вашите единомишленици сте напоили с кръвта на мъчениците на свободата. Скоро това може да стане ваша кръв. Почвата е пресъхнала и жадна за нея.

— Нехранимайко! — отговори маркизът. — Полицията ще ти види сметката. Ще кажа на кралския наместник, че може да те намери в Париж.

— Боже мой, човече! — възкликна Андре-Луи. — Никога ли няма да поумнеете? Нима можете да говорите за кралски заместници, когато самият Париж може да рухне или да пламне под краката ви? Издигнете глас, господин маркизе. Издайте ме тука, на тези. В час като този ще ме направите герой. Или аз да издам вас? Май ще го направя. Мисля, че е крайно време да получите заслуженото. Хей, вие там, чуйте ме! Позволете да ви представя...

Поток от хора се удари в него, понесе го със себе си, колкото и да се противеше, и го отдели от мосьо дьо Ла Тур д'Азир, когото беше срещнал по такъв странен начин. Андре-Луи се помъчи да се бори с този човешки поток; маркизът, попаднал във въртоп, остана, където си беше, и когато Андре-Луи го зърна за последен път, той се усмихваше със стиснати устни — зловна усмивка.

Междувременно градините се опразваха подир този заекващ подпалвач, който бе си затъкнал зелената кокарда. Човешкият поток се изля на Рю дьо Ришельо и Андре-Луи, ще не ще, трябваше да се остави тълпата да го отнесе поне до Рю дю Азар. Там се измъкна странишком и понеже нямаше желание да бъде стъпкан или да вземе участие по-нататък в развихрилата се лудост, изтича по тази улица и така се прибра у дома си, в опустялата академия. Защото днес нямаше ученици и дори мосьо дез-Ами като Андре-Луи бе поизлязъл да чуе новини за това, което ставаше във Версай.

Положението на нещата не беше нормално за академията на Бертран дез-Ами. Каквото друго и да беше в застои напоследък в Париж, училището по фехтовка процъфтяваше както никога преди. Обикновено и преподавателят, и помощникът му бяха заети от сутрин до здрач и Андре-Луи получаваше вече заплата според уроците, които даваше, като преподавателят му предоставяше половината от таксата за всеки урок — спогодба, която помощникът намираще за изгодна. В неделните дни академията работеше до обед, но тази неделя при съществуващото в града състояние на несигурност и брожение никой не се беше явил до единадесет часа и тогава дез-Ами и Андре-Луи излязоха. Те не можеха и да помислят, когато нехайно се сбoguваха (по това време бяха станали много добри приятели), че никога вече не ще се видят.

Този ден в Париж имаше кръвопролитие. На Плас Вандом отряд драгуни причакал тълпата, от която се беше изплъзнал Андре-Луи.

Конниците се понесли срещу тълпата, разпръснали я, смачкали восьмичното изображение на мосьо Некер и убили един човек на място: един нещастен френски гвардеец, който не отстъпил пред тях. Това беше началото. Като последица Бьозанвал докара швейцарците си от Марсово поле и ги приведе в боен ред до Елисейските полета с четири оръдия. Драгуните си разположи на площад Луи Петнадесети. Същата вечер огромна тълпа, проточила се през Елисейските полета и Тюйлери^[7], оглеждаше с тревожен поглед войнствените приготовления. Няколко оскърбления бяха отправени срещу тези чуждестранни наемници, хвърлени бяха камъни. Бьозанвал, загубил ума и дума или в изпълнение на получени нареждания, повика драгуните си и им заповяда да разпръснат тълпата. Но тази тълпа бе твърде гъста, за да я разпръснат по този начин: беше толкова гъста, че конниците нямаха никаква възможност да се движат, без да смачкат някого. Неколцина бяха смачкани и последицата беше, че когато драгуните, водени от принц дьо Ламбеск, напреднаха в Тюйлери, озверената тълпа ги посрещна със залп от камъни и бутилки. Ламбеск даде заповед да открият огън. Тълпата хукна да бяга. Изскочили от Тюйлери, тези възмутени хора се пръснаха из града с историята как германската кавалерия мачкала жени и деца и подхванаха най-настървено повика за вдигане на оръжие, отправен по пладне от Демулен в Пале Роял.

Жертвите бяха вдигнати и отнесени, а между тях бе Бертран дез-Ами, сам той, както всички, които живееха от шпагата, ревностен поддръжник на благородниците, стъпкан до смърт под копитата на чуждестранни конници, изпратени от благородниците и водени от благородник.

И при Андре-Луи, който чакаше тази вечер на втория етаж на улица „Съдба“ № 13 завръщането на своя приятел и учител, четирима мъже от народа донесоха стъпкания труп на една от най-ранните жертви на революцията, сега вече пламнала не на шега.

---

[1] Quos Deus vult perdere (лат.) — тези, които бог иска да погуби.

↑

[2] Сейес, абат, Емануел Жозеф (1748–1836) — деятел на революцията. В 1789 г. в брошурата „Какво е Третото съсловие?“ формулирал претенциите на буржоазията за власт. В 1790 г.

организирал антидемократичното „Дружество 1789“, застъпващо интересите на едрата буржоазия. Играл видна роля при Директорията. Съдействувал на преврата в 1799 г. заемал големи постове при Наполеон. ↑

[3] Бастилия — крепост и затвор в Париж в XIV–XVIII в.; от края на XVI в. главно затвор за политически престъпници. Разрушен на 14 юли 1789 г. в народното въстание, сложило началото на буржоазната революция. ↑

[4] Гилотин — правилно Гийотен (1738–1814) — лекар, член на Учредителното събрание, изобретил машина за обезглавяване — гилотина. ↑

[5] Марат (правилно Марà), Жан Пол (1743–1793) — лекар, деятел на революцията, един от вождовете на якобинците, пламенен трибун, учен и публицист. Във в. „Приятел на народа“ разобличавал контрареволуционерите. Убит от Ш. Корде, привърженичка на жирондистите. ↑

[6] Демулен, Камий (1760–1794) — революционен деятел, журналист, член на Конвента. Заедно с Дантон се изказал против задълбочаването на революцията. Осъден на смърт от Революционния съд. ↑

[7] Тюйлери — дворец в Париж; на времето — резиденция на кралете. ↑

III

PRESIDENT LE CHAPELIER

Броженията в Париж, който през следващите два дена приличаше повече на боен стан, отколкото на град, забавиха погребението на Бертран дез-Ами до срядата на тази паметна седмица. Сред събитията, раздрусали до основи цял народ, смъртта на един учител по фехтовка мина почти незабелязано дори за учениците му, повечето от които не се отбиха в академията през двата дена, докато тялото му лежа там. Неколцина обаче се отбиха и предадоха новината на други с този резултат, че учителят бе изпратен до гробището Пер Лашез от двадесетина млади мъже, начело на които, като главен опечален, вървеше Андре-Луи.

Нямаше сродници, на които да се съобщава, доколкото това бе известно на Андре-Луи, при все че една седмица след смъртта на мосьо дез-Ами пристигна някаква негова сестра от Паси да си търси наследството. То беше доста голямо, понеже преподавателят бе печелил добре и бе пестил пари, повечето от които влагал в *Companie des Eaux* и Държавния дълг. Андре-Луи я изпрати при адвокатите и не я видя повече.

Смъртта на дез-Ами го остави с такова дълбоко чувство на самота и изоставеност, че нито помисляше, нито правеше нещо по отношение на неочакваната възможност за забогатяване, която тя автоматически разкри пред него. На сестрата на учителя се падна състоянието, което той бе натрупал, но Андре-Луи наследи самата мина, от която богатството беше добито — училището по фехтовка, където по това време сам той бе затвърдил толкова добре положението си на преподавател, че многобройните ученици разчитаха успешно да продължи преподаването в нея като неин директор. А никога дотогава училищата по фехтовка не бяха процъфтявали както в тези тревожни дни, когато всеки мъж точеше шпагата си и се учеше да я използва.

Трябваше да изминат две седмици, докато Андре-Луи си даде сметка какво всъщност му се е случило и същевременно да открие, че е капнал, понеже в течение на тези две седмици бе работил за двама.

Ако не му беше хрумнала щастливата мисъл да раздели по-напредналите си ученици на двойки да се фехтуват един с друг, а сам той да стои настрана, да критикува, поправя и дава други наставления, тази задача щеше да се окаже напълно извън силите му. Но дори и така му се налагаше да се фехтува горе-долу по шест часа на ден и всеки ден да трупва нова умора от предишния, докато се изправи пред опасността да не издържи нарастващото и бреме. Най-после той си взе помощник да се занимава с начинаещите, които изискваха най-големи усилия. По щастлива случайност лесно намери този помощник в лицето на един от собствените си ученици, на име Льо Дюк. С напредването на лятото и непрекъснато растящия приток от ученици, наложи му се да вземе още един помощник — способен млад учител на име Галош — и още една стая на по-горния етаж.

Това бяха напрегнати дни за Андре-Луи, по-напрегнати от всички други в живота му, дори от онези, когато беше залягал да издигне трупата Бине, но това означаваше също, че те бяха дни на извънредно благополучие. Той пише със съжаление за факта, че Бертран дез-Ами е трябвало да умре в самото навечерие на такава доходна модност на фехтовката.

Гербът на *Academic du Roi*^[1], на който Андре-Луи нямаше право, продължаваше да виси на вратата. Беше се справил с това затруднение по начин, достоен за Скарамуш. Той остави герба и надписа „*Academie de Bertrand des Amis, Maitre en fait d'Armes des Academies du Roi*“^[2] и добави под надписа още думите: „Ръководена от Андре-Луи“.

При малкото време, с което разполагаше сега да излиза навън, той научаваше за революционните процеси наоколо, последвали в известна степен падането на Бастилията, от своите ученици и от вестниците, безброя вестници, изникнали в Париж след установяването на свободата на печата. Това стана, докато мосьо дез-Ами лежеше мъртъв в деня, преди да го погребат, и представляваше всъщност главната причина за забавянето на погребението. Беше събитие, почерпило вдъхновение от необмислената атака на принц Ламбеск, в която бе убит учителят по фехтовка.

Възмутеното множество обсади избирателите в Отел дьо вил^[3] и искаше от тях оръжие, с което да защитава живота си от чуждестранните убийци, наети от потисниците. И накрая избирателите се съгласиха да им дадат оръжие или по-точно — да им позволят да се

въоръжат, понеже нямаха оръжие, което да им дадат. А също им дадоха кокарда в червено и синьо — цветовете на Париж. Понеже такива бяха и цветовете на ливреите на Орлеанския дук, към тях добавиха бяло — бялото на древното знаме на Франция — и така се роди триколюрът. Освен това бе назначена постоянна комисия от избиратели, която да се грижи за обществения ред.

Получили това право, хората се заловиха за работа с такова усърдие, че само за тридесет и шест часа бяха изковани шестдесет хиляди пики. Във вторник в девет часа сутринта тридесет хиляди мъже се събраха пред Дома на инвалидите^[4]. До единадесет часа те бяха разграбили струпаното там оръжие, възлизащо на около тридесет хиляди мускета, докато други бяха превзели Арсенала и сложили ръка на барута.

Така те се приготвиха да окажат съпротива на атаката, която трябваше да бъде проведена срещу града от седем точки тази вечер. Но Париж не дочака атаката. Той пое инициативата. Обзет от буйно въодушевление, той състави безумния проект да превземе тази страшна, заплашителна крепост — Бастилията, и нещо повече: успя да го направи, както знаете, преди пет часа сутринта, подпомогнат в това начинание с топове от Френската гвардия.

Новината за случилото се, донесена във Версай от Ламбеск, побягнал с драгуните си пред огромната въоръжена сила, изникнала от уличната настилка на Париж, обърка кралския двор. Народът разполагаше с топовете, завладени в Бастилията. Сега хората издигаха барикади по улиците и установяваха тези топове по тях. Атаката бе твърде много закъсняла. Тя трябваше да се изостави, понеже сега можеше да доведе само до безплодно клане, което щеше да разклати още повече и без това силно разклатения престиж на трона.

И така дворът, в миг поумнял отново под въздействието на страха, предпочете да печели време. Некер трябваше да бъде още веднъж върнат на поста си, трите съсловия трябваше да заседават ведно, както го искаше Народното събрание. Това бе най-пълната капитулация на сила пред сила, единственият аргумент. Кралят отиде лично да съобщи на Народното събрание решението, взето в дванадесетия час, за голямо облекчение на членовете му, които с мъка и тревога наблюдаваха страхотното положение на нещата в Париж. „Никаква друга сила освен силата на разума и доводите“ — бе техният

лозунг и това щеше да продължи още две години с търпение и твърдост при непрекъснати провокации, на които не се обръщаше достатъчно внимание.

Когато кралят напускаше Събранието, една жена прегърна коленете му и изрече онова, което, може да се каже, беше въпросът на цяла Франция:

— О, господарю, наистина ли сте искрен? Сигурен ли сте, че няма да ви накарат да промените решението си?

Въпреки това никакъв подобен въпрос не бе зададен, когато един-два дена след това кралят дойде в Париж сам, без охрана, освен представителите на народа, за да довърши помирението, капитулацията на привилегированите класи. Дворът трепереше от ужас пред това приключение. Не бяха ли те „неприятелят“, тези метежни парижани? И дали трябваше кралят да отиде така при врага? Ако донякъде е споделял този страх, както потиснатото му настроение може да ни накара да предположим, той трябва да се е уверил, че страхът му е бил напразен. Ами ако двестата хиляди въоръжени войници — войници без униформа и с най-невъобразима пъстрота на оръжие — го чакаха? Те го чакаха като почетна стража.

Кметът Байи^[5] му поднесе на бариерата ключовете на града:

— Това са същите ключове, които са били поднесени на Анри IV. Той беше спечелил отново народа си. Сега народът е спечелил наново своя крал.

В Отел дьо вил кметът Байи му поднесе новата кокарда, трицветния символ на конституционна Франция, и след като той потвърди с кралската си дума учредяването на Буржоазната гвардия и назначаването на Байи и Лафайет^[6], потегли обратно за Версай сред виковете „Vive le Roi“, надавани от верния му народ.

И сега вие виждате привилегированите класи (изправени, дето се казва, пред устата на топа) най-после да отстъпват, а бяха ли отстъпили по-рано, щяха да спестят потоци от кръв, главно тяхна собствена. Те идват, благородници и духовници, да се присъединят към Народното събрание, да се трудят с него върху тази конституция, която трябва да възроди Франция. Но повторното обединение е подигравка — също такава подигравка, както и тази на парижкия архиепископ, когато пее Те Деум^[7] за падането на Бастилията, най-грозната и неправдоподобна от всичките тези грозни и неправдоподобни събития. Единственото,

което се е случило на Народното събрание, е, че е приело петшестстотин неприятели, които да спъват и да пречат на дебатите.

Но всичко това е много пъти разказвана история, която може да се прочете в подробности другаде. Аз ви предлагам тук само толкова, колкото съм намерил в писанията на самия Андре-Луи, почти със собствените му думи, които отразяват промените, настъпили в хода на мислите му. Млъкнал сега, той беше напълно повярвал във всичко онова, в което не беше вярвал, когато го бе проповядвал.

Междувременно наред с промяната в материалното му състояние бе настъпила промяна и в правното му положение, предизвикана от другите промени, станали около него. Нямаше вече нужда да се крие. Кой през тези дни би повдигнал срещу него смешното обвинение в подстрекателство към размирици заради онова, което бе извършил в Бретан? Кой съд би се осмелил да го изпрати на бесилката заради това, че бе казал предварително каквото сега повтаряше цяла Франция? Колкото до другото възможно обвинение в убийство, кой ли щеше да се занимава със смъртта на жалкия Бине, убит от него при самозащита (ако, както се надяваше, го беше наистина убил).

И така, един прекрасен ден в началото на август Андре-Луи си позволи отпуск от академията, която сега работеше гладко под ръководството на помощниците му, нае файтон и отиде във Версай, в Кафе д'Амори, за което знаеше, че е свърталище на Бретонския клуб — семето, от което щеше да покълне това Дружество на приятелите на конституцията, по-известно като „якобинци“^[8]. Отиде, за да потърси Льо Шапелие, който бе един от основателите на клуба, много известен човек сега, председател на Събранието през съдбовното време, когато се разискваше Декларацията за правата на човека^[9].

Важността на Льо Шапелие пролича по внезапното угодничество на келнера, по риза ѝ с бяла престилка, когато Андре-Луи попита за народния представител.

Мосьо Льо Шапелие бил на горния етаж с приятели. Келнерът имал желание да обслужи на господина, но не се решавал да прекъсне събранието, в което участвувал господин депутатът.

Андре-Луи му даде сребърна монета да му придаде смелост за този опит. След това седна на мраморна масичка до прозореца, който гледаше към широкия, обкръжен от дървета площад. Там, в този общ салон на кафенето, безлюден в този следобеден час, великият човек

дойде при него. Преди по-малко от година бе отстъпил на Андре-Луи едно трудно предводителство; днес той се намираше във висините, един от големите предводители в родилните мъки на нацията, а Андре-Луи съвсем долу, в сянката на общата маса.

Тази мисъл занимаваше и двамата, докато се разглеждаха един друг и всеки отбелязваше явната промяна, станала за няколко месеца. Андре-Луи виждаше у Льо Шапелие повишена изисканост в облеклото, съпроводено с някаква по-недоловима изисканост в изражението. Беше поотслабнал, лицето му бе бледо и имаше някаква умора в очите, които разглеждаха посетителя през лорнет със златни рамки. В Андре-Луи тези измъчени, но подвижни очи на бретонския депутат забелязаха още по-очевидни промени. Почти непрекъснатите упражнения с шпагата бяха придали на Андре-Луи изящество в движенията, самоувереност и странно, трудно определимо изражение на достойнство, на власт. Изглеждаше висок поради всичко това: и беше облечен с елегантност, която, макар й не крещяща, беше достатъчно богата. Носеше малка шпага със сребърна дръжка и я носеше така, сякаш това беше нещо привично, а черната му коса, която Льо Шапелие не беше виждал винаги, освен увиснала свободно край костеливите му бузи, сега лъщеше, сплетена в плитка. Имаше вид почти на конте.

И у единия, и у другия обаче промените бяха чисто външни, както много скоро откриха и двамата. Льо Шапелие беше все същият прям и откровен бретонец, рязък в държанието и в думите си. Той постоя за миг, усмихнат от изненада, примесена с радост, след това широко разпери ръце. Те се прегърнаха пред опуления от страхопочитание келнер, който се постара веднага да изчезне.

— Андре-Луи, приятелю! Откъде изскочи?

— Ти идваш отгоре. Аз идвам отдолу, за да видя отблизо човек, който е по върховете.

— По върховете! Само да беше поискал, щеше да стоиш на моето място.

— На мен ми се вие свят от височините и въздухът ми се вижда твърде рядък. Всъщност и сам ти не изглеждаш особено добре от него, Исак. Бледен си.

— Събранието заседава цялата нощ. Това е всичко. Тези проклетни привилегировани ни създават все нови затруднения. И ще го

правят, докато не постановим премахването им.

Двамата седнаха.

— Премахването! Имаш дори такова намерение? Не че ме изненадваш. Винаги си бил привърженик на крайните мерки.

— Замислям го, за да мога да ги спася. Мъча се да ги премахна официално, та да ги избавя от друг вид премахване по волята на хората, които те изкарват от търпение.

— Разбирам. Ами кралят?

— Кралят е възплъщение на нацията. Ние ще го спасим заедно с нацията от робуване на привилегированите: Нашата конституция ще го постигне. Съгласен ли си?

Андре-Луи сви рамене.

— Има ли значение? Аз съм мечтател в политиката, не съм човек на действието. Доскоро бях много умерен — по-умерен, отколкото си ме мислил. Но сега съм почти републиканец. Аз наблюдавах и дойдох до заключението, че този крал е... направо нищо, марионетка, послушна на ръката, която дърпа конците.

— Кралят ли, казваш? Че какъв друг крал е възможен? Ти положително не си от тези, дето живеят с мечти за Орлеанския дук? Той си има някаква партия, последователи, набрани главно благодарение на общата омраза към кралицата и всеизвестния факт, че тя мрази дука. Има някои, които са помисляли да го направят регент, други — дори и нещо повече; Робеспьер е от тях.

— Кой? — попита Андре-Луи, на когото това име не бе познато.

— Робеспьер, едно смахнато адвокатче, представител от Арас, опърпан, тромав, плах тъпак... гъгне речи, които никой не слуша... един ултрароялист, когото роялистите и орлеанистите използват за свои цели. Упорит е и настоява да бъде изслушан. Може и да го изслушат някой ден. Но че той или другите ще направят някога нещо от Орлеанския дук... как ли не! Самият дук може да иска това, но... той е евнух в това отношение: иска, но не може. Изразът принадлежи на Мирабо^[10].

Той се прекъсна и поиска Андре-Луи да му разкаже за себе си.

— Ти не се отнесе към мен по приятелски, когато ми писа — оплака се той. — Не писа нито думичка къде може човек да те намери; писа ми, че си стигнал до просяшка тояга, а не ми даде възможност да ти се притека на помощ. Мен ме мъчеше мисълта за теб, Андре. Но ако

съдя по външния ти вид, могъл съм да си спестя тая мъка. Изглежда, че ти е провървяло, че си обезпечен. Разкажи ми за това.

Андре-Луи му довери откровенно всичко, каквото имаше за разправяне.

— Знаеш ли, че ти направо ме смайваш? — рече депутатът. — Оттогава на сцената, а сега от сцената при шпагата! Интересно, с какво ли ще свършиш?

— Вероятно с бесилката.

— Глупости! Бъди сериозен. Защо не със сенаторска тога в сенатска Франция? Би могъл да я получиш сега, стига да поискаш.

— Най-сигурният от всичките пътища до бесилката — изсмя се Андре-Луи.

В тази минута Льо Шапелие прояви нетърпение. Питам се, дали тази фраза му е дошла на ум четири години по-късно, в деня, когато сам той е пътувал с колата на смъртниците към мястото на екзекуциите, площада Грев?

— Ние сме тридесет и шест бретонски депутати в Събранието. Ако се отвори ваканция, ще дойдеш ли като заместник? Една дума от мен и тежестта на името ти в Рен и Нант, и всичко ще се нареди.

Андре-Луи направо избухна в смях.

— Знаеш ли, Исак, че всеки път, когато се срещна с теб, ти винаги се мъчиш да ме натикаш в политиката?

— Защото имаш дарба за нея. Ти си бил роден за политик!

— Е, да... Скарамуш в истинския живот. Играл съм го на сцената. Стига ми и това. Каж ми, Исак, какво ново има около моя стар приятел Ла Тур д'Азир?

— Тук е, във Версай, да пукне дано... трън в плътта на Събранието. Селяните изгорили неговото шато в Ла Тур д'Азир. За съжаление той не е бил там по това време. Пламъците дори не са опърлили наглостта му. Той се надява, че когато свърши това умопомрачаващо философствуване, ще има крепостници, които да му го изградят отново.

— Значи, в Бретан е имало размирици? — Андре-Луи стана изведнъж сериозен и мислено се озова в Гаврийак.

— Колкото щеш, и другаде също. Нима ти е чудно? Тези разтакавания в такива времена, когато страната се гърчи от глад? От две седмици господарските къщи пламтят обвити в дим. Селяните

последваха примера на парижаните и направиха с всички замъци, каквото те направиха с Бастилията. Редът се възстановява там, както и тук, и сега са се поуспокоили.

— Какво става в Гаврийак? Знаеш ли?

— Вярвам, че всичко е добре. Мосьо дьо Керкадиу не е маркиз дьо Ла Тур д'Азир. Той беше обичан от хората си. Не вярвам, че те биха направили нещо на Гаврийак. Но не си ли пишеш с кръстника си?

— При тези обстоятелства, не. Това, което ми разправяш, би затруднило сега още повече подобна кореспонденция, понеже той трябва да ме смята за един от хората, подпомогнали да се запали факлата, подпалила толкова много имоти на неговата класа. Провери за мен дали всичко е добре и ми обади.

— Ще го направя веднага.

На раздяла, когато се готвеше да се качи във фойтона си, за да се върне в Париж, Андре-Луи се опита да се осведоми по друг въпрос.

— Да знаеш случайно дали мосьо дьо Ла Тур д'Азир се е оженил? — попита той.

— Не знам, което всъщност значи, че не е. То щеше да се чуе, ако засягаше един толкова високопоставен член на привилегированата класа.

— Положително — Андре-Луи говореше с безразличие. — *Au revoir*, Исак! Ела да ме видиш, Рю дю Азар № 13. Недей много отлага.

— Веднага и всеки път, когато ми позволят задълженията. Те ме приковават тук засега.

— Нещастен роб на дълга с твоята проповед за свободата!

— Вярно! И поради това ще дойда. Имам дълг спрямо Бретан: да направя *Omnes Omnibus* негов представител в Народното събрание.

— Това е дълг, който ще те помоля, да пренебрегнеш. — изсмя се Андре-Луи и си тръгна.

---

[1] *Academie du Roi* (фр.) — Кралската академия. ↑

[2] *Academie de Bertrand des Amis, Maitre en fait d'Armes des Academies du Roi* (фр.) — Академия на Бертран дез-Ами, оръжеен майстор при Кралската академия. ↑

[3] *Отел дьо вил* (фр.) — Парижкото кметство. ↑

[4] Дом на инвалидите — приют за военни инвалиди, основан за армията от Луи XIV към края на XVII в. ↑

[5] Байи — френски учен, председател на Учредителното събрание в 1789 г., след това кмет на Париж; умрял на ешафода в 1793 г. ↑

[6] Лафайет, Марк Жозеф, маркиз (1757–1834) — полит. деятел, поддръжник, на конституционната монархия, един от вождовете на умерената либерална буржоазия; в 1789–1791 г. командувал Националната гвардия. Избягал от Франция и участвувал във войната за независимост в Сев. Америка. ↑

[7] Te Deum (лат.) — стар християнски църковен химн, започващ с думите „Te Deum laudamus“ („Тебе славим, господи“). ↑

[8] Якобинци — членове на Якобинския клуб, представители на револ.-демокр. буржоазия, бореца се заедно с народа срещу контрареволуцията. Водачи Робеспьер и Марат. ↑

[9] Декларация за правата на човека и гражданина — политически манифест, приет от Учредителното събрание на 26 август 1789 г. Провъзгласявайки формалното равенство на правата, правото на свобода и съпротива на гнета. Декларацията същевременно потвърждава, че „собствеността е нерушимо и свещено право“. С това буржоазията фактически лишава трудещите се от правото на равенство. ↑

[10] Мирабо, Габриел Оноре Рикети (1749–1791) — граф деятел на революцията, бележит оратор. Отначало смело, изобличавал абсолютизма, но като ръководител на едрата буржоазия и либералната аристокрация се боял от задълбочаване на революцията. От 1790 г. бил в тайни връзки с кралския двор. ↑

IV В МЬОДОН

Същата седмица Льо Шапелие му дойде на гости един ден малко преди пладне.

— Имам за тебе новини, Андре. Кръстникът ти е в Мьодон. Дошъл е там преди два дена. Знаеш ли го вече?

— Разбира се, не. Откъде ще го зная? Защо е в Мьодон? — Усещаше, че го обзема леко вълнение, което едва ли би могъл да обясни.

— Не знам. В Бретан е имало нови безредици. Може да е дошъл заради това.

— Значи, е потърсил подслон при брат си? — попита Андре-Луи.

— В дома на брат си, да; но не и при брат си. Къде живееш ти изобщо, Андре? Никога ли не чуваш никакви новини? Етиен дьо Гаврийак емигрира преди години. Той беше от хората на мосьо д'Артоа и се прехвърли през границата с него. Сега без съмнение е с него в Германия и конспирира против Франция. Защото емигрантите правят само това. Тази австрийка в Тюйлери в края на краищата ще погуби монархията.

— Да, да — рече нетърпеливо Андре-Луи. Политиката съвсем не го интересуваше тази сутрин. — Но какво ще ми кажеш за Гаврийак?

— Ами нали ти казах, че Гаврийак е в Мьодон, че се е настанил в къщата, изоставена от брат му? Боже господи! Аз ли не говоря на френски, или ти не разбираш този език? Предполагам, че Рабуئے, неговият управител, е поел грижата за Гаврийак. Донесох ти новината веднага щом я получих. Помислих си, че вероятно би искал да отидеш в Мьодон.

— Разбира се. Ще отида веднага... тоест, щом имам възможност. Днес не мога, нито утре. Твърде много работа имам тук — Той махна с ръка към вътрешната стая, откъдето долиташе звънтенето на шпаги, бързо движение на крака и гласът на учителя Льо Дюк.

— Добре де, това си е твоя работа. Ти си зает. Сега ще си вървя. Хайде да вечеряме днес в Кафе дьо Фоа. Аз ще бъда с Керсен.

— Един момент! — Гласът на Андре-Луи го спря на прага. — Дали мадмоазел дьо Керкадиу е с чичо си?

— Отде, по дяволите, ще го знае? Иди и провери.

Той си отиде, а Андре-Луи остана там за миг дълбоко замислен. Сетне се обърна и се върна да продължи с ученика си виконт дьо Виланиор прекъснатото обяснение на полуконтрата на Дане, като илюстрираше с шпага предимствата, които може да се извлекат от възприемането ѝ.

След това се фехтува с виконта, който беше може би най-способният от учениците му по това време, а мислено не можеше да се откъсне от хълмовете на Мьодон и прехвърляше наум уроците, които трябваше да даде следобед и на другия ден, като се чудеше кои от тях би могъл да отложи, без да разстрои работата в академията. След като улучи виконта три пъти поред, спря и се върна с усилие към настоящето, удивен от точността, която може да се постигне с чисто механични действия. Без да влага никаква мисъл в това, което прави, неговата китка, ръка и колене бяха автоматично извършвали работата си — една точна бойна машина, в каквато постоянното упражняване от година и повече ги беше преобразило.

Едва в неделя Андре-Луи можа да задоволи желанието, което нетърпението на дните помежду бе превърнало в копнеж. Облечен погрижливо от друг път, с глава, елегантно коафирана от един от тези коафьори на благородниците, мнозина от които оставаха без работа поради устремилия се от Париж неспирен поток емигранти, Андре-Луи се качи в наетата кола и тръгна за Мьодон.

Домът на по-младия Керкадиу имаше толкова малко прилика с дома на главата на семейството, колкото и сам той приличаше на него. Той беше царедворец, докато брат му беше по същество свързан със земята; като офицер от свитата на конт д'Артоа, беше построил за себе си и за семейството си внушителна вила по височините на Мьодон, сред миниатюрен парк, разположена удобно за него на половин път между Версай и Париж, еднакво леснодостъпна от двете места. Мосьо д'Артоа, придворният играч на тенис, бе между най-първите емигранти. Беше напуснал Франция веднага след падането на Бастилията заедно с разните там Конде, Конти, Полиняк^[1] и други от частния съвет на кралицата, стария маршал дьо Броли и принц дьо Ламбеск, които бяха разбрали, че самите им имена са станали омразни

на народа. Беше отишъл да играе тенис отвъд границата и там да доведе докрай работата по провалянето на френската монархия, с което той и всичките други се бяха занимавали във Франция. С него, между няколкото члена на свитата му, замина Етиен дьо Керкадиу, а с Етиен дьо Керкадиу замина жена му и четирите му деца. Така стана, че господарят на Гаврийак, в желанието си да се махне от Бретан, тази особено разбунена провинция, където благородниците се бяха показали най-непримирими в цяла Франция, беше дошъл да се настани в отсъствието на брат си в хубавата вила на царедвореца в Мьодон.

Че беше съвсем щастлив там, не можеше да се предположи. Човек с неговите почти спартански навици, научен на проста храна и да се обслужва сам, се чувствуваше малко неловко в това сибаритско жилище с меките му килими, богатата позлата и угодливи, безшумно пристъпящи слуги. (понеже Керкадиу младши бе оставил в Мьодон цялата прислуга). Времето, което в Гаврийак бе непрекъснато запълвал със земеделски грижи, тука му тежеше и сякаш се намираше в застой. Той спеше по много за самозащита и ако не беше Алин, която не се и опитваше да скрие възторга си от тази близост на Париж и центъра на събитията, възможно е, че би почти веднага бил отбой и би се махнал от обстановката, която тъй малко подхождаше на навиците му. По-късно може би щеше да свикне и да се предаде на това разточително бездействие. Засега новото в тази обстановка го дразнеше и Андре-Луи бе въведен при един заядлив и сънлив мосьо дьо Керкадиу рано следобед в този юнски неделен ден. За него не доложиха, както е бил винаги обичаят в Гаврийак. Беше така, защото Беноа, старият сенешал на мосьо дьо Керкадиу, бе придружил господаря си в това безобидно приключение и беше назначен (което будеше непрекъснато и само наполовина прикрито веселие у нахалните слуги, оставени от мосьо Етиен) за негов метрдотел тук в Мьодон.

Беноа поздрави мосьо Андре с несвързани възклицания на възторг; малко остана да заподскача около него като някое вярно куче, докато го заведе в салона пред лицето на господаря на Гаврийак, който щял — според думите на Беноа — да посрещне с радост мосьо Андре.

— Монсеньор! Монсеньор! — възкликна той с треперещ глас, като влезе една-две крачки пред госта. — Мосьо Андре е тука... Мосьо Андре, вашият кръщелник, е дошъл да ви целуне ръка. Дошъл е... и е

така издокаран, че надали бихте го познали. Ето го, монсеньор! Не е ли хубав?

И старият слуга потриваше ръце, убеден в радостта, която според него доставяше на господаря си.

Андре-Луи прекрачи прага на тази голяма стая с меки килими под краката, заслепяваща очите. Беше безкрайно висока и гипсовият ѝ таван се държеше от колони с канелюри и позлатени капители. Вратата, през която влезе, и гледащите към градината прозорци бяха невъобразимо високи, всъщност почти в пълната височина на самата стая. Беше стая, отрупана с позлата, с пищна златна инкрустация по мебелите, и по нищо не се различаваше от онова, което беше обичайно за жилищата на хора от благородно и богато потекло. И наистина, не е известно друго време, когато толкова много злато да е било използвано за украса, както през този век, в който златни монети почти не се намираха и книжни пари бяха пуснати в обращение, за да запълнят липсата им. На Андре-Луи принадлежаха думите, че ако човек може да убеди тези хора да сложат хартията по стените, а златото в джобовете си, финансите на кралството скоро ще бъдат в по-добро положение.

Сеньорът, нагизден, с жабо и гофрирани маншети, за да отговаря на обстановката, се беше надигнал, стреснат от това шумно нахълтване на Беноа, който беше почти толкова отчаян, колкото и самият той, откакто бяха дошли в Мьодон.

— Какво има? А? — Бледите му късогледни очи се взираха в посетителя. — Андре! — рече той с изненада, примесена със строгост, и голямото му румено лице почервения още повече.

Беноа, обърнат гърбом към господаря си, многозначително намигаше и се усмихваше на Андре-Луи, за да го насърчи да не се смущава от привидната враждебност на кръстника му. Като свърши с това, умният старец тактично изчезна.

— Какво търсиш тука? — изръмжа мосьо дьо Керкадиу.

— Дошъл съм само да ви целуна ръка, както ви каза Беноа, господин кръстник — промълви покорно Андре-Луи, навел пригладената си чернокоса глава.

— Нали изтърпя, без да я целунеш две години.

— Не ме корете за моето злощастие, мосьо.

Дребният човечец стоеше сковано изправен, с несъразмерно голямата глава, отметната назад, с много строг поглед в бледите изпъкнали очи.

— Да не си смятал, че възмутителната ти постъпка ще стане по-приемлива, като изчезнеш по този безсърдечен начин и ни оставиш в незнание къде си и дали си жив, или мъртъв?

— Отначало беше опасно... опасно за живота ми... да разкривам къде съм. После за известно време бях много затруднен, почти мизерувах, и гордостта ме възпираше, след това, което бях извършил, и мнението, което щяхте да си съставите за мен, да се обърна към вас за помощ... По-после...

— Мизеруваше? — прекъсна го сеньорът. За миг устните му затрепераха. Сетне той се постегна и се намръщи още повече, като оглеждаше този така променен и елегантен кръщелник и си вземаше бележка за съдържаното богатство на дрехите му, токите от фалшиви брилянти и червените токове на обувките, сабята със сребърна, инкрустирана със седеф дръжка и грижливо фризираната коса, която бе винаги виждал да виси на безредни кичури. — Сега поне не изглежда да мизеруваш — подметна той.

— Не. След това ми провървя. По това, мосьо, се различавам от обикновения блуден син, който се завръща единствено, когато има нужда от помощ. Аз се връщам само защото ви обичам, мосьо... за да ви го кажа. Дойдох в същия момент, когато чух, че сте тук — Андре-Луи пристъпи напред. — Господин кръстник! — промълви той и протегна ръка.

Но мосьо дьо Керкадиу остана непреклонен, обгърнат от студеното чувство на собствено достойнство и неприязън.

— Каквито изпитания и да си понесъл или смяташ, че си понесъл, те са много по-малко, отколкото е заслужавало позорното ти поведение, и аз забелязвам, че те никак не са намалили дързостта ти. Ти мислиш, че стига само да дойдеш тука, да кажеш „Господин кръстник!“, и всичко ще бъде простено и забравено. Точно в това грешиш. Ти извърши твърде голямо зло: прегреси против всичко, на което държа, и лично против мен, както не оправда доверието ми в теб. Ти си един от тези отвратителни негодници, виновници за революцията.

— Съжалявам, мосьо, виждам, че вие споделяте общото заблуждение. Тези отвратителни негодници искаха само конституция, каквато им е била обещана от трона. Те не можеха да знаят, че обещанието не е било искрено, нито че изпълняването му ще бъде осуетено от привилегированите класи. Хората, които ускориха тази революция, мосьо, са благородниците и прелатите^[2].

— Ти се осмеляваш... и то в такъв момент — да стоиш пред мен и да ми разправяш такива гнусни лъжи! Ти се осмеляваш да кажеш, че благородниците са причинили революцията, след като десетки благородници последваха примера на господин дука Егийон и захвърлиха своите привилегии и дори крепостните си актове в краката на народа! Или може би ще го отречеш?

— О, не. След като безразсъдно подпалиха дома си, сега те се мъчат да потушат пожара, като сипват вода отгоре му, а където не успеят, хвърлят цялата вина върху пламъците.

— Виждам, че си дошъл тук, за да спориш за политика.

— Съвсем не. Аз дойдох да се оправдая, ако е възможно. Да разбереш, това значи да простиш. Велика мисъл на Монтен^[3]. Ако сполуча да ви накарам да разберете...

— Няма да сполучиш. Никога не ще ме накараш да разбера как можа да си спечелиш такава отвратителна слава в Бретан.

— О, не отвратителна, мосьо!

— Отвратителна, разбира се... сред тези, които имат значение. Говори се дори, че Omnes Omnibus си бил ти, макар че аз не мога и не искам да го повярвам.

— Да, то е вярно.

Мосьо дьо Керкадиу се задави.

— И ти го признаваш? Ти се осмеляваш да го признаеш?

— Това, което си се осмелил да извършиш, трябва да имаш смелостта и да признаеш... освен ако си страхливец.

— О! А ти положително си бил много храбър, като си бягал всеки път, след като извършиш пакостта, станал си комедиант, за да се укриеш, извършил си друга пакост като комедиант, като си предизвикал смут в Нант, и пак си избягал, за да станеш бог знае какво... нещо безчестно, ако се съди по безчестния ти вид. Боже мой, човече, казвам ти: тези две години съм се надявал, че не си между живите, а ти дълбоко ме разочароваш с появата си! — Той плесна с

ръце и се провикна с резкия си глас: — Беноа! — След това се запъти към камината със зачервено лице и разтреперан от гнева, до който се беше докарал. — Да беше мъртъв, можех да ти простя, като на човек, който е платил за извършеното зло и за глупостта си. Понеже си жив, не мога да ти простя. Ти отиде твърде далече. Само бог знае къде ще свърши всичко това... Беноа, изпроводи го! Изпроводи мосьо Андре-Луи Моро!

В тона прозвуча безвъзвратно решение. Блед и сдържан, но със странна болка в сърцето, Андре-Луи чу това нареждане, видя побелялото уплашено лице на Беноа и полуповдигнатите му треперещи ръце, сякаш се канеше да възрази на господаря си. И тогава друг глас, кръшен, момински глас прекъсна смълчаването.

— Чичо! — извика гласът с безкрайно възмущение и изненада, а сетне: — Андре! — И този път към останалата още изненада се примеси нотка почти на радост, положително нотка на приветствие.

Двамата мъже се обърнаха, разделени в този миг с половината ширина на стаята, и видяха Алин в рамката на един от високите отворени прозорци-врати, спряла там на влизане от градината: Алин с боне по последна мода, макар и без всякаква трикољорна украса, каквато тъй често се виждаше по тези шапчици.

Голямата уста на Андре с тънките устни се изви в чудновата усмивка. В паметта му беше проблясвал споменът за последната им раздяла. Той се видя пак как стои пламнал от негодувание на тротоара в Нант и изпраща с поглед каляската ѝ, която изчезваше по Авеню Жиган.

Алин идваше сега към него с протегнати ръце, с поруменели бузи, с приветствена усмивка на устните. Той се поклони и мълком ѝ целуна ръка.

Тогава с поглед и махване на ръка тя отпрати Беноа и с присъщата ѝ властност се зае да защитава Андре против грубото изпъждане, което беше дочула.

— Чичо — каза тя, като се отдели от Андре, прекоси стаята и се озова при мосьо дьо Керкадиу, — вие ме карате да се срамувам от вас! Да се оставите чувството на яд да надделее над цялата ви обич към Андре!

— Не изпитвам никаква обич към него. Изпитвах я едно време. Той предпочете да я потъпче. Да се маха по дяволите и, моля ти се,

имай предвид, че не ти позволявам да се месиш.

— Но ако той признава, че е сгрешил...

— Той не признава нищо подобно. Идва тук, за да спори с мен за тези проклети права на човека. Заявява, че не се разкайва. Признава с гордост, че е бил, както твърди цял Бретан, онзи негодник, който се прикрил под прозвището Omnes Omnibus. Това ли ще му простя?

Тя се обърна да погледне Андре през голямото пространство, което ги делеше сега.

— Но действително ли е така? Не се ли разкайваш, Андре, сега, като виждаш всичките струпали се злини?

Това бе явна подкана, молба да каже, че се разкайва, за да се помири с кръстника си. За миг той почти се трогна. Но после сметна хитрината за недостойна и отговори искрено, макар болката, която изпитваше, да звучеше в гласа му.

— Да призная, че се разкайвам — заговори той бавно, — би значило да призная, че съм извършил чудовищно престъпление. Не го ли разбирате това? О, мосьо, отделете ми малко търпение, позволете ми малко да се оправдая. Вие твърдите, че съм донякъде виновен за известна част от всичко, което се е случило. Моите възвания към хората в Рем и по-късно два пъти в Нант, както се говори, са допринесли по нещо към това, което последва тук. Може да е така. Не би било по силите ми да го отрека с положителност. Последваха революция и кръвопролитие. Може да дойде и още нещо. Едно разкайване предполага да призная, че съм постъпил неправилно. Как да кажа, че съм постъпил неправилно и с това да поема част от отговорността за човешката проляна кръв върху своята душа? Ще бъда съвсем откровен с вас, за да ви покажа колко далече съм наистина от всякакво разкаяние. Това, което сторих, всъщност го сторих против всичките си убеждения на времето — Понеже във Франция нямаше правосъдие, което да предприеме стъпки срещу убиеца на Филип дьо Вилморен, аз постъпих по единствения начин, с който, както си представях, можеше да се постигне извършеното зло да поразии ръката, която го е извършила, и другите ръце, които притежаваха властта, но не бяха склонни да я накажат. Оттогава прозрях, че не съм бил прав и че Филип дьо Вилморен и другите, които мислеха като него, са били правите... Трябва да разберете, мосьо: изпитвам най-искрена благодарност, че не съм извършил нещо, в което да трябва да се разкая;

напротив, когато Франция получи неоценимия дар на конституцията, както това скоро ще стане, ще мога да се гордея, че съм изиграл известна роля в създаването на условията, които са направили това възможно.

Последва кратко мълчание. Лицето на мосьо Дьо Керкадиу от червено стана мораво.

— Свърши ли? — попита той дрезгаво.

— Ако сте ме разбрали, мосьо.

— О, аз те разбрах и... и те моля да си вървиш.

Андре-Луи сви рамене и обори глава. Беше дошъл тук с такава радост, с такова желание, а ето че го пъдеха завинаги. Той погледна Алин. Лицето ѝ бе бледо и разтревожено, но цялата ѝ находчивост не можа да ѝ подсказе как да му се притече на помощ. Прекомерната му честност бе разрушила всички мостове зад гърба му.

— Добре, мосьо. И все пак бих ви помолил да запомните едно нещо, след като се махна. Не съм дошъл при вас като човек, който търси помощ, като човек, принуден от нуждата. Не съм завръщащ се блуден син, както казах. Аз съм човек, който, без да се нуждае от нещо, без да иска нещо, господар на собствената си съдба, е дошъл при вас, подтикван само от обич, тласкан от любовта и признателността, хранени към вас, които ще продължи да храни.

— О, да! — възкликна Алин, като се обърна към чичо си. „Това поне е аргумент в полза на Андре“ — помисли си тя. — Това е вярно. Положително е, че...

Докаран до отчаяние, с неясно съскане Андре-Луи я накара да млъкне.

— Може би занапред това ще ви помогне да мислите за мен с по-малко ожесточение, мосьо.

— Не виждам основание, господине, да мисля за вас изобщо. Пак ви моля да си вървите.

Андре-Луи изгледа за миг Алин, сякаш все още се колебаеше.

Тя му отговори с поглед към вбесения си чичо, с леко свиване на рамената и повдигане на веждите, с униние, изписано на лицето. Като че ли му казваше: „Виждаш какво му е настроението. Нищо не може да се направи.“

Андре-Луи се поклони с изключителна грация, добита от фехтуването, и излезе през вратата.

— О, това е жестоко! — извика Алин сподавено със склучени ръце и се втурна към прозореца-врата.

— Алин! — спря я гласът на чичо й: — Къде отиваш?

— Но ние не знаем къде можем да го намерим!

— Кому е дотрябвало да намери този нехранимайко?

— Може никога да не го видим пак!

— Това трябва най-горещо да се желае.

Алин рече „Уф!“ и излезе през прозореца-врата.

Той извика подире й, властно й заповяда да се върне. Но Алин, послушното дете, запуши уши, та да не трябва да прояви непокорство, и изтича с леки стъпки през моравата към алеята, за да пресрещне отиващия си Андре-Луи.

Когато той се зададе, потънал в угнетение, тя пристъпи измежду дърветата на пътя му.

— Алин! — възкликна той почти радостно.

— Не исках да си отидеш така. Не можех да го допусна — обясни постъпката си девойката. — Аз го познавам по-добре, отколкото ти, и зная, че голямото му добро сърце след малко ще се смекчи. Ще го обземе съжаление. Ще иска да изпрати да те повикат, а няма да знае къде.

— Така ли мислиш?

— О, сигурна съм! Ти дойде в лош момент. Той е заядлив и opak, бедничкият, откакто е дошъл тук. Тази удобна обстановка му е така чужда! Той се отегчава, откъснат от любимия си Гаврийак, от лова и нивите, а пък е вярно, че в душата си хвърля вината за всичко станало до голяма степен върху теб — за тази необходима или поне разумна промяна. Бретан, трябва да знаеш, започваше да става твърде несигурен. Преди няколко месеца шато Ла Тур д'Азир бе опожарено, наред с много други, до основи. Всеки миг, при някое ново вълнение, може да дойде редът на Гаврийак. А за това и за сегашното си притеснение той обвинява теб и приятелите ти. Скоро ще му мине. Ще му домъчнее, че те е изпъдил по този начин, защото зная, че те обича, Андре, въпреки всичко. Аз ще поговоря с него, когато му дойде времето. И тогава ще искаме да знаем къде да те намерим.

— На номер тринадесет, улица „Съдба“. Номерът е фатален, пък и името на улицата му подхожда. Затова и двете се запомнят лесно.

Девойката кимна:

— Ще дойда с теб до портата — И те поеха един до друг, без да бързат, по дългия път, залени от юнското слънце и изпъстрени от сенките на дърветата. — Изглеждаш добре, Андре, и знаеш ли, че много си се променил? Радвам се, че ти е провървяло — А след това рязко смени темата; преди да му остане време да ѝ отговори, тя премина към въпроса, който я занимаваше най-много: — Толкова исках да те видя през всичките тези месеци. Ти беше единственият, който можеше да ми помогне, който щеше да ми каже истината, и ме беше яд на теб, че не си ми писал къде мога да те намеря.

— Та нали тъкмо ти ми даде повод да не го правя, когато се видяхме за последен път в Нант.

— Как? Още ли ми се сърдиш?

— Никога не се сърдя. Би трябвало да знаеш това — Той даде израз на една от суетните си черти: обичаше да се мисли за стоик. — Но все още нося рана, която би заздравяла, ако ти оттеглеше назад тогавашните си думи.

— В такъв случай аз си ги оттеглям, Андре. А сега кажи ми...

— Да, оттегляш си ги съвсем егоистично — каза той. — Подаряваш ми нещо, за да можеш да получиш нещо — Той се засмя весело. — Добре, добре, питай.

— Кажи ми, Андре... — Алин замълча, сякаш изпитваше някаква неловкост, сетне продължи, забила поглед в земята: — Кажи ми... истината за онова, което се случи във Фейдо.

Подобно желание го накара да се намръщи. Веднага се досети за мисълта, която го беше продиктувала. Простичко и немногословно, той описа случката от свое гледище.

Девојката го изслуша много внимателно. Когато Андре-Луи свърши, тя въздъхна, лицето ѝ бе много замислено.

— Горедолу така ми го разправиха каза тя. — Но ми добавиха още, че мосьо дьо Ла Тур д'Азир отишъл в театъра с изричната цел да скъса окончателно с онази Бине. Знаеш ли дали е било така?

— Не, нито виждам никакво основание да е било така. Мадмоазел Бине му е доставяла такъв род забавления, за каквито той и други като него са вечно жадни...

— О, основание имаше — прекъсна го Алин. — Основанието бях аз. Аз говорих с мадам Сотрон. Казах ѝ, че не желая да приемам в бъдеще човек, който идва при мен замърсен по този начин — Тя го

изрече с очевидно затруднение и продължи да се изчервява все повече, докато той наблюдаваше полуизвърнатото ѝ лице.

— Да беше ме послушала... — заговори той, но тя отново го прекъсна:

— Мосьо дьо Сотрон му предаде решението ми, а след това ми го описа като отчаян, покаял се, готов да ми представи доказателства (каквито поискам) за неговата искреност и вярност. Каза ми, че мосьо дьо Ла Тур д'Азир му се закълнал, че веднага ще сложи край на тази история, че няма да се среща повече с въпросната Бине. А след това още на другия ден чух, че малко останало да си загуби живота в онзи метеж в театъра. Той направо от срещата с мосьо дьо Сотрон, направо след уверенията да бъде умен занапред, отишъл при мадмоазел Бине. Бях възмутена. Взех окончателно решение. Заявих определено, че в никой случай няма да приема мосьо дьо Ла Тур д'Азир отново. И тогава те ми натрапиха това обяснение. Дълго не можех да го повярвам.

— Значи, сега го повярва — забеляза бързо Андре. — Защо?

— Не съм казала, че го повярвах сега... но... не мога и да не вярвам. След като прибягнахме в Мьодон, мосьо дьо Ла Тур д'Азир дойде тук и лично ми се закълна, че е било така.

— О, щом мосьо дьо Ла Тур д'Азир се е закълнал... — Андре-Луи се смееше и в смеха му звучеше горчив сарказъм.

— Знаеш ли да е излъгал някога? — рязко го прекъсна Алин. Това спря смеха му. Мосьо дьо Ла Тур д'Азир в края на краищата е човек на честта, а честните хора не се занимават с лъжи. Знаеш ли го да е излъгал някога, та му се подиграваш сега?

— Не — призна той. Елементарната справедливост изискваше да признае на неприятеля си поне тази добродетел. — Не зная някога да е излъгал, това е вярно. Хора като него са твърде безочливи, твърде самоуверени, за да прибъгват до неистини. Но зная, че е вършил неща толкова низки...

— По-низко нещо няма — прекъсна го тя, отстоявайки моралните начала, с които бе закърмена. — Само за лъжците, които са побратими на крадците, няма никаква надежда за спасение. Единствено лъжата носи истинско загубване на честта.

— Ти май защитавааш този сатир^[4] — ледено забеляза Андре-Луи.

— Искам да бъда справедлива.

— Когато най-после решиш да станеш маркиза дьо Ла Тур д'Азир, справедливостта може да ти се види нещо доста различно. — Той говореше с огорчение.

— Струва ми се, че никога не ще взема това решение.

— Но все още не си сигурна... въпреки всичко.

— Може ли човек да бъде някога сигурен в нещо на този свят?

— Да. Човек може да бъде сигурен, че е глупав.

Тя или не го чу, или не му обърна внимание.

— Сам ти не знаеш дали не е било, както твърди мосьо дьо Ла Тур д'Азир: защо е отишъл във Фейдо онази вечер?

— Не, не знам — призна Андре-Луи. — Може да е било така. Но има ли то значение?

— Би могло да има. Кажете ми какво е станало в края на краищата с тази Бине?

— Не знам.

— Не знаеш? — Тя се обърна да го изгледа. — И можеш да го кажеш с това безразличие! Аз мислех... Мислех, че я обичаш, Андре.

— Същото мислех и аз известно време. Бях сгрешил. Трябваше да дойде един Ла Тур д'Азир, за да ми разкрие истината. И те са полезни по свой начин, тези господа. Те помагат на тъпаци като мен да проумяват важни истини. Имах късмет, че в моя случай откровението дойде преди женитбата. Сега мога да си спомням за този епизод с равнодушие и благодарност, че съм успял да се спася от последиците на нещо, което не е било повече от измама на чувствата. То е нещо, което хората обикновено вземат за любов. Тази преживелица, както виждаш, беше много поучителна.

Алин го изгледа с нескрита изненада.

— Знаеш ли, Андре, понякога ми се струва, че нямаш сърце.

— Вероятно понеже понякога давам признаци на здрав разум. А какво ще кажеш за себе си, Алин? Какво ще кажеш за собственото си отношение от самото начало, доколкото въпросът засяга мосьо дьо Ла Тур д'Азир? Дали то има много общо със сърцето? Ако ти кажех какво в действителност показва то, бихме стигнали до скарване, а господ ми е свидетел, че не бих могъл да си разреша да се скарам с теб сега. Аз... аз ще потърся друг изход.

— Какво искаш да кажеш?

— Засега нищо, понеже не те грози опасност да се омъжиш за това животно.

— Ами ако ме грозеше?

— О! В такъв случай обичта ми към теб би ми подсказала някакъв начин да я предотвратя, освен... — Той се пресече.

— Освен какво? — поиска да знае тя предизвикателно, изправила се в целия си малък ръст, със заповеднически поглед.

— Освен ако ти ми кажеше също, че го обичаш — рече протичко Андре-Луи и при тези думи съвсем неочаквано и много странно омекна. А след това поклати глава и додаде: — Но това, разбира се, е невъзможно.

— Защо? — попита го Алин, много тихо този път.

— Защото си това, което си, Алин: безкрайно добра, чиста и прелестна. Ангели не се събират с дяволи. Негова съпруга би могла да станеш, но негова другарка в живота — никога, Алин.

Бяха стигнали портата от ковано желязо в края на алеята. През нея видяха жълтия файтон, който беше докарал Андре-Луи. Отблизо се чуваше скърцане на колелета и тропот на копита, а след малко се появи друга кола, която спря до жълтия файтон — хубав екипаж с полирани махагонови вратички, по които ослепително бляскаха на слънцето позлатата и лазурът на някакъв герб. Един лакей скочи на земята, за да отвори портата, но в този миг дамата, която седеше в каляската, забеляза Алин, махна ѝ с ръка и даде ново нареждане.

---

[1] Конде, Конти, Полинях — аристократически родове (първите два от кралска кръв), поддръжници, на абсолютизма, емигрирали в началото на революцията и водели борба против нея отвън. ↑

[2] Прелат — Висш духовен сановник в католическата църква. ↑

[3] Монтен, Мишел дьо (1533–1592) — френски философ-хуманист, развил в своите „Опити“ система на скептицизъм, насочена срещу богословието, догматизма и схоластиката, поради което книгата била забранена от Луи XIV и от папата. ↑

[4] Сатир (гръцка митология) — горско полубожество с конска или козя опашка, рога и кози крака — разгулен и похотлив придружник на Бакх. ↑

V

МАДАМ ДЪО ПЛУГАСТЕЛ

Кочияшът опъна поводите, а лакеят отвори вратичката, свали стъпалата и подаде ръка на господарката си, да ѝ помогне да слезе, понеже това бе изказаното от нея желание. След това отвори едното крило на желязната порта за господарката си. Тя, попрехвърлила четиридесетте, някога трябва да е била много хубава и беше още много хубава с облагородяващото изящество, което годините придават на някои жени. Облеклото и държането ѝ говореха за високо положение.

— Ще се сбогувам с теб тука, понеже имаш гостенка — каза Андре-Луи.

— Но това е и твоя стара позната, Андре. Не си ли спомняш госпожа контесата дьо Плугастел?

Той загледа приближаващата се дама, която Алин побърза да посрещне, и понеже му я бяха назовали, сега я позна. Само да я беше погледнал, помисли си той, щеше да я познае където и да било, по което и да е време, и без да му подсказват, при все че не беше я виждал шестнадесетина години. Видът ѝ сега възкреси в ума му цялата случка — скъпия спомен, който последвалите събития не бяха успели да изличат.

Когато бе десетгодишно момче, в навечерието на изпращането му да се учи в Рен, тя дойде на гости при кръстника му, неин братовчед. Така се случи, че по онова време Рабуие го беше завел в господарската къща на Гаврийак и там го представиха на мадам дьо Плугастел. Голямата благородничка, с целия блясък на тогавашната ѝ младежка прелест, мелодичния ѝ глас — толкова мелодичен, че сякаш говореше на език, почти непознат на малкото бретонче — и величественото ѝ великосветско държане отначало го бе поуплашила. Тя обаче много леко уталожи тези негови страхове и с някакво тайнствено очарование напълно завладя вниманието му. И сега Андре-Луи си спомняше ужаса, с който се остави да го прегърне, а след това нежеланието, с което се отдели от нейните меки закръглени ръце. Спомняше си също колко сладко ухаеше тя и дори парфюма ѝ,

напомнящ аромата на люляк — защото паметта задържа с особена сила подобни подробности.

Три дена, докато тя бе в Гаврийак, момчето всяка сутрин отиваше в господарската къща и оставаше с часове в нейното общество. Бездетна жена със силен майчински инстинкт, тя бе обикнала това необикновено умно за годините си момче с големи очи.

— Дай ми го, братовчеде Кентен — спомняше си я той да казва последния ден на кръстника му. — Нека го отведе с мен във Версай като мое приемно дете.

Но сеньорът бе мълчаливо отказал с мрачно поклащане на глава и за това не стана повече дума. А после, когато тя се сбогуваше с него (спомените изведнъж нахлуха в главата му), на очите и имаше сълзи.

— Спомняй си понякога за мен, Андре-Луи — бяха последните й думи.

Дойде му на ум колко поласкан е бил да спечели за такова кратко време обичта на тази голяма благородница. То му бе придало чувство за важност, траяло с месеци след това и най-сетне потънало в забрава.

Но всичко това живо изникна пред него, когато я видя пак след шестнадесет години, доста променена и встъпила в зряла възраст — момичето (защото не е била много по-възрастна от момиче в онези дни), превърнало се в тази светска жена с чувство на спокойно достойнство и пълно самообладание. И все пак, казваше си той, щеше да я познае пак, където и да я видеше.

Алин я прегърна обичливо, а след това отговори на въпросителния поглед с леко повдигнати вежди, който госпожата бе отправила към другаря на Алин:

— Това е Андре-Луи — каза тя. — Нали си спомняте Андре-Луи, мадам?

Госпожата трепна. Андре-Луи видя изненада да пробягва по лицето й, да отнася със себе си част от руменината и да спира за миг дъха й.

А след това гласът — плътният музикален глас, който така добре помнеше, още по-плътен и по-дълбок сега, отколкото преди, повтори името му:

— Андре-Луи!

Начинът, по който го промълви, подсказваше, че то събужда спомени, може би спомени за отлетялата младост, с която бе свързано.

И тя се поспря, за да го разгледа с широко отворени очи, докато той ѝ се покланяше.

— Разбира се, че го помня — каза тя най-после и пристъпи към него с протегнатата ръка. Андре-Луи я целуна послушно, покорно, инстинктивно. — И ето какъв сте станали? — Тя го гледаше преценяващо и Андре-Луи се изчерви от гордост, като чу доволния ѝ тон. Сякаш, върнал се шестнадесет години назад, беше пак малкото бретонче в Гаврийак. Мадам дьо Плугастел се обърна към Алин: — Колко много е сгрешил Кентен в предположенията си. Той се е зарадвал да го види пак, нали?

— Толкова се зарадва, мадам, че ми посочи вратата — отвърна Андре-Луи.

— Ах! — Тя се навъси, без да престане да го разглежда с черните си тъжни очи. — Трябва да поправим това, Алин! Разбира се, той ви е много сърдит. Не е този начинът да спечелиш някого на своя страна. Аз ще ходатайствувам за вас, Андре-Луи. Аз съм добра адвокатка.

Андре-Луи ѝ поблагодари и се сбогува:

— Оставям съдбата си с благодарност във вашите ръце. Моите почитания, мадам.

И стана тъй, че въпреки суровия прием от страна на кръстника, от устните му се ронеха откъслеци от песен, докато жълтият фаятон го носеше обратно към Париж и улица „Съдба“. Тази среща с мадам дьо Плугастел го бе насърчила; обещанието ѝ да ходатайствува за него заедно с Алин будеше у него увереност, че всичко ще се нареди.

Че беше прав в това, се потвърди, когато следващия четвъртък към пладне мосьо дьо Керкадиу нахълта в академията му. Жил, прислужникът, дойде да му съобщи за посещението и Андре-Луи веднага прекъсна започнатия вече урок, свали маската и както си беше, с велурена жилетка, закопчана до брадичката, и с шпагата под ръка, слезе в скромния салон, където го чакаше кръстникът му.

Червендалестият дребничък господар на Гаврийак се изправи почти предизвикателно насреща му.

— Склониха ме да ти простя — заяви той враждебно, като че ли искаше да каже с това, че се е съгласил, само за да сложи край на нетърпима досада.

Андре-Луи не се подведе. Той схвана преструвката, възприета от сенъора, за да може да отстъпи с чест.

— Благословени да са тези, които ви склониха. Вие ми връщате щастието, господин кръстник.

Той пое протегнатата му ръка и я целуна, послушен на подтикналия го неизменен навик от момчешките дни. Това бе постъпка, която символизираше пълното му подчинение, възстановяването на връзката на покровителствуван и покровител между него и кръстника му заедно с поражданите от нея взаимни изисквания и задължения. Никакви думи не биха могли по-пълно да го помирят с този човек, който обичаше.

Лицето на мосьо дьо Керкадиу пламна още повече, устните му затрепераха и гласът му прозвуча дрезгаво, когато промърмори: „Скъпото ми момче!“. След това той се опомни, отметна голямата си глава и се начумери. Гласът му отново зазвуча рязко, както винаги!

— Надявам се да ти е ясно, че си се държал отвратително... отвратително и крайно неблагодарно?

— Не зависи ли това от гледната точка? — запита Андре-Луи, но тонът му бе подчертано примирителен.

— Зависи от факта, а не от някаква гледна точка. Понеже ме убедиха да простя, вярвам, че поне ти имаш някакво намерение да се поправиш.

— Аз... аз ще се въздържам от политиката — каза Андре-Луи и това бе най-много, което можеше да каже, без да излъже.

— Все пак и то е нещо — Кръстникът му се остави да бъде умилостивен сега, след като е била направена отстъпка (или по-скоро привидна отстъпка) пред справедливото му негодувание.

— Ще поседнете ли, мосьо?

— Не, не. Дойдох да те заведа на гости. Това, че съм съгласен да те приема пак, дължиш изключително на мадам дьо Плугастел. Искам да дойдеш с мен да ѝ поблагодариш.

— Аз съм зает тука... — започна Андре-Луи, но се пресече: — Няма значение! Ще го наредя. Един момент — И вече се обърна да влезе пак в академията.

— С какво си зает? Да не си станал случайно учител по фехтовка? — Мосьо дьо Керкадиу беше забелязал кожената жилетка и шпагата, тикната под мишницата на Андре-Луи.

— Аз съм собственик на тази академия, академията на покойния Бертран дез-Ами, най-процъфтяващото днес фехтувално училище в

Париж.

Веждите на мосьо дьо Керкадиу се повдигнаха.

— И ти си собственикът?

— *Maitre en fait d'armes*. Наследих академията след смъртта на Дез-Ами.

Той остави мосьо дьо Керкадиу да пообмисли това и влезе вътре да даде необходимите разпореждания и да се погрижи за необходимите промени в тоалета си.

— Затова ли си започнал да носиш шпага? — забеляза мосьо дьо Керкадиу, когато двамата се качиха в чакащата ги каляска.

— Затова и поради необходимостта да пазя живота си в тези времена.

— И да не искаш да ми кажеш, че човек, който живее от една в края на краищата почтена професия, професия, поддържана главно от благородниците, може същевременно да общува с тези дребни адвокатчета и подли драскачи, които сеят раздор и непокорство?

— Вие забравяте, че сам аз съм дребно адвокатче, станал такъв по ваше собствено желание, мосьо.

Мосьо дьо Керкадиу изсумтя и смръкна енфие.

— Казваш, че академията процъфтява, а? — запита той след малко.

— Да. Имам двама помощник-учители. Бих могъл да взема и трети. Не е лека работа.

— Това би трябвало да значи, че не си притеснен.

— Имам основание да бъда доволен. Разполагам с много повече от онова, което ми е необходимо.

— Тогава ще можеш да дадеш своя дял за изплащане на този национален дълг — изръмжа благородникът, доволен (както виждаше той нещата), че известна част от злото, което Андре-Луи бе помогнал да се посее, ще падне на собствения му гръб.

Сетне разговорът се насочи към мадам дьо Плугастел. Мосьо дьо Керкадиу, както Андре-Луи разбра, без да проумее причината, беше много против това посещение. Но пък госпожа контесата била упорита жена, на която човек не можел нищо да откаже, на която цял свят се подчинявал. Мосьо дьо Плугастел засега отсъствувал и бил в Германия, но скоро щял да се завърне. Това бе недискретно признание, от което можеше лесно да се заключи, че мосьо дьо Плугастел е един

от тези интриганстващи емисари, които сновяха между френската кралица и брат ѝ — австрийския император.

Каляската спря пред хубава богатска къща във Фобур Сен Дени, на ъгъла на Рю Паради, и те бяха въведени от пригладен слуга в малък будоар, целият в позлата и бродат, гледащ към тераса над градина, която беше нещо като миниатюрен парк. Госпожата ги очакваше тук. Тя се изправи, отпрати младата личност, която ѝ четеше, и пристъпи напред, протегнала двете си ръце за поздрав на братовчед ѝ Керкадиу.

— Вече се страхувах, че няма да устоиш на думата си — каза тя. — Това не беше право. Но, да ти кажа, почти не вярвах, че ще сполучиш да го доведеш — И погледът ѝ, нежен, с усмихнат поздрав се обърна към Андре-Луи.

Младият мъж отговори с официална галантност.

— Споменът за вас, мадам, се е запечатал твърде дълбоко в сърцето ми, за да има нужда от някакво убеждаване.

— Гледайте го, кавалера! — рече госпожата и му подаде ръката си. — Ние трябва да водим един малък разговор, Андре-Луи — съобщи му тя с тържественост, която вся у него някакво смътно безпокойство.

Те седнаха и за известно време разговорът се въртеше около общи въпроси, обаче главно засягаше Андре-Луи, неговите занимания и възгледите му. И през цялото време госпожата внимателно го проучваше с нежните си тъжни очи, докато не започна пак да го обзема това чувство на безпокойство. Той долавяше инстинктивно, че е бил доведен тук с някаква цел, по-определена от тази, която му е била изложена.

Най-после, сякаш всичко е било наредено (а непохватният господар на Гаврийак беше последният човек в света, който би могъл да прикрие намеренията си), кръстникът стана и под предлог, че искал да поразгледа градината, излезе през прозореца-врата на терасата, през бялата каменна балюстрада, на която се прехвърляха яркочервени потоци мушката и изчезваха долу сред листака.

— Сега можем да говорим по-задушевно — каза мадам дьо Плугастел. — Елате тука, седнете до мен — Тя му посочи свободната половина от канапето, на което седеше.

Андре-Луи се премести покорно, макар и с известно смущение.

— Знаете ли — заговори тя, като сложи ръка на рамото му, — че сте се държали много зле, че негодуванието на кръстника ви е напълно обосновано?

— Мадам, ако го знаех, щях да бъда много нещастен, безкрайно отчаян човек — И той ѝ даде същите обяснения, каквито беше дал в неделя на кръстника си. — Това, което направих, сторих, понеже бе единственото средство, с което разполагах в една страна, където правосъдието беше парализирано от привилегированите класи, за да поведе война против долен негодник, убил най-добрия ми приятел — едно безсмислено, брутално убийство, невъзможно да се накаже с никой закон. И като че ли това не беше достатъчно (простете ми, че говоря с такава откровеност, госпожо), после той прельсти жената, за която щях да се оженя.

— Ах, mon Dieu! — възкликна мадам дьо Плугастел.

— Простете ми, зная, че е ужасно. Може би разбирате какво съм изстрадал, докъде ме докара всичко това. Тази последна история, за която съм виновен, този бунт, който започна в театър Фейдо, а сега обхвана целия град Нант, бе предизвикан тъкмо от това.

— Коя беше тя, това момиче?

„Съвсем по женски — помисли си той, — да се захване за несъщественото.“

— А, момиче от театъра, нещастна глупачка, за която не съжалявам. Казваше се Бине. По това време бях актьор в трупата на баща ѝ. Беше след историята в Рен, когато ми се налагаше да се укривам от правосъдието, доколкото то съществува във Франция — правосъдието на бесилката за нещастници, които не са „от род“. Тази допълнителна обида ме подтикна да предизвикам метежа в театъра.

— Бедното момче — рече тя нежно. — Само едно женско сърце може да разбере какво трябва да сте изстрадали и поради това мога охотно да ви простя. Но сега...

— О, но вие не разбирате, госпожо. Ако днес смятах, че съм имал само лични основания да окажа помощ в светата работа за премахването на привилегированите класи, мисля, че бих си прерязал гърлото. Истинското ми оправдание се крие в неискреността на онези, които смятаха да превърнат свикването на Генералните щати в измама, прах в очите на народа.

— Не е ли било може би разумно да бъдете неискрен по такъв въпрос?

Той я изгледа, без да разбира.

— Може ли, госпожо, изобщо да е разумно да бъде човек неискрен?

— Разбира се, може! Повярвайте: аз съм два пъти по-възрастна от вас и познавам света.

— Бих казал, госпожо, че нищо, което усложнява живота, не е разумно; и знам, че нищо не го усложнява толкова много, както неискреността. Помислете мъничко за усложненията, породени от всичко това.

— Положително, Андре-Луи, възгледите ви не са чак толкова извратени, та да не ви е ясно, че управляващата класа е необходимост за всяка страна?

— О, разбира се. Но не непременно наследствена.

— Каква друга?

Той ѝ отговори с епиграма:

— Човек, госпожо, е рожба на собствения си труд. Нека да няма наследяване на права освен от такъв родител. Така връх ще взимат винаги най-добрите измежду народа и такъв народ ще стигне много далече.

— Но нима не придавате никакво значение на произхода?

— Съвсем никакво... иначе би ме тревожил собственият ми произход.

Гъстата руменина, заляла лицето ѝ, го уплаши, че може да е почти престъпил границите на приличието. Ала укорът, който той очакваше, не последва. Вместо него последва въпросът:

— И не ви ли тревожи това? Никога, Андре?

— Никога, госпожо. Аз съм доволен.

— Никога ли не сте... никога ли не сте съжалявали за липсата на родителски грижи?

Той се изсмия, сякаш за да отблъсне богатата ѝ доброжелателна грижа, която бе тъй излишна.

— Напротив, госпожо, треперя, като си помисля какво ли са могли да направят от мен, и съм благодарен, че съм се оформил сам.

Тя го погледна за миг много тъжно, а сетне, с усмивка, леко поклати глава.

— Не ви липсва самодоволство. И все пак бих искала да виждате нещата по-другояче, Андре. Сега е момент на големи възможности за един даровит и сърцат млад мъж. Бих могла да ви помогна; може би бих могла да ви помогна да стигнете много високо, ако ми позволите да го сторя по мой начин.

„Да — помисли си Андре Луи, — да ми помогнете да стигна до бесилото, като ме изпратите с предателска мисия от страна на кралицата в Австрия, като мосьо дьо Плугастел. Това положително би свършило с много високо положение за мен.“

На глас отговори, както го изискваше учтивостта:

— Аз съм ви признателен, госпожо. Но трябва да разберете, че след като съм прегърнал идеалите, които ви изложих, не бих могъл да служа на никаква друга кауза, която се противопоставя на осъществяването им.

— Вие сте заблуден от предразсъдъци, Андре-Луи, от лични огорчения. Нима ще им позволите да ви препречат пътя към издигането?

— Ако това, което аз наричам идеали, са всъщност предразсъдъци, би ли било честно от моя страна да тръгна против тях, щом държа на тях?

— Само да можех да ви убедя, че грешите! Бих могла да ви помогна толкова много да намерите достойно приложение за дарбите, които притежавате. В служба на краля бихте напреднали много бързо. Ще го обмислите ли, Андре-Луи, за да поговорим пак по този въпрос?

Той отговори с официална студена учтивост:

— Боя се, че няма да има полза, госпожо. Въпреки всичко интересът ви към мен много ме ласкае и аз ви благодаря. За мое нещастие аз съм твърде упорит.

— А сега кой си служи с неискреност? — попита го тя.

— О, но виждате ли, госпожо, това е неискреност, която не заблуждава.

В този миг мосьо дьо Керкадиу влезе обратно през прозореца-врата и заяви шумно, че трябва да се връща в Мьодон и че щял да вземе кръщелника си със себе си и да го остави на Рю дю Азар.

— Трябва да го доведеш пак, Кентен — каза контесата, когато се сбогуваха.

— Може, някой ден — отвърна неопределено мосьо дьо Керкадиу и поведе кръщелника си навън.

В каляската го запита без заобикалки за какво е говорила госпожата.

— Тя беше много добра... мила жена — пророни замислено Андре-Луи.

— Да те вземат дяволите, не те питам за мнението, което си си позволил да съставиш за нея. Питам те какво ти е казала тя.

— Мъчеше се да ми изтъкне колко погрешно е държането ми. Говореше за големи неща, които бих могъл да извърша... за което тя щяла да бъде толкова добра да ми помогне... ако се вразумя. Но тъй като чудеса не се случват, аз не ѝ дадох никаква надежда.

— Така. Така. Каза ли нещо друго?

Той питаше тъй заповеднически, че Андре-Луи се обърна да го погледне.

— Какво друго сте очаквали да каже, господин кръстник?

— А, нищо.

— Тогава тя е изпълнила очакванията ви.

— Какво? О, хиляди дяволи, защо не умееш да се изразяваш разумно, та да може обикновен човек да те разбере, без да се замисля над думите ти?

Той се муси след това по-голямата част от пътя до Рю дю Азар или така се стори на Андре-Луи. Най-малкото — седя мълчаливо, мрачно замислен, ако се съдеше по изражението му.

— Можеш да дойдеш скоро да ни видиш пак в Мьодон — каза той на Андре-Луи при раздяла. — Но моля ти се, помни: никаква революционна политика в бъдеще, ако искаш да останем приятели.

VI ПОЛИТИЦИ

Една сутрин през август в академията на Рю дю Азар нахълтаха Льо Шапелие, придружен от мъж с биеща на очи външност, чийто херкулесовски ръст и разкривено лице изглеждаха смътно познати на Андре-Луи. Беше малко над или точно тридесет години, с малки блестящи очички, хлътнали в огромното лице. Скулите му бяха издадени, носът крив, сякаш пречупен от някакъв удар, а устата загубила почти всякаква форма от белезите от друга рана. (Един бик му беше разкъсал лицето с рог, когато бил още момче). Сякаш това не е било достатъчно да направи вида му ужасен, бузите му бяха дълбоко издълбани от сипаница. Беше облечен неспретнато с дълга алена дреха, която стигаше почти до глезените, мръсни бричове от еленова кожа и ботуши с обърнати навън кончови. Ризата му, доста нечиста, беше разкопчана на гърлото, яката висеше смачкана над развързаната вратовръзка и излагаше на показ мускулестата шия, която се издигаше като стълб от масивните рамена. В лявата си ръка размахваше бастун, който повече приличаше на боздуган, а на светлокафявата му конична шапка личеше кокарда. Имаше нещо заплашително и господарско в поведението му, а огромната глава бе отметната назад, сякаш във вечно предизвикателство.

Льо Шапелие, който се държеше много сериозно, го представи на Андре-Луи:

— Това е мосьо Дантон^[1]. Също адвокат, наш събрат. Председател на корделиерите, за когото сигурно си чувал.

Разбира се, Андре-Луи бе чувал за него. Кой не бе чувал по онова време?

Като го гледаше сега с интерес, Андре-Луи се зачуди как е могло да се случи всички или почти всички челни новатори да са сипаничави. Мирабо, журналистът Демулен, филантропът Марат, дребният адвокат от Арас Робеспьер, този страшен тип Дантон и неколцина други, за които можа да се сети, имаха белези от едра шарка. Започваше вече, кажи-речи, да се чуди дали няма някаква

връзка между тези две неща: дали пристъпът на едрата шарка не пораждаше известни нравствени резултати, които намираха израз по този начин?

Той пропъди случайното размишление или гръмливият глас на Дантон подплаши и разби на парчета мисълта.

— Този... Шاپелие ми е разправял за вас. Той твърди, че сте патриотично...

Повече, отколкото от тона, Андре-Луи се изненада от мръсните думи, с които Колоса не се колебаеше да изпъстри първото си обръщение към напълно непознат човек. Андре-Луи гръмка се разсмя. Какво друго можеше да направи?

— Щом ви е казал това, казал ви е повече от истината! Аз съм патриот. Но скромността ми ме принуждава да отрека второто.

— Вие май сте и шегаджия — изрева Дантон, но въпреки всичко избухна в смях, от който зазвънтяха прозорците. — Не съм искал да ви обидя. Аз съм си такъв.

— Колко жалко! — рече Андре-Луи.

Това обърка краля на хамалските ругатни.

— А? Какво каза той, Шاپелие? Да не си придава важност, тоя твой приятел?

Напетият бретонец, истинско конте, противопоставен на другаря си, но въпреки това не по-малко брутален в своята прямота, макар и да подчертаваше думите си, без да прибъгва към мръсотии, сви рамене и му отговори:

— Просто не му харесват обносните ти, в което няма нищо удивително. Те са отвратителни.

— Ами, глупости! Всички сте такива, вие... бретонците. Хайде да се върнем към въпроса. Сигурно сте чули какво стана в Събранието вчера? Не сте? Боже мой, че къде живеете? Не сте ли чули, че тоя хубостник, дето нарича себе си „крал на Франция“, е дал право да преминат през френска земя австрийски войски, отиващи да смажат онези, които се борят за свобода в Белгия? Не сте ли случайно чули това?

— Да — отвърна Андре-Луи хладно, като прикри раздразнението си от тираничното държане на Дантон. — Чух.

— А! И какво мислите по този въпрос? — С ръце на хълбоци Колоса се надвеси над него.

Андре-Луи се обърна настрана, към Шапелие.

— Не мисля, аз разбирам. Да не си довел този господин тук, за да проверява съвестта ми?

— Да го вземат мътните! Той бил бодлив като... като таралеж! — възмути се Дантон.

— Не, не — Льо Шапелие говореше примирително, като се мъчеше да намери противолечение за възбуждащото средство, натрапено от неговия другар. — Имаме нужда от твоята помощ, Андре. Дантон смята, че си точно човекът, който ни трябва. Слушай сега...

— Точно така. Разправи му ти — съгласи се Дантон. — Вие двамата говорите един и същи префърцуен... френски език. Вярвам, че той ще те разбере.

Льо Шапелие продължи, без да обърне внимание на прекъсването:

— Това нарушаване от краля на явните права на една страна, заела се да създаде конституция, която ще й дари свобода, разби и сетните, хранени от нас, филантропски надежди. Има и такива, които изпадат в крайността да провъзгласяват краля за заклет враг на Франция. Но това, разбира се, е прекалено.

— Кой казва това? — пламна Дантон и страхотно изпсува, за да подчертае пълното си несъгласие.

Льо Шапелие му махна да мълчи и продължи:

— Както и да е, тази история беше повече от достатъчна, като я добавим към всичко останало, за да събуди пак враждата между нас в Събранието. Сега има открита война между Третото съсловие и привилегированите класи.

— Нима е било някога другояче?

— Може би не, обаче тази война придоби нов характер. Сигурно си чул за дуела между Ламет и дук дьо Кастри?

— Дребна работа.

— По своя изход. Но можеше да свърши много по-другояче. Мирабо го предизвикват и оскърбяват сега на всяко заседание. Обаче той си върви по начертания път, хладнокръвно и мъдро. Други не са така благоразумни: те отвръщат на оскърбление с оскърбление, на удар с удар и в дуелите се лее кръв. Тези благородници-фехтувачи са превърнали това нещо в система.

Андре-Луи кимна. Мислеше си за Филип дьо Вилморен.

— Да — рече той, — това е стар техен похват. Толкова прост и непосредствен като самите тях. Чудя се само, че не са открили тази система по-рано. В ранните дни на Генералните щати, във Версай, можеше да бъде по-резултатна. Сега е малко позакъсняла.

— Но те се канят да наваксат загубеното време, бога ми! — извика Дантон. — Тия жадни за кръв фехтувачи, тия шпагоубийци хвърлят наляво и надясно покани за дуел на нещастниците със съдийски и адвокатски тоги, които никога не са се учили да се фехтуват с нещо друго освен паче перо. Това е направо... убийство. И въпреки всичко, ако отидех между тези господа благородници и разбиех една-две изкуфели глави с тоя мой бастун или пречупех някой и друг аристократичен врат с пръстите, дето добрият дядо господ ми е дал за тая цел, правосъдието би ме накарало да си платя за това на бесилката. И това в една страна, която се бори за свобода. Ами че, Dieu me damne^[2], на мен не ми е позволено дори да седя в театъра с шапка на главата. А те... тия...

— Той е прав — каза Льо Шапелие. — Това е станало нетърпимо, непоносимо. Преди два дена мосьо д'Амбли заплаши Мирабо с бастуна си пред цялото Събрание. Вчера мосьо дьо Фозини скочи и наруши реда с пламенна реч, като призоваваше към убийство. „Защо не се нахвърлим върху тези негодници с шпаги в ръка?“ — попита той. Това са точно неговите думи: „Защо не се нахвърлим върху тези негодници с шпаги в ръка.“

— Това е много по-просто, отколкото да създаваш закони — забеляза Андре-Луи.

— Лагрон, депутатът от Ансени в Лоара, му отговори нещо, което ние не чухме. Понеже той напускаше Манежа, един от тези грубияни безогледно го оскърби. Лагрон само го побутнал с лакът, за да си направи път, но онзи закрещя, че са го ударили и повика Лагрон на дуел. Рано тази сутрин те се биха на Елисейските полета и Лагрон падна убит, преднамерено промушен през стомаха от човек, който се бил като учител по фехтовка, а нещастният Лагрон си нямал дори и шпага. Трябвало да намери назаем шпага, за да отиде на дуела.

Андре-Луи (мислено той не можеше да се откъсне от Вилморен, чийто случай тука се повтаряше, дори в подробностите) изпадна в пристъп на ярост. Той стисна юмруци и челюсти. Малките очички на Дантон внимателно го наблюдаваха.

— Е? И какво мислите за това? *Noblesse oblige*^[3], а? Работата е там, че и ние не трябва да останем длъжни на тия... Трябва да им платим със същата монета: да ги изправим пред същото оръжие. Да ги премахнем, да ги запратим тия убийци в бездната на небитието със същото средство.

— Но как?

— Как ли? Бога ми! Че не го ли казах?

— Тъкмо за това ни е нужна твоята помощ — добави Льо Шапелие. — Сигурно има хора с родолюбиво чувство сред по-напредналите ти ученици. Идеята на мосьо Дантон е, че една групичка от тях, да речем, пет-шест души, оглавени от теб, биха могли да дадат на тези насилници хубав урок.

Андре-Луи се навъси.

— А как точно мисли мосьо Дантон, че това може да бъде направено?

Мосьо Дантон заговори сам, стремително:

— Ами ей така: ще ви поставим в Манежа по времето, когато Събранието се вдига. Ние посочваме шестимата главни кръвопоскатели и ви предоставяме да ги оскърбите, преди да са имали време да оскърбят някого от представителите. После, на другата сутрин, на шестима... кръвопоскатели ще бъде пусната кръв *secundum artem*^[4]. Това ще накара останалите да се позамислят за туй-онуй. Ще ги накара да се позамислят за доста неща, да ги... Ако се наложи, дозата може да се повтори, за да осигури лечението. Ако убиете тия... толкова по-добре.

Дантон замълча; жълтеникавото му лице се бе изчервило от въодушевление при тази мисъл. Андре-Луи го гледаше с неразгадаем поглед.

— Е, какво ще кажете?

— Че това хрумване е много остроумно — И Андре-Луи се извърна настрана и се загледа през прозореца.

— Това ли е всичко, каквото мислите за моята идея?

— Няма да ви кажа какво друго мисля за нея, защото вероятно не бихте ме разбрали. За вас, мосьо Дантон, има поне това извинение, че не сте ме познавали. Но ти, Исак... да доведеш този господин тука с такава предложение!

Льо Шапелие не знаеше къде да се дене от смущение.

— Признавам, че се колебаех — извини се той. — Но мосьо Дантон не искаше да ми повярва, че това предложение може да не е по вкуса ти.

— Не исках! — гръмливо се намеси Дантон. — Ти ми каза, че господинът бил патриот. За патриотизма не съществуват никакви скрупули. Нима можеш да наречеш този префърцунен учител по танци патриот?

— Ами вие, господине, бихте ли се съгласили от патриотизъм да станете убиец?

— Разбира се, че бих се съгласил. Не ви ли го казах вече? Не ви ли казах, че с удоволствие бих се втурнал сред тях със сопата си, за да ги избивам като... бълхи?

— Защо не го направите тогава?

— Защо не? Защото бих се осъдил на обесване. Не ви ли го казах?

— Какво значение има това, щом сте патриот? Защо като някой нов Курций^[5], да не се хвърлите в пропастта, щом вярвате, че отечеството ще спечели от смъртта ви?

Мосьо Дантон започна да проявява раздражение:

— Защото отечеството ще спечели повече от моя живот.

— Позволете ми, мосьо, да се лаская със същата суетна мисъл.

— Вие ли? Но каква опасност би имало това за вас? Вие бихте вършили работата си под маската на дуелирането, както го правят те.

— Помислили ли сте си, господине, че правосъдието надали ще сметне един учител по фехтовка, който убива противника си, за обикновен участник в дуел, особено ако може да се докаже, че самият учител по фехтовка е предизвикал другия?

— Аха! Дявол да го вземе! — Мосьо Дантон изду бузи и си придаде вид на унищожително презрение. — Значи, всичко се свежда до това: вас ви е страх!

— Можете да мислите така, щом ви прави удоволствие: че ме е страх да върша потайно и вероломно онова, което един самохвален патриот като вас се страхува да извърши прямо и открито. Аз имам и други основания. Но това трябва да е достатъчно за вас.

Дантон хлъцна. След това изпсува още по-удивително и по-сложно:

— ... вие сте прав! — призна той за изумление на Андре-Луи. — Вие сте прав, а аз не съм! Аз съм толкова лош патриот, колкото и вие, но съм и страхливец — И той призова целия Пантеон^[6] за свидетел на самоизобличението си. — Само че, виждате ли, моят живот има значение, а ако ме задържат и ме обесят, какво ще стане тогава? Трябва да намерим друг изход, мосьо. Простете ми, че така се натрапих. Adieu! — Той протегна огромната си ръка.

Льо Шапелие стоеше разколебан и оклюмал.

— Нали ме разбираш, Андре? Съжалявам, че...

— Не говори за това повече, моля. Ела скоро да ме видиш пак. Бих настоял да останеш, но вече бие девет и ей сега ще пристигне първият ми ученик.

— Нито пък аз бих му позволил да остане — каза Дантон. — Ние двамата трябва да решим загадката как да затрием мосьо дьо Ла Тур д'Азир и приятелите му.

— Кого?

Въпросът прозвуча рязко като пистолетен изстрел, когато Дантон се обръщаше към вратата. Тонът го накара да се закове на място. Той се обърна пак и Льо Шапелие заедно с него.

— Аз казах: мосьо дьо Ла Тур д'Азир.

— Какво общо има той с предложението, което ми направихте?

— Той ли? Ами че той е главният кръвопускател.

Льо Шапелие додаде:

— Той е този, който уби Лагрон.

— Да не е ваш приятел? — учуди се Дантон.

— И Ла Тур д'Азир е този, когото искате да убия? — попита Андре-Луи много бавно, както пита човек, чийто ум обмисля междуременно въпроса.

— Точно така — потвърди Дантон. — Това не е работа за ръката на някой чирак, мога да ви уверя.

— О, това променя положението — заговори Андре-Луи, като мислеше на глас. — Това е много съблазнително.

— Ами че тогава... — Колоса отново пристъпи към него.

— Чакайте! — вдигна ръка Андре-Луи. Сетне, опрял брадичка в гърдите, отиде до прозореца, задълбочен в размисъл.

Льо Шапелие и Дантон размениха поглед, после загледаха Андре-Луи и зачакаха, докато вземе решение.

Първо, той почти си каза защо да не избере по свой собствен почин такъв някакъв начин да уреди отдавнашната си сметка с мосьо дьо Ла Тур д'Азир. Каква полза от придобитото от него голямо фехтовално изкуство, ако не може да го използва да отмъсти за Вилморен и да освободи Алин от примамката на собствените и амбиции? Много лесно би било да намери Ла Тур д'Азир, да му нанесе смъртно оскърбление и така да го накара да се изправи срещу шпагата му. Днес това би било равно на убийство — убийство толкова подло, колкото убийството на Филип дьо Вилморен, извършено от Ла Тур д'Азир, защото днес двамата си бяха разменили местата и Андре-Луи бе този, който можеше да отиде на такава среща, без да се съмнява в изхода ѝ. Имаше една морална пречка, с която лесно се справи. Но оставаше правната, която бе изложил на Дантон. Във Франция все още съществуваше правосъдие — същото правосъдие, което се оказа безсилен да раздвижи срещу Ла Тур д'Азир, но което при същите обстоятелства щеше да се раздвижи достатъчно бързо против него. И тогава изведнъж, сякаш по някакво вдъхновение, съзря начина — начин, който, веднъж възприет, вероятно щеше да докара Ла Тур д'Азир до поетично възмездие, щеше да го накара, нагъл и самоуверен, да се хвърли срещу шпагата му, като му отпрати с цялата си злоба предизвикателството сам той.

Андре-Луи се обърна пак към тях и те видяха, че е страшно преbledнял и че големите му черни очи странно блестяха.

— Вероятно ще има известни затруднения да се намери заместник на този нещастен Лагрон — заговори той. — Нашите съотечественици надали ще имат много голямо желание да се подлагат на шпагите на привилегированите.

— Напълно вярно — съгласи се мрачно Льо Шапелие, а след това, сякаш изведнъж прозрял в мислите на Андре-Луи, възкликна: — Андре! Нима ти?...

— Тъкмо това обмислях. Така бих получил законно място в Събранието. Ако вашият Тур д'Азир рече тогава да спре избора си върху мен, нека те носят отговорността за проливането на собствената си кръв. Аз положително не ще направя нищо, за да го спра — Той се усмихна странно. — Аз съм само един нехранимайко, който се мъчи да бъде честен... всъщност един вечен Скарамуш, рожба на софистични

извъртания. Смяташ ли, че Ансени ще се съгласи да ме посочи за свой представител?

— Дали ще се съгласи да посочи Omnes Omnibus за свой представител? — Льо Шапелие се смееше със светнало лице. — Ансени ще се пукне от гордост. Това не е Рен или Нант, както ти би желал да бъде. Но все пак ще имаш глас за Бретан.

— Ще се наложи да отида в Ансени...

— Съвсем не. Ще пиша едно писмо до общината и веднага ще те утвърдят. Няма защо да се мръдваш от тука. Най-много за две седмици всичко ще е наред. Разбрахме ли се в такъв случай?

Андре-Луи си помисли още за миг. Какво да прави с академията си? Можеше да се споразумее с Льо Дюк и Галош да я поддържат вместо него, а той само да дава общите насоки и напътствия. Льо Дюк в края на краищата беше станал пълноценен преподавател и беше човек, на когото можеше да се осланя. В случай на нужда би могло да вземат трети помощник.

— Така да бъде — промълви той най-после.

Льо Шапелие му стисна ръка и се впусна в многословни поздравления, докато великанът с червената дреха не го прекъсна от вратата:

— Какво значение има това за нашата работа? Значи ли то, че като станете представител, няма да се подвоумите да намушкате господин маркиза?

— Стига господин маркизът да ми предложи да го намушкам, което без съмнение ще направи.

— Разликата ми е ясна — каза мосьо Дантон и се подсмихна. — Имате находчив ум — После се обърна към Льо Шапелие: — Какво ми каза, че бил всъщност... май адвокат, а?

— Да, аз бях адвокат, а след това шут.

— И това е резултатът?

— Вие го казахте. А знаете ли, че в края на краищата не сме чак толкова различни, вие и аз?

— Какво?

— Едно време и аз ходех като вас да подстрекавам хората да се вдигнат и убият човека, когото исках да видя мъртъв. Разбира се, вие ще кажете, че съм бил страхливец.

Льо Шапелие се приготви да се хвърли помежду им, като видя челото на Колоса да се смръщва. Но бръчките пак се изгладиха и гръмогласният смях закънтя в продълговатото помещение.

— Нанесохте ми втори удар, и то на същото място. О, вие знаете да се фехтувате, момчето ми! Трябва да станем приятели. Рю де Корделиер е адресът ми. Всеки... нехранимайко ще ви каже къде живее Дантон. Демулен живее под мен. Елате ни на гости някоя вечер. За приятел винаги ще се намери бутилка вино.

---

[1] Дантон, Жорж Жак (1759–1794) — деятел на революцията, адвокат, един от главните организатори на отбраната срещу интервентите; постепенно превърнал се с последователите си в контрареволуционер. Умрял на ешафода. ↑

[2] Dieu me damne! (фр.) — Проклет да съм! ↑

[3] Noblesse oblige (фр.) — благородството задължава. ↑

[4] Secundum artem (лат.) — според майсторството, според правилото. ↑

[5] Курций, Метус (362 г. пр.н.е.) — легендарен млад римлянин. Земетресение отворило пропаст пред Форума, а прорицателите казали, че ще се затвори само ако в нея се хвърли най-ценното съкровище на Рим; Курций сметнал, че това е оръжието и доблестта, хвърлил се с оръжието и коня си в пропастта и тя се затворила. ↑

[6] Пантеон (гръцки) — храм, посветен на всички богове. ↑

VII ШПАГОУБИЙЦИТЕ

След като отсъствава доста повече от седмица, господин маркизът дьо Ла Тур д'Азир се завърна на мястото си на Cote Droit^[1] в Събранието. По-правилно би трябвало по това време да говорим за него вече като „бившият маркиз дьо Ла Тур д'Азир“, понеже беше септември 1790 година, два месеца след приемането (по предложение на този праволинеен бретонски изравнител на социалните различия Льо Шапелие) на декрета, че благородничеството не ще бъде занапред наследствено, също както и позорът; че също както клеймото на бесилото не бива да безчести възможно достойните потомци на човек, осъден за зло, така и гербът, разгласяващ някое постижение, не бива да прославя възможно недостойните потомци на човек, доказал добрите си качества. И така приетият декрет бе унищожил наследственото благородничество и изпрати семейните гербове на буницето, отрупано с неща, които нямаше вече да се търпят от едно просветно поколение философи. Господин конт дьо Лафанет, който се изказа за това предложение, напусна Събранието като прост мосьо Мотие, великият трибун конт дьо Мирабо стана обикновен мосьо Рикети, а господин маркиз дьо Ла Тур д'Азир — само прост мосьо Лезарк. Това нещо бе сторено в един от пристъпите на екзалтация, предизвикан от приближаването на великото Национално празненство на Елисейските полета, и без съмнение тези, които го бяха одобрили, жестоко се каеха още на другия ден. Така, макар и да беше вече закон, никой още не си даваше труд да наложи спазването му.

Това обаче е само между другото. Времето, както казах, беше септември, денят беше мрачен и дъжделив и малко от влагата и мрака му като че ли бяха проникнали в дългата зала на Манежа, където на своите осем реда зелени пейки, наредени амфитеатрално в елипса около пространството, познато под името „Пистата“, седяха към осем-деветстотин представители на трите съсловия, от които се състоеше народът. Въпросът, разглеждан от създателите на конституцията, беше — дали съвещателното тяло, което ще наследи Конституционното

събрание, трябва да съгласува работата си с краля, дали трябва да се събира периодично, или да бъде постоянно, дали трябва да се състои от две камари, или от една.

Абат Мори, син на обуцар и поради това, в тези дни на антитези, главен оратор на дясната партия — „Черните“, както бяха известни лицата, които водеха безнадеждните сражения на привилегированите класи, говореше от трибуната. Говореше в защита на двукамарната система по английски образец. Речта му, ако не се отличаваше с нищо друго, беше най-малкото по-дълга и по-прозаична от неговите одежди; доводите му приемаха все повече формата на проповед, трибуната на Националното събрание все повече и повече се превръщаше в амвон, обаче членовете, напротив, все по-малко и по-малко напомняха богомолци. Непрекъснатият поток от помпозно многословие започваше да ги дразни и четиримата квестори с черни атлазени панталони и грижливо напудрени глави, с огърлието — знак на длъжността им — на гърдите, с позлатена шпага на хълбока, напразно обикаляха Пистата, пляскаха с ръце и съскаха:

— Silence! En place!^[2]

Също така напразно звънеше от време на време със звънчето си председателят, седнал на покритата със зелено маса срещу трибуната. Абат Мори бе говорил твърде дълго и от доста време не успяваше да привлече вниманието на членовете. Съзнал това най-после, той млъкна и бръмченето на гласовете стана всеобщо. И сетне изведнъж стихна. Настъпи очакваното мълчание, всички заобръщаха глави, заизвиваха вратове. Дори групичката секретари около кръглата маса под издигнатия подиум на председателя се изтръгна от обичайната си апатия, за да разгледа младия мъж, който се качваше на трибуната на Събранието за първи път.

— Мосьо Андре-Луи Моро, подгласник, заел мястото на починалия Еманюел Лагрон като представител на Ансени в департамента Лоара.

Мосьо дьо Ла Тур д'Азир се отърси от обзелата го унила разсеяност. Приемникът на представителя, когото беше убил, трябваше, така или иначе, да бъде предмет на мрачния му интерес. Можете да си представите колко се изостри този интерес, когато чу името му и когато вдигна поглед и позна в този Андре-Луи Моро същия млад негодник, който непрекъснато му се изправяше на пътя,

непрекъснато упражняваше подмолно, зловещо влияние против него, което го караше да съжалява, че му бе пощадил живота преди две години в Гаврийак. Фактът, че той така бе заел място на Лагрон, изглеждаше на мосьо дьо Ла Тур д'Азир твърде много, за да бъде обикновено съвпадение — то беше направо предизвикателство.

Бившият благородник изгледа младия мъж по-скоро с учудване, отколкото с яд, и както го гледаше, усети да го обхваща някаква смътна тревога, почти предчувствие.

От първия още миг появата на този човек, която той възприе от само себе си като предизвикателство, се превърна в най-недвусмислена демонстрация.

— Аз се явявам пред вас — заговори Андре-Луи — да запълня като подгласник мястото на представител, който е бил заклан преди около три седмици.

Това бе предизвикателно въведение, което незабавно изтръгна вик на възмущение от страна на „Черните“. Андре-Луи се спря и ги загледа с лека усмивка — такъв самоуверен млад мъж!

— Господата от десницата като че ли не харесват думите ми, господин председателю. Но в това няма нищо чудно. Господата от десницата, както е всеизвестно, не обичат истината.

Този път се вдигна врява. Членовете на левицата ревяха от смях, членовете на десницата сипеха закани. Квесторите продължиха да обикалят, но сега с по-бърза стъпка от обикновената, и напразно призоваваха към тишина.

Председателят зазвъня със звънеца.

Над общата шумотевица прозвуча гласът на Ла Тур д'Азир, който се беше полуизправил от мястото си:

— Шут! Това тука не е театър!

— Не, мосьо, това тука започва да се превръща в ловище на жадни за кръв фехтувачи — отговори Андре-Луи и врявата се разрасна още повече.

Подгласникът на представителя се огледа и зачака. Близо до себе си забеляза насърчителната усмивка на Льо Шапелие и тихата одобрителна усмивка на Керсен, друг познат представител от Бретан. Малко по-нататък видя голямата глава на Мирабо, отметната назад, и големите му очи, загледани в него изпод навъсените вежди в някаква почуда, а отвъд, сред цялото това раздвижено море от лица, бледия

жълтеникав лик на Робеспьер, този адвокат от Арас, или „дьо“ Робеспьер, както дребничкият сноб се наричаше сега, присвоил си благородническата частица като прерогатив на човек с неговите заслуги в съветите на страната. Вдигнал във въздуха чипия си нос, навел на една страна грижливо накъдрената си глава, депутатът от Арас внимателно наблюдаваше Андре-Луи. Очилата с рогови рамки, които използваше при четене, бяха вдигнати на бледото чело и той разглеждаше оратора през насочен към него лорнет, а тънките му устни бяха разтегнати в онази тигрова усмивка, която по-после щеше да стане така прочута и да всява такъв страх.

Постепенно врявата заглъхна дотолкова, че най-сетне можеше да се чуе гласът на председателя. Навел се напред, той тежко се обърна към младия мъж на трибуната:

— Мосьо, ако желаете да бъдете изслушан, позволете ми да ви помоля да не бъдете предизвикателен в езика си — А след това се обърна към другите: — Месьо, ако желаете да продължим, моля ви да съдържате своите чувства, докато подгласникът народен представител завърши изложението си.

— Ще се постарая да се подчиня, господин председателю, и ще пренебрегна провокирането на господата от десницата. Ако няколкото думи, изречени от мен досега, са би ли предизвикателни, съжалявам. Обаче ми се налагаше да спомена бележития депутат, чието място тъй недостойно попълвам, и беше неизбежно да спомена събитието, което направи това необходимо. Представителят Лагрон бе човек с изключително благородна душа, безкористен, предан, ревностен, въодушевен от високата цел да изпълни дълга си спрямо своите избиратели и спрямо това Събрание. Той притежаваше качество, което противниците му наричаха „опасен дар на красноречие“.

Ла Тур д'Азир се сгърчи при тази добре позната фраза — негова собствена, — фразата, която бе използвал, за да обясни постъпката си спрямо Филип дьо Вилморен, фраза, която от време на време е била захвърляна в лицето му с такава отмъстителна заплаха.

И тогава ясният глас на духовития Казале, тази истинска рапира на партията на привилегированите, остро се вряза в мигновената пауза на оратора:

— Господин председателю — запита той с пределна сериозност, — дали подгласникът народен представител се е качил на трибуната, за

да вземе участие в дебатите по състава на законодателните събрания, или за да произнесе надгробна реч за починалия представител Лагрон?

Този път „Черните“ се отдадоха на веселие, докато не ги прекъсна новият представител:

— Този смях е непристоен!

По този чисто френски начин той хвърли ръкавицата в лицето на привилегированите, решил, както виждате, да не се задоволява с полумерки, и кънтящият смях секна в същия миг, задавен от безмълвен бяс.

Андре-Луи продължи тържествено:

— Вие всички знаете как е умрял Лагрон. Да заговори човек изобщо за смъртта му, изисква смелост, да се смее човек при споменаването ѝ, изисква нещо, което не ще се опитвам да окачествя. Ако аз споменах за кончината му, направих го, понеже собствената ми поява сред вас като че ли правеше споменаването ѝ необходимо. На мен се пада да поема бремето, оставено от него. Не претендирам да притежавам силата, смелостта или мъдростта на Лагрон, обаче аз ще нося това бреме с всяка частица от силата, смелостта и мъдростта, доколкото ги притежавам. И вярвам (казвам го заради онези, които биха се опитали да го направят), че средствата, използвани, за да млъкне този красноречив глас, не ще бъдат използвани, за да млъкна и аз.

Чу се лек шепот на одобрение от левицата и сподавен презрителен смях от десницата.

— Родомонт! — извика му един глас.

Той погледна в тази посока, към групата дуелисти сред „Черните“ от другата страна на „Пистата“, и се усмихна. Беззвучно устните му отговориха:

— Не, друже, Скарамуш, коварният опасен Скарамуш, който по околни пътища достига целта си.

На глас той продължи:

— Господин председателю, има личности, които не искат да разберат, че целта, за която сме се събрали тук, е да изработим закони, с които Франция да може да се управлява справедливо, с които Франция да може да се измъкне от блатото на несъстоятелността, в което има опасност да затъне. Защото някои като че ли искат не закони, а кръв; аз най-сериозно ги предупреждавам, че накрая тази кръв ще

задави самите тях, ако не се поучат, ако не се откажат навреме от насилието и не дадат преднина на разума.

И пак тази фраза събуди някакъв спомен в главата на Ла Тур д'Азир. Той се обърна сред избухналата отново врява към братовчед си Шабрийан, който седеше до него:

— Какъв дързък мошеник е това копеле от Гаврийак!

— Нека се изприказва. Смятам, че няма да го чуем повече след утрешния ден. Остави тази работа на мен.

Ла Тур едва ли би могъл да обясни защо, но се отпусна на мястото си с чувство на облекчение. Беше си повтарял, че се е изправил пред въпрос, който изисква от него да действа, предизвикателство, на което трябва да отговори. Но въпреки яростта си изпитваше страшно нежелание. Този младеж умееше, както му се струваше, да му напомня по твърде неприятен начин за младия абат, когото беше убил в градината зад „Бретон Арме“ в Гаврийак. Не че смъртта на Филип дьо Вилморен тежеше много на съвестта на мосьо Ла Тур д'Азир. Той смяташе, че постъпката му е била напълно оправдана. Работата беше там, че цялата случка, както я съживяваше паметта му, представляваше неприятна картина: това обезумяло момче, коленичило над кървящия труп на обичния си приятел, което, кажи-речи, се молеше да бъде убито заедно с него и наричаше маркиза убиец и страхливец, за да го подбуди.

Междувременно подгласникът-представител изостави темата за смъртта на Лагрон, върна се към дневния ред и заговори за разисквания въпрос. Той не допринесе нищо ценно към разискванията, не предложи нищо определено. Речта му по въпроса бе твърде кратка, понеже бе само повод, а не цел за излизането му на трибуната.

Когато по-късно напускаше залата в края на заседанието заедно с Льо Шапелие, Андре-Луи се видя плътно заграден от депутати като от телохранители. Повечето бяха бретонци и целяха да го запазят от предизвикателства, които собствените му предизвикателни думи пред Събранието неизбежно щяха да докарат на главата му. За миг с него се изравни масивната фигура на Мирабо.

— Моите поздравления, мосьо Моро — каза великият мъж. — Вие се представихте много добре. Без съмнение те ще искат кръвта ви. Но бъдете благоразумен, мосьо, ако мога да си позволя да ви посъветвам, и не се оставяйте да ви подлъже някакво мнимо

донкихотство. Не обръщайте внимание на предизвикателствата им. Сам аз постъпвам така. Всеки, който ме кани на дуел, влиза в списъка ми. Вече са станали петдесетина и в списъка ще си останат. Отказвайте им онова, което им прави удоволствие да наричат удовлетворение, и всичко ще е наред — Андре-Луи въздъхна и се усмихна. — Това иска смелост — завърши лицемерът.

— Разбира се. Но вие като че ли я имате в излишък.

— Надали достатъчно. Но ще се държа колкото мога.

Бяха минали през преддверието и макар то да беше пълно с „Черни“, които с нетърпение чакаха младия мъж, тъй недвусмислено оскърбил ги от трибуната, охраната на Андре-Луи не позволи никой от тях да се доближи до него.

Когато излязоха на открито под голямата тента, опъната пред входа, за да могат каляските да стигат до самата врата под прикритие, тези, които бяха пред него, се пръснаха малко и за един миг, когато стигна предния край на тентата, Андре-Луи остана незащитен отпред. Навън валеше силен дъжд и превръщаше пръстта в гъста кал; Андре-Луи с неотстъпно следващия го Льо Шапелие се поспря и подвоуми дали да излезе на пороя.

Дебнещият Шабрийан забеляза удобния случай и като поотби настрана, което го накара да излезе за миг на дъжда, се озова лице с лице срещу прекалено дръзкия бретонец. Грубо, безочливо той блъсна Андре-Луи назад, сякаш за да си отвори място под тентата.

Нито за една секунда Андре-Луи не си правеше илюзии за предумисъла му, както и тези, които бяха около него и които направиха закъснял и безрезултатен опит да го заградят. Андре-Луи беше жестоко разочарован. Не беше Шабрийан този, когото очакваше. Разочарование се изписа на лицето му и бе взето за нещо съвсем друго от арогантния шевалие.

Но щом Шабрийан бе човекът, отреден да се справи с него, Андре-Луи щеше да направи всичко, каквото можеше:

— Струва ми се, че ме блъскате, мосьо — каза той много учтиво и тласна мосьо дьо Шабрийан с лакътя и рамото си обратно на дъжда.

— Искам да се подслоня, мосьо — отвърна свадливо Шабрийан.

— Можете да се подслоните и без да ме настъпвате по краката. Мразя да ме настъпва някой по краката. Краката ми са много нежни. Може да не сте го знаели, мосьо. Не говорете повече, моля!

— Че аз не съм говорил, простак такъв! — възкликна Шевалие, леко смутен.

— Не сте ли? Аз пък мислех, че се каните да се извините.

— Да се извиня? — Шабрийан се изсмя. — На вас! Знаете ли, че ме размивате? — Той влезе под тентата за втори път и пак пред всички грубо блъсна Андре-Луи назад.

— Ау! — възкликна Андре-Луи с гримаса. — Заболя ме, мосьо. Казах ви да не се блъскате в мен — Той издигна глас така, че да го чуят всички и пак изтласка мосьо до Шабрийан на дъжда.

Въпреки крехкия му вид, непрекъснатото всекидневно фехтуване беше направило ръцете на Андре-Луи железни. А беше вложил в тласъка и цялата си тежест. Нападателят му залитна няколко крачки назад, след това токът му се закачи за една греда, оставена на земята сутринта от работници, и той изведнъж седна в калта.

Всички, които видяха как падна наконтеният господин, зареваха от смях. Шабрийан се изправи, изпръскан с кал, вбесен, и в този свой бяс се нахвърли върху Андре-Луи.

Андре-Луи го беше направил за присмех — нещо съвсем непростимо.

— Ще ми дадете удовлетворение! — пропелтечи той. — Ще ви убия за това!

Пламналото му лице беше на педя от лицето на Андре-Луи. Андре-Луи се изсмя. В настъпилата тишина всички чуха изсмиването и думите му после:

— О, това ли искате вие? Че защо не го казахте по-рано? Щяхте да ми спестите труда да ви повалям. Аз смятах, че господата от вашата професия винаги вършат тези неща вежливо, почтено, с известно достойнство. Ако бяхте постъпили така, можехте да си запазите панталоните.

— Кога ще уредим този въпрос? — тросна се Шабрийан, посинял от неудържима ярост.

— Когато пожелаете, мосьо. Оставям на вас да кажете кога ще ви е удобно да ме убиете. Мисля, че изразихте точно това намерение, нали? — Андре-Луи бе самата любезност.

— Утре сутрин в Булонския лес^[3]. Предполагам, ще доведете някой приятел...

— Разбира се, мосьо. Утре сутрин в такъв случай. Надявам се, времето ще бъде хубаво. Ненавиждам дъжда.

Шабрийан го гледаше почти с изумление. Андре-Луи приятно се усмихна.

— Да не ви задържам повече, мосьо. Смятам, че сме се разбрали. Аз ще бъда в леса в девет часа утре сутрин.

— Това е много късно за мен, мосьо.

— Всяко друго време би било много рано за мен. Не обичам да нарушавам навичките си. В девет часа или няма да се срещнем изобщо; както желаете.

— Но в девет часа трябва да бъда в Събранието за предобедното заседание.

— Боя се, мосьо, че ще трябва първо да ме убиете, а аз страдам от предубеждение, поради което не искам да бъда убит преди девет часа.

Всичко това преобръщаше наопаки обикновената процедура и беше твърде много за гордостта на мосьо дьо Шабрийан. Един селски депутат си позволяваше да му говори със съвсем същия тон на злобна подигравка, с какъвто неговата класа се обръщаше към жертвите си от Третото съсловие. И за да изостри още повече раздражението му, Андре-Луи — актьорът, вечният Скарамуш — извади кутийката си с енфие и я протегна с нетрепваща ръка на Льо Шапелие, преди да смръкне сам той.

Изглежда, на Шабрийан, след всичко понесено, нямаше да му позволят дори да се оттегли с чест.

— Добре, мосьо — каза той. — В такъв случай в девет часа и ще видим дали ще говорите толкова наперено след това.

С тези думи той ядно си тръгна сред насмешките на провинциалните представители. И ядът му растеше все повече и повече по цялата Рю Дофин, защото хлапетата се смееха на калта, която се стичаше от атлазените му панталони и полите на елегантната раирана дреха.

Но макар външно членовете на Третото съсловие да му се присмиваха, вътрешно трепереха от страх и възмущение. Това бе твърде много. Лагрон убит от одного от тези дуелисти, а сега приемникът му предизвикан и застрашен да бъде убит от друг още на първия ден, когато се е явил да заеме мястото на покойния. Неколцина

дойдоха да се молят на Андре-Луи да не отива в Булонския лес, да не обръща внимание на предизвикателството и на цялата тази работа, която била само преднамерен опит да го премахнат от пътя. Андре-Луи ги изслуша сериозно, поклати мрачно глава и най-после обеща да си помисли.

Той беше пак на мястото си на следобедното заседание, сякаш нищо не се беше случило.

Но на другата сутрин, когато Събранието започна работа, мястото му бе празно, празно бе и мястото на мосьо дьо Шабрийан. Униние и негодувание владееха сред членовете на Третото съсловие и внасяха по-хаплива от друг път нотка в дебатите им. Те не одобряваха припряността на новия си другар. Някои открито го осъждаха в липса на благоразумие. Само малцина, и то единствено от групичката, с която Льо Шапелие бе споделил тайната, вярваха, че изобщо ще го видят някога пак.

Ето защо всички бяха и смаяни, и облекчени, когато няколко минути след десет го видяха да влиза спокоен, сдържан, любезно усмихнат и да се запътва към мястото си. Ораторът, който стоеше на трибуната в този миг (член на привилегированите класи), се пресече и се вторачи в него, объркан от изумление. Тогава, за да задоволи удивлението на двете половини на Събранието, отнякъде се чу глас, който с презрение обясни това явление:

— Не са се били. Моро се е измъкнал в последния момент.

„Трябва да е така“ — помислиха си всички; мистификацията бе разпръсната и всички отново насядаха. Но сега, след като стигна до мястото си и след като чу гласа, дал това обяснение за всеобщо удовлетворение, Андре-Луи се поспря преди да седне. Чувствуваше се задължен да разкрие истината.

— Господин председателю, моля да бъда извинен за закъснението — От това нямаше никаква нужда. То беше чисто театралничене, без каквото един Скарамуш по рождение не можеше да мине. — Бях задържан от неотложна среща. Поднасям ви също и извиненията на мосьо дьо Шабрийан. За съжаление той не ще може вече никога да присъствува в Събранието.

Мълчанието бе гробовно. Андре-Луи си седна.

[1] Cote Droit (фр.) — „десницата“, представителите на Първото и Второто съсловие в Учредителното събрание. ↑

[2] Silence! En place! (фр.) — Тишина! По местата! ↑

[3] Булонският лес — на времето гора в околностите на Париж, сега парк в самия град. ↑

VIII

ПАЛАДИНЪТ^[1] НА ТРЕТОТО СЪСЛОВИЕ

Господин шевалие дьо Шабрийан, както си спомняте, бе близко свързан със злодеянието, в което Филип дьо Вилморен изгуби живота си. Ние знаем достатъчно много, за да приемем, че е бил само секундант на Ла Тур д'Азир, а не фактически подстрекател на цялата работа. Поради това Андре-Луи може да е изпитвал оправдано задоволство, задето е принесъл живота на Шабрийан в жертва пред духа на убития си приятел. Може да го е виждал като акт на обикновено правосъдие, което не може да се постигне по никакъв друг начин. Не бива да се забравя също, че Шабрийан бе отишъл самоуверено на дуела със съзнанието, че той, обиграният фехтувач, ще има работа с един буржоа, съвсем незапознат с изкуството на шпагата. Морално в такъв случай малко се е различавал от убиец, а това, че сам той падна в ямата, която смяташе, че е изкопал за Андре-Луи, бе поетично възмездие. И все пак въпреки всичко бих сметнал циничния тон, с който Андре-Луи съобщи на Събранието изхода от дуела, за крайно противен, ако вярвах в искреността му. Той би оправдал изразеното от Алин мнение, поддържано и от мнозина други, които са били в близък досег с Андре-Луи, че младежът е напълно безсърдечен.

Вие видяхте донякъде същото безсърдечие в поведението му, когато откри изневярата на мадроазел Бине, макар то и да бе опровергано от мерките, които взе, за да си отмъсти. По-късното му презрение към тази жена смятам да е било породено от обичта, която бе изпитвал известно време към нея. Не вярвам тази обич да е била толкова дълбока, колкото отначало си е представял Андре-Луи; но не вярвам и в това, че обичта му е била толкова повърхностна, колкото почти се мъчеше да я представи, като си даваше вид, че е напълно заличил в паметта си малката актриса, когато открил каква негодница е тя. Нито пък, както казах, постъпките му биха могли да ме накарат да повярвам. От друга страна, и грубият му цинизъм, когато изказва надеждата, че е убил Бине, е също преструвка. Понеже е знаел, че е по-

добре да няма на света такива същества като Бине, не ще да е изпитвал никакви угризения; той имаше, не бива да забравяте, редкия трезв поглед, който вижда нещата в истинските им пропорции и никога нито ги преувеличава, нито омаловажава поради сантиментални съображения. В същото време съвсем не е за вярване, че е могъл да замисля отнемането на човешки живот с такова пълно и цинично равнодушие въпреки всички съществуващи оправдания.

Също така и сега не може да се повярва, че върнал се направо от Булонския лес, веднага след като е убил човек, той показва истинските си чувства, като говори за това с такава нечувана непочтителност. Не чак до такава степен беше той въплъщение на Скарамуш. Но все пак беше дотолкова, че да може винаги да прикрие истинските си чувства с някой спиращ вниманието жест, истинските си мисли — с ефектна фраза. Беше винаги актьор, човек, който винаги държи сметка за ефекта, който ще произведе, винаги избягваше да разбули себе си, винаги внимаваше да прикрие истинския си нрав с престорен и съвсем недействителен ход. В това имаше нещо пакостническо, имаше и още нещо.

Никой не се засмя сега на неговата непочтителност. Нито пък той беше целял да ги разсмее. Беше целял да се покаже страшен и знаеше, че колкото по-непочтителен и по-нехаен е неговият тон, толкова по-страшно ще бъде въздействието му. И постигна желания ефект.

Какво стана после на това място, където чувствата и отношенията бяха станали такива, каквито ги видяхме, не е трудно да се отгатне. Когато заседанието свърши, в преддверието го причакаха десетина шпагоубийци и този път хората от неговата партия положиха по-малко грижи да го запазят. Изглеждаше във всяко отношение способен да се запази сам; въпреки цялото си благоразумие, като че ли беше дотолкова пренесъл войната в лагера на неприятеля, дотолкова възприел собствените им похвати, че другарите му, кажи-речи, не чувствуваха никаква нужда да го охраняват както предишния ден.

Когато излезе от залата, Андре-Луи хвърли поглед към тази враждебна редица, чието държане и облекло ясно издаваше принадлежността ѝ. Той се поспря и затърси човека, когото очакваше, човека, когото имаше най-голямото желание да удовлетвори. Но мосьо дьо Ла Тур д'Азир отсъствуваше от тази настръхнала редица. Това му се видя странно. Ла Тур д'Азир беше братовчед на Шабрийан и най-

близък негов приятел. Положително трябваше да бъде между първите днес. Работата беше там, че Ла Тур д'Азир бе обзет от твърде дълбоко изумление и скръб след съвсем неочакваната случка. А и нещо чудновато съдържаше желанието му да отмъсти. Може би и той си спомняше ролята, изиграна от Шабрийан в историята в Гаврийак, и виждаше в този неизвестен Андре-Луи Моро, който тъй упорито го преследваше оттогава досега, предопределен отмъстител. Нежеланието, което изпитваше да стигне до дуел с младежа, особено след последното ненадминато предизвикателство, озадачаваше дори и самия него. Но нежеланието беше налице и то го сковаваше.

За Андре-Луи, понеже Ла Тур д'Азир не беше в числото на чакащите го във вторник сутрин, нямаше голямо значение кой ще е следващият. Следващият се случи да бъде младият виконт дьо Мот-Роайо, един от най-страшните дуелисти в групата.

В сряда сутрин, когато дойде пак с час, час и нещо закъснение в Събранието, Андре-Луи съобщи почти със същите думи, с които бе съобщил за смъртта на Шабрийан, че мосьо дьо Ла Мот-Роайо вероятно не ще нарушава хармонията в Събранието в течение на няколко седмици, ако се приеме, че ще има късмета изобщо да оздравее от последиците на неприятно произшествие, което е имал нещастията съвсем неочаквано да претърпи тази сутрин.

В четвъртък той направи подобно съобщение по отношение на сеньор дьо Блафон. В петък им каза, че бил задържан от мосьо дьо Троакантен, а след това, придал на лицето си съчувствено изражение, се обърна към членовете на десницата:

— Радвам се да ви осведомя, господа, че мосьо дьо Троакантен се намира в ръцете на много вещ хирург, който се надява с известни усилия да го върне в редиците ви след няколко седмици.

Това беше парализиращо, фантастично, недействително — и приятели, и врагове в това събрание седяха еднакво втрещени от ироничните всекидневни съобщения. Четирима от най-опасните шпагоубийци, отстранени за известно време (единият от тях — убит), и всичко това извършено с такъв равнодушен вид и съобщено с такива нехайни изрази от едно нищо и никакво провинциално адвокатче!

Той започна да придобива в очите им романтичен характер. Дори групата философи от левицата, които отказваха да се кланят на коя да е

сила освен силата на разума, започнаха да го гледат с уважение и почит, каквито не биха му спечелили никакви ораторски постижения.

А от Събранието славата му постепенно плъзна из цял Париж. Демулен написа за него словословие във вестника си „Ле Революсион“, в който го нарече „Паладин на Третото съсловие“ — име, което допадна на хората и му прилепна за известно време. С пренебрежение бе споменат й в „Акт дез-Апотр“ („Делата на апостолите“), хумористичния орган на партията на привилегированите, тъй лекомислено и предизвикателно издаван от група господа, страдащи от изключително умствено късогледство.

В петъка на тази много заета седмица от живота на младия мъж, който дори и след това държи да ни напомня, че в никой случай не е човек на действието, когато, без да бърза и изпълнен с очакване, излезе в преддверието между Льо Шапелие и Керсен, той го намери празно, без всякакви шпагоубийци.

Беше така изненадан, че дори се спря наред път.

— Нима им стига толкова? — учуди се той, като се обърна с въпроса към Льо Шапелие.

— Предполагам, че им стига толкова от теб — отговори приятелят му. — Ще предпочетат да обърнат вниманието си върху някой, който не е чак толкова способен да брани себе си.

Това беше разочарование. Андре-Луи се беше отдал на тази работа с ясно определена цел. Покосяването на Шабрийан само по себе си бе задоволително. Андре-Луи го смяташе за нещо като приемлив ордъвър. Но тримата след него съвсем не му влизаха в работа. Беше излязъл на дуел с тях с известно нежелание и поразил всекиго от тях толкова леко, колкото му бяха позволили съображенията за лична безопасност. Дали хайката против него щеше да спре сега, без човека, когото бе целил да му предложи желаната възможност? В такъв случай щеше да се наложи да насили хода на събитията!

Вън, под тентата, група господа стояха задълбочени в сериозен разговор. Като обхвана групата с бърз поглед, Андре-Луи се увери, че Ла Тур д'Азир е между тях. Той стисна устни. Не биваше да отправя никакво предизвикателство. Трябваше да ги накара те да се спречат с него. Тази сутрин „Акт дез-Апотр“ бе вече свалил маската от лицето му и съобщил, че той е преподавателят по фехтовка от Рю дю Азар, приемникът на Бертран дез-Ами. Колкото рисковано е било досега за

човек в неговото положение да влезе в двубой, то ставаше двойно по-рисковано, след като така го излагаха и предлагаха тази новина на публиката като извинение за аристокрацията.

Все пак работите не можеше да се оставят така, иначе всичко, каквото беше вършил, щеше да отиде на вятъра. Андре-Луи старателно се извърна настрана от тази групичка господа и издигна гласа си тъй, че думите му да стигнат до техните уши.

— Като че ли страховете ми да не би да прекарам остатъка от живота си в Булонския лес ще се окажат напразни.

С крайчеца на окото той долови раздвижването, което думите му породиха в групата. Членовете ѝ се бяха обърнали да го изгледат, но за момента това беше всичко. Трябваше още малко. Както крачеше бавно между приятелите си, Андре-Луи подхвана пак:

— Но не е ли чудно, че убиецът на Лагрон ме предприема нищо против приемника му? Или навярно не е чудно. Може да си има добри основания. Може господинът да се пази.

Беше вече отминал групата и оставил това последно изречение да отзвучи подире му, а след него изпрати смях, безочлив и предизвикателен.

Не стана нужда да чака дълго. Отзад се чуха бързи стъпки и една ръка падна на рамото му и буйно го завъртя. Той се намери лице срещу лице с мосьо дьо Ла Тур д'Азир, чиито хубави черти бяха спокойни и съдържани, но очите отразяваха донякъде събудилия се внезапно гняв. След него, по-бавно, идваха още неколцина от групата. Другите, както и двамата другари на Андре-Луи, ги гледаха отдалече.

— Вие говорихте за мен, струва ми се — рече спокойно маркизът.

— Говорих за един убиец, да. Но говорих на тези мои приятели — Държанието на Андре-Луи не беше по-неспокойно, всъщност дори по-спокойно, понеже беше по-опитен актьор.

— Говорихте достатъчно високо, за да бъдете чут — каза маркизът в отговор на намека, че е подслушвал.

— Тези, които искат да дочуят, често сполучват да го направят.

— Виждам, че имате за цел да ме оскърбите.

— О, не, грешите, господин маркизе. Нямам никакво желание да ви оскърбявам. Но не обичам да ме хващат насилствено с ръце,

особено когато това са ръце, които не мога да смятам за чисти. При тези обстоятелства едва ли може да се очаква от мен да бъда учтив.

Клепките на по-възрастния мъж потрепнаха. Той почти улови себе си, че се възхищава от държанието на Андре-Луи. По-скоро го беше страх, че собственото му държане не може да издържи сравнение с това на предизвикателя. Затова съвсем се вбеси и загуби самообладание.

— Вие говорихте за мен като убиец на Лагрон. Смятам, че не съм ви разбрал погрешно. Вие вече ми изложихте веднъж възгледите си и аз помня това.

— Вие ме ласкаете, мосьо.

— Тогава ме нарекохте убиец, защото бях използвал изкуството си, за да се отърва от необуздан размирник, който правеше живота ми несигурен. Но колко ли повече струвате вие, господин преподавателю по фехтовка, щом излизате на дуел срещу хора, чието изкуство естествено е също толкова по-несъвършено от вашето!

Приятелите на мосьо дьо Ла Тур д'Азир изглеждаха сериозни, разтревожени. Направо не беше за вярване, че този голям благородник дотолкова ще се забрави, щото да се унижи да спори с един адвокат-фехтовчик от простолюдието. А което беше по-лошо, това бе спор, който го правеше смешен.

— Аз да излизам на дуел срещу тях! — развеселено продума Андре-Луи. — Ах, извинете, господин маркизе, те сами пожелават да излязат срещу мен... и то тъй глупаво! Те ме блъскат, удрят ми плесници, настъпват ме по краката, наричат ме с неприятни епитети. Какво от това, че съм преподавател по фехтовка? Длъжен ли съм поради това да се подлагам на какво ли не малтретиране от страна на невъзпитаните ви приятели? Може би ако бяха открили по-скоро, че съм учител по фехтовка, обноските им щяха да бъдат по-добри. Но да хвърляте вината за това върху мен! Колко несправедливо!

— Комедиант! — с презрение подхвърли маркизът. — Променя ли това положението? Нима тези мъже, които излязоха на дуел срещу вас, живеят от шпагата, както вие?

— Тъкмо обратното, господин маркизе, аз открих, че бяха мъже, които умираха от шпагата с удивителна лекота. Не мога да повярвам, че имате желание и вие да влезете в техния брой.

— А защо, ако нямате нищо против? — Лицето на Ла Тур д'Азир беше пламнало като божур от подигравката.

— О... — Андре-Луи повдигна вежди и сви устни, възмущение на размисъл. Той рече бавно: — Защото, мосьо, вие предпочитате лесните жертви: лагроновците и вилмореновците на този свят, истински овце, готови да бъдат заклани от вас. Ето защо.

И тогава маркизът му удари плесница.

Андре-Луи отстъпи. Очите му припламнаха за миг, в следващия миг те се усмихваха в лицето на високия му враг.

— И вие не сте по-добър от другите в края на краищата! Няма що! Забележете, моля ви се, как се повтаря историята... с известни промени. Понеже бедният Вилморен не може да понесе подлата лъжа, с която го предизвикахте... той ви удари плесница. Понеже вие не можахте да понесете една също толкова подла истина, която изрекох аз, вие ми ударихте плесница. Но и в двата случая подлостта е ваша. И сега, както и тогава, за удрящия има... — Той се прекъсна. — Вие си спомняте какво има. Сам вие го написахте: онзи ден с острието на твърде бързата си шпага. Но както и да е. Ще се дуелирам с вас, щом го желаете, мосьо.

— Какво друго, мислите, мога да желая? Да разговарям?

Андре-Луи се обърна към приятелите си и въздъхна:

— И тъй, ща не ща, трябва да се поразходя още веднъж до Булонския лес. Исак, може би ще бъдеш така любезен да поговориш с някого от тези приятели на господин маркиза и да уредиш за утре в девет часа, както обикновено?

— Не утре — отсече маркизът на Льо Шапелие. — Утре имам излизане извън града, което не мога да отложам.

Льо Шапелие погледна Андре-Луи.

— Тогава, за да е по-удобно на господин маркиза, да речем, в неделя, в същия час.

— Аз не се бия в неделя. Не съм езичник, та да нарушавам святия ден.

— О, положително добрият господ не би си позволил да прокълне заради това един благородник с достойнствата на господин маркиза. Е, добре. Исак, нареди, моля ти се, за понеделник, ако не е някой пост или господинът няма някоя друга неотложна среща. Оставям това на теб.

Той се поклони с вид на човек, отегчен от тези подробности, хвана под ръка Керсен и се оттегли.

— Ах, боже господи! Какъв похват имаш в тия работи — каза бретонският представител, свършено необигран в това отношение.

— Разбира се, че имам. Самите те са ме научили — Андре-Луи се засмя. Беше в отлично настроение. И Керсен се присъедини към тези, които смятаха Андре-Луи за човек без сърце и съвест.

Но в своите „Изповеди“ той ни разказва (и това е един от кратките моменти, които разкриват истинския човек под всичките му преструвки) как вечерта, като коленичил, призовав покойния си приятел Филип, за да бъде духът му свидетел, че е на път да предприеме последната стъпка в изпълнение на клетвата, дадена над трупа му преди две години в Гаврийак.

---

[1] Паладин — доблестен рицар, човек беззаветно предан на някаква идея. ↑

IX ПОТЪПКАНА ГОРДОСТ

Неотложното излизане на мосьо дьо Ла Тур д'Азир в града бе едно отиване при мосьо дьо Керкадиу. За тази цел той потегли рано сутрин за Мьодон, като сложи в джоба последния брой от „Акт дезАпотр“ — вестника, веселите закачки на който, насочени срещу новаторите, много забавляваха сеньор дьо Гаврийак. Злобните насмешки, които вестникът сипеше срещу тези негодни нехранимайковци, беше за него нещо като обезщетение за неудобствата на изгнанието, наложило му се поради техните ненавистни усилия.

На два пъти през миналия месец мосьо дьо Ла Тур д'Азир бе ходил да посети господаря на Гаврийак в Мьодон и видът на Алин, тъй сладка и свежа, тъй весела и с такъв жив ум, беше накарал полуугасналите въглени, тлеещи под пепелта на миналото, въглените, които смяташе, че досега съвсем са угаснали, да пламнат наново. Той я желаше така, както човек желае рая. Смятам, че това е била най-чистата страст в живота му, че ако беше го обхванала по-рано, Ла Тур д'Азир можеше да стане свършено друг човек. Най-жестоката рана, нанесена в живота му на себелюбец, бе когато Алин му бе съобщила съвсем окончателно след тази изневяра във Фейдо, че не ще може при никакви обстоятелства да го приеме пак. С един удар — покрай този срамен метеж — бяха му отнели любовница, която ценеше, и съпруга, която бе станала необходимост за неговата душа. Користолобивата любов на малката Бине би могла да го утеши за насилственото отказване от възвишената му обич към Алин, също както заради възвишената си обич към Алин бе готов да пожертвува връзката си с малката Бине. Ала ненавременният бунт го бе лишил и от двете. Верен на думата си, дадена на Сотрон, той бе окончателно скъсал с малката Бине, само за да открие, че Алин е окончателно скъсала с него. А докато се съвземе достатъчно от скръбта си, и да помисли пак за малката Бине, комедиантката бе изчезнала безследно.

Вината за всичко това той хвърляше, и то най-ожесточено, върху Андре-Луи. Този безроден провинциален простак го преследваше като Немезида и беше станал наистина злият гений на неговия живот! Точно така: злият гений на неговия живот! Пък и това в понеделник не се знае... Не му се мислеше за понеделник. Смъртта не го плашеше особено. Беше смел в това отношение както всички други като него, прекалено смел в обикновения смисъл на думата и прекалено уверен в изкуството си, за да допусне дори за миг такава възможност — да бъде убит на дуел. Би било само нещо като логичен завършек на всичките злини, които бе понесъл пряко или косвено благодарение на този Андре-Луи Моро — ако загинеше безславно от неговата ръка. Маркизът като че ли чуваше дръзкият, приятен глас, безочливо да съобщава това пред събранието в понеделник сутрин.

Той се отърси от мрачното настроение, ядосан, че е позволил то да го завладее. Каква сантименталност! В края на краищата Шабрийан и Ла Мот-Роайо бяха наистина изключителни фехтувачи, но всъщност нито единият, нито другият можеха да се сравняват със собственото му недостижимо майсторство. Реакцията постепенно взе връх, когато каляската му се затъркала по селски пътища, огрени от приятното септемврийско слънце. Настроението му се повиши. У него се събуди предчувствие за победа. Изоставил всякакъв страх от дуела в понеделник сутрин, на който се беше неразумно поддал, той започна да го предвкушава. Дуелът щеше да му даде възможност да сложи окончателен край на преследването, на което беше подложен. Щеше да смачка нахалната и упорита бълха, която го хапеше при всеки удобен случай. Носен все по-нависоко от тази вълна на оптимизъм, маркизът скоро започна да гледа с по-голяма надежда на отношенията си с Алин.

При първата им среща преди месец беше прибягнал до крайна откровеност. Разказа ѝ цялата истина за подбудите си да отиде тогава в театър Фейдо; накара я да разбере, че е постъпила несправедливо към него. Наистина не беше отишъл по-далеч.

Но и това бе много далеч за едно начало. И при последната им среща, станала преди две седмици, девойката го прие с открито дружелюбие. Наистина тя се държа малко отчуждено. Но това можеше да се очаква, докато той изрично заявеше, че отново живее с надеждата да я спечели. Беше глупак, че е чакал чак до днес да отиде пак.

Тъй, в това настроение на възродена самоувереност — самоувереност, възкръснала от пепелищата на униетието, — пристигна той тази сутрин в Мьодон. Беше весел и общителен с мосьо дьо Керкадиу през цялото време, докато чакаше да влезе в салона мадмоазел. Изказваше се с увереност за бъдещето на страната. Имало вече признаци (той гледаше през най-розови очила тази сутрин) за промяна в становището, за по-голяма умереност. Народът започнал да схваща накъде го води този адвокатски измет. Той извади „Акт дезАпотр“ и прочете един хаплив пасаж. След това, когато мадмоазел най-сетне се появи, маркизът тикна вестника в ръцете на мосьо дьо Керкадиу.

Мосьо дьо Керкадиу, който трябваше да мисли за бъдещето на племенницата си, излезе да чете вестника в градината и си избра място, от което можеше да държи двамата в зрителното си поле (както му се струваше, че изискват задълженията му), но същевременно да бъде достатъчно далече, за да не ги чува.

Маркизът използва до краен предел представилия му се случай, който можеше да е кратък. Той заговори съвсем открито за намеренията си и помоли Алин да му подари отново благоволението си, да му позволи поне да се надява, че не след дълго ще се реши да помисли за една по-близка връзка с него.

— Мадмоазел — казваше той с глас, в който трептеше чувство, недопускащо никакво съмнение, — не вярвам да ви липсват доказателства за пълната ми искреност. Самото постоянство на моята преданост би трябвало да ви убеди в това. Вие бяхте права да ме прогоните, след като се показах толкова недостоен за великата чест, до която се домогнах. Но това прогонване с нищо не намали предаността ми. Ако можехте да си представите какво съм изстрадал, щяхте да се съгласите, че напълно съм изкупил жалката си грешка.

Алин го гледаше с някаква чудновата лека тъга на хубавото си лице.

— Мосьо, аз не се съмнявам във вас. Съмнявам се в себе си.

— Искате да кажете, в чувствата си към мен?

— Да.

— Мога да разбера това. След всичко случило се...

— Винаги е било така, мосьо — прекъсна го тихо девойката. — Вие говорите за мен тъй, сякаш сте ме загубили поради ваша собствена

постъпка. Това е твърде силно казано. Нека бъда откровена, мосьо: аз никога не съм била ваша, за да ме загубите. Съзнавам честта, която ми оказвате. Дълбоко ви уважавам...

— Но тогава — възкликна той с явно прозвучала самоувереност, — при такова начало...

— Кой ще ме увери, че е начало? Ами ако е всичко? Ако хранех някаква обич към вас, мосьо, щях да изпратя да ви повикат след историята, за която ми говорихте. Най-малкото нямаше да ви осъдя, без да изслушам вашите обяснения. А всъщност... — Тя сви рамене с мила, тъга на усмивка. — Нали виждате.

Това обаче съвсем не сломи оптимизма му, напротив — разпали го.

— Но то ме обнадеждава, мадамозел. Щом вече притежавам толкова много, мога с увереност да се стремя към още повече. Ще докажа, че съм достоен. Кълна се в това. Дали някой, удостоен с изключителното удоволствие да бъде с вас, би могъл да постъпи другояче, освен да се стреми да бъде достоен за вас?

И тогава, преди Алин да изрече и една дума, мосьо дьо Керкадиу се втурна стремително през прозореца-врата, с очила, вдигнати на челото, с пламнало лице, размахал в ръка „Делата на апостолите“ и явно онемял от вълнение.

Ако беше си отворил устата, маркизът щеше да изригне ругатня. В случая той захапа устна от яд пред това крайно ненавременно нахълтване.

Алин скочи, разтревожена от възбудата на чичо си.

— Какво се е случило?

— Случило ли? — най-сетне можа да проговори сеньорът. — Мошеник! Вероломно псе! Аз се съгласих да забравя миналото при изричното условие, че не ще се меси в революционната политика занапред. Той прие това условие, а оeira... — Мосьо дьо Керкадиу яростно плесна вестника. — Сега пак ме е излъгал! Не само че пак се е заловил с политика, но е станал и член на Събранието, а което е още по-лошо, използвал е убийственото си изкуство като преподавател по фехтовка и се е превърнал в професионален дуелист! Боже мой! Няма вече правосъдие във Франция!

Само едно съмнение, и то много леко, бе хранил мосьо дьо Ла Тур д'Азир, което помрачаваше прекрасната безоблачност до

нарастващия му оптимизъм. Това съмнение засягаше този човек Моро и отношенията му с мосьо дьо Керкадиу. Маркизът знаеше какви са били те едно време и как се бяха променили сетне поради неблагодарното държане на Моро и опълчването му против класата, към която принадлежеше неговият благодетел. Това, което не знаеше, беше постигнатото сдобряване. Защото през изтеклия месец, откакто обстоятелствата бяха накарали Андре-Луи да се отклони от линията на ненамеса в политиката, младият мъж не се беше решил да дойде в Мьодон, а името му случайно не е било споменато пред Ла Тур д'Азир при двете му предишни посещения. Той научаваше за това сдобряване сега; но в същото време научаваше и друго — че разривът сега се подновява и става по-голям и по-непреодолим, отколкото преди. Ето защо не се поколеба да оповести своето становище.

— Правосъдие има — отговори той — скандалите, които този невъздържан младеж предизвиква. Правосъдието на шпагата — Той говореше много сериозно, почти печално. Понеже си даваше сметка, че въпреки всичко положението е деликатно. — Нима вярвате, че ще му се позволи да продължава безкрай да върши злини и убийства? Рано или късно той ще срещне шпага, която ще му отмъсти за другите. Вие разбрахте, че братовчед ми Шабрийан е между жертвите на този убиец, че е бил убит миналия вторник.

— Ако не съм изказал съболезнованията си, Азир, то е, защото възмущението ми задушава засега всички други чувства. Мошеник! Вие казвате, че рано или късно той ще срещне шпага, която ще му отмъсти за другите. Аз се моля на бога това да стане по-скоро.

Маркизът му отговори спокойно, без друга нотка освен на скръб в гласа си:

— Мисля, че е вероятно молитвата ви да бъде чута. Младият мизерник ще има дуел утре и тогава сметката му навярно ще бъде уредена.

Той говореше с такава спокойна увереност, че думите му звучаха като смъртна присъда. Те изведнъж пресякоха притока на яд у мосьо дьо Керкадиу. Червенината избледня на пламналото му лице; ужас се изписа в бледите му очи и подсказа на мосьо дьо Ла Тур д'Азир ясно от всякакви думи, че разгорещените слова на мосьо дьо Керкадиу са били израз на безразсъден гняв, че пожеланието възмездие да сполети скоро кръщелника му е било несъзнателно и неискрено.

Изправен сега пред факта, че възмездието е надвиснало над този мошеник, благостта и добрината, основни за характера му, взеха връх, опасението стопи яда, обичта към момчето излезе на първо място и превърна греха на Андре-Луи, колкото и да беше грозен, в нещо незначително в сравнение със заплашващото го наказание.

Мосьо дьо Керкадиу облиза устни.

— С кого е този дуел? — запита той с глас, който с усилие сдържа да не затрепери.

Мосьо дьо Ла Тур д'Азир наклони хубавата си глава и впи очи в блестящия паркет.

— С мен — отговори той тихо, разбрал вече със своето сърце, че отговорът му ще предизвика ужас. И чу как Алин леко извика, видя как трепна мосьо дьо Керкадиу. И тогава се впусна стремглаво в обяснения, които му се струваха необходими:

— Като имах предвид връзката му с вас, мосьо дьо Керкадиу, и поради дълбокото ми уважение към вас, аз правех всичко, каквото можех, за да избягна това, при все че смъртта на скъпия приятел и братовчед Шабрийан явно налагаше да действувам, макар да знаех, че предпазливостта ми става предмет на критика сред моите приятели. Но вчера този разюзден младеж направи невъзможно за мен да се въздържа повече. Той ме предизвика умишлено и публично. Нанесе ми най-мръсно оскърбление и... утре сутринта в Булонския лес ние ще се бием.

Той се позапъна накрая, ясно усетил враждебната атмосфера, в която изведнъж се намери. Враждебността от страна на мосьо дьо Керкадиу след настъпилата вече промяна в държането не беше неочаквана за него; по-изненадваща бе враждебността на мадмоазел.

Маркизът започна да разбира какви трудности ще повдигне избраната от него линия на поведение. Ново препятствие щеше да се изпречи на пътя, който, както вярваше, бе току-що разчистил. Въпреки всичко гордостта и чувството му за правдата, която трябваше да наложи, не му позволяваха да прояви никаква слабост.

С горест Ла Тур д'Азир разбра сега, когато погледна от чичото към племенницата (погледът му, винаги тъй пряк и смел, сега се стрелна странно крадешком), че дори утре да убие техния сродник, Андре-Луи и в смъртта си ще му отмъсти. Не беше с нищо преувеличил в заключението си, че този Андре-Луи Моро е злият

гений на живота му. Сега виждаше, че каквото и да стори, дори да го убие, никога няма да го победи. Последната дума винаги ще има Андре-Луи Моро. Огорчен, разгневен и унижен — чувство почти непознато за него, — той го разбра и това затвърди решението му, въпреки че си даваше сметка за неговата безполезност.

Външно маркизът се държеше спокойно и със самообладание, подхождащо, на човек, който със съжаление приема неизбежното. Да се намери грешка в поведението му, би било също така невъзможно, както да се опита някой да го отклони от взетото решение. И мосьо дьо Керкадиу разбра това.

— Боже мой! — бе всичко, което той изрече едва чуто, макар то да беше почти стон.

Мосьо дьо Ла Тур д'Азир направи както винаги онова, което изискваше здравият разум: сбогува се. Разбираше, че да се бави още, след като донесените от него новини бяха дали такова отражение, би било невъзможно, неприлично. Така той си тръгна с огорчение, което можеше да се съпоставя само с доскорошния му оптимизъм — сладкият плод на надеждата беше станал по-горчив от жлъчка при първия допир до устните му. О, да, Андре-Луи наистина имаше последната дума... винаги!

Чичото и племенницата се спогледаха, когато той излезе, и в очите на двамата имаше ужас. Алин бе почти смъртнобледа и кършеше ръце като от болка.

— Защо не му каза... не го помоли... — Тя не довърши.

— Имаше ли смисъл? Правото е на негова страна и... и... има неща, за които човек не може да се моли; това би било безполезно унижение — Мосьо дьо Керкадиу седна със стон: — Ах, бедното момче... бедното заблудено момче! И за двамата, както виждате, нямаше никакво съмнение какъв ще бъде изходът. Спокойната увереност, с която бе говорил Ла Тур д'Азир, се налагаше. Маркизът не беше тщеславен самохвалко, а и те знаеха колко високо се оценява майсторството му като фехтувач.

— Какво значение има унижението? Тука въпросът е за един живот... живота на Андре.

— Зная. Боже мой, няма не го разбирам? И бих се унижил, ако можех да се надявам, че ще постигна нещо с унижението. Но Азир е твърд, непреклонен човек и...

Неочаквано Алин го напусна.

Тя настигна маркиза тъкмо когато се качваше в каляската си. Той се обърна, когато я чу да го вика, и се поклони.

— Мадмоазел?

Д'Азир веднага се досети за намерението ѝ, предвкушащ несравнимата горчивина на необходимостта да ѝ откаже. Въпреки това прие поканата ѝ и се върна сред прохладата на хола.

По средата на карирания в черно и бяло мраморен под стоеше украсена с резба маса от чер дъб. Маркизът застана леко облегнат на нея, а Алин седна на царственото пурпурно кресло до масата.

— Мосьо, не мога да ви позволя да си отидете така — каза тя. — Вие не можете да си представите, мосьо, какъв удар ще бъде за чичо ми, ако... нещастие, непоправимо нещастие постигне утре кръщелника му. Изразите, към които той прибягна отначало...

— Аз разбрах истинската им стойност, мадмоазел. Спестете си обясненията. Повярвайте ми, че съм дълбоко наскърбен от обстоятелствата, които бяха съвсем неочаквани за мен. Трябва да ми повярвате, като ви го казвам. И това е всичко, каквото мога да кажа.

— Наистина ли? Андре е много скъп за кръстника си.

Умоляващият тон го преряза като с нож; а след това изведнъж събуди друго чувство — чувство, за което съзнаваше, че е съвсем недостойно; чувство, което през погледа на всесилната класова гордост му се струваше позорно и което въпреки това не можеше да потисне. Колебаеше се да го изрази; колебаеше се дори със заобикалки да предположи такова ужасно нещо: че е допустимо у човек от такъв долен произход да открие съперник. И все пак внезапният въпрос на ревност бе по-силен от чудовищната му гордост.

— А за вас, мадмоазел? Какво представлява този Андре-Луи Моро за вас? Ще ми простите въпроса. Но искам да бъда наясно.

Както я наблюдаваше, маркизът забеляза ярка руменина да залива лицето ѝ. Той прочете у нея първо смущение, докато пламъчетата в сините ѝ очи не му разкриха, че тази руменина се дължи на гнева. Това го успокои: откритието, че въпросът я беше обидил, му вдъхна увереност.

— Андре и аз сме играли заедно от деца. Той е много скъп и на мен; аз гледам на него почти като на брат. Ако имах нужда от помощ и не можех да помоля чичо си, Андре би бил първият човек, към когото

бих се обърнала. Достатъчен ли ви е този отговор, мосьо? Или има и други неща, които бихте искали да узнаете от мен?

Ла Тур д'Азир захапа устна. Беше деморализиран тази сутрин, помисли си той, иначе глупавото подозрение, с което я беше обидил, никога нямаше да му дойде на ум.

Той се поклони много ниско.

— Простете ми, че ви обезпокоих с такъв въпрос, мадмоазел. Вие ми отговорихте по-пълно, отколкото можех да се надявам или да желая.

След това не каза нищо повече. Чакаше я да заговори пак. Тя поседя мълком, без да знае какво прави, със смръщено чело и пръсти, барабанещи по масата. Най-послед се хвърли стремително срещу безстрастната излъскана стена, каквато представляваше той.

— Аз ви върнах, мосьо, да ви помоля да отложите този дуел.

Алин видя черните му вежди леко да се повдигат, видя леката усмивка на съжаление, която едва-едва изви хубавите му устни, и побърза да продължи:

— Какви почести можете да очаквате от такъв дуел, мосьо?

Това бе ловък удар, насочен срещу класовата гордост, която според нея бе върховно чувство у него и често го подлъгваше да върши грешки, също както го караше да прави добри неща.

— Аз не търся почести от него, мадмоазел, а трябва да ви го кажа: правда. Дуелът, както обясних, не беше търсен от мен. Той ми бе наложен и аз не мога с чест да се откажа от него.

— Че какво безчестие би имало в това да го пощадите? Положително, мосьо, никой не би сложил под въпрос вашата смелост. Никой не би изтълкувал грешно подбудите ви.

— Грешите, мадмоазел. Моите подбуди положително биха били разбрани неправилно. Вие забравяте, че този млад мъж е добил през миналата седмица известност, която лесно би накарала човек да се подвоуми да излезе срещу него.

Тя отхвърли това почти с презрение, сякаш го вземаше за просто извъртане.

— Някои мъже да, но не и вие, господин маркизе.

Вярата ѝ в него във всяко отношение бе много сладка и го ласкаеше. Но под сладостта се криеше горчилка.

— Дори и аз, мадмоазел, позволете ми да ви уверя. А има и нещо повече. Това спречкване, което мосьо Моро ми натрапи, не е нещо ново. То е само кулминационната точка на едно продължително преследване...

— Което вие си изпросихте — прекъсна го Алин. — Бъдете справедлив, мосьо.

— Смятам, че не е по моя нрав да се държа другояче, мадмоазел.

— Не забравяйте тогава, че вие убихте приятеля му.

— Не намирам в това нищо, с което да се упрекна. Моето оправдание е в обстоятелствата... последвалите събития в тази обезумяла страна положително го потвърждават.

— И... — Девойката се позапъна и за първи път се извърна от него. — А това... че вие... Какво ще кажете на мадмоазел Бине, за която той се готвеше да се ожени?

За миг Ла Тур д'Азир впери в нея втрещен поглед.

— Готвел се е да се ожени? — повтори той изненадано, почти с изумление.

— Не го ли знаехте?

— Но откъде го знаете вие?

— Не ви ли казах, че сме почти като брат и сестра? Той ми се доверява. Беше ми го казал, преди... преди вие да направите това невъзможно.

Маркизът се обърна настрана, стиснал с ръка брадичката си, с вгълбен, разтревожен, почти тъжен поглед.

— Някаква необикновена фаталност свързва този човек с мен — проточи той замислено — и кара ту мен, ту него да се изпречваме на пътя на другия.

Маркизът въздъхна; сетне рязко се обърна пак с лице към нея и заговори по-живо:

— Мадмоазел, до този миг аз не знаех... не подозирах такова нещо. Но... — Той се прекъсна, поразмисли и сви рамене. — И да съм му сторил зло, сторил съм го несъзнателно. Положително би било несправедливо да нося вината за този случай. Във всички наши постъпки има значение единствено намерението.

— Но не променя ли това положението?

— Доколкото мога да видя, съвсем не, мадмоазел. То не ми предлага никакво оправдание да се откажа от това, с което съм

безвъзвратно обвързан. Всъщност не би могло да има друго по-голямо оправдание от мисълта ми за страданието, което то ще причини на добрия ми приятел, вашия чичо, а може би и на вас, мадмоазел.

Алин ненадейно стана и се изправи пред него, отчаяна, принудена да изиграе единствения си коз, на който, както мислеше, можеше да разчита.

— Мосьо — заговори тя, — днес вие ме удостоихте да се изкажете по един въпрос... да намекнете за известни надежди, с които ми правите голяма чест.

Той я загледа почти със страх. В мълчание, без да смее да проговори, маркизът чакаше тя да продължи.

— Аз... аз... Бих ви молила да разберете, мосьо, че ако продължите да настоявате по този въпрос, ако... ако не можете да се откажете от тази ваша среща утре сутрин в Булонския лес, ще ви моля да не си позволявате да повдигате пак този въпрос пред мен или поточно, изобщо да се доближавате до мен.

Да направи предложението си в отрицателна форма беше всичко, за каквото тя можа да събере сили. От него зависеше да направи положителното предложение, за което по този начин тя му бе отворила път.

— Мадмоазел, вие не искате да кажете...

— Искам, мосьо... окончателно, разберете го, моля.

Маркизът я загледа с нещастен поглед и тя никога не бе виждала хубавото му мъжествено лице тъй бледо. Ръката, която беше протегнал напред в знак на протест, се затресе. Той я отпусна надолу, за да не забележи девойката треперенето. Така изтече кратък миг, докато той води тази вътрешна борба, ожесточения двубой между желанията и това, което задължаваше за изява на честта, без да си даде сметка доколко тази чест се крепи върху неумолима отмъстителност. Отстъпление без позор бе невъзможно — това му беше ясно; а позорът представляваше за него немислимо изтезание. Девойката искаше от него твърде много. Тя не разбираше какво иска, иначе нямаше да е толкова неразумна, несправедлива. Но виждаше също, че всеки опит да я накара да разбере, би бил безполезен.

Това беше краят. Дори да убиеше Андре-Луи Моро на другия ден, на което се надяваше с цялата си душа, победата и в смъртта щеше да спечели Андре-Луи Моро.

Той се поклони ниско, с мрачно и скръбно лице, както мрачно и скръбно му бе на душата.

— Мадмоазел, моите почитания — промълви той и тръгна да си върви.

Слисана, ужасена, Алин отстъпи назад с ръка, притисната до измъчените си гърди.

— Но вие не сте ми отговорили! — извика тя подире му в паника.

Маркизът се спря на прага и се обърна и там, от прохладния здрач на хола, тя го видя като черен изящен силует, изрязан на фона на ярката слънчева светлина отвъд — споменът за него щеше да остане като нещо зловещо и заплашително през настъпващите часове на мрака...

— Какво искате, мадмоазел? Аз само спестих на себе си и на вас болката да откажа.

Той си отиде и я остави съкрушена и обзета от гняв, Алин се отпусна пак в голямото червено кресло и остана там, смазана, с лакти на масата и лице, подпряно на ръцете — лице, което гореше от срам и мъка. Беше предложила себе си и ѝ бяха отказали! Беше я сполетяло нещо немислимо. Това унижение ѝ се струваше като нещо, което никога не ще може да заличи.

X ЗАВРЪЩАЩАТА СЕ КАЛЯСКА

Мосьо дьо Керкадиу написа писмо.

„Кръщелнико — започна той без всякакво смекчаващо прилагателно, — с болка и възмущение научих, че пак си се показал безчестен и си нарушил даденото ми обещание да се въздържаш от политиката. С още по-голяма болка и възмущение научавам, че само за няколко дена името ти е станало пословично, че си се отказал от оръжието на лъжливите, коварни доводи срещу моята класа — класата, на която дължиш всичко — в полза на шпагата на убиеца. До знанието ми е стигнало, че утре имаш среща с моя добър приятел мосьо дьо Ла Тур д'Азир. Един благородник с неговото положение носи известни задължения, наложени от потеклото, които не му позволяват да се откаже от обявен дуел. Но на тебе не ти тежат такива неудобства. За човек от твоята класа да се откаже от дуел или да не се яви, след като го е приел, не представлява никаква жертва. Равните на теб вероятно ще бъдат на мнение, че проявяваш похвално благоразумие. Затова те моля — пък ако мислех, че все още имам над теб някаква власт, на каквато всичко, което си получил от мен, ми дава право, щях да ти заповядам — да не допуснеш това нещо да стигне по-далече, а да се въздържиш и да не се явиш на срещата утре сутрин. Понеже нямам такава власт, както поведението ти ясно показва, и понеже нямам никакво основание да се надявам, че едно надлежно чувство на благодарност към мен ще те накара да обърнеш внимание на тази моя най-гореща молба, виждам се принуден да добавя, че ако останеш жив след утрешния дуел, не ще мога вече при никакви обстоятелства да си позволя да забелязвам твоето съществуване. Ако у теб все още е останала някаква искрица от обичта, която едно време изпитваше към мен, или ако за теб има някакво значение обичта, която, въпреки всичко направено от теб, за да я загубиш, представлява главната подбуда за написването на това писмо, вярвам, не ще ми откажеш да постъпиш, както те моля.“

Това писмо не беше тактично. Мосьо дьо Керкадиу не беше тактичен човек. Както и да го четеше, когато му беше връчено тази неделя следобед от слугата, изпратен за тази цел в Париж, Андре-Луи можеше да съзре в него само грижа за мосьо Ла Тур д'Азир, добрия приятел на мосьо дьо Керкадиу, както той наричаше бъдещия си зет.

Андре-Луи накара слугата да чака цял час, докато съчини отговора си. Колкото кратък и да беше, той му струва значителни усилия и няколко безуспешни опита. Ето какво написа той накрая:

„Господин кръстник,

Вие правите отказа изключително труден за мен, когато се позовавате в молбата си на моята обич. Тя е нещо, за което ще се радвам да ви давам доказателства цял живот при всеки удобен случай, и затова не е по силите ми да изкажа колко съм нещастен, че не мога да ви дам доказателството, за което ме молите днес. Има твърде много между мосьо дьо Ла Тур д'Азир и мен. Също така вие сте повече от несправедлив към мен и моята класа (която и да е тя), когато казвате, че задълженията на честта не важат за нас. Аз смятам, че важат дотолкова, щото, дори да исках, не бих могъл да се оттегля.

Ако в бъдеще държите на суровото намерение, изразено в писмото ви, ще трябва да го понеса. Бъдете сигурен, че много ще ме боли.

Ваш предан и благодарен кръщелник
Андре-Луи“

Той изпрати писмото по слугата на мосьо дьо Керкадиу и сметна, че това приключва въпроса. Беше му много болно, но понасяше болката с обичайния за него външен стоицизъм.

На другата сутрин в осем и четвърт, когато двамата с Льо Шапелие, дошъл да закуси заедно с него, ставаха от трапезата, за да потеглят към Булонския лес, икономката му го изненада, като доложи за идването на мадмоазел дьо Керкадиу.

Андре-Луи погледна часовника си. Макар файтонът да го чакаше вече пред вратата, можеше да отдели няколко минути. Той се извини на Льо Шапелие и пъргаво излезе във вестибюла.

Девојката се спусна насреща му напрегнато, почти трескаво.

— Няма да се преструвам, че не зная защо си дошла — побърза да каже Андре-Луи, за да съкрати разговора. — Но времето не чака и аз те предупреждавам, че има смисъл да изложиш само най-тежките доводи.

Това я изненада. То беше равно на категоричен отказ в самото начало, преди да е промълвила нито дума, а такова поведение най-малко би очаквала от Андре-Луи. И нещо повече: в държането му имаше някаква отчужденост, съвсем необикновена за поведението му към нея, а тонът бе извънредно хладен и официален.

Това я обиди. Тя не можеше да се досети за прибързаното му заключение. По отношение на нея той правеше (което бе напълно естествено в края на краищата) същата грешка, каквато бе направил по отношение на вчерашното писмо от кръстника си. Смяташе, че главният подтик за действие е единствено загрижеността за мосьо дьо Ла Тур д'Азир. Че можеше да е загриженост за самия него, и на ум не му идваше. Собственото му убеждение за неизбежния изход на този дуел бе тъй непоклатимо, че не можеше да си представи някой да изпитва страх за него.

Това, което смяташе като опасение за предварително обречената жертва, го беше раздразнило у мосьо дьо Керкадиу; у Алин то го изпълни с ожесточен гняв; той заключаваше от факта, че девојката едва ли е била откровена с него, че амбицията я подтикваше да гледа благосклонно на ухажването на мосьо дьо Ла Тур д'Азир. А нямаше нищо друго, което би могло да го настърви по-неумолимо срещу маркиза, понеже да спаси Алин, в неговите очи бе почти толкова важно, колкото и да отмъсти за миналото.

Алин се вгледа в него изпитателно и пълното му спокойствие в такъв момент я изуми. Не можа да се сдържи и да не го изрече:

— Колко си спокоен, Андре!

— Не се вълнувам лесно. Едно от нещата, с които се гордея.

— Но... О, Андре, този дуел не бива да се състои! — Тя се доближи, сложи ръце на раменете му и остана така с лице на една педя от неговото.

— На теб, разбира се, ти е известно някое сериозно основание, поради което не бива — подхвърли той.

— Може да бъдеш убит — отговори девойката и очите ѝ се разшириха при тези думи.

Това беше толкова далече от всичко, което очакваше, че за миг остана само втренчен в нея. После му се стори, че разбира. Той се изсмя, сне ръцете ѝ от рамената си и направи крачка назад. Това беше плитка хитрина, детинска и недостойна за нея.

— Наистина ли мислиш, че можеш да ми се наложиш, като се опиташ да ме уплашиш? — попита той и малко остана презрително да се изсмее.

— Ах, ти си положително луд! Мосьо дьо Ла Тур д'Азир се слави като най-опасния фехтувач във Франция.

— Не си ли никога забелязала, че в повечето случаи носещата се слава не отговаря на действителността? Шабрийан беше опасен фехтувач и Шабрийан лежи погребан в земята. Ла Мот-Роайо беше още по-опасен фехтувач и сега животът му е в ръцете на лекаря. Същото постигна и другите шпагоубийци, които мечтаеха да нанижат на шпагите си като някаква овца нещастното провинциално адвокатче. А ето че днес е редът на главатаря, цветето на шпагоубийците. Той ще си плати за много закъсняла сметка. Бъди сигурна. Тъй че, ако нямаш друго основание, с което да ме убедиш...

Това, което я озадачаваше, бе неговият сарказъм. Нима можеше да бъде искрен в увереността си, че ще вземе връх срещу мосьо дьо Ла Тур д'Азир? С нейните ограничени познания, с набилото се в ума ѝ противоположно убеждение на чичо ѝ, тя реши, че Андре-Луи само играе роля и ще я играе до самия край.

Ала дори приела, че е така, тя все пак смени тактиката си, за да му отговори:

— Нали получи писмото на чичо?

— И му отговорих.

— Зная. Но това, което е казал, той ще изпълни. Недей и помисля, че ще омекне, ако постигнеш ужасната си цел.

— Виж, второто основание е по-добро от първото — каза Андре-Луи. — Ако има на този свят някакво основание, което би могло да ме трогне, то е само това. Но твърде много се е насъбрало между Ла Тур д'Азир и мен. Не забравяй и клетвата, която съм дал пред покойния

Филип дьо Вилморен. Не очаквах бог да ми даде такъв удобен случай да я изпълня.

— Ти още не си я изпълнил — предупреди го Алин.

Андре-Луи ѝ се усмихна.

— Вярно! Но скоро ще стане девет часът. Кажете ми — попита я той внезапно, — защо не си се обърнала с тази своя молба към мосьо дьо Ла Тур д'Азир?

— Обърнах се — отговори девойката и се изчерви при спомена за вчерашния отказ. Андре-Луи изтълкува изчервяването ѝ съвсем другояче.

— И той?

— Задълженията на мосьо дьо Ла Тур д'Азир... — започна тя, но се прекъсна и му отговори накъсо: — Ах, той отказа.

— Тъй, тъй. Трябваше да откаже, разбира се, каквото и да му костваше. И все пак на негово място аз бих си помислил за тази цена. Но мъжете са различни, както виждаш — Той въздъхна. — А и на твое място, като видех това, мисля, че щях да сложа точка на всичко. Но пък...

— Не те разбирам, Андре.

— Мисля, че се изразявам достатъчно ясно. Поне по-ясно, отколкото бих могъл да се изкажа. Повърти го малко в ума си. Може да ти помогне по-скоро да се утетиш — Той пак погледна часовника си. — Моля те, чувствуй се напълно у дома си тука. Аз трябва да тръгна.

Льо Шапелие надникна през вратата:

— Моля да ме извините, че се меся. Но ние ще закъснеем. Андре, освен ако ти...

— Идвам — отвърна му Андре. — Ще ти бъда много задължен, ако ме почакаш, докато се върна, Алин. Особено като имам предвид решението на чичо ти.

Тя не му отговори. Беше онемяла. Андре-Луи прие мълчанието ѝ за съгласие, поклони се и излезе. Останала на мястото си, тя го чу да слиза по стълбите заедно с Льо Шапелие. Андре говореше на приятеля си и гласът му бе спокоен и нормален.

О, той беше луд — заслепен от самоувереност и суета. Когато колата му изтрополи по улицата, Алин седна обезсилена, с чувство на изтощение и гадене. Бъркаше ѝ се и ѝ се повдигаше от ужас. Андре-

Луи отиваше на смърт. Душата ѝ бе завладяна от това убеждение — безразсъдно убеждение, може би в резултат от гръмките празнословия на мосьо дьо Керкадиу. Известно време девойката седя така, парализирана от безнадеждност. Сетне скочи пак и закърши ръце. Трябваше да направи нещо, за да предотврати този ужас. Но какво можеше да стори? Да отиде подир него в леса и да се намеси там, би значило да направи един безполезен скандал. Условностите на доброто поведение бяха против, изправяха се пред нея като непреодолимо препятствие. Нямах ли някой, който би могъл да ѝ помогне?

Както стоеше там, полуобезумяла от безпомощността си, тя долови пак тропот на кола и копита по каменната настилка на улицата. Приближаваше се някаква каляска. Тя шумно спря пред училището по фехтовка. Нима Андре-Луи се връщаше? Алин страстно се улови като за сламка за тази надежда. На вратата се почука силно и припряно. Тя чу икономката на Андре-Луи да трака с дървените си обувки надолу по стълбата, за да отвори.

Алин се втурна при вратата на вестибюла, широко я отвори, затаи дъх и се ослуша. Ала гласът, който долетя горе при нея, не беше този, който тъй отчаяно се надяваше да чуе. Беше глас на жена и той питаше с настойчив тон за мосьо Андре-Луи — глас първо смътно познат, после несъмнено близък, гласът на мадам дьо Плугастел.

Развълнувана, тя изтича на площадката на тясното стълбище тъкмо навреме, за да чуе мадам дьо Плугастел възбудено да възкликва:

— Вече е отишъл! О, но преди колко време? В коя посока тръгна?

Това беше достатъчно да подсказе на Алин, че мисията на мадам дьо Плугастел вероятно е същата, както нейната. В този миг, разстроена, със смут в душата и напрегнала ум върху единственото нещо от жизнено значение, девойката не намери в това нищо учудващо. Изключителното внимание на мадам дьо Плугастел към Андре-Луи ѝ се видя достатъчно като обяснение.

Без да се спре да размисли, тя изтича надолу по стръмното стълбище с вик:

— Мадам! Мадам!

Пълната угледна икономка се дръпна настрана и двете жени се озоваха една срещу друга на прага. Мадам дьо Плугастел изглеждаше бледа и измъчена и някакъв безимен ужас се четеше в очите ѝ.

— Алин! Вие тук! — възкликна тя. Но веднага остави настрана всички второстепенни съображения пред наложителността на момента и продължи: — И вие ли закъсняхте?

— Не, мадам. Аз го видях. Умолявах го. Но той не искаше да ме чуе.

— Ах, това е ужасно! — Мадам дьо Плугастел се потресе при тези думи. — Научих едва преди половин час и дойдох веднага, за да предотвратя на всяка цена дуела.

Двете жени се загледаха с объркване и отчаяние. На заляната от слънце улица един-двама дрипави безделници се спряха да позяпат красивата каляска с великолепните дорести коне и двете знатни дами пред входа на училището за фехтовка. От другата страна на улицата долиташе дрезгавият глас на странствуващ майстор на мехове, който викаше според обичая на занаята си:

— *A raccomoder les vieux soufflets!*^[1]

Мадам се обърна рязко към икономката:

— Колко време има, откакто е тръгнал господинът?

— Десетина минути, едва ли повече — Понеже смяташе, че тези знатни дами са приятелки на последната жертва на непобедимия й господар, добрата женица се мъчеше да се държи с прилично равнодушие.

Мадам закърши ръце:

— Десет минути! О! — Това беше почти стон. — Накъде е тръгнал?

— Срещата е била определена за девет часа в Булонския лес — обясни й Алин. — Бихме ли могли да го догоним? Бихме ли могли да се наложим, ако го настигнем?

— Ах, боже мой! Въпросът е дали ще стигнем навреме. В девет часа! Остава само някакъв си четвърт час. *Mon Dieu! Mon Dieu!* — Мадам склучваше ръце, отпускате ги и ги склучваше пак. — Знаете ли поне къде в леса трябва да се срещнат?

— Не, зная само, че е в Булонския лес.

— В Булонския лес! — Мадам стигна до полуда. — Той е почти колкото половин Париж — Но тя задъхано продължи: — Хайде, Алин, качвайте се, качвайте се! — След това се обърна към кочияша: — В Булонския лес по Пътя на кралицата — заповяда тя, — карай с всички

сили. Ще получиш десет пистола^[2], ако стигнеш навреме. Шибай, човече!

Мадам дьо Плугастел бутна Алин в каляската и скочи след нея с пъргавината на младо момиче. Тежката кола — твърде тежка за това надпреварване с времето — потегли, преди тя да беше седнала. С люшкане и олюляване каляската се носеше, печелейки проклетия от не един пешеходец, когото малко оставаше да смачка в някоя стена или да стъпче под колелетата.

Мадам се бе облегнала на седалката със затворени очи и треперещи устни. Лицето ѝ изглеждаше много бледо и напрегнато. Алин мълком я наблюдаваше. Струваше ѝ се, че мадам дьо Плугастел страда така дълбоко, както и самата тя, и изпитва мъките на опасения не по-малки от нейните.

По-късно Алин щеше да се чуди на това. Но в момента единствените мисли, на които бе способен полускованият ѝ ум, бяха насочени към безнадеждната им мисия.

Каляската прекоси площад Луи XV и най-после излезе на Пътя на кралицата. По този прекрасен булевард между Елисейските полета и Сена, почти празен по това време на деня, те се понесоха по-бързо, вдигнали облак от прахоляк подире си.

Но макар скоростта им да достигаше до опасна точка, за жените в каляската тя бе прекалено малка. Когато спряха пред бариерата в края на Пътя на кралицата, часовниците в града зад тях удариха девет и във всеки техен удар сякаш прозвучаваше присъда.

Въпреки всичко тука, на бариерата, разпоредбите налагаха кратко забавяне. Алин запита дежурния подофицер преди колко време е минал оттам файтонът, който може да му опише. Той отговори, че преди двадесетина минути край бариерата е минала кола с депутатата мосьо Льо Шапелие и Паладина на Третото съсловие мосьо Моро. Подофицерът беше много добре осведомен. Можел почти безпогрешно да се досети — каза той с усмивка — по каква работа отивал мосьо Моро натам толкова рано този ден.

Те го оставиха, за да се понесат сега през открити поля по пътя, който продължаваше да се вие край реката. Двете жени седяха в безмълвно отчаяние, вперили безнадежден поглед напред. Ръката на Алин бе здраво стисната в ръката на мадам. В далечината, отвъд ливадите вдясно, можеха вече да видят дългата здрачна линия дървета

на Булонския лес и скоро те свиха настрана по път, който се отклоняваше надясно, отдалечаваше се от реката и се насочваше право към гората.

Най-после мадмоазел наруши мълчанието на безнадеждността, възцарило се между тях, откакто бяха минали бариерата:

— Ах, не е възможно да стигнем навреме! Не е възможно!

— Не го казвайте! Не го казвайте! — възкликна мадам.

— Но вече отдавна минава девет, мадам! Андре трябва да е бил точен, а тези... тези неща не отнемат много време. Всичко... всичко ще е свършило вече.

Мадам потреперя и затвори очи. Изведнъж обаче пак ги отвори и се раздвижи. Сетне подаде глава през прозореца.

— Идва кола — съобщи тя и в тона ѝ се долови от какво изпитва страх.

— Нима вече! О, нима вече! — Така Алин изрази безмълвно предадената мисъл. Стана и трудно да диша, почувствува внезапно нужда от повече въздух. Нещо пулсираше на гърлото ѝ и сякаш се мъчеше да я задуши: мъгла се спусна и заплува пред очите ѝ.

В облак от прах към тях се носеше отворено ландо, идващо от Булонския лес. Те го наблюдаваха, и двете пребледнели, без да смеят да заговорят. А Алин всъщност не можеше и да поеме дъх, за да го каже.

Когато се приближи, ландото забави ход, ще не ще, както постъпиха и те, за да могат благополучно да се разминат на този тесен път. Алин беше на прозореца заедно с мадам дьо Плугастел и с уплашени очи двете се вглеждаха в тази отворена каляска, която вече се изравняваше с тях.

— Кой от тях е, мадам? О, кой от тях? — изхълца Алин, без да погледне, съвсем замаяна.

На по-близката към тях страна седеше мургав млад господин, когото и двете не познаваха. Той се усмихваше и говореше нещо на другаря си. В следващия миг можаха да видят мъжа, който седеше от другата страна. Той не се усмихваше. Лицето му беше бяло и безжизнено и това беше лицето на маркиз дьо Ла Тур д'Азир.

Дълъг миг, онемели от ужас, двете жени не можеха да снемат очи от него, докато той ги забеляза и на суровото му лице се изписа безкрайна изненада.

В същия момент с дълбока тръпна въздишка Алин загуби свят и се смъкна на пода на каляската зад мадам дьо Плугастел.

---

[1] *Aracommoder lez vieux soufflets* (фр.) — поправям стари мехове. ↑

[2] Пистол — стара златна монета с различна стойност, според епохата. ↑

XI УМОЗАКЛЮЧЕНИЯ

С голямо препускане Андре-Луи стигна на мястото няколко минути преди уреченото време въпреки лекото закъснение при тръгването. Там завари вече да го чака мосьо дьо Ла Тур д'Азир, придружен от някой си мосьо д'Ормесон, мургав млад господин със синя униформа на капитан от кралската гвардия.

Андре-Луи бе мълчал, унесен в мисли, през цялото време на пътуването. Беше развълнуван от последната си среща с мадмоазел дьо Керкадиу и прибързаните умозаклучения, които направи по отношение на подбудите ѝ.

— Няма съмнение — бе казал той, — този човек трябва да бъде убит.

Льо Шапелие не му отговори. Всъщност бретонецът, кажи-речи, се потресе от коравосърдечието на земляка си. Напоследък често си помисляше, че у този Моро няма почти нищо човешко. Виждаше му се също непонятно непоседователен. Отначало, когато му предложиха тази шпагоубийска работа, беше се държал тъй надменно и презрително. После, когато се залови за нея, постъпваше понякога с такава жестока безочливост, която отблъскваше, а понякога с равнодушие, което отблъскваше още повече.

Те извършиха приготовленията си бързо, в мълчание, и все пак без ненужна припряност или други признаци на нервност и от двете страни. И двамата мъже бяха обладани от едно и също непреклонно решение. Противникът трябваше да падне убит — не можеше да има никакви полумерки. Свалили дрехите и жилетките, без обувки и запретнали ръкави до лакти, най-после те се изправиха един срещу друг със същото намерение — да изплатят докрай дългата сметка, насъбрала се между тях. Съмнявам се дали някой от тях хранеше някакво опасение за крайния резултат.

До тях и един срещу друг застанаха Льо Шапелие и младият капитан, съсредоточени и нащрек.

— Allez, messieurs!^[1]

Тесните, коварно тънки остриета се удариха едно о друго и след моментно хлъзгане се завъртяха вихрено, бързи и бляскави като светкавици, почти недоловими за окото. Маркизът водеше нападението стремително и буйно и Андре-Луи почти веднага си даде сметка, че има работа с противник от съвсем друга класа в сравнение с изредилите се през миналата седмица дуелисти, включително и Ла Мот-Роайо със страшната му слава.

Имаше пред себе си човек, комуто многото и непрекъснати упражнения бяха придали изключителна бързина и техника, която беше почти свършена. Освен това той превъзхождаше Андре-Луи с физическите предимства на силата и дължината на ръката, които го правеха съвсем страшен. А беше и хладнокръвен — хладнокръвен и сдържан, безстрашен и решителен. Дали нещо би могло да разклати това спокойствие, питаше се Андре-Луи.

Той искаше наказанието да бъде колкото може по-пълно. Не му стигаше да убие маркиза, както маркизът бе убил Филип — искаше маркизът първо да се види толкова безпомощен да отклони тази смърт, както е бил Филип. Нищо по-малко от това не можеше да задоволи Андре-Луи. Маркизът трябваше да опита първо от тази чаша на отчаянието. Това влизаше в сметката: част от дължимото възмездие.

Когато парира със съкрушителен замах удара, с който завърши тази първа серия от нападения, Андре-Луи направо се изсмя — радостно, както се смее някой хлапак, когато играе нещо, което обича.

Този необичаен, ненавременен смях накара мосьо дьо Ла Тур д'Азир да заеме отбранително положение по-прибързано и с по-малко достойнство, отколкото би го направил при други обстоятелства. Смяхът го стресна и смути, след като вече бе смутен от несполучилия си удар, за който избра такъв прекрасен момент и който нанесе тъй точно.

Той също беше разбрал, че силата на противника му е по-голяма от всичко, което би могъл да очаква, макар и да е преподавател по фехтовка, и затова беше напрегнал всички сили да сложи край веднага.

Повече от самото парирание смяхът, с който то беше придружено, като че ли превърна този край само в едно начало. И все пак то беше край на нещо. Беше край на тази свършена увереност, която бе досега вдъхновявала мосьо дьо Ла Тур д'Азир. Той вече не гледаше на изхода като на нещо предрешено. Беше му ясно, че ако иска да вземе връх в

този двубой, трябва да бъде предпазлив и да се фехтува както никога досега...

Те започнаха пак и отново (този път по принципа, че най-сигурната отбрана е нападението) маркизът поведе атаката. Андре-Луи му позволи да го направи — искаше противникът да го прави, искаше противникът да изразходва себе си и тази великолепна бързина срещу още по-голямата бързина, която непрекъснатото фехтуване по цял ден в течение на близо две години беше придало на преподавателя. С прекрасен лек натиск с долната част на шпагата си към върха Андре-Луи оставаше напълно защитен в тази втора схватка, която пак завърши с удар.

Понеже сега очакваше това, Андре-Луи парира удара само с едно отклоняващо докосване. В същия миг той направи изведнъж крачка напред, в самото отбранително поле на противника, и по този начин го постави до такава степен в своята власт, щото, като хипнотизиран, маркизът дори не се опита да заеме отбранително положение.

Този път Андре-Луи не се изсмя. Той само се усмихна в разширените очи на мосьо дьо Ла Тур д'Азир и не се опита да се възползува от превъзходството си.

— Хайде, хайде, мосьо! — подкани го той рязко. — Нима трябва да понижа с шпагата си човек, който не се отбранява? — Андре-Луи отстъпи преднамерено назад, докато потресеният му противник найсетне взе отбранително положение.

Мосьо д'Ормесон, който за миг бе спрял да диша от ужас, си отдъхна. Льо Шапелие тихичко изруга и промърмори:

— Да го вземат мътните! Да вършиш щуротии по този начин, значи да изкушаваш провидението!

Андре-Луи забеляза пепелявата бледост, която покри сега лицето на противника му.

— Смятам, че започвате да разбирате, мосьо, какво трябва да е чувствувал Филип дьо Вилморен онзи ден в Гаврийак. Искях първо да го почувствувате. Понеже това вече стана, хайде, ето ви края.

С бързината на светкавица той премина в нападение. За миг на Ла Тур д'Азир се стори, че острието на противниковата шпага е едновременно навсякъде, а след това от ниско положение в сикста Андре-Луи се протегна напред с бърза и лека стремителност, за да мушне в терца. Той изнесе шпагата, за да пониже противника си,

когото редица пресметнати отклонения оставяха незащитен в тази линия. Но за негово изумление и разочарование Ла Тур д'Азир парира удара; за безмерно по-голямото разочарование на Андре-Луи Ла Тур д'Азир парира прекалено късно. Ако беше парирал удара напълно, всичко щеше да бъде все пак добре. Като отби шпагата в последната частица от секундата, маркизът отклони острието от линията на тялото си, но не съвсем, така че към две педи от устремената с всички сили стомана прониза мускулите на ръката му, която държеше шпагата.

За секундантите всички тези подробности бяха останали незабележими. Единственото, което бяха видели, бе вихреното стрелкане на бляскащи остриета, а след това — Андре-Луи с дълбок почти до земята напад с един удар отдолу нагоре, с който бе пронизал дясната ръка на маркиза тъкмо под рамото.

Шпагата падна от внезапно разхлабилите се пръсти на Ла Тур д'Азир, загубили силата си, и той стоеше сега обезоръжен, със захапана устна, преbledняло лице и тежко повдигащи се гърди, пред своя противник, който бе веднага заел отбранително положение. Опрял окървавения връх на шпагата си в земята, Андре-Луи го оглеждаше мрачно, както човек гледа плячка, която поради собствената му несръчност е избягала в последния миг.

В Събранието и във вестниците това можеше да бъде посрещнато като нова победа на Паладина на Третото съсловие — единствено той самият можеше да почувствува безграничността и горчивината на неуспеха.

Мосьо д'Ормесон беше се спуснал при своя шеф.

— Вие сте ранен! — извика той тъпо.

— Дребна работа — каза Ла Тур д'Азир. — Драскотина! — Но устните му се гърчеха, а скъсаният ръкав на тънката му батистена риза беше наквасен с кръв.

Д'Ормесон, практичен човек в такива случаи, извади ленена кърпа и бързо я накъса на ивици — за импровизирана превръзка.

Андре-Луи все още продължаваше да стои в същата поза и гледаше като зашеметен. И продължи да стои така, докато Льо Шапелие не го докосна по рамото. Тогава най-после се опомни, въздъхна и се обърна настрана да си сложи дрехите, но не заговори, нито погледна пак доскорошния си противник, а незабавно напусна поляната.

Докато бавно, в потиснато мълчание вървеше заедно с Льо Шапелие към входа на Булонския лес, където бяха оставили колата си, край тях минаха Ла Тур д'Азир и неговият секундант с ландото, което на идване ги беше докарало почти до самото място на дуела. Ранената ръка на маркиза почиваше на прехвърления през рамото му портупей на другаря му. Небесносинята дреха с три яки бе закопчана отгоре така, че десният ръкав висеше празен. Иначе, ако се изключеше известна бледност, той имаше горе-долу обикновения си вид.

Сега ви е ясно как стана, та маркизът тръгна обратно пръв и като го видяха да се завръща очевидно здрав и читав, двете дами, погълнати от мисълта да предотвратят двубоя, неволно повярваха, че най-лошите им опасения са станали действителност.

Мадам дьо Плугастел се опита да извика, но гласът ѝ измени. Опита се да отвори вратичката на своята каляска, но пръстите ѝ само натискаха несръчно и безполезно дръжката. А междувременно ландото бавно отминаваше и хубавите очи на Ла Тур д'Азир тъжно, но втренчено се вгледаха в собствения ѝ измъчен поглед. И тогава тя видя нещо друго. Мосьо д'Ормесон, който седеше наведен напред, изправи назад тялото си, за да поздрави и той контесата заедно с другаря си и откри празния син ръкав на мосьо дьо Ла Тур д'Азир. Нещо повече. Тази половина от дрехата се отметна назад още от врата, където беше прихваната с едно-единствено копче, и под нея се показаха увисналата на превръзката ръка и напоеният с кръв батистен ръкав.

Дори и сега я достраша да направи очевидното заключение — достраша я да не би маркизът, макар и самият той ранен, да е нанесъл на противника си по-смъртоносна рана.

Най-после тя възвърна способността си да говори и в същия миг извика на коларя на ландото да спре.

То се закова на място, мосьо д'Ормесон слезе срещу мадам на малкото пространство между двете каляски.

— Къде е мосьо Моро? — беше въпросът, с който го изненада тя.

— Без съмнение идва спокойно след нас, мадам — отвърна той след като се съвзе.

— Не е ранен?

— За съжаление ние сме тези, които... — започна мосьо д'Ормесон, когато иззад гърба му твърдо прозвуча гласът на мосьо дьо Ла Тур д'Азир:

— Този интерес към мосьо Моро от ваша страна, скъпа контесо...

Той се прекъсна, като забеляза леко предизвикателство в изражението, с което тя се обърна към него. Но пък и нямаше нужда да довърши изречението си.

Настъпи доста неловко смълчаване. След това тя погледна мосьо д'Ормесон. Държанието ѝ се промени. Контесата промълви нещо, което като че ли беше обяснение за интереса ѝ към мосьо Моро:

— С мен е мадмоазел дьо Керкадиу. Бедната малка припадна.

Имаше и други неща, много други неща, които би казала в този момент, ако не беше присъствието на мосьо д'Ормесон.

Движен от дълбоко съчувствие към мадмоазел дьо Керкадиу, дьо Ла Тур д'Азир скочи въпреки раната си.

— Аз съм в лошо състояние да окажа помощ, мадам — каза той с усмивка на извинение на бледото си лице. — Но...

С помощта на д'Ормесон и въпреки протестите му, той слезе от ландото, което след това се придвижи малко напред, за да освободи пътя... за друга кола, която се приближаваше откъм Булонския лес.

И се случи така, че когато след малко този приближаващ се файтон настигна и отмина спрелите коли, пред очите на Андре-Луи се откри много трогателна гледка. Изправил се, за да има по-голям простор за погледа, той видя Алин в полупримряло състояние (тя вече започваше да идва на себе си), седнала на стъпалото на каляската и крепена от мадам дьо Плугастел. В поза, изразяваща най-голяма загриженост, мосьо дьо Ла Тур д'Азир, въпреки раната си, се беше навел над девойката, а зад него стояха мосьо д'Ормесон и лакеят на мадам.

Контесата вдигна очи и го видя да минава край тях. Лицето ѝ светна — стори му се, че беше почти готова да го поздрави или да го повика, и за да избегне неудобното положение, което създаваше присъствието на бившия му противник, той я изпревари и ѝ се поклони студено (беше настроен студено, още по-студено поради това, което виждаше) и седна пак на мястото си с преднамерено устремен напред поглед.

Можеше ли нещо да затвърди повече убеждението му, че тази сутрин Алин е дошла да му се моли именно заради мосьо дьо Ла Тур? Защото това, което видяха очите му, разбира се, беше дама, сломена от

чувство, след като е видяла кръвта на скъпия си приятел, и същия този скъп приятел, който я ободрява, че раната му съвсем не е смъртоносна. По-късно, много по-късно, той щеше да се проклена за своенравната си глупост. Може да се каже, че е дори твърде строг в самоосъждането си. Защото как иначе би могъл да изтълкува сцената, която видя, със създадите се у него предубеждения?

Това, което вече бе подозирал, сега смяташе за доказано. Алин не е била достатъчно пряма по въпроса за чувствата ѝ към мосьо дьо Ла Тур д'Азир. Той предполагаше, че за жените е обичайно да остават потайни на подобни теми и не биваше да я кори в това. Нито можеше да я упреква в душата си, че се е поддала на изключителното очарование на такъв мъж като маркиза, защото дори и враждебността му не можеше да го заслепи по отношение на привлекателността на мосьо дьо Ла Тур д'Азир. Това, че се беше поддала, ставаше ясно — мислеше си той — от прималяването ѝ, когато го е видяла ранен.

— Боже мой — възкликна Андре-Луи на глас. — Какво ли щеше да изстрада, ако го бях убил, както възнамерявах!

Да беше само прибягнала до откровеност с него, би могла толкова лесно да спечели съгласието му за това, за което му се молеше. Само да му беше казала това, което сега видя — че тя обича мосьо дьо Ла Тур д'Азир, — вместо да го остави да повярва, че единственото ѝ внимание към маркиза почива върху недостойна великосветска амбиция, той щеше веднага да отстъпи.

Андре-Луи въздъхна и мислено поиска прошка от сянката на Вилморен.

— Може и да е добре, че ударът ми не улучи — рече той.

— Какво искаш да кажеш? — учуди се Льо Шапелие.

— Че трябва да се откажа от всякаква надежда да започна тази работа отново.

---

[1] Alles, messieurs! (фр.) — Започвайте, господа! ↑

VII СМАЙВАЩИЯТ ДОВОД

Мосьо дьо Ла Тур д'Азир не се мярна вече в Манежа, нито изобщо в Париж, през всичките месеци, докато Националното събрание заседава, за да довърши работата си и да даде на Франция конституция. В края на краищата, при все че раната, нанесена на тялото му, бе сравнително лека, раната, нанесена на гордост като неговата, бе почти гибелна.

Мълвата твърдеше, че бил емигрирал. Но това бе само наполовина вярно. Истината бе, че се беше присъединил към групата благородници-куриери, които сновяха между Тюйлери и главната квартира на емигрантите в Кобленц. Бе станал, накъсо казано, член на роялистката тайна служба, която щеше накрая да доведе монархията до пълна разруха.

Що се отнася до Андре-Луи, той вече не се мярна в дома на кръстника си поради убеждението, че мосьо дьо Керкадиу не ще отстъпи от писменото си решение да не го приеме пак, ако дуелът се състои.

Той се отдаде на задълженията си в Събранието с такава жар и такива резултати, че когато Учредителното събрание завърши поставената му цел и бе разпуснато през септември следващата година, той бе избран за член на Законодателното събрание в произведените непосредствено след това избори.

Тогава, както и мнозина други, Андре-Луи реши, че революцията е доведена докрай и на Франция остава само да се управлява по конституцията, която ѝ бе дадена, и че сега всичко вече ще е добре. И може би така щеше да бъде, ако кралският двор можеше да приеме променилото се положение на нещата. Вследствие на интригите му половин Европа се въоръжаваше, за да се нахвърли върху Франция, и нейният конфликт бе конфликтът на френския крал с народа. Това бе ужасът в корена на всичките предстоящи ужаси.

Между контрареволуционните брожения подклаждани навред от духовенството, нямаше по-остри от тези в Бретан и с оглед на

влиянieto, което се надяваха Андре-Луи да упражни в родната си провинция, Комитетът на дванадесетте^[1] му предложи в ранните дни на жирондисткото управление да отиде там да се бори с размириците. Желателно било да действа по мирен начин, но пълномощията му бяха почти неограничени, което личеше от носените от него заповеди — заповеди, които нареждаха на всички да му оказват съдействие и предупреждаваха онези, които биха му пречили, че ще вършат това на свой риск.

Той прие тази задача и бе един от петимата пълномощници, изпратени със същата мисия през пролетта на 1792 година. Тази задача го задържа четири месеца далеч от Париж и може би щеше да го задържи по-дълго, ако в началото на август не го бяха отзовали. По-страшно от всички брожения в Бретан бе брожението, което назряваше в самия Париж, когато на политическия небосклон се бяха събрали повече черни облаци, отколкото през цялото време от 1789 година. Париж долавяше, че много бързо приближава часът, когато борбата между равенството и привилегиите ще стигне повратната си точка. И Андре-Луи бързаше от запад към един град, изправен пред такава перспектива, за да стигне там до повратната точка и в собственото си житейско поприще.

Мадмоазел дьо Керкадиу бе през тези дни в началото на август също в Париж, на гости при братовчедката и най-скъпата приятелка на чичо си — мадам дьо Плугастел. И макар да нямаше нищо по-ясно от неспокойния кипеж, който, предвещаващо приближаващото избухване, веселото, дори шеговито настроение, което господствуваше в кралския двор (който мадам и мадмоазел посещаваха почти всеки ден), им вдъхваше увереност. Мосьо дьо Плугастел беше дошъл и пак заминал за Кобленц по тази тайна работа, която го задържаше сега почти постоянно далеч от съпругата му. Но докато двамата бяха заедно, той с положителност я увери, че всички мерки били взети и едно въстание щяло да бъде добре дошло, понеже можело да доведе само до един край — окончателното смазване на революцията в двора на Тюйлери. Именно поради това — добавил той — кралят оставал в Париж. Ако не била сигурността му в това, щял да се ограда със своите швейцарци и рицари на камата и да напусне столицата. Те щели лесно да му проправят път, ако заминаването му се посрещнело със съпротива. Но дори и от това нямало да стане нужда.

Въпреки всичко през тези първи дни на август, след отпътуването на съпруга ѝ, въздействието на окуражаващите му думи постепенно се рушеше от хода на събитията пред самите очи на мадам. И в края на краищата на девети следобед в дома на семейство Плугастел пристигна пратеник от Мьодон с бележка от мосьо дьо Керкадиу, в която той настоятелно молеше мадмоазел веднага да се върне при него и съветваше нейната домакиня да я придружи.

Сигурно вече сте разбрали, че мосьо дьо Керкадиу беше от тези, които дружат с хора от всички класи. Древното му потекло го поставяше на равна нога с благородниците; непринуденото му държане (нещо средно между селско и буржоазно) и естествената му приветливост го поставяха на също такава дружеска нога с хора, пониски от него по потекло. В Мьодон го познаваха и почитаха всички прости хорица и не друг, а Руган, добродушният кмет, го осведоми на девети август за бурята, която назряваше за следния ден, и понеже знаеше за пребиваването на мадмоазел в Париж, го предупреди да я изтегли от столицата, която в течение на следващите двадесет и четири часа можеше да стане опасна зона за всички лица от род, особено за тези, които бяха заподозрени, че имат връзки с дворцовата партия.

А за връзките на мадам дьо Плугастел с двора не можеше да има никакви съмнения. Не можеше да има дори съмнения, че тези бдителни и вездесъщи тайни сдружения, които стояха на стража над люлката на младата революция бяха подробно осведомени за честите пътувания на мосьо дьо Плугастел до Кобленц (известни доказателства за което скоро щяха да излязат наяве) и не хранеха никакви илюзии за тяхната цел. Ако се приемеше в такъв случай, че дворцовата партия ще претърпи поражение в подготвящата се борба, положението на мадам дьо Плугастел в Париж не би могло да бъде друго освен изпълнено с опасност, а тази опасност би застрашавала и всеки гост от благородно потекло, пребиваващ в нейния дом.

Обичта на мосьо дьо Керкадиу към двете жени изостри у него опасенията, събудени от предупреждението на Руган. Именно това бе причината за изпратената набързо бележка, подканваща неговата племенница и молеща приятелката му да дойдат веднага в Мьодон.

Дружески настроеният кмет стигна дотам с услужливостта си, че изпрати писмото в Париж по собствения си син, умно

деветнадесетгодишно момче. И ето че късно след обяд през този прекрасен августовски ден младият Руган се яви в дома Плугастел.

Той бе милостиво приет от мадам дьо Плугастел в салона, великолепието на който, съчетано с величествения вид на самата знатна дама, порази простодушното и наивно момче до дън душа. Мадам взе решение веднага. Спешното съобщение на мосьо дьо Керкадиу само потвърди собствените ѝ страхове и съмнения. Тя реши да потегли незабавно.

— Виен, мадам — каза младежът. — В такъв случай ще ми позволите да се сбогувам.

Но тя не го пусна да си върви. Първо трябвало да отиде в кухнята да закуси, докато тя и мадмоазел се приготвят, а след това за него щяло да има място в каляската ѝ до Мьодон. Не можела да му позволи той да се върне пеша, както бил дошъл.

Макар че при всички обстоятелства това бе най-малкото, което момъкът заслужаваше, все пак добрината в момент на такъв смут да помислиш за друго скоро щеше да бъде възнаградена. Ако не беше направила и това, мадам щеше да изживее в най-добрия за нея случай няколко часа терзания, още по-големи от онези, които вече я очакваха.

Оставаше може би половин час до залез, когато те потеглиха с каляската ѝ с намерението да напуснат Париж през портата Сен Мартен. Пътуваха само с един лакей отзад. Руган (страшно благоволение) бяха настанили в колата при дамите, където той веднага се влюби в мадмоазел дьо Керкадиу — най-прекрасното създание, което бе някога виждал и което въпреки всичко му говореше просто и без преструвки, като с равен. Това го позамая и смути известни републикански схващания, за които досега бе смятал, че са напълно възприети от него.

Колата спря пред бариерата, задържана там от пост на Националната гвардия, сложен пред желязната порта.

Караулният началник се доближи до вратичката на колата. Контесата подаде глава през прозореца.

— Бариерата е затворена, мадам — съобщи кратко началникът.

— Затворена! — откликна се тя. Това бе невероятно. — Но... но нима искате да кажете, че ние не можем да минем?

— Освен ако имате пропуск, мадам — Караулният началник се облегна равнодушно на пиката си. — Има заповед никой да не напуска,

нито да влиза в града без съответни документи.

— Чия заповед?

— Заповед на Парижката комуна.

— Но аз трябва да изляза от града тази вечер — Гласът на мадам прозвуча почти сприхаво. — Мене ме чакат.

— В такъв случай нека мадам си осигури пропуск.

— Къде мога да го получа?

— В общината или в щаба на секцията, където мадам живее.

Тя поразмисли за миг.

— Да вървим тогава в секцията. Бъдете така добър и кажете на коларя да кара в секцията Бонди.

Той я поздрави и отстъпи.

— Секция Бонди, Рю де Мор — заповяда той на коларя.

Мадам се отпусна пак на мястото си, обзета от вълнение, напълно споделяно от мадмоазел. Руган се зае да ги успокоява и уверява. Секцията щяла да уреди въпроса. Положително щели да им дадат пропуск. Каква ли причина би могло да има да им откажат? Само една формалност в края на краищата!

Уверенията му ги окуражиха колкото да ги подготвят за още по-дълбока потиснатост, когато след малко получиха решителен отказ от председателя на секцията, приел контесата.

— Как се казвате, мадам? — попита я той безцеремонно. Груб тип от най-крайните републиканци, той дори не се изправи от уважение към дамите, когато те влязоха. Бил там — казваше той, — за да изпълнява служебните си задължения, а не да дава уроци по танци.

— Плугастел — повтори той след нея, без титлата, сякаш това беше име на месар или хлебар. Свали някакъв тежък том от полицата вдясно от себе си, отвори го и запрелиства. Това беше нещо като адресна книга на секцията му. След малко намери това, което търсеше. — Конт дьо Плугастел, дом Плугастел, Рю Паради. Това ли е?

— Точно така, мосьо — отговори контесата толкова учтиво, колкото можеше да си позволи при обидната грубост на този човек.

Настъпи продължително мълчание, през време на което той проучваше някакви забележки, написани с молив срещу името. Секциите бяха работили последните няколко седмици много по-системно, отколкото, общо взето, се предполагаше.

— С вас ли е съпругът ви, мадам? — запита той рязко, докато очите му още проучваха страницата.

— Господин контът не е с мен — отвърна тя, като подчерта титлата.

— Не е с вас? — Изведнъж той вдигна глава и ѝ отправи поглед, в който подозрението като че се съчетаваше с присмеха. — Къде е?

— Той не е в Париж, мосьо.

— Аха! Дали е в Кобленц, как мислите?

Мадам почувствува да я втриса. Имаше нещо злокобно във всичко това. С каква цел секциите се бяха осведомили тъй щателно за пристигането и заминаването на жителите им? Какво се подготвяше? Имаше чувството, че са я хванали в капан, че са я оплели в мрежа, незабелязано поставена пред нея.

— Не зная, мосьо — каза тя с неуверен тон.

— Разбира се, не знаете — Той като че ѝ се подиграваше. — Няма значение. И вие също искате да напуснете Париж? Къде желаете да отидете?

— В Мьодон.

— Каква работа имате там?

Лицето ѝ пламна. Наглостта му бе непоносима за една жена, която през целия си живот не бе познавала нищо освен крайно почтително отношение както от по-нисши, така и от равни. Въпреки това, като си даваше сметка, че е изправена лице срещу лице с напълно нови сили, тя се сдържа, потисна негодуванието си и отговори спокойно:

— Искам да отведа тази дама, мадмоазел дьо Керкадиу, при чичо ѝ, който живее там.

— Това ли е всичко? Можете да изчакате един ден за това, мадам. То не е спешно.

— Извинете, мосьо, за нас е много спешно.

— Това не е убедително за мен, а бариерите са затворени за всички, които не могат да докажат, че имат най-наложителни и основателни причини, за да искат да минат. Ще почакайте, докато ограничението бъде вдигнато, мадам. Лека нощ.

— Но, мосю...

— Лека нощ, мадам — повтори той многозначително, каза ѝ да го освободи от присъствието си с повече презрение и деспотизъм от

всеки крал. — Свободна сте да си вървите.

Мадам излезе с Алин. Двете трепереха от гнева, който благоразумието ги бе накарало да потиснат. Качиха се пак в каляската и наредиха да ги закарат в къщи.

Учудването на Руган се превърна в смайване, когато му разказаха за случилото се.

— Защо да не опитате в общината, мадам? — предложи той.

— След това? Би било безполезно. Трябва да се примирим и да останем в Париж, докато не вдигнат пак бариерите.

— Може дотогава да ни е вече все едно, мадам — каза Алин.

— Алин! — възкликна с ужас контесата.

— Мадмоазел! — извика със същия тон Руган. И тогава, понеже схвана, че хора, задържани по този начин, трябва да се намират в някаква опасност, макар и неразличима още, но точно затова пък още по-страшна, младежът започна да си блъска главата. Когато отново приближаваха дома Плугастел, той заяви, че е решил задачата.

— Пропуск, издаден извън Париж, ще свърши същата работа — съобщи той. — Слушайте сега и ми имайте вяра. Аз ще се върна веднага в Мьодон. Баща ми ще ми даде два пропуска, един за самия мен и друг за трима души, от Мьодон до Париж и обратно. Аз ще вляза пак в Париж с моя пропуск, който тогава ще унищожа, и след това ще заминем заедно, тримата, с другия пропуск, като кажем, че сме дошли от Мьодон през деня. Много проста работа, в края на краищата. Ако тръгна незабавно, ще се върна още тази вечер.

— Но как ще напуснете града? — попита Алин.

— Аз ли? Хаха! Колкото до това, да не ви е грижа. Баща ми е кмет на Мьодон. Има достатъчно много хора, които го познават. Ще отида в общината и ще им кажа това, което в края на краищата е вярно: че не мога да напусна Париж поради затварянето на бариерите и че баща ми ме чака да се върна тази вечер. Те ще ми позволят да мина. То е много просто.

Неговата увереност пак ги окуражи. Всичко изглеждаше толкова лесно, както го представяше той.

— В такъв случай нека вашият пропуск бъде за четирима, приятелю — помоли го мадам. — Да не забравяме Жак — обясни тя, като посочи лакея, който току-що им беше помогнал да слязат.

Руган тръгна, уверен, че скоро ще се завърне, и ги остави да го чакат със същата увереност. Но часовете се низеха един след друг, настъпи нощ, стана време за сън, а той все още не се връщаше.

Те чакаха до полунощ; и двете се преструваха една пред друга, че напълно вярват в добрия изход, обзети от смътни предчувствия за нещо лошо, но убиваха времето, като играеха табла в големия салон, сякаш не ги занимаваше никаква тревожна мисъл.

Най-после, когато удари дванадесет, мадам въздъхна и стана.

— Ще остане за утре сутрин — рече тя, без да го вярва.

— Разбира се — съгласи се Алин. — Всъщност той не би имал възможност да се върне тази вечер. Пък и да пътуваме утре, ще бъде много по-добре. Пътуването в такъв късен час би ви изморило твърде много, скъпа мадам.

Така и двете се преструваха една пред друга.

Рано сутринта ги събуди страшен звън на камбани: секциите даваха сигнал за тревога. По-късно до уплашения им слух достигна биене на барабани, а по едно време чуха шум от минаващо множество. Париж въставаше. Още по-късно долетя пукот на пистолети и пушки в далечината и плътния тътен на топ. Беше се разгоряло сражение между хората от секциите и привържениците на кралския двор. Въръжените отряди бяха нападнали Тюйлери, Най-невероятни слухове се носеха навсякъде и някои от тях проникнаха чрез слугите в дома Плугастел — слухове за страшната битка за двореца, която щеше да свърши с безсмисленото избиване на всички изоставени там от безмозъчния монарх, докато сам той беше поставил себе си и семейството си под закрилата на Събранието. Безхарактерен докрай, той винаги възприемаше линията на поведение, посочвана му от лоши съветници и се беше подготвял за съпротива, а когато се видя наистина изправен пред необходимостта от съпротива, издаде заповед за капитулация и с това остави онези, които държаха на него до сетния миг, на милостта на развилнялата се тълпа.

А докато всичко това ставаше в Тюйлери, двете жени в дома Плугастел все още чакаха завръщането на Руган, макар и с все повече намаляваща надежда. А Руган не се завръщаше. Тази история не се видя толкова проста на бащата, колкото на сина. Руган старши с право се страхуваше да си послужи с такава измама.

Той отиде със сина си да осведоми мосьо дьо Керкадиу за случилото се и му разказа откровено какво бе намислил синът му, но той не смеел да го осъществи.

Мосьо дьо Керкадиу се помъчи да го трогне с молби и дори му предложи подкуп. Но Руган остана твърд.

— Мосьо — каза той, — ако се открие, че съм го направил, а то неизбежно ще стане, ще ме обесят за това. Освен другото и въпреки желанието да направя всичко по силите ми да ви услужа, то би било нарушение на моя дълг, за каквото не бих могъл и да помисля. Не бива да ме молите, мосьо.

— Но какво смятате, че ще стане? — попита полупобъркалият се сеньор.

— Това е война — отговори Руган, който беше добре осведомен, както вече видяхме. — Война между народа и кралския двор. Дълбоко съжалявам, че можах да ви предупредя твърде късно. Но в крайна сметка не мисля, че наистина има причини да се тревожите. Войната няма да се води срещу жени.

Мосьо дьо Керкадиу, за да се утеши, се хвана за това уверение, след като кметът и синът му си отидоха. Но в дъното на душата го измъчваше мисълта за тъмните дела, с които се занимаваше мосьо дьо Плугастел. Ами ако и революционерите бяха така добре осведомени? А най-вероятно бяха. Известно беше, че едно време жените на политическите престъпници са понасяли наказания за греховете на своите мъже. Всичко беше възможно в едно всенародно въстание, а Алин щеше да бъде изложена на опасност заедно с мадам дьо Плугастел.

Късно тази вечер, когато седеше мрачно в библиотеката на брат си с лулата, в която бе търсил утеха, изгаснала между пръстите му, на вратата силно се почука.

Старият сенешал на Гаврийак отиде да отвори и видя пред себе си на прага слаб млад мъж с тъмно маслинено-зелено палто, полите на което стигаха до прасците му. Беше с ботуши, панталони от еленова кожа, малка шпага, препасана с широк трикольор и с трикольорна кокарда на шапката, които му придаваха много официален вид, твърде зловещ в очите на този стар слуга на феодализма, който напълно споделяше сегашните опасения на господаря си.

— Какво желае господинът? — попита той с нещо средно между уважение и недоверие.

И тогава го стресна един ясен глас:

— Хей, Беноа! Дявол да го вземе! Съвсем ли си ме забравил?

С трепереща ръка старецът вдигна фенера, който носеше, за да освети по-добре това слабо лице с голяма уста.

— Мосьо Андре! — извика той. — Мосьо Андре! — След това загледа трицветния колан и кокардата и се поколеба, явно без да знае какво да прави.

Но Андре-Луи влезе край него в широкия вестибюл с неговия мозаичен под от черен и бял мрамор.

— Ако кръстникът ми още не си е легнал, заведи ме при него. Ако си е легнал, пак ме заведи при него.

— О, разбира се, мосьо Андре... и аз съм сигурен, че той ще бъде очарован да ви види. Не, още не си е легнал. От тука, мосьо Андре, от тука, ако обичате.

На връщане в Париж, стигнал в Мьодон преди половин час, Андре-Луи бе отишъл при кмета да чуе нещо по-определено за това, което може би ставаше в Париж — да му потвърди или опровергае зловещите слухове, които го пресрещаха все по-раздути и по-раздути с приближаването към столицата. Руган го осведоми, че предстои въстание, че секциите вече са завзели бариерите и че лица, нямащи пълномощия, не могат да влизат или да напускат града.

Андре-Луи наведе глава с най-мрачни мисли. От известно време насам бе долавял опасността от тази втора революция, породена от първата, която можеше да унищожи всичко извършено и да предаде юздите на управлението на злодейска клика, която щеше да хвърли страната в анархия. Това, от което се беше страхувал, можеше сега повече от всеки друг път да се развихри. Той щеше да продължи още тази вечер и да види сам какво става.

И тогава, когато си отиваше, Андре-Луи се обърна пак към Руган да го попита дали мосьо дьо Керкадиу е още в Мьодон.

— Познавате ли го, мосьо?

— Той е мой кръстник.

— Ваш кръстник! И вие сте представител! Че тогава може да сте точно човекът, от когото той има нужда — И Руган му разказа за мисията на сина му в Париж този следобед и как тя завърши.

Нямаше нужда от нищо повече. Това, че преди две години кръстникът му бе забранил при известни условия да стъпва в дома му, нямаше никакво значение в момента. Той остави колата си в ханчето и отиде направо при мосьо дьо Керкадиу.

А мосьо дьо Керкадиу, стреснат в този късен час от неочакваното появяване на човека, от когото бе жестоко огорчен, го приветствува почти със същите изрази, с които го посрещна в същата стая при друг подобен случай и преди:

— Какво търсите тука, господине?

— Искам да ви услужа, ако мога, кръстнико — бе обезоръжаващият отговор.

Но той не обезоръжи мосьо дьо Керкадиу.

— Вие не се вестихте толкова дълго, че не очаквах вече да ме тревожите.

— Нямаше да се осмеля да наруша волята ви, ако не се надявах, че мога да ви бъда полезен. Бях при кмета Руган...

— Какви са тези приказки, че не сте се осмелявали да нарушите волята ми?

— Вие ми забранихте да стъпвам в дома ви, мосьо.

Мосьо дьо Керкадиу го загледа безпомощно.

— И затова ли не се вестихте цялото това време?

— Разбира се. Защо иначе?

Мосьо дьо Керкадиу продължаваше да го гледа слисано. След това полугласно изруга. Отношението на този човек, който настояваше да приема изявленията му буквално, го объркваше. Беше очаквал, че Андре-Луи ще дойде разкаян да признае грешката си и ще се моли да бъде простен. Той му го каза.

— Но как можех да допусна, че влагате в думите си някакво друго значение? Изявлението ви беше толкова категорично. Какви изрази на разкаяние биха могли да ми помогнат, щом няха намерение да се поправя? А аз няха такова намерение. Може още да сме благодарни за това.

— Благодарни ли?

— Аз съм представител. Разполагам с известна власт. И тъкмо навреме се връщам в Париж. Мога ли да ви услужа с това, с което не може да ви послужи Руган? Нуждата, изглежда, е много належаща,

мосьо, ако и половината от това, което подозирам, е вярно. Алин трябва да бъде доведена на сигурно място веднага.

Мосьо дьо Керкадиу капитулира безусловно. Той се приближи и стисна ръката на Андре-Луи.

— Мое момче — каза той, видимо трогнат, — има у теб известно благородство, което не може да ти се отрече. Ако смяташ, че съм бил суров към теб, то е било, защото съм се борил с лошите ти наклонности. Исках да те опазя от порочния път на политиката, който е докарал нещастната ни страна до такова ужасно положение. Неприятелят е на границата, гражданска война може да пламне всеки момент във вътрешността. Ето какво направихте вие, революционерите.

Андре-Луи не възрази и продължи:

— Относно Алин? — И веднага сам отговори на въпроса си: — Тя е в Париж и трябва да бъде изведена оттам веднага, преди градът да се е превърнал в касапница, а това може да стане, ако се развихрят страстите, които кипят вече от толкова месеци. Планът на младия Руган е добър. Поне аз не мога да измисля по-добър.

— Но Руган старши не ще и да чуе за него.

— Искате да кажете, че не е съгласен да го направи на собствена отговорност. Но на моя отговорност се съгласи. Аз му оставих бележка, подписана от мен, в смисъл, че е издал пропускателна за мадмоазел дьо Керкадиу да отиде в Париж и да се върне в съгласие с мое нареждане. Пълномощията, които нося и които му показах, са достатъчно оправдание за него да го изпълни. Оставих му тази бележка с уговорката, че ще я използва само в случай на крайна нужда, за самозащита. В замяна той ми даде този пропуск.

— Ти вече си го взел!

Мосьо дьо Керкадиу пое протегнатия му от Андре-Луи лист хартия. Ръката му трепереше. Той поднесе листа към свещите, които горяха в конзолата, и присви късогледите си очи, за да го прочете.

— Ако изпратите това в Париж по младия Руган сутринта — каза Андре-Луи, — Алин ще бъде тука към пладне... Разбира се, нищо не би могло да се направи тази вечер, без да събуди подозрение. Твърде късно е. А сега, господин кръстник, вие знаете точно защо си позволих да се явя тука, въпреки заповедите ви. Ако има нещо друго, с което мога да ви услужа, достатъчно е само да го споменете, докато съм тук.

— Разбира се, има, Андре. Не ти ли каза Руган, че в Париж са и други?...

— Той спомена мадам дьо Плугастел и нейния слуга.

— Защо тогава?... — Мосьо дьо Керкадиу се пресече и въпросително го загледа.

Много сериозно Андре-Луи поклати глава.

— Това не е възможно — рече той.

Мосьо дьо Керкадиу зяпна от изумление.

— Не е възможно! Но защо!

— Мосьо, това, което върша за Алин, мога да направя с чиста съвест. Освен това заради Алин бих постъпил против съвестта си и пак бих го направил. Но случаят с мадам дьо Плугастел е съвсем друг. Нито Алин, нито някой от близките ѝ е бил забъркан в контрареволуционната дейност, която е истинският първоизточник на бедствието, заплашително надвиснало над нас. Мога да осигуря извеждането ѝ от Париж без угризения на съвестта, с убеждението, че не върша нищо, което някой би могъл да осъди или което би могло да стане предмет на разследвания. Обаче мадам дьо Плугастел е съпруга на господин конт дьо Плугастел, за когото цял свят знае, че е куриер между кралския двор и емигрантите.

— Тя не е виновна за това! — извика смаян мосьо дьо Керкадиу.

— Съгласен съм. Но тя може да бъде призована всеки момент да установи, че не участва в тези маневри. Знае се, че днес е била в Париж. Ако я потърсят утре и открият, че е изчезнала, положително ще бъдат направени разследвания, които ще разкрият, че съм нарушил гласуваното ми доверие и злоупотребил с пълномощията си за собствени цели. Надявам се, мосьо, да се съгласите, че рискът е твърде голям, за да го поема заради един чужд човек.

— Чужд ли? — рече с укор сеньорът.

— Фактически непозната за мен — каза Андре-Луи.

— Но тя не е чужда за мен, Андре! Тя ми е братовчедка и много скъпа и тачена приятелка. Mon Dieu, това, което казваш, само увеличава наложителността да я изведем от Париж. Тя трябва да бъде спасена, Андре, на всяка цена, трябва да бъде спасена! Ами че нейният случай е безкрайно по-неотложен от случая с Алин!

Той стоеше като молител пред кръщелника си — съвсем различен от строгия мъж, който го посрещна при пристигането.

Лицето му беше бледо, ръцете се тресяха, а по челото имаше капчици пот.

— Господин кръстник, бих направил всичко в разумни граници. Но не мога да направя това. Да спася нея, това може да значи гибел за Алин и за вас, както и за мен.

— Трябва да поемем риска.

— Вие имате право да говорите от свое име, разбира се.

— О, то важи и за теб, повярвай ми, Андре, и за теб! — Той се доближи до младия мъж. — Андре, умолявам те да повярваш на думите ми за това и да вземеш пропуск за мадам дьо Плугастел.

Андре го погледна озадачено.

— Фантастично! — каза той. — Спомням си с благодарност интереса, който тази дама прояви към мен в течение на няколко дена веднъж, когато бях дете, и после неотдавна в Париж, когато се помъчи да ме спечели за онова, което смята за права политическа вяра. Но не искам да рискувам врата си заради нея... не, нито вашия, нито на Алин.

— Ах! Но, Андре...

— Това е последната ми дума, мосьо. Става късно, а аз искам да спя в Париж.

— Не, не! Чакай — Господарят на Гаврийак проявяваше признаци на неизразимо страдание. — Андре, трябва.

В тази настойчивост, а още повече в безумния начин, по който се молеше, имаше нещо тъй безразсъдно, че Андре неволно заподозря в това някаква скрита, тайнствена причина.

— Трябва ли? — откликна се той. — Защо да трябва? Вашите основания, мосьо?

— Андре, моите основания са съкрушителни.

— Моля, позволете ми аз да съдя за това — Андре-Луи се държеше почти заповеднически.

Това искане като че ли хвърли мосьо дьо Керкадиу в отчаяние. Той закрачи из стаята с ръце здраво стиснати на гърба и сбръчкано чело. Най-после се спря пред кръщелника си.

— Не можеш ли да повярваш на думите ми, че тези основания съществуват! — възкликна той с покрус.

— По такъв въпрос — въпрос, който може да ми коства живота? О, мосьо, разумно ли е това?

— Аз ще наруша честната си дума, клетвата си, ако ти кажа! — Мосьо дьо Керкадиу се извърна настрана и закърши ръце в явно жалко състояние; сетне се обърна пак към Андре: — Но в това неизбежно положение, в това отчаяно положение и понеже така безсърдечно настояваш, ще трябва да ти кажа. Господ да ми е на помощ, но нямам друг избор. Тя ще го разбере, когато научи. Андре, мойто момче... — Той пак се пресече: човек, обзет от страх. Сетне сложи ръка върху рамото на кръщелника си и за все по-голямата си изненада Андре-Луи забеляза, че тези светли късогледни очи са премрежени от сълзи, — Мадам дьо Плугастел е твоя майка.

За продължителен момент последва пълно мълчание. Той не можа веднага да разбере това, което му се каза. Когато най-после го схвана, първият импулс на Андре-Луи бе да извика. Но се овладя и се показва като стоик. Трябваше винаги да играе някаква роля. Това беше в природата му. И остана верен на природата си дори в този върховен момент. Той продължи да мълчи, докато, послушен на чудноватия си артистичен инстинкт, не се увери, че ще може да говори без всякакво вълнение.

— Разбирам — промълви той най-после съвсем студено. Мислено се връщаше към миналото. Бързо прехвърли спомените си за мадам дьо Плугастел, изключителния ѝ, макар и случаен интерес, странната смесица от обич и печал, които винаги проличаваха в държанието ѝ към него, и най-сетне разбра толкова много неща, вълнували го преди.

— Разбирам — каза той пак. И додаде: — Естествено само един глупак може да не се досети досега.

Мосьо дьо Керкадиу бе този, който извика, мосьо дьо Керкадиу се отдръпна, сякаш го бяха ударили.

— Боже мой, Андре, от какво си направен? Нима можеш да приемеш подобно съобщение по такъв начин?

— А как бихте искали да го приема? Нима е трябвало да се изненадам от откритието, че имам майка? В края на краищата майката е неизбежна необходимост, за да можеш да се родиш.

Той рязко седна, за да скрие твърде издайническия факт, че му треперят краката. Извади носна кърпа от джоба да си избърше челото, което беше овлажняло. И тогава, съвсем неочаквано, откри, че плаче.

При вида на тези сълзи, потекли беззвучно по тъй пребледнялото лице, мосьо дьо Керкадиу бързо изтича при него, седна до Андре-Луи и го прегърна обичливо през рамото.

— Андре, бедното ми момче — промърмори той. — Аз... аз бях толкова глупав да помисля, че нямаш сърце. Ти ме измами с проклетите си преструвки, а сега виждам... виждам... — Сеньорът не беше сигурен какво именно вижда, или най-малкото се колебаеше да го изрази.

— Няма нищо, мосьо. Аз съм изморен и... и имам хрема — И тогава, намерил, че няма сили да играе тази роля, ненадейно се отказа от всякакви преструвки. — Защо... защо е била нужна цялата тази тайнственост? — попита той. — Нима е трябвало никога да не го узная?

— Да, Андре. Трябвало е... трябвало е в името на благодарието.

— Но защо? Кажете ми всичко докрай, мосьо. Положително не можете да останете с тази недомлъвка. Щом вече ми казахте това, трябва да кажете всичко.

— Основанието, мойто момче, е това, че си се родил около три години след брака на майка ти с мосьо дьо Плугастел, след като мосьо дьо Плугастел отсъствува към осемнадесет месеца с войските и около четири месеца преди завръщането му при неговата съпруга. Това е нещо, което мосьо дьо Плугастел никога не е подозирал и поради най-сериозни семейни съображения не бива никога да заподозре. Ето защо е била пазена най-голяма тайна. Ето защо никой никога не го е узнал. Майка ти дойде навреме в Бретан и под чуждо име прекара няколко месеца в село Моро. Ти си се родил, докато е била там.

Андре-Луи премисли всичко това. Беше избърсал сълзите си. И седеше сега скован и съсредоточен.

— Когато ми казвате, че никой никога не го е узнал, това значи, разбира се, че вие, мосьо...

— О, Мон Dieu, не! — Отрицанието прозвуча като неудържим протест. Мосьо дьо Керкадиу скочи на крака, подтикнат от буйното си вълнение. Сякаш самата мисъл за такова нещо го изпълни с ужас. — Аз бях единственият човек, освен нея, който знаеше. Но не е така, както ти мислиш, Андре. Нима можеш да си представиш, че бих те лъгал, че бих се отрекъл от теб, ако беше мой син?

— Щом ми казвате, че не съм, мосьо, това е достатъчно.

— Не си. Аз съм неин братовчед, а също, както Терез много добре знаеше, най-верен приятел. Тя знаеше, че може да ми се довери и именно към мен се обърна за помощ в безизходното си положение. Едно време, преди години, исках да се ожения за нея. Но, разбира се, не съм от тези мъже, които една жена би могла да люби. Тя се довери обаче на моята преданост и аз оправдах доверието ѝ.

— Тогава, кой е бил баща ми?

— Не знам. Не ми го е казала. Това бе нейна тайна и аз не съм любопитствувал. Такова нещо не е по моя нрав, Андре.

Андре-Луи се изправи и остана да стои мълчаливо пред мосьо дьо Керкадиу.

— Нали ми вярваш, Андре?

— Естествено, мосьо, и съжалявам, съжалявам, че не съм ваш син.

Мосьо дьо Керкадиу сграбчи конвулсивно ръката на кръщелника си и я задържа за миг без нито една дума. Сетне, когато я освободи, заговори пак.

— А сега, какво ще правиш, Андре? — попита той, — Сега, след като го знаеш?

Андре-Луи постоя малко в размисъл, сетне избухна в смях. Положението имаше хумористични страни. Той ги обясни:

— Каква разлика може да има поради това, че зная? Трябва ли синовната почит да се събуди само от узнаването за роднинската връзка? Трябва ли да рискувам бесилката по липса на предпазливост заради една майка, толкова предпазлива, че не е имала никакво намерение някога да ми се открие? Откритието се дължи изключително на случая, прищявка на съдбата. Трябва ли то да има значение за мен?

— Това ще го решиш ти, Андре.

— Не, не е по силите ми. Който ще да го решава, аз не мога.

— Искаш да кажеш, че отказваш дори и сега?

— Искам да кажа, че съм съгласен. Понеже не мога да реша какво би било правилно да направя, остава ми само да направя това, което би следвало да направи един син. То е нелепо, но целият живот е нелеп.

— Ти никога, никога не ще съжаляваш!

— Надявам се — каза Андре. — И все пак мисля, че е доста вероятно да съжалявам. А сега ще е по-добре веднага да отида пак при Руган и да взема от него другите пропуски, които ще са необходими. Тогава може би ще е най-добре да ги занеса в Париж лично утре сутрин. Ако ме подслоните за през нощта, мосьо, ще бъда благодарен. Трябва... трябва да призная, че надали съм способен за още нещо тази вечер.

---

[1] Комитет на дванадесетте — или Комитет на общественото спасение, учреден от Конвента, за да надзирава дейността на министрите, постепенно превърнал се в диктаторски правителствен орган, действащ от името на Събранието. ↑

ХІІІ УБЕЖИЩЕ

До късния следобед на този безкраен ден на ужасите с непрекъснатите му тревоги, пушечни залпове, биене на барабани и далечна глъчка на гневни множества мадам дьо Плугастел и Алин седяха и чакаха в хубавата къща на Рю дю Паради. Те вече не очакваха Руган. Това им беше ясно, каквато и да бе причината (а досега, без съмнение, трябваше да има вече много причини) — този дружелюбен пратеник нямаше да се върне. Чакаха, без да знаят какво. Чакаха, каквото и да ги сполетеше.

По едно време рано следобедата тътенът на боя се приближи, понесе се стремглаво към тях, като нарастваше с всеки миг по сила и ужас. Това бе разярена врява на множество, опиянено от кръв и решило да руши. Наблизо тази свирепа човешка вълна спря бурния си напор. Последваха удари с пики по някаква врата и повелителни викове да им отворят, а след това трясък на дъски, звънтене на стъкло, викове на ужас, сливащи се с викове на ярост, и в тези резки звуци се долавяше по-ниския диапазон на скотски кикот.

Гонеха двама нещастни швейцарски гвардейци, които се мъчеха отчаяно да се укрият. И те бяха настигнати в една съседна къща и там жестоко убити от озверената тълпа. Като извършиха това, гонителите — мъже и жени — се строиха в редици и се устремиха по Рю дю Паради, пеейки Марсилезата^[1] — песен нова за Париж в тези дни:

*Allons, enfants de la patrie!
Le jour de gloire est arrive.
Contre nous de la tyrannie.
L'étendard sanglant est leve...*

По-близо идваше тя — дрезгав рев от няколкостотин гърла, — страшен звук, дошъл тъй неочаквано да измести поне временно

веселата банална мелодия на „Caira!“^[2], която бе дотогава революционната песен.

Инстинктивно мадам дьо Плугастел и Алин се притиснаха една до друга. Бяха чули шума от разбиването на другата къща близо до тях, без да знаят повода. Ами ако идваше ред на дома Плугастел?! Нямаше друго истинско основание да се боят от това, освен че сред общия смут и неразбория, които го правеха още по-ужасяващо, човек трябваше винаги да очаква най-лошото.

Страховитата песен, тъй страшно пята, и тропотът на тежките обувки по неравната настилка на улицата се отдалечиха и заглъхнаха. Двете жени си отдъхнаха, сякаш спасени по някакво чудо, за да изпаднат само след миг в нова тревога, когато младият лакей на мадам — Жак, — най-довереният от слугите ѝ, се втурна безцеремонно при тях с уплашено лице и съобщи, че някакъв мъж, който току-що се прехвърлил през оградата на градината, се представил за приятел на мадам и поискал да бъде веднага въведен при нея.

— Но той изглежда като санкюлот^[3], мадам — предупреди ги верният слуга.

Мислите и надеждите на мадам веднага се обърнаха към Руган.

— Доведи го! — задъхано заповяда тя.

Жак излезе и скоро се върна придружен от висок мъж с дълго, оръфано, много широко палто и широкопола шапка с обърната надолу периферия, украсена с огромна трицветна кокарда. Тази шапка той свали при влизането.

Лакеят, застанал зад него, забеляза, че по косата му, макар и малко разрошена сега, личи, че е била грижливо коафирана. Беше прибрана и по нея имаше следи от пудра. Младият лакей се учуди какво ли има изписано на лицето на мъжа, извърнато от него, та господарката му извика и се отдръпна. Но в този момент той бе отпратен с едно движение на ръката ѝ.

Новодошлият пристъпи напред до средата на салона запъхтяно и с вид на изтощен човек. Там се облегна на една маса, през която загледа мадам дьо Плугастел. А тя стоеше, вперила поглед в него със странен ужас в очите.

Зад нея на едно канапе в дъното на салона седеше Алин, втренчила се с объркване и малко страх в лицето, което, макар и невъзможно да се различи под маската от кръв и прах, размазани по

него, все пак ѝ беше познато. След това мъжът проговори и в същия миг тя схвана, че гласът е на маркиз дьо Ла Тур д'Азир.

— Скъпа приятелко — каза той, — простете ми, ако съм ви уплашил. Простете ми, че нахълтвам тука без позволение, в такова време, по такъв начин. Но... виждате до какво съм стигнал. Аз съм беглец. По време на безумното ми бягство, като не знаех накъде да се обърна да се спасявам, сетих се за вас. Казах си, че успея ли здрав и читав да стигна във вашия дом, може да намеря убежище.

— Вие сте в опасност?

— В опасност? — Можеше да се каже, че той мълчаливо се изсмя на излишния въпрос. — Ако се покаже открито на улиците ей сега, може би ще имам късмета да остана жив пет минути! Мила приятелко, това беше клане. Неколцина успяхме да избягаме накрая от Тюйлери, за да бъдем преследвани до смърт из улиците. Съмнявам се в момента да е останал жив и един швейцарец. Те си изпатиха най-много, нещастните. А колкото до нас... боже мой! Нас те мразят повече, отколкото швейцарците. Затова е и тази мръсна маскировка.

Той смъкна грубото палто, захвърли го и пристъпи напред, облечен с черен атлаз — общата ливрея на стоте рицари на камата, събрали се в Тюйлери тази сутрин да бранят своя крал.

Дрехата му беше раздрана на гърба, кърпата на врата гофрираните маншети на китките — изпокъсани и оцапани с кръв; с омазаното лице и развалената фризура той имаше страшен вид. Все пак успяваше да се държи с обичайната си непринудена увереност и не забрави да целуне треперещата ръка, протегната му за поздрав от мадам дьо Плугастел.

— Добре направихте, че дойдохте при мен, Жерве — каза тя. — Да, засега това е убежище. Ще бъдете в безопасност поне докато сме в безопасност и ние. Можем напълно да се осланяме на слугите ми. Седнете и ми разкажете всичко.

Той се подчини и почти рухна в креслото, което тя побутна към него — човек изтощен било от физическо усилие, било от нервно напрежение, или от двете. Сетне извади кърпа от джоба и избърса част от кръвта и праха от лицето си.

— Няма много за разправяне — Говореше с болка, с болката на отчаянието. — Това, скъпа, е краят на всички ни, Плугастел има късмет, че е отвъд границата в тези времена. Ако не бях толкова глупав

да вярвам в тези, които днес се показаха напълно недостойни за вяра, и аз щях да бъда там. Оставането ми в Париж е върховната глупост в един живот, изпълнен с глупости и грешки. Това, че дойдох при вас в часа на най-голямата си нужда, само го потвърждава, — Той се изсмия горчиво.

Мадам навлажни пресъхналите си устни.

— Ами... ами сега? — попита го тя.

— Сега остава само да се махна колкото може по-скоро, ако е още възможно. Тука, във Франция, няма вече място за мен... поне *отгоре* на земята. Днешният ден го доказва — тогава маркизът вдигна очи към нея, застанала там до него тъй бледа и плаха, и се усмихна. Той потупа изящната и ръка, която лежеше върху облегалката на креслото му. — скъпа моя Терез, ако не прострете великодушието си дотам да ми дадете нещо да пия, ще ме видите да загивам от жажда пред самите ви очи, преди сганта да получи възможност да ме довърши.

Тя се сепна.

— Трябваше да се сетя за това! — възкликна контесата с упрек към самата себе си и бързо се обърна. — Алин — помоли тя, — кажете на Жак да донесе...

— Алин! — прекъсна я той и стремително се обърна на свой ред. После, когато Алин се появи в кръга на зрението му, станала от мястото си в дъното на стаята, и най-сетне я забеляза, той рязко се изправи пак на уморените си крака и сковано ѝ се поклони от другия край на блестящия под помежду им.

— Не съм подозирал вашето присъствие, мадмоазел — промълви той с извънредно смутен вид, сякаш стреснат, като човек, уличен в извършването на нещо непозволено.

— Схванах това, мосьо — отговори девойката, запътила се да изпълни молбата на мадам дьо Плугастел. Тя се спря пред него. — От все сърце съжалявам, мосьо, че трябваше да се срещнем днес при толкова неприятни обстоятелства.

Нито веднъж след дуела му с Андре-Луи — деня, в който Ла Тур погребва сетната си надежда да я спечели — не бяха се изправяли един срещу друг.

Маркизът понечи да ѝ отговори, но се пресече. Погледът му се плъзна към мадам дьо Плугастел и странно сдържан при цялото си

сладкодумие, мълком ѝ се поклони.

— Но моля ви се, мосьо, седнете. Вие сте изморен.

— Много мило от ваша страна да го забележите. В такъв случай, с ваше позволение — И той отново седна. Алин продължи към вратата и излезе да изпълни поръчката.

Когато след малко се завърна, двамата, съвсем необяснимо защо, бяха разменили местата си. Сега мадам дьо Плугастел седеше на креслото от брокат и позлата, а мосьо дьо Ла Тур д'Азир, въпреки че беше капнал, стоеше наведен през облегалката и разгорещено говореше; ако се съдеше по позата му, той нещо я убеждаваше. При влизането на Алин маркизът мигновено замълча и се отдръпна, затова тя остана с чувството, че е попречила. Освен това забеляза, че контесата е потънала в сълзи.

Почти веднага след Алин влезе старателният Жак и донесе табла, отрупана с храна и вино. Мадам сипа на госта си и той отпи голяма глътка бургундско, а след това протегна мръсните си ръце и помоли, ако може, да приведе в ред външността си, преди да седне да се храни.

Той бе отведен и обслужен от Жак; когато се завърна, беше заличил и сетната следа от претърпяното насилие. Беше добил почти нормалния си вид, оправил дрехите си, спокоен, изпълнен с достойнство и изтънчен в обноските, но много блед и изпит в лицето, като че ли изведнъж състарен и стигнал наглед възрастта, на която всъщност беше.

Докато ядеше и пиеше — и то с апетит, понеже, както им каза, не беше сложил залък в устата си от ранна сутрин, — той навлезе в подробностите на ужасните събития на деня и им описа перипетиите на бягството си от Тюйлери, когато видял, че всичко е загубено, и когато швейцарците, използвали и сетния си патрон, били подложени на поголовно клане от страна на неописуемо разярената тълпа.

— Ах, ние постъпихме по най-погрешния начин! — завърши той критично. — Ние се държахме плахо, когато трябваше да бъдем решителни, и решителни към края, когато бе твърде късно. Това е историята на нашата страна от началото на тази проклета борба. През цялото време няхахме свестни водачи и сега, както вече казах, ни е дошъл краят. Остава само да избягаме, щом решим как да извършим това нещо.

Мадам му разказа за надеждите, които е хранила към мисията на Руган.

Това поразведри мрачното му настроение. Беше склонен да го приеме оптимистично.

— Не сте били права да изоставите тази надежда — увери я той. — Щом е така добре разположен, този кмет положително може да постъпи, както е обещал синът му. Но снощи щеше да е твърде късно, за да се върне при вас, а днес, ако приемем, че е дошъл в Париж, е било почти невъзможно да си пробие път по улиците от другата страна на града. Много вероятно е все още да дойде. Аз моля бога да дойде, защото увереността, че вие и мадмоазел дьо Керкадиу сте се отървали от всичко това, ще бъде за мен най-голяма утеха.

— Ние ще ви вземем с нас — каза мадам.

— О! Но как?

— Младият Руган трябваше да донесе пропуск за трима души: за Алин, за мен и за моя лакей Жак. Вие ще заемете мястото на Жак.

— Бога ми, мадам, няма човек, чието място не бих заел, за да се измъкна от Париж — И маркизът се изсмя.

Настроението им се повиши с възраждането на загубените надежди. Но когато над града отново падна здрач, а очакваният спасител все още не се появяваше, тези надежди започнаха пак да угасват.

Мосьо дьо Ла Тур д'Азир най-сетне се извини с умората си и помоли да му позволят да се оттегли и опита да си поотпочине, та да бъде готов за всичко, пред което можеше да го изправи близкото бъдеще. Когато той излезе, мадам убеди Алин да отиде да си полегне.

— Аз ще ви извикам, щом младежът дойде, миличка — каза тя, храбро поддържайки престорената увереност, която се беше вече съвсем изпарила.

Алин я целуна обично и си тръгна, външно тъй спокойна и невъзмутима, че контесата остана учудена дали наистина девойката не си дава сметка за заплахата, която ги обкръжава от всички страни — заплаха, станала безкрайно по-голяма поради присъствието в къщата на човек, тъй добре познат и ненавиждан, като мосьо дьо Ла Тур д'Азир — човек, вероятно търсен от враговете му и в този момент.

Останала сама, мадам полегна на една кушетка в самия салон, та да бъде готова за всяко непредвидено обстоятелство. Беше задушна

лятна нощ и стъклените врати, водещи към пищната градина, бяха широко отворени за повече въздух. С този въздух на моменти долитаха от далечината отгласи от неспиращите ужасни действия на населението последиците на този кървав ден.

Мадам дьо Плугастел лежа там, заслушана в тези звуци повече от час, благодарна на небето, че засега поне безредиците са далече, и обзета от страх да не би някой миг те да избухнат по-наблизо, да не би и секцията Бонди, където се намираше нейният дом, да се превърне в арена на ужаси, подобни на онези, отгласите от които достигаха до слуха и от другите секции, далече на юг и запад.

Кушетката, на която лежеше, беше в сянка, понеже всички светлини в този дълъг салон бяха изгасени с изключение на няколко свещи в тежък сребърен свещник, сложен върху кръгла инкрустирана масичка по средата на стаята — островче светлина сред околния мрак.

Часовникът над камината отмери мелодично десет удара и тогава, стряскащ с неочакваността, с която наруши мигновената тишина, друг звук отекна в цялата къща и накара контесата да скочи на крака, стаила дъх от смесено чувство на надежда и ужас. Някой чукаше силно на вратата долу. Последваха мигове на мъчителна неизвестност, която достигна връхната си точка с нахълтването на лакея Жак. Той се заозърта, без да види отначало господарката си.

— Мадам! Мадам! — запъхтяно повтаряше слугата.

— Какво има, Жак! — Гласът ѝ прозвуча твърдо сега, когато ѝ се наложи изведнъж необходимостта от самообладание. Тя напусна сянката и навлезе в островчето светлина около свещника.

— Долу има един мъж. Той иска да ви види веднага.

— Един мъж? — попита контесата.

— Той... той има вид на длъжностно лице; поне носи трицветния пояс на длъжностно лице. И отказва да ми каже името си; твърди, че то няма нищо да ви подсказва. Настоява, че трябвало да ви види лично и незабавно.

— Длъжностно лице? — рече мадам.

— Длъжностно лице — повтори Жак. — Нямаше да му отворя, ако не беше ми заповядал в името на народа. Мадам, вие трябва да решите какво да правим. Робер е с мен. Стига да пожелаете... каквото и да е...

— Не, не, добри ми Жак! — Беше съвършено спокойна. — Ако този човек имаше лоши намерения, положително нямаше да дойде сам. Доведи го при мен, а след това помоли мадмоазел Керкадиу също да дойде тук, ако е будна.

Жак излезе, сам той отчасти успокоен. Мадам седна в креслото до масата в осветения кръг. Машинално оправи роклята си. Струваше и се, че ако надеждите и са били напразни, напразни са били и мимолетните и страхове. Човек, дошъл с всякакви други освен мирни намерения, щеше да доведе със себе си и други, както бе казала.

Вратата се отвори пак и Жак се появи отново; след него, с пъргави, изпреварващи стъпки влезе слаб мъж с широкопола шапка, украсена с трицветна кокарда. Зеленият му редингот бе препасан с широк трицветен пояс; на хълбока си имаше шпага.

Той свали с широк жест шапката и светлината от свещта блесна върху желязната тока отпред. Мадам видя да я гледат мълком две големи черни очи от слабо мургаво лице — очи, които я следяха изключително напрегнато и изпитателно.

Тя се наведе напред, невяра се мярна на лицето и. Сетне очите и светнаха и руменина изби отново по бледите бузи. Изведнъж тя се изправи. Трепереше.

— Андре-Луи! — възкликна тя.

---

[1] „Марсилеза“ — френска революционна песен, държавен химн на Френската република. Автор на текста и музиката е Роже дьо Лил. „Марсилезата“ е създадена през периода на Френската буржоазна революция (в 1792 година). Първоначално се наричала „Бойна песен на Рейнската армия“. Пренесли я в Париж доброволците от Марсилия (оттук названието). ↑

[2] *Ca ira!* (фр.) — Ще потръгне! ↑

[3] Санкюлот — „без къси гащи“, нарицателно име на революционерите републиканци, които носели дълги панталони за разлика от аристократите, които ходели с къси... ↑

XIV БАРИЕРАТА

Дарбата му да се смее сякаш беше напълно изчезнала. Този път нямаше насмешливи искрици в черните очи, които продължаваха да се взират в нея със странен, преценяващ поглед. И все пак, макар погледът да беше мрачен, мислите не бяха. Със своя жестоко реалистичен умствен поглед, който прозираше през всичките ѝ преструвки, и със способността си да наблюдава безпристрастно (които, ако ги използваше правилно, биха могли да го заведат много далеч) той схващаше нелепостта, изкуствеността на вълнението, изпитвано в този миг, на което не се поддаваше. То се пораждаше изключително от съзнанието, че е негова майка — като че ли, след като вземеше под внимание всички обстоятелства, повече или по-малко случайният факт, че тя му е дарила живота, можеше да установи между тях някаква истинска връзка след толкова време! Майчинството, което ражда и изоставя, не е дори и животинско. Беше обмислил това; беше имал предостатъчно свободно време да го обмисли през дългите размирни часове, през които бе принуден да чака, защото щеше да е почти невъзможно да си пробие път в този бушуващ град, а сигурно и неразумно да се опита да го направи.

Беше стигнал до заключението, че със съгласието си да ѝ се притече на помощ в такова време той става виновен в една чисто сантиментална проява на донкихотство. Писмените уверения, които кметът на Мьодон изтръгна от него, преди да му издаде необходимите пропуски, поставяха в опасност цялото му бъдеще, а може би и живота. И Андре-Луи се беше съгласил не заради някаква реалност, а от уважение към една представа — той, който цял живот бе отбягвал фалшивите прелести на безполезната и куха сантименталност.

Тъй си мислеше Андре-Луи, докато я разглеждаше така изпитателно, и напълно естествено намираще, че е извънредно интересно да гледаш съзнателно майка си за първи път на двадесет и осем годишна възраст.

Най-после той отклони погледа си от нея към Жак, който в очакване продължаваше да стои изпънат при отворената врата.

— Бихме ли могли да останем насаме, мадам? — попита Андре.

Тя махна с ръка на лакея и вратата се затвори. В развълнувано мълчание, без да задава въпроси, контесата чакаше Андре-Луи да ѝ обясни присъствието си тук в такъв необичаен час.

— Руган не можеше да се върне — осведоми я той кратко. — По молба на мосю Дьо Керкадиу вместо него идвам аз.

— Вие! Вие сте изпратен да ни спасите? — Нотката на изумление в гласа и бе по-силна от нотката на облекчение.

— Точно така, и за да се запозная с вас, мадам.

— Да се запознаете с мен? Но какво искате да кажете с това, Андре-Луи?

— Това писмо от мосю дьо Керкадиу ще ви го обясни.

Заинтригувана от чудноватите му думи и чудноватото държане, тя пое сгънатия лист. Счупи печата с треперещи ръце и с треперещи ръце доближи изписаната страница до светлината. В очите ѝ се появи тревога, когато зачете, ръцете затрепераха по-силно и някъде към средата на текста от устата ѝ се изтръгна стон. Един поглед, изпълнен почти с ужас, хвърли тя към слабия, изправен мъж, който стоеше тъй невероятно безстрастен на границата на осветения кръг, а след това се помъчи да продължи четенето. Но нечетливите букви на мосю дьо Керкадиу се разливаха разкривени пред очите ѝ. Не можеше да чете. Освен това имаше ли значение какво друго ѝ пишеше той. Беше прочела достатъчно. Листът леко падна от ръцете ѝ на масата и с лице, което приличаше сега на въсъчно, контесата загледа с мъка и неописуема скръб Андре-Луи.

— И тъй, ти знаеш, мое дете? — Гласът ѝ беше сподавен до шепот.

— Зная, госпожо майко.

Неумолимостта, тънката смесица от безмилостен присмех и укор, с които бяха изречени тези думи, съвсем ѝ убягнаха. Тя извика при новото за нея обръщение. За нея в този миг времето и светът спряха своя ход. Безизходното ѝ положение тука в Париж като съпруга на един интригант в Кобленц бе заличено наред с всички други съображения — изхвърлено от съзнание, в което нямаше място за нищо друго освен факта, че е призната от единствения си син, това

дете, заченато от прелюбодеяние, износено потайно и със срам в далечно бретонско село преди двадесет и осем години. Дори за издаването на тази неприкосновена тайна или за възможните последици не можеше да отдели тя една-едничка мисъл в този върховен миг.

Обзета от колебание, мадам дьо Плугастел направи две-три несигурни крачки към него. След това разтвори обятия. Ридания задушиха гласа и:

— Няма ли да дойдеш при мен, Андре-Луи?

Той постоя още миг, разколебан, слисан от този зов, почти ядосан от начина, по който сърцето му се откликна на него, задържан от вътрешната борба на разума и чувството. Това не беше реално — заявяваше разумът; това мъчително вълнение, проявено от нея и изпитвано от него, беше фантастично. И все пак той се доближи. Ръцете ѝ го прегърнаха, мократа ѝ буза се притисна силно до неговата; нейната снага, която годините не бяха успели още да лишат от грация, бе разтърсена от страстната буря в душата ѝ.

— О, Андре-Луи, дете мое, да знаеш колко съм жадувала да те притисна така! Да знаеш как съм се каела и страдала, като съм се лишавала от това! Керкадиу не е трябвало да ти го каже... дори и сега. Това е било грешка... най-голяма грешка може би по отношение на теб. По-добре да ме беше оставил тука на произвола на съдбата, каквато и да е тя. И все пак — каквото и да стане — да мога да те прегърна така, да мога да те призная, да те чуя как ме наричаш „майко“... о! Андре-Луи, не съжалявам за това. Не мога... Не мога да желая да бъде другояче.

— Нужно ли е, мадам? — попита я той, дълбоко разколебан в стоицизма си. — Не виждам никакви основания да посвещаваме други в това нещо. То е само за тази вечер. Тази вечер сме майка и син. Утре ще заемем предишните си места и поне външно ще го забравим.

— Да забравим ли? Нямах ли сърце, Андре-Луи?

Този въпрос някак чудновато го върна към неговото отношение към живота — онова театрално отношение, което смяташе за истинска философия. Спомни си и какво ги чакаше занапред и разбра, че трябва да се овладее не само той самият, но да я накара да се овладее и тя; да се поддадат твърде много на чувството в такъв момент би могло да коства живота на всички.

— Този въпрос ми се задава толкова често, че трябва да има в него истина — каза той. — Виновно за това е възпитанието ми.

Контесата обви ръце още по-силно около врата му, когато той понечи да се освободи от прегръдката ѝ.

— Нали не обвиняваш мен за твоето възпитание? След като знаеш вече всичко, Андре-Луи, не можеш да хвърлиш цялата вина върху мен. Трябва да имаш милост. Трябва да ми простиш. Трябва! За мене нямаше избор.

— Когато знаем всичко за каквото и да било, никога не можем да направим нищо друго, освен да простим, мадам. Това е най-дълбоката религиозна истина, написана някога. В нея се съдържа всъщност цялата религия — най-благородната религия, от която е могъл да се ръководи човекът. Казвам това за ваше утешение, госпожо майко.

Мадам дьо Плугастел отскочи от него с уплашен вик. Отзад, в сянката край вратата, като призрак се белееше някаква неясна фигура. Тя влезе в светлия кръг и се оказа Алин. Беше дошла в отговор на забравената молба, отправена ѝ от мадам чрез Жак. Когато се появи незабелязана, тя видя Андре-Луи в прегръдките на жената, която той нарече майка. Девойката го позна веднага по гласа и не би могла да каже кое я смая повече: присъствието му тук или това, което бе дочула.

— Вие чухте, Алин! — възкликна мадам.

— Неволно, мадам. Изпратили сте да ме повикат. Съжалявам... — Алин се пресече и продължително, с любопитство изгледа Андре-Луи. Беше бледа, но съвсем спокойна. Тя му протегна ръка. — И тъй, най-после ти дойде, Андре. Можеше да дойдеш и по-рано.

— Аз идвам, когато от мен има нужда — бе неговият отговор. — Това са единствените моменти, за които човек може да бъде сигурен, че ще бъде приет — Той го каза без огорчение и след като го изрече, се наведе да ѝ целуне ръка.

— Надявам се, че можеш да ми простиш за миналото, понеже не успях да изпълня намерението си — добави Андре-Луи нежно, полуумолително. — Не можех да дойда при теб и да се престоря, че несполуката ми е била преднамерена, компромис между налагащото ми се в случая и твоите желания. Защото не беше така. И въпреки това, изглежда, не си се възползвала от моята несполука. Все още не си омъжена.

Алин го изгледа студено.

— Има неща, които никога не ще разбереш — каза тя.

— Живота например — съгласи се Андре-Луи. — Признавам, че той ме кара да недоумявам. Самите тези обяснения, които би следвало да го опростят, като че ли го усложняват още повече — И той погледна мадам дьо Плугастел.

— Предполагам, че влагаш в това някакъв особен смисъл — рече мадмоазел.

— Алин! — заговори изведнъж контесата. Тя разбираше опасността от полудогадките. — Аз мога да ви се доверя, дете мое, зная това, а Андре-Луи, сигурна съм, не ще има нищо против — Беше вдигнала писмото, за да го покаже на Алин. Въпреки всичко първо погледна въпросително към младия мъж.

— О, абсолютно нищо — увери я той. — Това засяга изключително вас.

Алин гледаше ту единия, ту другия с тревожен поглед и се колебаеше дали да вземе протегнатото ѝ сега писмо. Когато го прочете, тя много замислено го остави на масата. За миг остана така, с наведена глава, пред погледите на другите двама. Сетне импулсивно изтича при мадам и я прегърна.

— Алин! — Това бе вик на изненада, почти на радост. — Вие не сте съвсем отвратена от мен!

— Скъпа! — промълви Алин и целуна мокрото от сълзи лице, което сякаш се бе състарило за последните няколко часа.

Зад тях Андре-Луи се мъчеше да не се поддаде на сантиментални чувства и заговори с гласа на Скарамуш:

— Не би било зле, госпожо и госпожице, да отложите всички излияния, докато ще можете да им се отдадете при по-голямо спокойствие и по-голяма сигурност. Става късно. Ако искаме да се измъкнем от тази касапница, ще бъде разумно да тръгнем на път без повече бавене.

Това бе лекарство толкова ефикасно, колкото и необходимо. То ги накара да си спомнят положението, в което се намират, и подтикнати от това, веднага отидоха да се приготвят.

Двете жени го оставиха може би за четвърт час да крачи сам в тази дълга стая, без да прояви нетърпение само благодарение на душевния си смут. Когато най-послед се завърнаха, придружаваше ги

висок мъж с дълго вълнесто палто и широка шапка, полите на която бяха обърнати надолу. Той остана почитателно в сянка при вратата.

Помежду си двете се бяха уговорили така или по-скоро контесата бе наредила всичко така, когато Алин я предупреди, че жестоката вражда на Андре-Луи към маркиза прави немислимо да помръдне пръст да го спаси, ако узнае, че това е той.

Работата беше там, че въпреки близкото приятелство, което свързваше мосьо дьо Керкадиу и племенницата му с мадам дьо Плугастел, имаше няколко засягащи ги неща, относно които контесата бе в неведение. Едно от тях бе съществуващото по едно време намерение Алин да се омъжи за мосьо дьо Ла Тур д'Азир. Това бе нещо, за което Алин (напълно естествено при състоянието на чувствата ѝ) никога не бе споменавала, нито пък мосьо дьо Керкадиу бе някога намекнал за това след идването си в Мьодон, когато вече разбра колко невероятно е то да се осъществи.

Загрижеността на мосьо дьо Ла Тур д'Азир тогава, в деня на дуела, когато я видя полуприпаднала в каляската на мадам дьо Плугастел, бе проявена с благоприличие, което ни най-малко не издаваше истинския му интерес към нея, и следователно изглеждаше напълно естествена у човек, който трябва да се смята за причина на бедственото и положение. Също така мадам дьо Плугастел не беше изобщо разбрала, не разбираше и сега (понеже Алин не си беше направила труда да ѝ отвори очите), че враждата между двамата мъже съвсем не е политическа, че спречкването им е по-друго от онези, които бяха карали Андре-Луи да ходи в Булонския лес всяка сутрин през онази седмица. Но беше разбрала поне това, че дори ако ненавистта на Андре-Луи нямаше друго основание, все пак този останал нерешен дуел е достатъчен като повод за страховете на Алин.

И затова предложи тази явна заблуда, а Алин се съгласи да стане пасивна съучастница. Направиха грешката да не предупредят за това и убедят мосьо дьо Ла Тур д'Азир. Осланяха се напълно на факта, че голямото му желание да избяга от Париж ще го накара да се придържа строго към наложената му роля. Не бяха включили в сметката странното чувство за чест, което движеше мъже като господин маркиза, възпитани в духа на кодекс от притворства.

Андре-Луи се обърна да огледа тази загърната фигура, изникнала от тъмните дълбини на салона. Когато светлината заля бялото му слабо

лице, лъжливият лакей трепна. В следващия миг той също пристъпи напред в осветения кръг и рязко свали широкополата шапка от главата си. При това движение Андре-Луи забеляза, че ръката му е изящна и бяла и че някакъв скъпоценен камък блесна на един от пръстите. След това затаи дъх и се скова цял, когато позна откритото се пред него лице.

— Мосьо — заговори този твърд, горд мъж, — не мога да се възползувам от незнанието ви. Ако тези дами могат да ви убедят да ме спасите, трябва поне да знаете кого спасявате.

Той стоеше там до масата, много изправен, изпълнен с достойнство, готов да загине, щом трябва, както бе живял — без страх и без измама.

Андре-Луи пристъпи бавно, докато стигна масата на отсрещната страна, и тогава най-сетне мускулите на лицето му се отпуснаха и той избухна в смях.

— Вие се смеете? — рече мосьо дьо Ла Тур д'Азир навъсено, с обида в гласа си.

— Това е дяволски забавно — каза Андре-Луи.

— Имате много чудновато чувство за хумор, мосьо Моро.

— Да, съгласен съм. Неочакваното винаги ми действа така. Виждал съм във вас много неща в течение на познанството ни. Тази вечер вие сте едничкото, което не бях очаквал да видя във вас: честен човек.

Мосьо дьо Ла Тур д'Азир трепна. Но не направи опит да отговори.

— Поради това, мосьо, склонен съм да бъда снизходителен. Вероятно е глупаво. Но вие ме победихте с изненадата. Давам ви три минути, мосьо, в които да напуснете този дом и да се погрижите сам за безопасността си. Какво ще ви се случи след това, няма да ме интересува.

— Ах, не, Андре! Слушай... — започна с неизразима болка мадам.

— Извинете, мадам. Това е най-много, което ще направя, а дори и така вече престъпвам онова, което смятам за свой дълг. Ако мосьо дьо Ла Тур д'Азир остане, той не само погубва себе си, но излага на смъртна опасност и вас. Защото, ако не се махне веднага, ще дойде с мен в щаба на секцията и само след час секцията ще набучи

главата му на пика. Това е всеизвестен контрареволуционер, рицар на камата, един от тези, които изкараното от търпение население е твърдо решило да унищожи. Сега, мосьо, знаете какво ви очаква. Решете сам, заради тези дами, и то без да се бавите.

— Но ти не знаеш, Андре-Луи! — Мадам дьо Плугастел бе обзета от неописуемо терзание. Тя дойде при него и стисна рамото му. — За бога, Андре-Луи, имай милост към него! Трябва да имаш милост!

— Но аз тъкмо това правя, мадам: оказвам му милост, по-голяма, отколкото е заслужил. И той го знае. Съдбата се е намесила много странно в нашите интереси, като ни е събрала тази вечер. Би могло почти да се каже, че съдбата най-послед налага възмездие върху него. Въпреки всичко заради вас аз няма да се възползвам от това, при положение, че той постъпи незабавно, както му предложих аз.

Сега маркизът заговори с леден тон от другата страна на масата и докато говореше, дясната му ръка се раздвижи под широките гънки на палтото.

— Радвам се, мосьо Моро, че държите с мен този тон. Така ме освобождавате от последните скрупули. Вие заговорихте току-що за съдбата и аз трябва да се съглася с вас, че тя се е намесила странно, макар и не с тази цел, която имате предвид. От години вие преднамерено стоите на моя път и ми пречите на всяка крачка, държите ме под вечна заплаха. Упорито сте се мъчили да ми вземете живота по най-различни начини, първо подмолно и най-сетне открито. Намесата ви в личните ми дела погуби най-възвишените ми надежди... може би по-резултатно, отколкото сте си представяли. През цялото това време сте били моя зъл гений. А освен другото сте и един от подбудителите на връхната точка на отчаянието, до която стигнах тази вечер.

— Чакайте! Слушайте! — Мадам дьо Плугастел се задъхваше. Тя се откъсна от Андре-Луи, сякаш движена от някакво предчувствие за онова, което предстоеше. — Жерве! Това е ужасно!

— Да, ужасно, но и неизбежно. Сам си го е навлякъл. Аз съм изпаднал в отчаяние, беглец на загубена кауза. Този човек държи ключовете на спасението. А освен това между него и мен има сметка за уреждане.

Ръката му най-послед се показва изпод палтото — тя стискаше пистолет.

Мадам дьо Плугастел изпищя и се хвърли отгоре му. Паднала на колене, тя се вкопчи с всички сили в ръката на маркиза.

Напразно се мъчеше Ла Тур да се освободи от стисналите го ръце.

— Терез! — извика той. — Луда ли сте? Нима ще погубите и мен, и себе си? Тази твар носи пропуските, които означават избавление за нас. Сам той е едно нищо.

Някъде зад тях Алин, чийто съобразителен ум подсказа начина да се стигне до шах и мат, задъхана, ужасена свидетелка на тази сцена, рязко проговори:

— Изгори пропуските, Андре-Луи. Изгори ги веднага, ей там на свещите.

Обаче Андре-Луи се беше възползувал от мигновеното безсилие на мосьо дьо Ла Тур д'Азир и бе извадил и той пистолет.

— Мисля, че ще е по-добре да му изгоря живота вместо това — каза той. — Дръпнете се от него, мадам!

Вместо да се подчини на тази властна заповед, мадам дьо Плугастел се изправи на крака, за да закрие маркиза с тялото си. Но все още не пускаше ръката му и я стискаше с неподозирана сила, с което го лишаваше от възможността да използва пистолета.

— Андре! За бога, Андре! — изхриптя тя през рамо.

— Дръпнете се, мадам! — заповяда ѝ той пак, още по-рязко. — Нека този убиец получи заслуженото. Той поставя в опасност живота на всички ни, а своя е проиграл още преди години. Дръпнете се!

Той се втурна напред с намерението да стреля във врага през рамото ѝ, а Алин изтича твърде късно, за да му попречи.

— Андре! Андре!

Запъхтяна, без да може да поеме дъх, с измъчено лице, стигнала до истерия, обезумялата контеса издигна най-сетне сигурна, страшна преграда между омразата на тези мъже, всеки от тях твърдо решил да вземе живота на другия.

— Той е твой баща, Андре! Жерве, това е твой син! Писмото там... на масата... О, боже! — И тя рухна съвсем без сили на земята и се сви там, разридана, в краката на мосьо дьо Ла Тур д'Азир.

XV ПРОПУСКЪТ

Над тялото на тази конвулсивно ридаетца жена — майка на единия и любовница на другия — очите на двамата смъртни врагове се срещнаха, изпълнени със смайване, ужас и интерес, които не им позволяваха да промълвят нито дума.

Оттатък масата, сякаш превърната в камък от това стигнало възможната връхна точка на ужаса откритие, стоеше Алин.

Мосьо дьо Ла Тур д'Азир се раздвижи пръв. В зашеметената му глава възникна мисълта, че мадам дьо Плугастел е споменала някакво писмо, което било на масата. Без някой да го спре, той пристъпи натам. След съобщението си мадам дьо Плугастел не се страхуваше вече от последиците и затова го пусна да върви. Той мина с несигурни крачки край този свой новонамерен син и вдигна листа, който лежеше до свещника. Дълъг миг стоя и го чете, без някой да му обърне внимание. Алин не свалеше изпълнен с изненада и състрадание поглед от Андре-Луи, а Андре-Луи като хипнотизиран гледаше втрещено надолу към майка си.

Мосьо дьо Ла Тур д'Азир бавно прочете писмото. След това много тихо го остави на мястото му. Следващата му грижа, като син на превзето общество, строго възпитан да потиска чувствата, бе да възвърне самообладанието си. Сетне се приближи пак до мадам дьо Плугастел и се наведе да я вдигне.

— Терез — промълви той.

Покорна по инстинкт на вложената в тази дума заповед тя на свой ред направи усилие да се изправи и да се овладее. Маркизът полузаведе, полузанесе контесата до креслото край масата.

Андре-Луи ги гледаше. Все още зашеметен и объркан, той не направи никакъв опит да помогне. Като насън видя маркизът да се навежда над мадам дьо Плугастел. Като насън го чу да пита:

— Откога знаете това, Терез?

— Аз... аз винаги съм го знаела... винаги. Бях поверила сина си на Керкадиу. Видях го веднъж като дете... Ах, какво значение има

това?

— Защо никога не е било казано на мен? Защо ме измамихте? Защо ми казахте, че детето умряло няколко дена след раждането? Защо, Терез? Защо?

— Беше ме страх. Мислех... мислех, че ще е по-добре така: никой, никой, дори и вие, да не знае. И никой не е знаел освен Кентен до снощи, когато, за да го накара да дойде тук и да ме спаси, той се видял принуден да му каже.

— Ами аз, Терез? — настояваше маркизът. — Аз имах право да зная.

— Имали сте право? Какво можехте да направите? Да го признаете? Ами после? Ха! — Това бе чудновато, отчаяно изсипване. — Ами Плугастел, ами моето семейство! Ами вие, след като ме бяхте разлюбили, след като страхът от гласността бе задушил обичта! Защо е трябвало да ви кажа тогава? Защо? Аз нямаше да ви го кажа и сега, ако бе имало някакъв друг изход да... да ви спася двамата. Веднъж вече изстрадах също такива ужасни опасения, когато двамата се бихте в Булонския лес. Бях тръгнала да предотвратя дуела, когато ме срещнахте. Щях да разкрия истината като крайно средство да попреча на този ужас. Но господ милостиво ми спести тази необходимост.

Никому от тях не беше дошло на ум да се усъмни в думите ѝ, колкото и невероятни да изглеждаха. Ако някой се беше усъмнил, последните признания щяха да стопят всички съмнения и да обяснят (както и обясниха) много неща, до този миг неясни на присъстващите.

Мосьо льо Ла Тур д'Азир, сломен, отиде със залитане до един стол и тежко се отпусна на него. Загубил за миг присъствие на духа, той зарови измъченото си лице в ръцете си.

През отворените към градината прозорци долетя от далечината едва доловимо биене на барабан, да напомни на присъстващите за това, което ставаше наоколо. Но звукът заглъхна, без да бъде чул. Сигурно на всеки му се струваше, че тук е изправен лице срещу лице с ужас, по-голям от всички ужаси, които може би измъчваха Париж. Най-после Андре-Луи заговори и гласът му беше равен и неизразимо студен.

— Мосьо дьо Ла Тур д'Азир — каза той, — вярвам, ще се съгласите, че подобно разкритие, което едва ли може да бъде по-

противно и по-ужасяващо за вас, отколкото е за мен, нищо не променя, понеже не може да заличи нищо от това, което се е натрупало помежду ни. Или, ако променя, то е само за да добави нещо към тази сметка. И все пак... — Ах, каква полза има да говорим! Ето, мосьо, вземете този пропуск, издаден за лакея на мадам дьо Плугастел, и се спасявайте с него, както можете. В замяна ще ви помоля да имате любезността да не допуснете да ви видя или чуя някога пак.

— Андре! — Майка му се обърна към него с този вик. И, още веднъж с въпроса: — Нямах ли сърце? Какво ти е направил, та да храниш към него такава ожесточена омраза?

— Ще чуете, мадам. Веднъж, преди две години, в същата тази стая ви разказах за човек, който зверски уби най-скъпия ми приятел и прелъсти момичето, за което щях да се оженя. Този човек е мосьо дьо Ла Тур д'Азир.

Тих стон бе единственият и отговор. Тя закри лицето си с ръце.

Маркизът отново бавно се изправи. Той бавно пристъпи, устремил изпитателния поглед на горящите си очи в лицето на своя син.

— Вие сте корав — рече той сурово. — Но тази коравост ми е позната. Тя идва от кръвта, която тече в жилите ви.

— Пощадете ме от това — подхвърли Андре-Луи.

Маркизът кимна.

— Няма да го споменавам пак. Но искам поне да ме разберете, и вие също, Терез. Обвинявате ме, господине, че съм заклал най-близкия ви приятел. Ще призная, че средствата, до които прибях, може би не бяха достойни. Но с какви други средства разполагах, за да се справя с една неотложна нужда, съществуването на която се е потвърждавало ден след ден оттогава насам? Мосьо дьо Вилморен: беше революционер, човек с нови идеи, които трябваше да сринат обществото и да го изградят наново по-близко до желанията на такива като него. Аз принадлежах към класата, която също тъй основателно желаше обществото да остане такова, каквото беше. То беше по-добро не само за мен и моята класа, но аз твърдя и вие трябва още да ми докажете моята неправота, че то е по-добро така за целия свят, че всъщност някакво друго мислимо общество не е възможно. Всяко човешко общество трябва по необходимост да се състои от няколко слоя. Може да го разбъркате временно в едно аморфно цяло чрез една

подобна революция, но само временно. Скоро хаосът — всичко, което вие и такива като вас можете да докарате — трябва да бъде прекратен или той ще погуби живота; а с възстановяването на реда идва и възстановяването на различните слоеве, необходими за едно организирано общество. Онези, които вчера са били на върха, може да се намерят в новия ред изхвърлени, без никаква изгода за цялото общество. Именно на тази промяна се противопоставях. Аз се борех срещу духа ѝ с всички възможни оръжия, когато и където и да се сблъсках с него. Мосьо дьо Вилморен бе подстрекател от най-лошите, човек, чието красноречие, изпълнено с лъжливи идеали, заблуждаваше нещастните невежи и ги караше да повярват, че предполагаемата промяна щяла да направи света по-добро място за живот. Вие сте интелигентен човек и бих искал да ми отговорите от все сърце и съвест дали това е вярно, или възможно. Вие знаете, че то не е вярно; знаете, че то е гибелна доктрина; а това, което я правеше по-лоша, излязла от устата на мосьо дьо Вилморен, бе, че той беше искрен и красноречив. Гласът му представляваше опасност, която трябваше да се премахне, да се заглуши. То бе необходимо да се направи за самозащита. И аз го направих за самозащита. Нямах нищо против самия мосьо дьо Вилморен. Той беше човек от моята класа, благородник с приятни обноски, симпатичен, достоен за уважение и способен. Вие смятате, че съм го убил заради удоволствието да убивам, като някакъв звяр от джунглата, който се нахвърля върху предопределената му от природата плячка. Такава е грешката ви от самото начало. Аз извърших това убийство с най-голямо нежелание — ах, спестете ми вашия присмех! — не ви лъжа. Никога не съм лъгал. И ви се кълна сега тук във всичките надежди да спася душата си, че казвам истината. Това, което вършех, ме отвращаваше. Въпреки всичко, заради самия себе си, заради моята класа, трябваше да го направя. Запитайте се дали мосьо дьо Вилморен би се поколебал и миг, ако с отнемането на моя живот би могъл поне малко да ускори осъществяването на утопичните си мечти... По-нататък. Вие решихте, че най-сладкото отмъщение ще бъде осуетяването на моите стремежи, като възкресите в себе си гласа, който аз бях накарал да млъкне, и продължете фантастичното апостолство на равенството, подето от мосьо дьо Вилморен. Липсвало ви е прозрението, което да ви покаже, че господ не е създал хората равни. Е, тази вечер сте в състояние да отсъдите кой от нас е бил прав

и кой крив. Виждате какво става тука в Париж. Вие виждате страшния призрак на анархията да крачи из една изпаднала в хаос страна. Може би имате достатъчно въображение, за да си представите какво може да се очаква. И нима се самоизмамвате, че от тази мръсотия и разруха ще се издигне някакво общество с идеална форма? Не разбирате ли, че обществото трябва час по-скоро да се избави от всичко това и да се възстанови? Но защо да говоря повече? Навярно съм казал достатъчно, за да ви накарам да разберете единственото, което има значение: че аз убих мосьо дьо Вилморен в изпълнение на дълга към моята класа. И истината, която, макар да ви се стори оскърбителна, би следвало и да ви убеди, е, че тази вечер мога да гледам на извършеното с равнодушие, без никакво угризение, като оставим настрана всичко, което лежи между вас и мен. Когато, коленичил до трупа на приятеля си онзи ден в Гаврийак, вие ме оскърбявахте и предизвиквахте, ако бях тигър, за какъвто ме смятате, сигурно щях да убия и вас. Аз съм, както вярвам да знаете, човек избухлив. Въпреки това сдържах естествения гняв, който събудихте в мен, понеже можех да простя една обида към самия мен, докато не можех да отмина една обмислена нападка срещу моята класа.

Той замълча за миг. Андре-Луи стоеше скован, слушаше и недоумяваше. Другите — също. После господин маркизът заговори пак, но не с такава сигурност:

— По въпроса за мадмоазел Бине нямах късмет. Аз ви напакожих без умисъл. Не съм знаел нищо за отношенията помежду ви.

Най-сетне Андре-Луи го прекъсна рязко с въпроса:

— Щеше ли да има за вас някакво значение, ако знаехте?

— Не — отговори откровено маркизът. — Аз притежавам грешките на моята класа. Не мога да твърдя, че някакви скрупули като тези, които споменавате, биха имали тежест за мен. Но можете ли, в случай че сте способен да съдите за нещо безпристрастно, можете ли да хвърлите върху мен много голяма вина заради това?

— Ако взема под внимание всичко, мосьо, много скоро ще ми се наложи заключението, че е невъзможно да обвиниш никого в нищо на този свят; че всички ние сме пионки на провидението. Вижте, мосьо, това събиране... това семейно събиране тука тази вечер, докато там

вън... О, боже мой, хайде да сложим край! Да си тръгнем всеки по своя път и да напишем „край“ на тази ужасна глава в нашия живот.

Мосьо дьо Ла Тур д'Азир мълком го изгледа сериозно, тъжно.

— Може да е най-добре — каза накрая той полугласно и се обърна към мадам дьо Плугастел: — Ако има някаква злина, която трябва да признае в живота си, злина, за която горчиво да се разкайвам, това е тази, която извърших към вас, скъпа моя...

— Не сега, Жерве! Не сега! — прекъсна го контесата със сподавен глас.

— Сега... за първи и последен път. Аз си отивам. Не вярвам да се срещнем някога пак... да имам случай да видя някого от вас отново... вас, които би трябвало да ми бъдете най-близки и най-скъпи. Ние сме всички, казва той, пионки на провидението. Но не съвсем. PROVIDENIETO е разумна, целенасочена сила. Ние приживе плащаме за злото, което вършим приживе. Това е урокът, който научих тази вечер. Чрез един акт на изневяра, без да зная, аз създадох син, който в също такава неведение за родствената ни връзка стана злият гений на моя живот, той застава на пътя ми и ми пречеше, а накрая помогна за моето падение и унищожение. Това е справедливо — в поетичния смисъл справедливо. Моето пълно и безропотно приемане на този факт е единственото изкупление за греха, което мога да ви предложа.

Маркизът се наведе и пое ръката на контесата — тя лежеше отпусната в скута ѝ.

— Сбогом, Терез! — Гласът му се пресече. Беше изчерпал докрай желязното си самообладание.

Тя се изправи и се притисна до него за миг, без да се срамува от другите. Пепелта на този погребан роман бе дълбоко разровена тази нощ и дълбоко на дъното се бяха намерили няколко тлеещи въглена, които припламнаха ярко сега, преди окончателно да угаснат. Но въпреки това контесата не направи опит да задържи маркиза. Разбираше, че техният син е посочил единствения мъдър, единствения възможен път, и бе благодарна, че мосьо дьо Ла Тур д'Азир го прие.

— Да ви пази господ, Жерве — промълви тя полугласно. — Вземете пропуската и... ми се обадете, когато бъдете в безопасност.

Той стисна лицето ѝ между дланите си за миг, след това много нежно я целуна и остави. Съвсем изправен и външно спокоен, той отново погледна Андре-Луи, който му протягаше лист хартия.

— Ето пропуска, мосьо. Вземете го. Това е първи и последен подарък от мен и положително последното, което някога би ми дошло на ум да направя: да ви подаря живота. В известно отношение сега сме квит. Иронията на това положение, господине, не е моя, а на съдбата. Вземете пропуска, мосьо, и си идете с мир.

Мосьо дьо Ла Тур д'Азир го взе. Очите му жадно се вглеждаха в слабото лице пред него, тъй сурово и сковано. Той мушна листа в пазвата си и тогава рязко, конвулсивно, протегна ръка. В очите на сина му се четеше въпрос.

— Да бъде мир между нас, за бога — рече хрипливо маркизът.

Жалост се събуди най-сетне в Андре-Луи. Лицето му се посмекчи. Той въздъхна.

— Сбогом, мосьо — каза той.

— Вие сте твърд — забеляза баща му с тъга. — Но може би имате право да бъдете. При други обстоятелства бих се гордял с такъв син. Но както е всъщност... — Той се прекъсна рязко и също толкова рязко добави: — Сбогом!

После пусна ръката на сина си и направи крачка назад. Двамата се поклониха официално един на друг. Мосьо дьо Ла Тур д'Азир се поклони в пълно мълчание на мадмоазел дьо Керкадиу — поклон, в който имаше нещо безвъзвратно, нещо окончателно.

Сетне се обърна и сковано напусна стаята, а с това и живота на всички тях. Месеци по-късно те щяха да чуят, че е постъпил на служба при австрийския император.

XVI ИЗГРЕВ

Андре-Луи бе поизлязъл на въздух следната сутрин на терасата в Мьодон. Беше рано и току-що изгрялото слънце превръщаше в брилянти капките роса, неизсъхнали още по моравата. Долу в долината, на пет мили отгук, утринните мъгли се вдигаха над Париж. Но колкото рано и да беше, този дом на хълма бе вече буден, оживен от приготовления за предстоящото заминаване.

Андре-Луи беше дошъл предишната вечер благополучно от Париж с майка си и Алин, а днес всички трябваше да потеглят за Кобленц.

Андре-Луи се разхождаше с ръце на гърба и глава, наведена между повдигнатите рамене (защото животът никога не бе му предлагал повече материал за размишления); скоро през една от стъклените врати при него дойде от библиотеката Алин.

— Рано си се вдигнал — поздрави го тя.

— О, изобщо не съм си лягал. Не — успокой я той в отговор на възклицанието и, — прекарах нощта или по-скоро каквото бе останало от нея седнал на прозореца и си мислех.

— Клетият ми Андре!

— Ти прекрасно определи състоянието ми. Много съм клет, защото нищо не зная и нищо не разбирам. Това състояние не е бедствено, докато човек не го осъзнае. Тогава... — Той разпери ръце и ги отпусна пак. Лицето му, както тя забеляза, беше много измъчено и изпито.

Алин закрачи с него край старата гранитна балюстрада през която мушкатото бе метнало зелената си и алена мантия.

— Реши ли какво ще правиш? — попита го тя.

— Реших, че нямам избор. Трябва да емигрирам и аз. Имам късмет, че мога да го направя, че сред вчерашния хаос в Париж не можах да намеря никого, пред когото да се явя, каквато глупост имах намерението да сторя, иначе можеше вече да не съм въоръжен ей с това — Той извади от джоба всесилните пълномощия на Комисията на

дванадесетте, които нареждаха всички французи да му оказват пълно съдействие — каквото може да поиска от тях, и предупреждаваха онези, които биха помислили да го възпрепятствуват, че ще извършат това на свой риск. Той ги разгърна пред нея. — С това нещо ще ви заведе здрави и читави до границата. През границата ще трябва да ме преведат мосьо дьо Керкадиу и мадам дьо Плугастел и тогава ще сме квит.

— Квит? — повтори девойката. — Но нали не ще можеш да се върнеш!

— Ти схващаш, разбира се, колко голямо желание имам да го направя. Дете мое, след ден-два ще има разследвания. Ще се интересуват какво е станало с мен. Ще узнаят едно-друго. Тогава ще започне търсенето. Но дотогава ние ще сме стигнали доста далеч, твърде далеч, за да бъде възможно някакво преследване. Нима си представяш, че бих могъл изобщо да дам на правителството някакви задоволителни обяснения за отсъствието си... при положение, че остане някакво правителство, на което да ги дам?

— Искаш да кажеш... че ще пожертвуваш своето бъдеще, попрището, което си прегърнал? — Това съвсем я смая. — Но къде ще отидеш? Какво ще правиш?

— Ах, нещо. Само си помисли, че за четири години съм бил адвокат, политик, фехтувач и шут... особено последното. Винаги ще се намери място на света за Скарамуш. Освен това знаеш ли, че съвсем не като Скарамуш съм бил чудновато пестелив? Сега съм собственик на малко стопанство в Саксония. Мисля, че земеделието ще ми е по вкуса. То е съзерцателно занятие, а аз в крайна сметка не съм човек на действието. Нямам нужните качества за такава роля.

Алин го погледна в лицето и в тъмносините ѝ очи се мярна тъжна усмивка.

— Чудя се дали има някаква роля, за която да нямаш нужните качества.

— Наистина ли? И все пак не можеш да кажеш, че съм постигнал успех в коя да е от тези, които съм играл. Винаги съм свършвал с бягство. И сега бягам от едно процъфтяващо училище по фехтовка, което вероятно ще стане собственост на Льо Дюк. Така е поради това, че се впуснах в политиката, от която също бягам. Бягството е

единственото нещо, в което отбелязвам блестящи успехи. То също е атрибут на Скарамуш.

— Защо винаги се присмиваш на себе си? — учуди се девойката.

— Навярно защото виждам, че съм част от този побъркан свят. Да не искаш да го взимам сериозно? Съвсем щях да си загубя ума в такъв случай, особено след като открих родителите си.

— Недей, Андре! — примоли му се тя. — Ти знаеш, че не си искрен.

— Разбира се, че не съм. Можеш ли да очакваш от някого да бъде искрен, когато двуличието е основната черта на човешката природа? С него сме захранени, на него ни учат, с него живеем и рядко си даваме сметка за него. А аз, който критикувам всичко това в тази прекрасна, подарена от господата утрин, съм най-отявленият и най-презреният лицемер между всички. Точно това, осъзнаването на тази истина, ме държа буден цялата нощ. Цели две години съм преследвал с всички средства в кръга на моите сили... мосьо Дьо Ла Тур д'Азир.

Той се прекъсна, преди да изрече името — прекъсна се, сякаш се двоумеше как да нарече маркиза.

— И целите тези две години съм мамил себе си за подбудата, която ме е карала да го правя. Той говори за мене снощи като за злия гений на неговия живот и призна, че то е било справедливо. Може да е бил прав и поради това не е изключено, че дори да не беше убил Филип дьо Вилморен, положението щеше да си остане същото. Наистина днес съм сигурен, че е щяло да си остане така. Ето защо наричам себе си лицемер, нещастен, самозалъгващ се лицемер.

— Но защо, Андре?

Той се спря и я загледа.

— Защото се стремеше да те спечели теб, Алин. Защото само с това щеше да ме опълчи срещу себе си, напълно непримирим. Поради това трябва да съм напрегал и сетния си нерв да го погубя, та да не допусна ти да станеш плячка на собствената си амбиция. Не искам да говоря за него повече, отколкото трябва. След този разговор надявам се да не заговоря за него никога пак. Преди жизнените ни пътища да се кръстосат, аз знаех за него какво представлява, знаех славата, която се носеше за него из околността. Още тогава ми беше противен. Ти го чу да споменава снощи за нещастната малка Бине. Чу го да търси оправдание за грешката си в своя начин на живот, възпитанието си. На

това не може да се отговори нищо, предполагам. Той съответствува на своя тип. Достатъчно! Но за мен бе въплъщение на злото, също както ти винаги си била въплъщение на доброто; той бе въплъщение на греха, също както ти си въплъщение на доброто. Бях те въздигнал толкова високо, Алин, толкова високо, и все пак не по-високо, отколкото заслужаваше. Можех ли тогава да понеса ти да бъдеш развенчана поради амбиция, можех ли да понеса злото, което ме отвращаваше, да се съчетае с доброто, което обичах? С какво можеше да свърши това, ако не със собственото ти проклятие, както ти казах тогава в Гаврийак? Поради това отвращението ми от него се превърна в лична, действена омраза. Аз реших да те спася на всяка цена от такава ужасна съдба. Ако беше могла да ми кажеш, че го обичаш, щеше да бъде друго. Щях да се надявам, че в един съюз, осветен от любов, ти ще го издигнеш до висотата на собствената си непорочност. Но да се съгласиш поради съображения за издигане в обществото да станеш негова другарка, без любов... О, това беше низко и отчайващо! И затова аз поведох борба против него — плъх срещу лъв, — безпощадна борба, докато разбрах, че любовта е изместила амбицията в сърцето ти. Тогава се отказах.

— Докато си разбрал, че любовта е изместила амбицията! — Сълзи се бяха събрали в очите ѝ, докато той ѝ говореше. Сега изумлението пресече чувството — Но кога си разбрал това? Кога?

— Бях... бях сгрешил. Сега зная. Обаче тогава... положително, Алин, тогава сутринта, когато дойде да ми се молиш да не отида на дуела си с него в Булонския лес, ти беше подтикната от известна грижа за него.

— За него? Това беше грижа за теб! — извика тя, без да мисли какво казва.

Но това не го убеди.

— За мен ли? Когато си знаела... когато цял свят знаеше какво вършех всеки ден в течение на една седмица!

— Ах, но маркизът не беше като другите, с които ти се беше дуелирал. Той имаше много голяма слава. Чичо ми го смяташе за непобедим и ме убеди, че ако излезеш срещу него, нищо не може да те спаси.

Андре-Луи я загледа навъсено.

— Защо са тези работи, Алин? — попита той доста сурово. — Мога да разбера, че като си се променила оттогава, ще ти се иска сега да отречеш онези чувства. Това е присъщо на жените, предполагам.

— Ах, какво говориш, Андре? Колко грешиш! Това, което ти казах, е самата истина!

— И сигурно от грижа за мен си припаднала, когато си го видяла да се връща ранен от дуела? Това е, което ми отвори очите.

— Ранен ли? Не бях видяла раната му. Видях го да седи жив и явно невредим в ландото си и направих заключението, че те е убил, както беше казал, че ще направи. Какво друго заключение можех да направя?

Светлина заслепи очите на Андре-Луи — бляскаво, ослепително — и това го уплаши. Той се отдръпна назад, вдигнал ръка на челото.

— И затова ли припадна? — попита той с недоверие.

Тя го гледаше, без да отговори. Когато започна да съзнава колко много се е издала в желанието да го накара да разбере грешката си, в очите ѝ се появи внезапен страх.

Андре-Луи ѝ протегна двете си ръце.

— Алин! Алин! — Гласът му се пресече при името ѝ. — Аз съм бил...

— Ах, слепият ми Андре, винаги си бил ти... винаги! Никога, никога не съм мислила за него, дори за брак без любов, освен веднъж за много кратко, когато... когато в живота ти влезе онова момиче от театъра, и тогава... — Тя млъкна, сви рамене и извърна глава. — Реших да последвам амбицията, понеже не ми беше останало нищо друго.

Той се съвзе и рече:

— Разбира се, аз сънувам или съм луд.

— Сляп си, Андре, само сляп — увери го девойката.

— Сляп там, където би било чиста дързост да виждам.

— И все пак — отговори му тя с дяволитостта на тази Алин, която познаваше от едно време — не съм забелязвала някога да ти липсва дързост.

Мосьо дьо Керкадиу, когато излезе след миг през стъклената врата на библиотеката, ги съзря хванати за ръце да се гледат блажено, сякаш всеки от двамата виждаше рая в лицето на другия.

СВЕТОСЛАВ КОЛЕВ

ВЪОБРАЖАЕМО ИНТЕРВЮ С РАФАЕЛ САБАТИНИ

Нека читателите ми простят волността, която си позволявам, като печатам интервю, което никога не се е състояло. Но всички данни около личността и творчеството на писателя Рафаел Сабатини са напълно достоверни, защото проучването, което съм направил, ми дава правото да мисля, че той би отговорил на моите въпроси приблизително така, както по един или друг повод, на разни места и пред различни хора, и в друго време, е съобщавал нещо за себе си.

Началото на януари 1950 година в швейцарския планински курорт Аделбоден. Цяла нощ валя пухкав сняг, на утрото грейна слънце, чиито лъчи се пречупват в снежните кристалчета с причудливи отблясъци на скъпоценни камъни. В далечината, на юг, сияе недостижимо висок Вилдщрубел, който надминава нашата Мусала с повече от триста метра. Седим в ресторанта на стогодишния хотел „Адлер“. Събеседникът ми е висок, добре сложен, с почти бяла коса, която по-рано е била червеникава, изразителни черти, напomniaщи италиански кондотиере от Възраждането, светлокафяви очи, които англичаните наричат „лешникови“. Въпреки напредналата възраст на сътрапезника ми, а той е навършил вече седемдесет и четири години, очите му святкат живо и наблюдават посетителите от съседните маси. Смуствам се неволно, защото ми предстои да взема интервю от една знаменитост на епохата, писателя Рафаел Сабатини. Несъмнено той отгатва стеснението ми и ме насърчава с благосклонна усмивка.

— Ще започна с въпрос, който затруднява редовно българските читатели. Към каква народност трябва да бъдете отнесен?

Авторът на романа „Скарамуш“, който претърпя у нас за пет години две различни издания: през 1942 година издателство „Смрикаров“ го издаде в превод на Борислав Вечеров и през 1947

година в книгоиздателство „Лотос“ — в превод на Борис Табаков, се засмива непринудено.

— Този въпрос затруднява и мене самия. Родих се на 29 април 1875 година в Йези, старинно градче в Адриатическото крайбрежие. Баща ми. Винченцо Сабатини, беше италианец, учител по професия. Но не обикновен учител, а „маестро кавалиере“. Майка ми беше англичанка и по баща се наричаше Ана Трафорд. От нея научих английски и в къщи обикновено говорехме на този език. Навън по необходимост разговарях на италиански. Баща ми беше неспокоен дух и често сменяше местожителството на семейството. Основното си образование получих в Цуг, столицата на най-малкия швейцарски кантон. Там изучавах немски и френски. Гимназия завърших в Порту, където научих португалски. После обикалях из Франция, Испания, Германия, Австро-Унгария и къде ли не из Европа. В края на века Лондон беше световният търговски център, който привличаше хора от всички континенти. Заминах и аз за Лондон да търся щастие...

— А какво ви насочи към историческия роман?

— Историята беше, така да се каже, в кръвта ми. Както споменах, родното ми място е Йези. В този градец се е родил и един от най-славните императори на Свещената римска империя, Фридрих Втори. Той е бил не само император на Италия и Германия, но и крал на Сицилия. Като ръководител на Петия кръстоносен поход, сразил сарацините, освободил Ерусалим и в 1229 година се провъзгласил за крал на Ерусалим. Затова в Йези градските стени, замъкът, катедралите, всеки камък бяха напоени с предания и спомени за паметни събития. Докато в училище съучениците ми се увличаха от приключенско четиво, аз не вдигах глава от историческите книги.

— Защо тогава не станяхте историк?

— Защото повече ме влечеше писателското творчество. Написах все пак две исторически изследвания: „Животът на Цезар Борджия“, което издадох в 1912 година, и „Торкемада и испанската инквизиция“, което се отпечати в 1914 година. И двете са сериозни научни трудове. Но нещо все ме теглеше към историческия роман. За щастие точно в края на миналия век той беше твърде моден. В Англия се откриваше най-вече Станли Джон Уейман, чиито романи бяха посветени или на миналото на Франция, особено на Великата френска революция от 1789 година, или на историята на Англия. В Съединените щати пък на

най-голяма известност се радваше писателят Уинстън Чърчил, чиито романи разработваха епизоди из американската история. И двамата ми послужиха в началото за образци, но най-силно влияние върху творческия ми път оказа сър Уолтър Скот. Когато пристигнах в Лондон, бях италиански гражданин. Макар да говорех свободно пет-шест езика, най-добре владеех английски, затова и почнах да пиша на този език. Първият ми исторически роман, „Рицарят на кръчмата“, видя бял ден през 1904 година. Той бе посрещнат благосклонно, та в 1906 година издадох двата романа „Бардлиз Великолепни“ и „Тъпченето на лилиите“. Оттогава нататък взех да публикувам всяка година по един роман. До края на Първата световна война бяха отпечатани общо седемнадесет мои книги, от които четиринадесет романа. Междувременно взех и британско гражданство. Така че, въпреки италианското ми потекло и презиме, литературните критици ме считат за английски писател.

— А кога написахте романа „Скарамуш“.

— Както споменах вече, Станли Джон Уейман беше използвал Френската революция за част от своите романи. Тази смутна епоха ме привличаше силно и мене. Познавах добре и живота на италианския артист Тиберио Фиорели, който бил известен в Париж под прякора „Скарамуш“. Той бе починал един век преди революцията и беше играл пред френските крале Лудвиг XIII и Лудвик XIV, но като образ беше много жизнен и привлекателен. Затова при обрисовката на главния си герой използвах черти от личността му, както и неговия прякор. През войната обаче интересът към историческия роман беше позаглъхнал. Шест издатели отказаха да приемат ръкописи. Най-после романът бе издаден в 1921 година. Неочаквано и за издателя, и за мене той придоби световна популярност. През 1923 година американският режисьор Рекс Инграм го засне на филм, като повери главната роля на Рамон Новаро, един от най-популярните киноартисти по онова време. Успехът на романа и на филма ме насърчи да напиша продължение и през 1931 година излезе от печат поредица от нови приключения под заглавието „Скарамуш — създателят на крале“.

— През 1946 година у нас бе преведен романът ви „Капитан Блъд“. Какво ще кажете за тази книга?

— Пиратството като историческо явление винаги ме е привличало. Още в 1915 година публикувах пиратския роман

„Морският ястреб“, който пожъна всеобщи одобрения и през 1940 година бе пресъздаден на филм. Когато се появи романът „Капитан Блъд“ през 1922 година, изживях дните на най-голямата си популярност. По тиражи той затъмни дори „Скарамуш“. Американският режисьор Майкъл Къртис направи от него чудесен филм. Наложих се да напиша още две продължения: в 1931 година — „Дневникът на капитан Блъд“, в 1936 година — „Успехите на капитан Блъд“.

— Как пишете историческите си романи?

— Щом ме осени щастливо хрумване, събирам в течение на седмици или месеци материали, после написвам книгата на един дъх. Никога не посещавам мястото на действието, защото съвременният му вид може да замъгли картината, която съм нарисувал във въображението си.

— Колко книги сте издали досега?

— Общо 42: от тях 38 исторически романа, 3 исторически изследвания (едното в 3 тома) и 1 сборник с разкази. Последният ми роман „Играчът“ излезе миналата година. Към тях трябва да се прибавят драматизациите на някои романи и кино-сценариите.

Долових умора в гласа на престарелия писател, та вметнах плахо:

— Май ви поизморих.

— Да. Напоследък не се чувствавам добре... Ще продължим друг път...

Ала не успяхме да продължим. Скоро състоянието му се влоши и на 13 февруари 1950 година той почина в Аделбоден.

На следния ден най-меродавният английски вестник, „Таймс“, в литературното си приложение помести дълга статия за Рафаел Сабатини, където писа между другото:

„Популярността на неговите задъхващо увлекателни исторически романи може да се обясни с дарбата му да създава стегната и напрегната интрига, с уменията му да вдъхва живот на фактите, които е събрал в продължение на дълги издирвания... Така се получаваше, ако не история, поне първокласна белетристика.“

В България произведенията на Рафаел Сабатини продължиха да се издават и преиздават. Нашите читатели се запознаха и с романите: „Дневникът на капитан Блъд“, „Морският ястреб“ и „Наследникът на

лилиите“, а романите, „Капитан Блъд“ и „Скарамуш“ бяха преиздадени в нови преводи на Александър Стефанов и съответно Сидер Флорин, като дори претърпяха по две издания.

Светослав Колев

Източник: <http://dubina.dir.bg>

Издание:

Рафаел Сабатини СКАРАМУШ

РОМАН

Преведе от английски СИДЕР ФЛОРИН

Библиотечно оформление СТЕФАН ГРУЕВ

Художник РУМЕН СКОРЧЕВ

Редактор ЛЪЧЕЗАР МИШЕВ

Художествен редактор ВЕНЕЛИН ВЪЛКАНОВ

Технически редактор ИВАН АНДРЕЕВ

Коректор МАЯ ХАЛАЧЕВА

АНГЛИЙСКА. ВТОРО ИЗДАНИЕ. 1980

ИЗДАТЕЛСКИ КОЛИ 23. УСЛОВНО ИЗДАТЕЛСКИ КОЛИ
22,33. ЦЕНА 1,87 ЛЕВА

ИЗДАТЕЛСТВО „ОТЕЧЕСТВО“. СОФИЯ. БУЛ. „ГЕОРГИ
ТРАЙКОВ“ 1-а ДП „ТОДОР ДИМИТРОВ“, БУЛ. „ГЕОРГИ ТРАЙКОВ
3“

Rafael Sabatini

SCARAMOUCHE

Grosset & Dunlop

New York, 1923

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.